

672

E

70

672

E

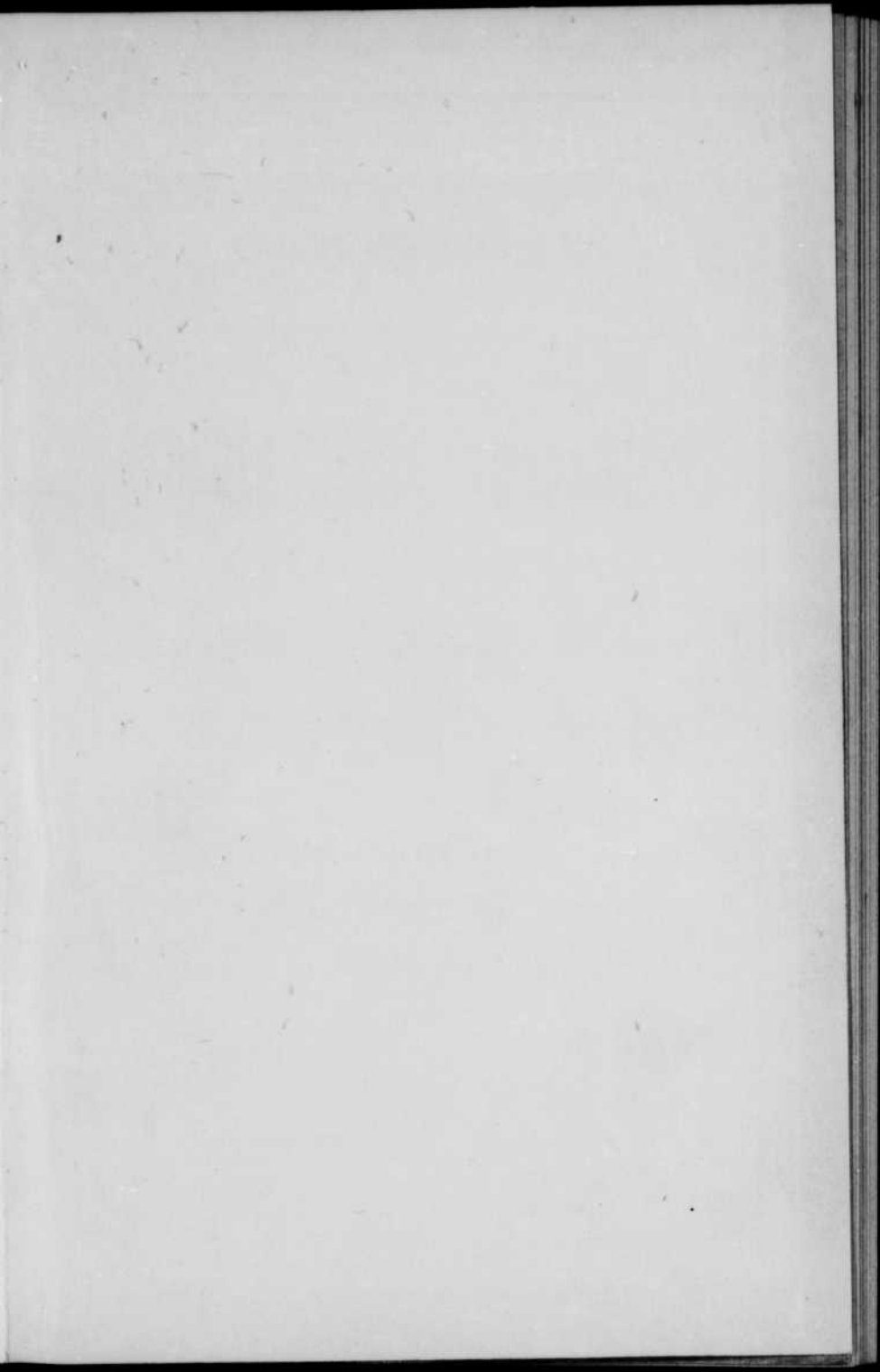
70

672
E 40

T.

01 2030 2906 LB AMSTERDAM

GRONDBEGINSELEN

DER

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST.

EEN HANDBOEK VOOR NORMAALSCHOLEN EN INSTITUTEN

DOOR

M. J. KOENEN.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1900.

672

270

Present exemplaar.

GRONDBEGINSELEN

DER

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST.

EEN HANDBOEK VOOR NORMAALSCHOLEN EN INSTITUTEN

DOOR

M. J. KOENEN.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1900.

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

*Pedagogische bibliotheek
van het N. O. G.*

VOORBERICHT.

De titel van dit werkje drukt voldoende uit, wat het beoogt en voor wie het is geschreven. Deze Grondbeginselen geven het strikt noodige: de hoofdzaken krijgen alle een goede beurt, het werkwoord is op den voorgrond geschoven.

Men zal, naar ik hoop, bij nadere kennismaking tot de overtuiging komen, dat er gestreefd is naar goeden voortgang en goeden samenhang.

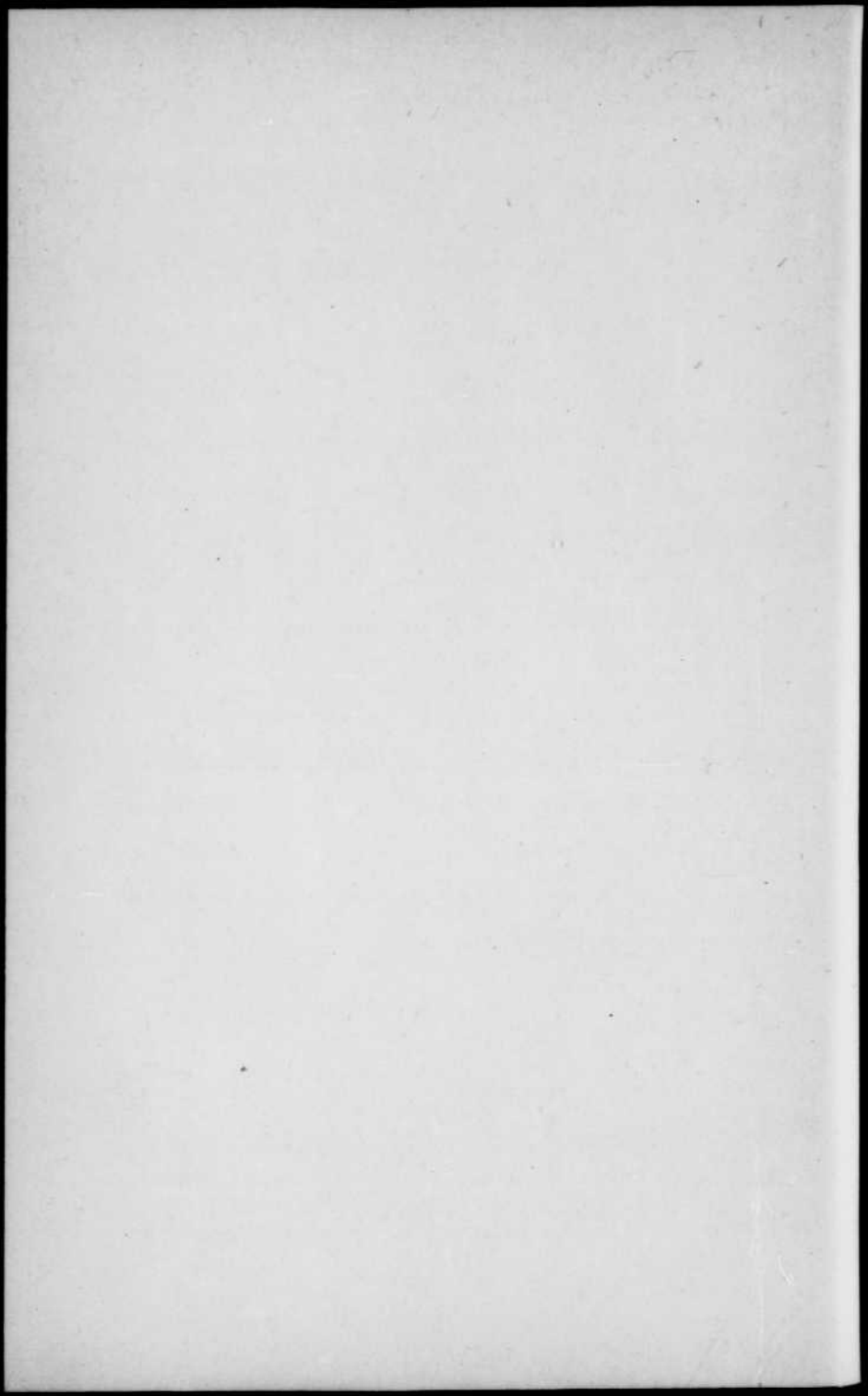
Voor Inhoud en Rangschikking zie men den Bladwijzer.

Het is mijn wensch, dat een onbevooroordeelde critiek het goede in dit Handboek zal willen zien, het streven nl. om door beperking en logische schikking, door eenvoud en soberheid, de inderdaad abstracte leerstof nog meer onder het bereik te brengen van hen, voor wie het werkje bestemd is.

MAASTRICHT, 1900.

M. J. KOENEN.

INHOUD EN BLADWIJZER.

	Blz.
Inleiding	1

EERSTE HOOFDSTUK. KLANKLEER EN SPELLING.

Eerste les: Spraakklanken, Letters, Lettergrepen . . .	3
Tweede les: Klinkers en Tweeklanken	4
Derde les: De Medeklinkers	6
Vierde les: De Spelling	7
Vijfde les: De Spelling van Klinkers en Tweeklanken .	9
Zesde les: De Spelling der Medeklinkers	12
Zevende les: De Spelling van uitheemsche woorden . .	16
Achtste les: De Rededeelen	17
Negende les: Het gebruik van Hoofdletters	20
Tiende les: De Woordteekens.	22

TWEEDE HOOFDSTUK. LEER VAN DEN VOLZIN, I.

Eerste les: De Enkelvoudige volzin. Zijn Leden en Vormen	23
Tweede les: Nadere beschouwing der Zinsleden . . .	35
Derde les: De Samengestelde volzin (Hoofd- en bij- zinnen)	39

Vierde les: Neven- of bijschikking in den samengest. volzin	40
Vijfde les: Onderschikking in den Samengest. volzin	44

DERDE HOOFDSTUK. DE WOORDSOORTEN IN DEN VOLZIN.

Eerste les: Het Werkwoord en zijn vormen	49
Tweede les: Indeeeling der Werkwoorden in soorten	57
Derde les: Personen en Getallen	62
Vierde les: Enkelvoudige en Samengestelde tijden	64
Vijfde les: Het Zelfst. nw. Soorten	66
Zesde les: Het Geslacht der zelfst. nw.	68
Zevende les: Het Getal der zelfst. nw.	71
Achtste les: Het Meervoud van vreemde zelfst. nw.	73
Negende les: Het Meervoud van eenige onzijdige zelfst. nw.	75
Tiende les: Bijzonderheden over de meervoudsvorming	76
Elfde les: De Buiging en de Naamvallen	80
Twaalfde les: De Lidwoorden	83
Dertiende les: Beteekenis en Gebruik van het Bijv. nw.	84
Veertiende les: De Trappen van vergelijking	87
Vijftiende les: De Voornaamwoorden. Soorten	90
Zestiende les: Persoonlijke voornaamwoorden	91
Zeventiende les: Onbepaalde voornaamwoorden	94
Achttiende les: Bezittelijke voornaamwoorden	95
Negentiende les: Aanwijzende voornaamwoorden	97
Twintigste les: Bepalingaanduidende voornaamw.	98
Een en twintigste les: Vragende voornaamw.	99
Twee en twintigste les: Betrekkelijke voornaamw.	100
Drie en twintigste les: Het Telwoord	101
Vier en twintigste les: Het Bijwoord	104
Vijf en twintigste les: Het Voorzetsel	108

	Blz.
Zes en twintigste les: Het Voegwoord	109
Zeven en twintigste les: Het Tusschenwerpsel	111
Acht en twintigste les: Overgang van Rededeelen	112

VIERDE HOOFDSTUK. DE BUIGING DER WOORDEN.

Eerste les: Het Werkwoord	115
<i>a.</i> Sterke werkwoorden	116
<i>b.</i> Zwakke werkwoorden	125
<i>c.</i> Onregelmatige sterke en zwakke w.w.	127
Tweede les: Het Lidwoord	134
Derde les: Het Zelfstandig naamwoord	135
Vierde les: Het Bijvoeglijk naamwoord	138
Vijfde les: Het Persoonlijk voornaamwoord	141
Zesde les: Het Onbepaalde voornaamwoord	144
Zevende les: Het Bezittelijk voornaamwoord	144
Achtste les: Het Aanwijzend voornaamwoord	146
Negende les: Het Bepalingaanduidend voornaamw.	148
Tiende les: Het Vragend voornaamwoord	150
Elfde les: Het Betrekkelijk voornaamw.	151
Twaalfde les: Het Telwoord	152

VIJFDE HOOFDSTUK. LEER VAN DEN VOLZIN. II.

Eerste les: De Bijwoordelijke bijzin. Soorten	154
Tweede les: De Ellips in den samengestelden volzin	161
Derde les: De Beknopte zin	162
Vierde les: Zinsverbinding en Zinsverband	163
Vijfde les: De Schei- of Zinteekens	164

ZESDE HOOFDSTUK. DE VORMING DER WOORDEN.

Eerste les: Over Wordvorming in 't algemeen	167
Tweede les: De vorming der Werkwoorden	170

	Blz.
Derde les: De vorming der Zelfst. naamw.	180
Vierde les: De vorming der Bijvoeglijke nw.	190
Vijfde les: De vorming der Voornaamwoorden	196
Zesde les: De vorming der Telwoorden	196
Zevende les: De vorming der Bijwoorden	198

ZEVENDE HOOFDSTUK. BIJZONDERHEDEN.

Eerste les: Spelling der e en ee, o en oo, ij en ei	200
Tweede les: Regels voor het mannelijk en vrouwelijk Taalgeslacht	204
Derde les: Grammaticsche figuren	206
Vierde les: Het Afbreken van woorden in lettergrepen	210
Vijfde les: Het Aaneenschrijven	211
Zesde les: Barbarismen, Doubletten, Volksetymologie	213

INLEIDING.

1. *Taal* in 't algemeen is een middel ter uiting van het menschelijk *denken* en *gevoelen*, ook tot *gedachten-wisseling*. Er is een *spreektaal* en een *schrijftaal*. De gebarentaal is een zeer gebrekkig middel, ze dient in den regel tot steun van de spreektaal.

OPMERKING. De verzameling van woorden, waarvan een volk zich bedient bij 't spreken en schrijven, is *zjn* taal.

2. De *Nederlandsche taal* is de spreek- en schrijftaal van het Nederlandsche volk. Ook reket men er toe: 10. de volkstaal in de beide Vlaanderens, in Antwerpen, Belgisch Limburg en het noordelijk deel van Brabant; 20. de taal der Boeren in de Zuid-Afrikaansche republiek, alsmede die in den Oranje-Vrijstaat; 30. de taal der kolonisten en ambtenaren in Oost- en West-Indië.

3. Uit het dialect der belangrijkste provincie n.l. uit het Hollandsch heeft zich de tegenwoordige *beschaafde* Nederlandsche spreektaal ontwikkeld.

OPMERKINGEN. 10. Te Winkel zegt: „Niettegenstaande het persoonlijke onderscheid in het spreken, bestaat er ten gevolge der nabootsing eene groote overeenkomst in de uitspraak der inboorlingen van hetzelfde dorp, dezelfde stad, hetzelfde gewest. Deze overeenkomst onderling en het verschil met de uitspraak van verder afgelegene plaatsen en streken veroorzaken de onderscheiding van de zoogenoemde *plaatselijke* en *gewestelijke tongvalten, dialecten*.”

20. In het buitenland heet onze taal nog altijd *Hollandsch*, evenals daar de Nederlanders *Hollanders* heeten.

4. Het Nederlandsch behoort tot de *West-Germaansche* taalgroep en heeft zich in de tweede helft der 12^e eeuw als
KOENEN, *Grondb. der Ned. Spraakk.*

zelfstandige taal afgescheiden van het Nederduitsch d. i. de taal der lage landen in Germanië (Deutschland).

5. Elke taal bestaat uit woorden. De Nederlandsche taal is een zeer *rijke taal*, zij bevat een schat van *eigen* woorden, uitdrukkingen, zegswijzen en spreekwoorden, bovendien een groot aantal woorden, ontleend aan *levende* en *doode* vreemde talen, als aan het Fransch, het Engelsch, het Italiaansch; het *Latijn* en het *Grieksch*.

OPMERKINGEN. 10. Te Winkel zegt: „De periode der woordschepping is reeds vóór eeuwen gesloten; nieuwe woorden worden alleen uit reeds bestaande stof gevormd.”

20. Aan het Fransch zijn b.v. ontleend: *diner, souper, soirée, couvert*, enz.; het Engelsch: *biefstuk, boksen, rails, jockey*; Italiaansch: *bruto, tarra, netto, citadel, gondel, carnaval*; Latijn: *straat, venster, kamer, sluis*, enz.; Grieksch: *apostel, bijbel, chaos, eclips*, enz.

6. Onze beschaafde *schrijftaal* heeft zich sinds de 16e eeuw gaandeweg ontwikkeld uit de beschaafde spreektaal; de *schrijftaal* is rijker aan woorden, sierlijker, nauwkeuriger dan de spreektaal, welke meer de taal is van 't gewone leven; doch deze is lossere en meer ongedwongen.

7. De wetenschap, die vooral de schrijftaal zoo zuiver en juist mogelijk leert verstaan en gebruiken, heet *spraak-kunst* (grammatica). Zij handel over de grondbestanddeelen der taal: *spraakklanken, letters, lettergrepen, woorden, woordsoorten, woordvorming, volzinnen* en *zinnen*.

OPMERKING. 10. De spraakkunst wordt verdeeld in vier hoofddeelen, als: a. De leer der *klanken, letters* en *woorden*, met de *spelling*; b. De leer der *woordsoorten* en haar *buiging*; c. De leer der *zinnen* en *zindeclen*; d. De leer der *woordvorming*.

EERSTE HOOFDSTUK.

KLANKLEER EN SPELLING.

EERSTE LES: SPRAAKKLANKEN — LETTERS — LETTERGREPEN.

1. *Spraakklanken* of letters zijn de eenvoudigste bestanddeelen der gesproken taal: zij worden gevormd door de menschelijke spraakwerktuigen, hoofdzakelijk door de *stembanden*, met behulp der door de longen ingeademde lucht.

2. Een spraakklank of een opeenvolging van spraakklanken, die een vaste beteekenis heeft gekregen, heet een *woord* (gesproken woord).

3. Spraakklanken worden in schrift voorgesteld door *letters*, ¹⁾ d. i. door *letterteekens*. Het Nederlandsche alfabet of het *abc* bestaat uit een *reeks van 26 letters*.

4. Men verdeelt de letters d. i. de letterklanken in *klinkers* en *medeklinkers*. Een klinker of vocaal: *aa, ee, ie, oo, uu, oe, eu* is een zelfstandige spraakklank, ontstaan door trilling der stembanden.

5. Een *medeklinker* of consonant: *b, c, d, f, g* enz. ontstaat door wrijving, schuring of trilling van de uitstrooimende lucht in het luchtkanaal. Een medeklinker kan alleen met toon worden uitgebracht in verbinding met een klinker; op zich zelf vormt een medeklinker nooit een lettergreep.

6. De zichtbare voorstelling (door middel van *letterteekens*) van het gesproken woord heet ook *woord* d. i. geschreven

---

1) Het woord *letter* heeft alzoo de bet. van *letterteeken* en van *letterklank*.

woord. Elk geschreven woord bestaat uit *letters* (letterteekens), te zamen vormende één of meer *lettergrepen* (syllaben).

7. De klinkers worden verdeeld in *enkelvoudige* en *samen-gestelde*: de eerste heeten eenvoudig weg *klinkers*, de tweede heeten *tweeklanken* of diphthongen, omdat zij een samensmelting zijn van twee klinkers tot één spraakklank: *ai*, *aai*, *eeu*.

8. Een lettergreep is *open*, als zij op een klinker of tweeklank eindigt: *kamer*, *boo-men*, *lei-en*, *kraai-en*; zij heet *gesloten*, als zij op een medeklinker uitgaat: *pen*, *per-zik*.

9. De lettergrepen (syllaben) van een meerlettergrepig woord worden niet met dezelfde stemverheffing of denzelfden nadruk uitgesproken: *huis'-knecht*, *kapitein'*, *ontbin'den*. De meerdere of mindere nadruk, waarmede een lettergreep wordt uitgesproken, heet *klemtoon* (accent).

10. De lettergreep, waarop de volle nadruk valt, heeft den *hoofdtoon*, de minder betoonde lettergreep heeft den *bij-toon*; de lettergreep, die zonder toon d. i. dof wordt uitgebracht, is *toonloos*: *grootvader*, *va'derland*.

11. Het is moeielijk, regels te geven voor den *syllabentoon*; het best leert men dien door goed op te letten bij het spreken van beschaafde lieden en in de leesles. In den regel krijgen vreemde uitgangen den hoofdtoon: *Europeaan'*, *Aziaat'*, *bankier'*, *sociëteit'*, enz.

TWEDE LES: KLINKERS EN TWEEDKLANKEN.

12. De Nederlandsche taal telt zeven klinkers: *aa*, *ee*, *ie*, *oo*, *uu*, *eu*, *oe*. In open lettergrepen luiden zij *helder* d. i. *volkomen*: *ma*, *zee*, *drie*, *boo-men*, *nu*, *keu-ken*, *zoe-ken*. De uitspraak der volkomen klinkers wordt in gesloten lettergrepen *gerekt*: *jaar*, *beer*, *priem*, *school*, *buur*, *reus*, *vloer* (gerekte klinkers).

OPMERKING. De vijf eerste klinkers kunnen ook *kort* of *onvolkomen* zijn, bv. in een gesloten lettergreep: *jas*, *pet*, *kist*, *hok*, *brug*, of wel in een open lettergreep, als de onmiddellijk volgende lettergreep met *ch* begint: *la-chen*, *Me-chelen*, *ri-chel*, *Jo-chem*, *ku-chen*.

13. In toonlooze lettergrepen zijn de *klinkers* toonloos of dof, bv. de *e* in de tweede lettergreep van: *lépel*, *vádem*, *keúken*, *ka'mer*, *lob'bes*, *lem'met*; de toonlooze *i* vindt men in: *vlijtig*, *monnik*, *kievit*, *haring*, *penninkje*; de toonlooze *u* in: *Gor'cum*, *Dok'kumer*; de toonlooze *o* in: *profes'sor*, *doct'or*, *Sta'voren*, *áavond*.

OPMERKING. Ook vindt men een toonlooze *ee* in *een*, bv. *Ik heb een boek gekregen*. (lees: 'n).

14. Er zijn twaalf *tweeklanken*.

Zij bestaan uit een *onvolkomen* of een *volkomen* klinker, gevolgd door *i* (= ie) of *u* (= oe), als:

10. *ai*, *au*, *ou*, *ei*, *ij*, *ui*;

20. *aai*, *ooi*, *oei*, *aau*, *eeu*, *ieu*.

De tweeklanken der tweede groep heeten wel *verlengde* tweeklanken. Geen der tweeklanken kan kort of onvolkomen zijn.

15. De *ij* is toonloos in de uitgangen *-lijk*, *-lijks*, *-lijksch*: *openlijk*, *jaarlijks*, *maandelijksch*, alsmede in *dikwijls*; ook veelal in de voornaamw. *mijn* (lees *n' n*), *zijn* (lees: *z' n*).

OPMERKING. De *ij* is niet toonloos in: *Lodewijk*, *dergelijke*, *desgelijks* *insgelijks*, *soortgelijke*, *glansrijk*.

16. De klinkers en tweeklanken in onze woorden zijn niet standvastig; men vindt: *star* naast *ster*, *stad* naast *stede*, *hendig* naast *hand*, *richten* naast *recht*, *bestier* naast *bestuur*, *klein* naast *kleen*, *verbreiden* naast *breed*, enz. Deze wisseling van klinker of tweeklank heet *klankwisseling*.

OPMERKING. De overgang van *a* in *e*, van *o* in *u*, van *oo* in *eu* noemt men *klankwijziging*; zij ontstond in oude dagen reeds, door inwerking eener volgende *i* of *j*, b.v. uit *tam-jen* ontstond *temmen*, uit *vast* ontstond *vestigen*, enz.

2. In enkele gevallen bestaat wijziging van beteekenis bij wisseling van klinker of tweeklank: *man* — *men*; *rechter* — *richter*; *maagd* — *meid*; *rieken* — *ruiken*; *kiesch* — *kuisch*.

DERDE LES: DE MEDEKLINKERS.

17. De medeklinkers zijn 20 in getal: *b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, t, v, w, x, z.*

OPMERKINGEN. 10. De *c, q* en *x* heeten wel vreemde letters, omdat zij in vreemde of nitheemsche woorden voorkomen: *exercee'ren, quotiënt', exa'men.* In woorden uit het Fransch heeft de *g* een vreemden klank: *horlo'ge, log'ement'*; evenzoo in *-age: бага'ge, lekka'ge, slijta'ge,* enz.

20. Nog lette men op den Franschen klank der *j* in: *joviaal, jury, jockey, jujube*; en op dien der *t* vóór *ie* of *i* in *natie, station, militie.*

18. De verbinding van twee medeklinkers b.v. *ch* in *kracht, ng* in *tang, nk* in *bank* vormt een samengesteld letterteeken.

OPMERKING. In nitheemsche woorden heeft *ch* een vreemden klank: *ch* klinkt als *sj* in *Chinees*, als scherpe *g* in *cholera*, als *k* in *christen, Christiaan.* Ph = f, bv. *Philippus, photographie,* enz.; th = t: *thema, theater, theorie*; gn vindt men in *cognac, lognet*; ll klinkt als *lj*, bv. *millioen, medaille, portefeuille.*

19. Naar de plaats van hun ontstaan (d. i. naar het *spraakorgaan*, dat bij de vorming vooral betrokken is), verdeelt men de medeklinkers in:

a. Keel- of gehemelteletters, als: *ch, g, j, k, nk, g* (in *ng*).

b. Tong- of tandletters, als; *t, d, s, z, n, l, r.*

c. Lipletters, als: *p, b, f, v, w, m.*

OPMERKING. De *h* krijgt bij deze indeeling geen plaats; oorspronkelijk behoorde zij tot de keelletters, doch thans is zij niets meer dan een uitblazing van den adem tusschen de dicht bij elkaar gebrachte stembanden door.

20. Naar hun spraakkunstige waarde verdeelt men de medeklinkers in:

Halfklinkers: *j* en *w*, aldus genoemd, omdat zij, wat hun vorming betreft, verwant zij aan de klinkers *ie* en *oe.*

Vloeiende letters: *l, m, n, r*; deze komen voor in: *molenaar.*

Vaste letters: *b, d, f, g (ng), h, k (nk,) p, s, t, v, z.*

OPMERKINGEN. 10. De *s* en *z* heeten ook wel *sisletters*; de *n*, *m*, *ng* en *nk* *neusletters*. De vaste letters worden weer verdeeld in scherpe en zachte. De scherpe zijn: *t*, *k*, *f*, *s*, *ch*, *p* en *nk*.

20. De *s*, die met de *z* afwisselt, bv.: *reizen*, *ik reis*, en de *f*, die met de *v* afwisselt, bv.: *leven*, *ik leef*, heeten *onechte s* en *onechte f*.

21. De *medeklinkers* worden, naar hun plaats in het woord, onderscheiden in:

Beginletters, die aan het begin,

Tusschenletters, die in het midden,

Slotletters, die aan het einde van woorden staan.

OPMERKINGEN. 10. Zoo is de *p* begin- en slotletter in *pop*, tusschenletter in *lepel*, *japon*, enz.

20. De letters *h* en *ch*, soms ook de *w*, worden in sommige verbindingen niet uitgesproken. Zij heeten dan *stomme letters*, bv. in: *thans*, *althans*, *thuis*, *Theodoor*, *mensch*, *musch*, *brieschen*, *eischen*, *vrouw*, *rouw*, *pauw*, *grauw*. (De *ch* is stom in *sch*, als dit letterteeken een tusschenletter of een slotletter is.)

22. Ook bij de *medeklinkers*, hoewel meer vast dan de *klinkers*, valt in den loop der tijden verandering d. i. *verschuiving* op te merken; zij betreft die, welke tot dezelfde soort behooren (§ 19), als:

b en *v*: *stribbelen*, *streven*; *webbe*, *weven*.

ch en *k*: *dacht*, *denken*; *zocht*, *zoeken*.

l en *z*: *stamelen*, *stameren*; *schachelen*, *schacheren*.

n en *r*: *kamenier*, *kamerier*; *toovenaar*, *tooveraar*.

t en *d*: *rit*, *rijden*; *bint*, *binden*, enz.

VIERDE LES: DE SPELLING.

23. De *spelling* (orthographie) is een belangrijk onderdeel der spraakkunst, omdat zij beslist over het uiterlijk van het geschreven woord. Zij leert de wijze kennen, waarop het gesproken woord door letterteekens wordt voorgesteld. Zij grondt haar regels in de eerste plaats op de *beschaafde uitspraak*. In dit boekje wordt de spelling van De Vries en Te Winkel gevolgd.

OPMERKING. Ons schrift heet *klankenschrift* of *letterschrift*; d. i. elk der spraakklanken van een woord wordt door een vast teeken voorgesteld. De uitvinding van dit schrift wordt toegekend aan de oude Pheniçiërs. De Egyptenaren hadden het *beeldschrift*. (hiërogliefen-schrift.)

24. De regel der *beschaafde uitspraak* is de grondregel onzer spelling. Deze regel luidt: *Geef door letterteekens al de bestanddeelen terug, die in een woord gehoord worden, wanneer het door beschaafde lieden zuiver wordt uitgesproken.*

OPMERKING. Te Winkel zegt: „Beschaafde lieden, die eene meer zorgvuldige opvoeding hebben genoten, wier gehoor meer verfijnd, wier spraakorganen meer geoefend zijn, spreken doorgaans zachter en lieflijker dan de minder bevoorrechte standen. Daardoor komt bij hen het eigenaardige, dat den tongval van de plaats hunner inwoning kenmerkt, minder scherp uit, zoodat het verschil der dialecten grootendeels wegvalt. Op die wijze ontstaat er eene zoogenaamde algemeene *beschaafde uitspraak*, die het gansche land door, naast de gewestelijke, min of meer heerschende is.”

25. De regel der *beschaafde uitspraak* is echter niet voldoende om in alle gevallen tot richtsnoer te dienen. Verscheiden woorden als: *hoofd, dag, brood* enz. zou men bezwaarlijk volgens dien regel kunnen schrijven. Hij heeft alzoo aanvulling en verklaring noodig. Als tweede algemeene spelregel geldt daarom:

DE REGEL DER GELJKVORMIGHEID. Deze regel leert: Schrijf, zooveel de uitspraak toelaat, een zelfde woord, en ieder deel, waaruit het bestaat, steeds met dezelfde letters; hierdoor kan de herkenning en juiste opvatting van het woord bevorderd worden.

OPMERKINGEN. 10. Volgens dezen regel schrijft men, op het eind van buigbare woorden, de letters, die in 't meervoud of in de buiging gehoord worden, dus: *brood* (al hoort men ook broot), meerv. *brooden*, *des dags* (en niet *dachs*) naast *ten dage*, *gij ploegt* (en niet *ploccht*) naast *ik ploeg*, *wij ploegen*; evenzoo bij afleidingen: *verleiding* naast *leiden*, *vijzel* naast *vijten*, *raadzaam* naast *raad*; idem bij samenstellingen: *wereld-deel*, *hoofd-zaak*, enz.

20. De *beschaafde uitspraak* eischt de spelling *litteeken* (d. i. *lijk-teeken*, teeken in het vleesch (wondteeken), later herkenningsteeken.

26. Omdat in vele gevallen de regel der beschaafde uitspraak niet kan beslissen en de regel der gelijkvormigheid alleen eischt, dat men in een zelfde woord steeds dezelfde letters bezigt, zonder de letters zelf te bepalen, werd nog aangenomen:

DE REGEL DER AFLEIDING. d. i. Bij de keus tusschen gelijkkluidende letterteekens worden die letterteekens gebezigt, welke met de oudere schrijfwijze overeenstemmen.

OPMERKING. Deze regel heeft vooral betrekking op de spelling met *ee* en *e*, *oo* en *o*, *ei* en *ij*, *d* en *t*, *g* en *ch*. Zoo onderscheidt men: *beeren* en *beren* (verscheurende dieren), *toon* en *tonen* (der muziek), *rei* (zangkoor) en *rj* (reeks), *pond* en *pont* (veerschuit), *lag* (van *liggen*) en *lach* (van *lachen*), enz.

VIJFDE LES: DE SPELLING VAN KLINKERS EN TWEETKLANKEN.

27. De *a* en de *u* worden in open lettergrepen nooit dubbel geschreven, alzoo: *vader* (niet: *vaader*), *buren* (niet: *buuren*).

OPMERKINGEN. 1°. Voor eigennamen geldt deze regel niet, bv. *Van Daalen*, *Ter Buuren*, enz.

2°. Vóór den verkleiningsuitgang *-tje* schrijft men ter wille der uitspraak een dubbele *aa* of *uu*: *Kaatje*, *Naatje*, *Daatje*, *maatje*, *paatje*, *hoeraatje*, *paraplutje*.

3°. De gerekte *u* wordt vóór de *u* steeds enkel geschreven: *schuw*, *zwaluw*, *uw*, enz.

28. Een open lettergreep (§ 8) kan eindigen op een enkele of dubbele *e* of *o*, bv.: *lezen*, *nemen*, *komen*, *loten*; *beenen*, *teenen*, *rooken*, *stoomen*. Dit verschil van schrijfwijze berust op verschil van herkomst der klinkers. De enkele *e* en *o* in open lettergrepen worden zachtheldere *e* en *o* genoemd; de dubbele *ee* en *oo* heeten in dat geval scherphelder.

OPMERKING. De spelling met enkele of dubbele *e* en *o* kan thans op 't gehoor niet meer beslist worden. Men leert deze spelling het best door oplettenheid bij 't lezen en schrijven, hier helpt herinnering en oefening 1).

1) Zie voor de regels het *Zevende Hoofdstuk*.

29. Men lette op het onderscheid in spelling tusschen:	
<i>beren</i> , verscheurende dieren.	<i>beeren</i> , mannetjesvarkens, muurstutten, heiblokken, waterkeeringen.
<i>delen</i> , planken, dorschvloeren.	<i>deelen</i> , gedeelten, ook een w.w.
<i>helen</i> , bergen, verstoppen.	<i>heelen</i> , heel maken, genezen.
<i>rede</i> , verstand, redevoering.	<i>reede</i> , ankerplaats voor schepen.
<i>slepen</i> , gesleept worden, meerv. van <i>sleep</i> .	<i>sleepen</i> , voorttrekken, doen slepen.
<i>veren</i> , overvaarten.	<i>veeren</i> , pluimen, vederen.

OPMERKINGEN. 10. Nog bestaat verschil tusschen: *keren* (vegen) en *keeren* (omkeeren, terugkeeren), *stenen* (zuchten) en *steenen* (voorwerpen), *lenen* (leunen) en *leenen* (in leen geven), *verweren* (verdedigen) en *verweeren* (bederven), *wezen* en *weezen*, *weken* en *wecke*, *vegen* en *veege* (stervende).

20. Verder lette men op de schrijfwijze van: *verteren*, *tering*, *teren*, *temen*, *kelen*, *meren*, *dwepen*, *kleven*, *knedden*, *deren*, *teren*, *geweren*; — en op die van: *cega*, *bleeken* (grasvelden), *geeren* (schuinloopen), *heesche*, *onweeren*, *scheeve*, *schedde*, *zweemen* (lijken), *zweepen*.

30. Ook lette men op verschil in spelling van:

<i>hopen</i> , verwachten.	<i>hoopen</i> , stapels.
<i>hozen</i> , kousen.	<i>hoozen</i> , waterhoozen.
<i>kloven</i> , meerv. van <i>kloof</i> (= scheur) en verleden tijd van <i>kluiven</i> .	<i>klooven</i> , doen splijten.
<i>kolen</i> , brandstof.	<i>koolen</i> , moesgroenten.
<i>kozen</i> , verleden tijd van <i>kiezen</i> .	<i>koozen</i> , lief praten, liefkoozen.
<i>schoven</i> , verled. tijd van <i>schuiven</i> .	<i>schooven</i> , korenschooven, garven.
<i>tonen</i> , klanken.	<i>toonnen</i> , meerv. van <i>toon</i> (teen), ook: wijzen.
<i>tronen</i> , meerv. van <i>troon</i> .	<i>troonnen</i> , meelokken.

OPMERKINGEN. 10. Nog bestaat verschil tusschen: *sloven* (sukkels) en *slooven* (voorschoten), *poten* (planten) en *pooten* (ledematen), *logen* (leugen) en *loogen* (in loognat zetten), *roven* (eener wonde) en *rooven* (ontstelen), *sloten* (meerv. van *slot*) en *slooten*, *schoten* (meerv. van *shot*) en *shooten* (touwen).

20. Ook lette men op de schrijfwijze van: *kronen*, *drogen*, *drogist*, *smoken* (rooken), *smoren*, *zieltogen*, *koken*, *schromen*, *pogen*, *broze* met zachtheldere *o*, doch: *bctooogen*, *bctoomen*, *bloode* (bange), *booze*, *gcedoogen*, *hoonen*, *knoopen*, *loozen*, *poover*, *kleinooden*, *vroolijk*, *zoomen*.

31. De regels voor de spelling met *ie* zijn de volgende. Men schrijft een *ie*:

a. Op 't einde van een woord, als: *knie*, *tralie*, *genie*, *letie*. Uitgezonderd de Latijnsche namen: *Januari*, *Februari*, *Juni*, *Juli*.

b. In de uitgangen *-ief*, *-iek* en *-iet*, als: *substantief*, *tarief*, *fabriek*, *republiek*, *parasiet* (woekerdier), *musket* (mug).

OPMERKING. Verliezen deze uitgangen den hoofdtoon, dan schrijft men *i*, bv.: *fabrikant*, *fabrikaat*, *republiekin*, *muzikaal*, enz.

32. Men schrijft een *i*:

a. In den uitgang *-isch*, als: *afgodisch*, *nieuwmodisch*, *methodisch*, enz.

b. In de toonlooze uitgangen *-ik* en *-it*, ook in 't meervoud, als: *leeuwerik*, *havik*, *perzik*, *monnik*, *kievit*, *diemit*, *leeuweriken*, *haviken*, *kieviten*, enz.

c. In vreemde woorden als: *titel*, *liter*, *visite*, *liniaal*, enz.

OPMERKINGEN. 10. De *y* (let wel: zonder stippen!) vindt men, behalve in vreemde woorden, soms in oude Nederlandsche familienamen, als: *De Ruyter*, *Huydecoper*, *Van Zuylen*, enz. In stadsnamen is de *y* geheel overbodig, dus niet *Leyden*, maar *Leiden*, enz. In een open lettergreep, als: *synoniem*, *Cyprus* heeft *y* den klank onzer *ie*; in een gesloten lettergreep: *Egypte*, *syntaxis* klinkt zij als de korte *i*.

20. In de woorden: *heir* (leger), *heirbaan*, *heirschaar* en ook in *oir* (erfgenaam) duidt de *i* de verlenging van den klinker aan; lees: *heer*, *oor*.

33. De spelling met *ij* en *ei* kan op het gehoor niet beslissen, thans stellen beide letterteekens nagenoeg denzelfden klank voor. Hun oorsprong is echter zeer verschillend;

de *ij* is eigenlijk de verdubbelde *i*; — *ii* of *ij* als in: *mijn*, *wijn* werd oudtijds algemeen, en nu nog in het dialect van verschillende provinciën, als *ie* uitgesproken. Nog bestaan woorden, waarin de *ie* met *ij* afwisselt, als: *iep*, *piepen*, *grienen* naast: *ijp*, *pijpen* (bv. naar iemands *pijpen* dansen), *grijnen*; evenzoo vindt men: *pastorie* en *pastorij*, *muziek* en *muzijk*, *harmonie* en *harmonij*, *poëzie* en *poëzij*, *melodie* en *melodij*.

34. Men lette op het verschil in spelling van:

<i>nijgen</i> , buigen, een buiging maken.	<i>neigen</i> , overhellen.
<i>pijlen</i> , meerv. van <i>pijl</i> .	<i>peilen</i> , de diepte meten.
<i>rij</i> , reeks.	<i>rei</i> , zangkoor, danskoor.
<i>stijl</i> , schrijfrant, pilaar, post.	<i>steil</i> , rechtopgaand.
<i>vlijen</i> , opstapelen, voegen, schikken.	<i>vleien</i> , streelen, mooipraten.

Ook bepale men de beteekenis van: *bij* en *bei* (aardbei), *berijden* en *bereiden*, *hij* en *hei* (heide), *lijden* en *leiden*, *rijs* (tak, staak) en *reis*, *rijzen* en *reizen*, *zijde* en *zeide*, *ijk* (waarmerk) en *eik*, *zijl* (sluis) en *zeil*, *vijlen* en *veilen*, *wijden* en *weiden*, *fijt* en *feit*, *karwij* (zaad) en *karwei* (werk), *mijt* (kaasworm, houtstapel) en *meid*, *lij* (lage zijde van een zeilend schip) en *lei*, *vermijden* en *vermeiden*, *vermeien* (gaan wandelen).

Nog lette men op de spelling: *uitweiden* (breedvoerig bespreken), *weidsch* (prachtig, rijk) en *feilen* (meerv. van *feil*, en w.w.)

OPMERKING. Bij de woorden: *gaww* (snel) en *gouw* (landstreek), *kauw* (vogel) en *kouw* (kooi), *rauw* (ongekookt) en *rouw* (teeken van droetheid), *dauw* (vocht) en *douw* (duw), *haww* (peul) en *houw* (slag) bestaat geen verschil van klank, wel van schrijfwijze en beteekenis.

ZESDE LES: DE SPELLING DER MEDEKLINKERS.

35. De beginletter wordt VERSCHERPT in het woord *fonkelen* in figuurlijken zin, als: het *fonkelen* der oogen,

der sterren; *fonkelnieuw*, tegenover *vonkelen* in letterlijke beteekenis. In *samen* is de scherpe *s* ontstaan uit *tz*; dus schrijft men *samen*, overal, waar *samen* = *te zamen*, en dat is, als dit woord op zich zelf staat of het eerste lid eener samenstelling is: *samen op reis gaan*, *samenstellen*, *samenroepen* enz., doch *te zamen*, *zamelen*, *verzamelen*, *inzamelen*, *gezamenlijk*, enz.

OPMERKING. In strijd met de uitspraak schrijft men volgens het algemeen gebruik: *veertig*, *vijftig*, *zestig*, *zeventig* en niet *feertig*, *fijftig*, enz.

36. De tusschenletter wordt VERDUBBELD, als de onmiddellijk voorafgaande klinker onvolkomen is, bv.: *ladder*, *penning*, *stotteren*, *ratten*, *putten*, enz. De verdubbeling dient om de uitspraak *la-der*, *pe-ning*, *sto-teren*, enz. te voorkomen.

37. De tusschenletter wordt NIET verdubbeld, als er geen gevaar bestaat voor een verkeerde uitspraak; derhalve heeft verdubbeling niet plaats, wanneer zij onmiddellijk voorafgegaan wordt door een volkomen klinker, een tweeklank, of een toonlooze letter, bv.: *hanen*, *kleeren*, *booten*, *bloesem*, *Pruisen*, *IJsel*, *veilen*, *zeisen*, *kruipen*, *haviken*, *engelen*, *vlijtige*, *kieviten*, *dreumesen*, *lemmeten*, *Makkumer*, *Dokkumer*.

OPMERKINGEN. ¹⁰. In *Haarlemmer* (van *Haarlem*), *Arnhemmer* (van *Arnhem*), *Jeruzalemmer* (van *Jeruzalem*) heeft verdubbeling plaats, omdat de uitgang *-em* hier niet geheel toonloos is.

²⁰. Het samengestelde letterteeken **ch** wordt nooit verdubbeld, dus schrijft men: *lachen*, *echo*, *lichaam*, *bochel*, *kuchen* (en niet *lachchen*, *cchecho*, enz.)

38. De tusschenletter wordt VERSCHERPT en wel:

¹⁰. De **d** en **v** vóór het achtervoegsel **-nis**, als: *beeltenis* (beeld), *gebeurtenis* (gebeurd), *lafenis* (laven), *droefenis* (droeve), *erfenis*, enz.

²⁰. De **v**, **z** en **ng** vóór het achtervoegsel **-lijk**, als: *liefelijk*, *lietlijk*, *vreeselijk*, *vreeslijk*, *afgrijselijk*, *afgrijslijk*, *koninklijk*, *oorspronkelijk*, enz.

³⁰. De **ng** vóór het achtervoegsel **-je**, als: *palinkje*,

woninkje, penninkje, kettinkje, enz. Doch als de uitgang *-ing* niet toonloos is, blijft *-ng*, en wordt et ingelascht, als: *dingetje, tekeningetje, rekeningetje*, enz.

OPMERKING. Men lette op de verscherping van *ng* tot *nk* in de samengestelde woorden: *jonkheid, jonkman, jonkheer, jonkvrouw, sprinkhaan, lankmoedig, koninkrijk*.

39. Men schrijft een *t* vóór de (scherpe) *s* in: *knots, spits, gutsen, mits, rots, flits*, doch een *d*, wanneer het woord in verband staat met een ander, dat een *d* bevat, als: *gids* (Fr. guide), *ginds* (ginder), *reeds* (alreede), *sinds* (sedert), *loods* (van een vreemd woord, dat verwant is met ons *leiden*), *smidse, raadsel, onverhoeds*, enz.

OPMERKING. Is de *s* een buigingsletter, dan blijft natuurlijk de *d*, als: *des gebeds, des kinds, des winds*, enz.

40. In de geheele vervoeging van regelmatige werkwoorden blijft de *g* van den stam vóór *t*, als: *hij ploegt, hij egt, gij zaagt*. Doch bij onregelmatige w.w. heeft men *ch* vóór *t* in den onvolt. verleden tijd, als: *brenge[n], bracht; plenge[n], placht; moge[n], mocht*; evenzoo: *zocht, docht, kocht, dacht*.

41. In zelfstandige naamw., bijvoeglijke nw. en bijw. schrijft men *ch* vóór de enkele *t*, bv.: *plicht* (plegen), *recht* (regel), *rechts*. UITGEZ. *Aagt* (van *Agathe*) en *aagtappel*.

OPMERKING. Men merke wel op, dat de zelfst. nw. op *-te*, afgeleid van stammen op *g*, deze *g* behouden: *laagte, gebergte, menigte*, enz.

42. De slotletter is scherp op het einde van onverbuigbare woorden, als: *buskruit, geweest, met, och, toch*. UITGEZ. het bijwoord *nog*, ter onderscheiding van het voegwoord *noch*. Vergelijk: *Ik heb nog geld en nog goed met Ik heb geld noch goed*. Echter schrijft men *nochtans* (uit *nog-dan*).

OPMERKINGEN. 10. In buigbare woorden kan zich de spelling niet richten naar den regel der beschaafde uitspraak; zij richt zich naar den regel der gelijkvormigheid (§ 25), aldus: *schubben, schub; ebbe, eb; schrobben, ik schrob; brooden, brood; hoeden, hoed; dagen, dag; vlaggen, vlag*, enz.;

waard (waardig). Om de afleiding worden *Spanjaard*, *dronkaard*, *lafaard*, *grijsaard* met een *d* geschreven.

20. Men schrijft *iemand* en *niemand*, in overeenstemming met de verouderde buigingsvormen *iemanden* en *niemanden*.

30. Men lette op de spelling van: *bint*, *gezant*, *rit*, *ritmeester*, *snit*. Hier richt zich de slotletter naar den meervoudsvorm: *binten*, *gezanten*, *ritten*, *snitten*, en niet naar de afleiding van *binden*, *zenden*, *rijden*, *snijden*.

40. Men schrijft *kruit* (poeder) bv. in *kruithoorn*, *kruitmolen*, *buskruit*, *kruiddamp*, *rattenkruit*, omdat het een onverbuigbaar woord is en ook ter onderscheiding van *kruid* (plant), bv. in *wormkruid*, *varenkruid*, *kaasjeskruid*, *kruidkock*, *warkruid*, *onkruid*.

43. Als slotletter vindt men met de *sch* in: *gebriesch*, *gekrijisch*, *gedruisch*, *geruisch*, *disch*, *esch* (boom), *flesch*, *mensch*, *visch*, *vleesch*, *kikvorsch*.

OPMERKINGEN. 10. Men lette op de spelling van: *brieschen*, *druischen*, *ruischen*, *eischen*, *hijschen*, *krijschen*, *dorschen*, *vorschen*, *uïtwisschen*, *inlasschen*, *lesschen*, *blusschen*, *wasschen*, *opdischen*, *wenschen*, *tusschen*, *Paschen*.

Evenzoo op die van: *bruisen* (bruis = schuim), *torsen*, *uitdossen*, *wassen* (groeien). Men schrijve dus ook: *gebruis*, *gewas* (plant), *zomerdos*.

20. Nog lette men op de spelling van: *glanzen* (werkwoord), *glanzig*; *vleezen*, naar den *vleeze*, *vleezig*, *ontvleezen* (ontvleesd). Doch: *glansen* (zelfst. nw.), des *vleesches*, *vleeschelijc*.

30. Ten slotte onderscheide men: *as* (spil) en *asch*, *lis* en *lisch* (waterplant), *mars* (korf van eenen kramer) en *marsch*, *mos* en *mosch* (musch); *Rus* en *rusch* (lisch of riet), *wis* (zeker) en *stroowisch*; *tas* (hoop, stapel) en *tasch*.

44. Als slotletter vindt men de *s* in de bijv. nw.: *bits*, *spits*, *flets*, *dras*, *dwars*, *wars*, *paars*, *kras*, *los*, *ros*, *gewis*, *wis* en verder in alle bijv. nw. op *s*, waar deze kan overgaan in *z*, als: *loos*, *boos*, *voos*, *wijs*, *grijs*, enz.

45. Als slotletter vindt men de *sch* op het einde van bijvoeglijke naamwoorden, als: *linksch*, *rechtsch*, *slaafsch*, *vergeefsch*, *drommelsch*, *boersch*, *steedsch*, *hoofsch*, *hemelsch*, *aardsch*, *kerksch*, *forsch*, *norsch*, *weidsch*, *wederzijdsch*, *buitendijdsch*, enz. Hiertoe behooren ook de

bijv. nw. op *-lijksch*, *-lingsch* en *-waartsch*, als: het *dagelijksch* brood, een *zijdelingsche* sprong, een *voorwaartsche* beweging.

OPMERKING. Indien de bijv. nw. oorspronkelijk op *sch* uitgaan, als: *boersch*, *steedsch*, *hoofsch*, *hemelsch*, *aardsch*, *barsch*, *kiesch*, *heusch*, *gansch*, *malsch*, *frisch*, *versch*, *norsch*, *valsch*, *nurksch*, houden zij ook als bijv. den uitgang *sch*: *Hij spreekt boersch*, *hoofsch*, *barsch*, *norsch*.

ZEVENDE LES: DE SPELLING VAN UITHEEMSCHE WOORDEN.

46. Men verdeelt de vreemde woorden (Inleiding, § 5) in drie klassen, als: 1°. woorden, die hun vreemden vorm geheel hebben afgelegd en in klemtoon en klank aan echt Ned. gelijk zijn geworden, als: *bisschop*, *bijbel*, *venster*. Deze gaan ook verbindingen aan met zuiver Ned. woorden of met vooren achtervoegels, als: *bisschopsstaf*, *bijbellezing*, *vensterruit*; *bisschoppelijk*, *bijbelachtig*, *bovenvenster*; 2°. woorden, waaraan niets veranderd is, zoodat zij door ons juist of nagenoeg zóó als in de vreemde taal worden uitgesproken, al: *bureau*, *sport*, *clown*, enz.; 3°. woorden, welke in de uitspraak wijzigingen hebben ondergaan, die echter niet voldoende waren om hun het uitheemsch voorkomen geheel te benemen, als: *admiraal*, *president*, *secretaris*, *soupeeren*, *feliciteeren*. Deze derde soort bevat de *bastardwoorden*.

47. De spelling van de vreemde woorden der 1^e klasse is geheel op Nederlandsche manier; men behandelt ze als eigen woorden: *markt*, *munt*, *kers*, *perzik*, *ezel*, *engel*, enz.

48. De woorden der 2^e klasse worden in den regel gespeld en uitgesproken als in de taal, uit welke zij komen: *champagne*, *tarra*, *netto*, *rabat*, *consul*, *fauna*, *bureau*, *eau-de-cologne*.

49. Wijziging in de uitspraak is in den regel oorzaak van de veranderde schrijfwijze der vreemde woorden van de 3e klasse (bastardwoorden). Zoo spelt men: *sociëteit* (société), *trompet* (trompette), *advocaat* (advocatus), *paleis* (palais),

meloen (melon), *sigaar* (cigarro). Deze wijziging betreft in den regel het eind der woorden.

OPMERKING. Door een dergelijke verandering zijn de algemeen gebezigde bastaarduitgangen: -aal, -aan, -aat, -ant, -eel, -ceren, -eet, -ent, -et, -ief, -iek, -iel, -ier, -iet, -ij, -ijn, -oen, -oor, -uut ontstaan: muzikaal, Amerikaan, Aziaat, komediant, penseel, regeeren, magneet, faillissement, klarinet, tarief, fabriek, projectiel, barbier, muskiet, bakkerij, termijn, Citroen, stukadoor, minuut.

50. Uitheemsche benamingen van *alledaagsche* voorwerpen; uitdrukkingen van denkbeelden, onder alle standen gangbaar, namen van zaken, voorkomende in ambachten en beroepen, worden zooveel mogelijk op Nederlandsche wijze geschreven: *dukaat, biljart, biljet, kapel, kazerne, likeur, postiljon, traktaatje, traktement*.

OPMERKINGEN. 10. Ook hier bestaan grenzen, vergelijk: *dokter* (*geneesheer*) en *doctor* (wetenschappelijke titel), *kommies* (ambtenaar bij de belastingen) en *commies* (ambtenaar bij een ministerie, een griffie, de post), *komedie* (schouwburg) en *comedie* (blijspel), *kritiek* (bijv. nw. *hachelijk*) en *erikiek* (beoordeeling), *critisch*, *criticus* (beoordeelaar), enz.

20. *Ph* (§ 18) vindt men aan 't begin en in 't midden van vreemde woorden, echter nooit aan het eind: *geograaf, Jozef*; *th* vindt men aan 't begin: *theorie*, doch: *hypotenusas, categorie, Margareta*.

ACHTSTE LES: DE REDEDEELEN.

51. Naar hun beteekenis, en ook naar hunnen dienst, worden de gezamenlijke woorden onzer taal in 10 soorten verdeeld. Men zegt ook wel: Er zijn tien rededeelen of taal-deelen.

OPMERKING. Het woord *rede* in *rededeel* beteekent gesprek, aanspraak, toespraak, verhandeling. Vergelijk: *iemand in de rede vallen, lijkrede, leerrede, troonrede*.

52. De tien rededeelen heeten: *zelfstandige naamwoorden* (zelfst. nw.), *lidwoorden*, *bijvoeglijke naamwoorden* (bijv. nw.), *voornaamwoorden* (voornw.), *telwoorden*, *werkwoorden* (w.w.), *bijwoorden* (bijw.); *voorzetsels*, *voegwoorden*, *tusschenwerpsels*.

OPMERKINGEN. 10. Zij worden in twee groepen verdeeld; *a.* de *buigbare*, *b.* de *onbuigbare*. Tot de *buigbare* behooren de zeven eerste soorten; de overige d. i. de *partikels* vormen de tweede groep.

20. Van alle rededeelen is het w.w. het allerbelangrijkste, omdat het de kern van den volzin uitmaakt. In dit boekje wordt daarom het w.w. vooropgezet.

AANTEEKENING. Ofschoon de leerlingen, die dit werkje gebruiken de tien rededeelen wel uit elkander zullen kunnen houden en ook definities weinig bijbrengen tot goed onderscheiden, willen we met het oog op de examens de definities der buigbare rededeelen een plaatsje gunnen. De leerling beschouwe ze echter als benaderings-formules, en voor hem zonder bijzondere waarde.

53. Het *werkwoord* (begripswerkwoord) is een woord, dat een *handeling* of wel het *komen* of *verkeeren* in een toestand uitdrukt, bv. *loopen, roepen, vliegen; smelten, stollen, sterven; rusten, slapen, zitten.*

OPMERKINGEN. 10. Er zijn verschillende definities door taalkundigen van naam beproefd, doch niet ééne er van omvat al de soorten: in den regel is de definitie niet geldend voor de hulpwerk.w. Prof. VAN HELTEN zegt: Een werkwoord noemt eene der wijzen, waarop iemand of iets zijn bestaan openbaart, of: Een werk.w. noemt eene openbaring van bestaan. — Deze bepaling is een der beste, — doch zij sluit de hulp.w. niet in.

20. In de Latijnsche grammatica heet het werkwoord *verbum*, in de Fransche *verbe*, d. i. het woord, of woord bij uitnemendheid.

54. Zelfstandige naamwoorden (substantieven). Dit zijn de namen van werkelijk bestaande zelfstandigheden (*personen, dieren, voorwerpen, verzamelingen*), ook van datgene, wat als een zelfstandigheid kan bestaan d. i. als bestaande kan gedacht worden, als: *bakker, hond, huis, boom, troep; deur, tak; hoogte, schoonheid, enz.*

OPMERKING. Een *huis*, een *boom*, een *koets*, een *zaag* hebben een werkelijk zelfstandig of stoffelijk bestaan; een *deur*, een *tak*, een *rad*, een *handeet* kunnen een eigen bestaan hebben, als men ze n.l. los maakt; *hoogte, schoonheid, vlijt, stoot, slag, geloop*, het *vliegen* bestaan niet op zich zelf, hun bestaan is afhankelijk van dat van een persoon of zaak.

Er moet een zelfstandigheid zijn, die *hoog, schoon, vlijtig* is, die *stoot, slaat, loopt, vliegt*, enz. Men behandelt ze echter, alsof ze een eigen bestaan hadden. Men spreekt over *de schoonheid, de kracht, de vlugheid, het geloop* van het paard, alsof het afzonderlijke dingen waren.

55. *Lidwoorden* zijn bepalende woorden, die nooit anders voorkomen dan als begeleiders van zelfst. nw., of van woorden, die als zelfst. nw. gebruikt worden: *de man, een vrouw, het zingen, het ja, een luid hoezee!*

56. Bijvoeglijke naamwoorden (adjectieven) zijn de namen van de eigenschappen, de hoedanigheden, in 't algemeen van de kenmerken der zelfstandigheden. Zoo zijn de *cursieve* woorden in: de *trouwe* hond, een *dronken* matroos, een *katoenen* zakdoek, de *bovenste* plank, de *hedendaagsche* mode, *Haarlemmer* olie, een *voorwaartsche* beweging, een *schriftelijk* bevel, *Brusselsche* kant, de *Socratische* leerwijze — alle bijv. nw.

OPMERKING. Het kenmerk (= merk, teeken om iets te kennen uit andere gelijksoortige voorwerpen), door een bijv. nw. benoemd, doet dus denken aan: een eigenschap, een hoedanigheid, een stof, een plaats, een tijd, een afkomst, een richting, een manier of wijze.

57. Voornaamwoorden zijn woorden, die zelfstandigheden aanduiden of nader bepalen. Als zij zelfstandigheden aanwijzen d. i. zelfstandige nw. vervangen, bv.: *Hij praat; dit is voor u; het mijne is het uwe; er was iemand aan de deur*, heeten zij zelfstandige voornw. In geval zij zelfstandigheden nader bepalen d. i. eenige betrekking uitdrukken, als: *Mijn vader vertrekt; die hond heeft gebeten, aan genen oever ligt het kasteel*, heeten zij bijvoeglijke voornw., omdat zij in *dienst* overeenkomen met bijv. nw. Naar hun dienst onderscheidt men de voornw. dus in zelfstandige en bijvoeglijke voornw.

OPMERKING. De term voornw. is een vertaling van een vreemd woord, nl. van het Latijnsche woord *pronomen*.

58. Telwoorden drukken een hoeveelheid of een rangorde uit; zij worden op dezen grond onderscheiden in

hoofdtelwoorden en ranggetallen. In: *Ik heb tien boeken. Ik heb eenige boeken. Vele menschen zijn ongelukkig* vindt men de eerste soort; in: *De vierde maand, de twaalfde dag, de middelste jongen* vindt men de tweede soort.

59. *Bijwoorden* dienen als bepaling van het begrip, uitgedrukt door een w.w., een bijv. nw., een telwoord: *snel loopen, een zeer mooie bloem, erg weinig menschen*; ook dient het ééne bijw. ter bepaling bij het andere: *zeer vlug loopen, te snel loopen*.

OPMERKING. Bijwoorden antwoorden op de vraag: *waar, wanneer, hoelang, hoe, waarom, in welke mate* enz. enz. en benoemen de plaats, den tijd, den grond, de hoedanigheid, den graad of de mate — alles ten opzichte van een werking, een hoedanigheid (door een bijv. nw. uitgedrukt) of van een hoeveelheid.

NEGENDE LES: HET GEBRUIK VAN HOOFDLETTERS.

60. Het gebruik van hoofdletters (kapitale letters) dient om een woord van andere te doen onderscheiden en de aandacht van den lezer er op te vestigen. De hoofdletters worden daarom gebezigd om een woord te kénmerken bijv. als eigenaam, of als eerste van een reeks.

61. Men schrijft met een hoofdletter:

1°. Het eerste woord van eenen volzin, en in poëzie in den regel het eerste woord van elken versregel.

2°. Alle persoonsnamen en familienamen, als: *Hendrik, Vondel*.

OPMERKINGEN. 1°. Indien een lidwoord of een voorzetsel tot een familienaam behoort, dan wordt ieder deel met een hoofdletter geschreven, als: *Van Zuylen, De Boer, Ten Bruggen* enz. Bestaat de familienaam uit de vereeniging van drie leden, dan schrijft men het eerste en derde lid met een hoofdletter, als: *Van den Brink, Op den Huize*, enz.

2°. Komt echter vóór den familienaam de doopnaam, dan schrijft men lidwoord òf voorzetsel òf beide klein, als: *Hugo de Groot, Jan de Wit, Jan van Galen, Hendrik van den Boom*, enz.

30. Toenamen of titels achter een eigennaam schrijft men met een hoofdletter, als: *Lodewijk de Vrome, Willem de Veroveraar, Floris de Vijfde*, enz.

40. Alle aardrijkskundige eigennamen worden met hoofdletters geschreven, als: namen van werelddeelen, rijken, rivieren, zeeën, bergen, kapen, enz. enz. bijv.: *Europa, Rusland, de Schelde, de Zuiderzee, de Vesuvius*, enz.

OPMERKING. Indien deze eigennamen samengesteld zijn en door een koppelteeken verbonden voorkomen, krijgt ieder hoofdlied een kapitale letter, als: *Opper-Guinca, Oost-Pruisen, Wit-Rusland*. Evenzoo: *de Kaspische Zee, de Zwarte Zee, de Roode Zee, de Straat van Gibraltar, Kaap St. Vincent*, enz.

50. De namen van week- en feestdagen, alsmede die der maanden, worden met een hoofdletter geschreven, als: *Zondag, Paschen, Kerstmis, Nieuwjaar, Januari*, enz.

6¹. Wordt een eigennaam als een gemeen zelfst. nw. gebezigd, dan blijft men hem met hoofdletter schrijven, als: *Hij is een andere Thomas; hij was de Cicero, ja, de Demosthenes van zijn' tijd; de Franschen, de Engelschen, de Russen*, enz.

OPMERKING. Ook titels, als: *Koning, Minister, Burgemeester, Raadsheer, Prins, Prinses* worden met kapitale letter geschreven, indien men er een bepaalden persoon mede benoemt.

70. Bijvoeglijke naamw., van eigennamen gevormd, schrijft men met hoofdletters, als: *Haarlemmer olie, de Rotterdammer Courant, Pruisisch zuur, Saksisch porselein*, enz.

80. Woorden, die in bijzondere gevallen een opzettelijke aanwijzing vereischen of van de overige onderscheiden moeten worden — ook al vallen ze niet onder bovenstaande regels — schrijft men met hoofdletters, als: de benamingen van het Opperwezen en de voornaamw. *Hij, Hem, Zijn*, die het Opperwezen aanduiden; — verder, als: *De Waarheid, de Kunst, de Kroon*, enz. Bestaat een titel uit twee of meer leden, dan schrijft men ieder hoofdwoord met kapitale letter, als: *Minister van Binnenlandsche Zaken*; evenzoo: *De Raad van Beroerten, de Hooge Raad*, enz.

TIENDE LES: DE WOORDTEEKENS.

62. Tot de **woordteekens** behooren:

a. Het klemtoonteeken. Het dient om aan te duiden, op welk woord of op welke lettergreep de nadruk valt: *Deze boer heeft maar één paard.*

Een Landhuis stond aan de Arn'. Het mag er nòg wel staan! Slechts één gebrek was 't, maar alle andre sloot het in.

Evenzoo: *canapé, coupé*, enz.

b. Het weglatingsteeken (apostrophe). Dit staat in den regel in plaats van weggelaten letters, bijv.: 'k voor *ik*; 't voor *het*, d' voor *den*: 's voor *des*; een' voor *eenen*; zou' voor *zoude*, *solo's*, *canapé's*, *sofa's*, *menu's*, enz.

c. Het koppelteeken dient om de leden van een samenstelling te vereenigen, wanneer het werkelijk aaneenschrijven van die leden een woord zou opleveren van een te vreemd voorkomen, of dat wegens zijn lengte moeilijk zou te overzien zijn. Het wordt gebezigd:

10. In woorden, waarin eigennamen, of van eigennamen gevormde bijv. nw. voorkomen, al: *Holleway-pillen*, *Java-tabak*, *Berlijnsch-blauw*, *Turksch-rood*.

20. In titels, die bestaan uit twee bastaardwoorden, als: *luitenant-adjutant*, *adspirant-ingenieur*, *candidaat-notaris*; of in titels, die bestaan uit een Nederlandsch woord, en een bastaardwoord, als: *Staten-Generaal*.

30. In aardrijkskundige namen, bestaande uit een eigenaam en een bijv. nw. of bijwoord, als: *Klein-Azië*, *Nieuw-Zeeland*, *West-Indië*, *Zuid-Holland*, enz.

OPMERKING. Bijvoeglijke nw., van deze namen gevormd, worden zonder koppelteeken aaneengescreven, als: *Zuidhollandsch koffiehuis*, *Noord-amerikaansch spek*, enz.

40. Duidelijkheidshalve schrijft men het koppelteeken, als in samenstellingen het eerste lid alleen betrekking heeft op het eerste gedeelte der volgende samenstelling. Dit eerste

lid kan dan zijn: een bijv. nw., een voornaamw., een lidwoord, een telwoord, als: *oude-mannenhuys*, *Mijns-Heerenland*, *'s-Gravenzande*, *de Drie-Keizersslag*.

d. Het samentrekkingsteeken. Dit duidt aan, dat twee lettergrepen tot ééne lettergreep zijn versmolten, bijv.: *staâg* voor *stadig*, *boôm* voor *bodem*, *raân* voor *raden*, *biên* voor *bieden*, enz.

OPMERKINGEN. Dit teeken wordt alleen gebezigd bij ongewone samentrekkingen, dus bij die, welke niet in de spreektaal voorkomen. Men schrijft alzoo: *onweer*, *leege manden*, *leeren schoenen*, *kweelen* (kwedelen), enz.

e. Het afbrekingsteeken wordt gebezigd bij afkortingen.

VOORBEELDEN. *n.l.* = namelijk; *b.v.* = bijvoorbeeld; *t. w.* = te weten; *a. h. w.* = als het ware; *Z. M.* = Zijne Majesteit; *d. d.* = de dato; *l.l.* = laatstleden; *j.l.* = jongstleden.

f. Het deelsteeken. Dit dient om letters of lettergrepen te scheiden, bijv.: *Kaïn*, *algebraïsch*, *quotiënt*, *Daniël*, *Azië*.

TWEEDE HOOFDSTUK.

LEER VAN DEN VOLZIN, I.

EERSTE LES: DE ENKELVOUDIGE VOLZIN. ZIJN LEDEN EN VORMEN.

63. Bij 't spreken en schrijven bezigen we *zinnen* of *volzinnen*: *Dit huis is oud. Het paard draaft.* Door middel van een zin laten we blijken, wat we aangaande 't een of ander denken, d. i. oordeelen, vragen, wenschen, gebieden, willen, toelaten. *Elke volledige zin is een op regelmatige wijze in woorden uitgedrukte gedachte.*

OPMERKING. Het is duidelijk, dat uitdrukkingen als: *dit oude huis*, *het trekkende paard* geen zinnen mogen heeten. Er ontbreekt de *mededeeling* aan, dat de begrippen *oude* en *huis*, *trekkende* en *paard* bij elkaar

behooren. Die *mededeeling* komt van den kant van een werkwoord in den persoonsvorm: dit kenmerkend lid mag in den volledig uitgedrukten volzin niet ontbreken.

64. Een zin of volzin, die slechts de uitdrukking is van ééne enkele gedachte, heet enkelvoudig: *Dit huis is oud. Het paard kan dragen en trekken.* Volzinnen, die uit twee of meer enkelvoudige zinnen bestaan, heeten *s a m e n g e s t e l d*: *Dit huis is oud, en men zal het verkoopen. Dit paard kan niet werken, omdat het ziek is.*

65. Elke *enkelvoudige* zin heeft twee hoofdbestanddeelen: *a. Het Onderwerp; b. Het gezegde*: zij heeten *h o o f d - l e d e n*, omdat zij in den volledig uitgedrukten volzin niet kunnen of mogen ontbreken.

66. Het gezegde van den volzin is dat hoofdlid, waarin de spreker of schrijver zijn oordeel, zijn vraag, zijn wensch, zijn gebod, zijn wil, in één woord zijn *denken* ten opzichte van een persoon of zaak vervat: *De kat miauwt. Loeit de wind? Hij slage! Gij moet gaan.*

67. Het onderwerp van den volzin is de naam (of de aanduiding) van datgene, waarvan de handeling of de toestand in den volzin wordt vermeld, of wel dat hoofdlid, waarop het gezegde betrekking heeft.

OPMERKING. Zinnen, als: *Kom eens hier! Ga maar heen* hebben geen uitgedrukt onderwerp, het is *verzwegen* nl. *gij*, d. i. de aanduiding van den aangesproken persoon. In den regel wordt in dit geval deze persoon vooraf genoemd bij zijn naam of zijn titel: *Jan, kom (gij) eens hier! Dokter, haast (gij) u wat! Jan, Dokter* zijn geen onderwerp (let op de komma, die het woord van den zin afzondert of afscheidt) maar *a a n - s p r e k i n g* (*vocatief*).

68. Het gezegde staat met het onderwerp in nauw verband. Is het onderwerp bv. enkelvoudig, dan is ook het gezegde enkelvoudig; is het onderwerp meervoud, dan moet ook het gezegde meervoud zijn, bijv.: *Het paard loopt, de paarden loopen. Ik ben tevreden, wij zijn tevreden.*

69. Het gezegde kan in hoofdzaak van het onderwerp uitdrukken:

a. Wat het is: De kraai *is een vogel*.

b. Hoe het is: De roos *is fraai*.

c. Wat het doet: De vogel *vliegt*.

d. Wat het ondergaat of lijdt: De koe *wordt geslacht*. De jongen *wordt gestraft*. De peer *wordt geschild*.

70. Als het gezegde uitdrukt, *wat* het onderwerp is, of *hoe* het is, dan bestaat dit gezegde uit twee deelen: *Salade is groente*. *Sneeuw is wit*. Hier zijn de begrippen: *salade* en *groente zijn*, *sneeuw* en *wit zijn* met elkander in betrekking gesteld. De *verbinding* komt hier tot stand door den vervoegingsvorm van het werkwoordelijk deel nl. van *zijn*, daarom *koppelwerkwoord* geheeten. Het hoofdbegrip van het gezegde schuilt in het *zelfst. nw.* of bijv. *naamw.*, dat mede het gezegde vormt en *naamwoordelijk deel* van het gezegde wordt genoemd.

OPMERKING. In dit geval drukt het gezegde een *zijn* of een *verkeeren* in een toestand uit, evenzoo in: *Zij blijft mijn vriendin*. Ook kan het gezegde in dit geval uitdrukken een *komen* in een toestand: *Een kalf wordt een rund*. *De dagen worden kort*. Hier heeten *blijven* en *worden* eveneens koppelwerkwoorden.

71. Behalve de *hoofdleden* kunnen in den enkelvoudigen volzin nog andere leden voorkomen: *De smid smeedt een ijzer*. *De wandelaar rust onder eenen boom*. In 't algemeen bestaat een enkelvoudige zin uit zooveel leden, als er begrippen vertegenwoordigd zijn; elk zinslid antwoordt op een bepaalde vraag: *Wat doet men hier? Wie doet iets? Wat smeedt hij? Wat doet die man? Wie rust er? Waar rust hij?* De eerste volzin bestaat alzoo uit *drie*, de tweede uit *vier* leden. Elk lid, dat geen hoofdlid is, heet bijlid.

72. Men onderscheidt de bijleden in twee soorten:

10. Aanvullingen, d. z. *noodzakelijke* toevoegingen.

20. Bepalingen, d. z. *ophelderende* toevoegingen.

De aanvulling is als bijlid van nabij bij de werking of

den toestand, door het gezegde uitgedrukt, betrokken, ondervindt er rechtstreeks of zijdelings den invloed van: *De slager slacht den os. Ik geef den jongen een pak slaag. Ontferm u mijner.* De aanvulling is drieërlei: a. *lijdend voorwerp*, b. *meewerkend voorwerp*, c. *oorzakelijk voorwerp*.

73. De bepaling is als bijlid een meer of minder willekeurige toevoeging bij een der leden van den enkelv. zin; zij dient als omschrijving, toelichting, verklaring, opheldering en vloeit voort uit het streven zich zoo nauwkeurig mogelijk uit te drukken. De bepaling is niet als de *aanvulling* een *noodzakelijke* toevoeging: zij drukt een bijzonderheid uit òf van het *onderwerp*, òf van het *gezegde* òf van de *aanvulling* zelve, bv. *Willems boek is stuk. De zwaluw is de bode der lente. De trein vertrekt dadelijk. De jager schoot den haas dood.*

OPMERKING. Men onderscheidt de bepalingen in bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen. De eerste dienen ter opheldering bij zelfstandige nw., de tweede ter bepaling van al, wat niet als een zelfstandigheid wordt voorgesteld.

74. LIJDEND VOORWERP. *De timmerman maakt eene kast. De metselaar metselt een muur. De vader straft den knaap. De houthakker hakt den boom om.* Men kan hier vragen: *wat, welk voorwerp, welke zelfstandigheid* ontstaat door de werking, die het onderwerp verricht; *wie, wat* ondergaat of lijdt de werking, die van het onderwerp uitgaat? In dit geval heet de aanvulling *lijdend voorwerp*.

OPMERKINGEN. 10. Niet altijd wordt het lijdend voorwerp uitgedrukt. Vraagt men: *Wat doet gij?* dan kan het antwoord zijn: *Ik schrijf, ik lees, ik leer; ik schaaf, ik ploeg, ik metsel*, enz. In dit geval duidt het antwoord enkel aan, dat er iets gedaan wordt, en de spreker acht niet noodig te vermelden, wat er wordt geschreven, gelezen, geleerd, geschaafd, enz. — Een werkwoord, waarbij een lijdend voorwerp kan voorkomen, heet *overgankelijk* werkwoord, elk ander werkwoord heet *onovergankelijk*.

20. In menig opzicht ware de term *lijdelijk* voorwerp te verkiezen boven *lijdend* voorwerp. *Lijdelijk* beteekent niet-handelend, passief.

75. BELANGHEBBEND VOORWERP. Uit volzinnen als: *Ik geef den bedelaar een aalmoes. Ik leen mijnen vriend een potlood. Hij zendt hem eenen brief;* — vindt men, behalve het lijdend voorwerp nóg een bijlid, dat ook van nabij bij de werking is betrokken, nl.: *den bedelaar, mijnen vriend, zijnen vader.* Deze aanvulling van 't gezegde noemt of duidt den belanghebbende aan, d. i. de zelfstandigheid om welke, den persoon of de zaak ten voordeele of ten nadeele van wien of welke de werking *geven, leenen, zenden*, enz. geschiedt. Een dergelijke aanvulling van het begrip, door 't gezegde uitgedrukt, heet belanghebbend voorwerp.

OPMERKING. Een andere naam voor dit bijlid is meewerkend voorwerp: omdat het de zelfstandigheid noemt (of aanduidt), die meewerkend bij de handeling, door het gezegde uitgedrukt, is betrokken; bv. *Ik geef, de bedelaar neemt aan; ik leen, mijn vriend gebruikt het potlood; ik zend, hij (vader) ontvangt den brief.*

20. Ook als de aanvulling de zelfstandigheid noemt of aanduidt, aan welk een andere in den volzin genoemde zelfstandigheid toebehoort of met welke ze in betrekking staat, spreekt men van *meewerkend* voorwerp, als: *De haren hingen den knaap in de oogen. Het schuim stond hem op den mond. De tranen stonden de vrouw in de oogen. De slimheid ghurt hem de oogjes uit. De moed zonk hem in de schoenen. Men deed dat den koning ter eere. Dit zij u allen ten voorbeeld, ter waarschuwing,* enz. *De knaap, hij, de vrouw,* enz. zijn bezitters van *de oogen, den mond, de oogen,* enz.

76. Het meewerkend voorwerp komt niet altijd naast het lijdend voorwerp voor, meermalen vindt men het als aanvulling van een werkwoord, dat niet overgankelijk is, als: *De dief ontliep den politie-agent. Bescheidenheid betaamt der jeugd. Dit boek bevat mij niet. Zulk een dag heugt mij niet. Dit kind gehoorzaamt zijnen onderwijzer. Het geneesmiddel zal den zieke baten. Die studie zal uw gezondheid schaden,* enz.

OPMERKING. Ook kan het meewerkend voorwerp de zelfstandigheid beteekenen, tot wier voor- of nadeel de toestand in 't gezegde uitgedrukt bestaat, als: *Gij zijt ons welkom. Het scheiden viel den vader moeielijk. Dat bezoek was uwen oom aangenaam. Alle bedrog is hem vreemd.*

77. OORZAKELIJK VOORWERP. Deze aanvulling noemt of duidt aan den persoon of de zaak (zelfstandigheid), die als aanleiding of oorzaak van het bestaan der werking (of den toestand), in het gezegde uitgedrukt, noodzakelijk dient vermeld te worden: *Hij ontfermt zich mijner. Jan schaamt zich over zijn vriend. Hij twijfelt aan uw trouw. Hij was der dagen zat.*

OPMERKING. Ter opheldering diene, dat in den zin: *Hij ontfermt zich mijner*, de persoon *ik* de aanleiding (oorzaak) is tot zijn ontfermen; zoo is *die vriend* oorzaak van Jans schaamte; zoo wekt *uw trouw* zijn' twijfel; zoo doet *de veelheid der dagen* hem zat zijn.

78. Het *lijdend* voorwerp is steeds 4^e nvl. zonder voorzetsel; het *belanghebbend* of *meewerkend* voorwerp is 3^e nvl. en kan omschreven worden door *aan* of *voor*, by. *Ik geef het boek aan Jan. Ik koop een prent voor mijn zusje*; het *oorzakelijk* voorwerp is 2^e nvl., of voorzetselbepaling, bij een w.w. of een bijv. nw., die steeds een voorzetsel regeeren, als: *vertrouwen op, rekenen op, verlangen naar, luisteren naar, spotten met, dwepen met, afzien van, berooven van, denken aan, gelooven aan, zich bekommeren over, zich ontfermen over, zich wachten voor*, enz. enz. *benieuwd zijn naar, geschikt tot, bezorgd over, ingenomen met, gedachtig aan, gesteld op, gewoon aan, vrij van, zeker van, verwonderd over, bewust van, bevreesd voor, geneigd tot*, enz. enz.

79. BIJVOEGLIJKE BEPALINGEN. Als bijv. bepalingen komen voor: a. Bijv. nw. en bijv. voornw. *De vlijtige leerling wordt beloond. Mijn huis is nieuw. Dat huis is oud. Dergelijke praatjes zijn vervelend. Zulke jongens komen er. Welk huis koopt gij? De zwaluw is een vlugge vogel. Dit was uw broeder.* b. Zelfstandige nw. in den 2^{en} nv. of verbonden met een voorzetsel: *Het huis mijns ooms is oud.*

Een vat zonder bodem is onbruikbaar. De zwaluw is de bode der lente. Dat is een bijl zonder steel. c. Telwoorden: Zeven dagen is een week. De eerste dag der week is Zondag. Een gros is twaalf dozijn. April is de vierde maand. d. Zelfst. nw., vóór of achter het bepaalde woord geplaatst: Burgemeester Jansen. De provincie Limburg. Willem de Zwijger. Jan gaat als volontair naar Amsterdam.

OPMERKING. Ook *deelwoorden*, *onbepaalde wijzen* en *bijwoorden* kunnen den dienst van *bijv. bepalingen* verrichten, als: *de blaffende hond*, *het geschoren schaap*, *een ijgende koorts*, *een gestudeerd man*, *b. het te bouwen huis*, *de te leeren les*, *het te zingen muziekstuk*; *c. Mijn vader zelfs was gekomen. God hierboren. Mijn buurman hierover. Uw brief van gisteren.*

80. Onder de *bijvoeglijke* bepalingen verdienen vooral de aandacht:

1°. de *soortbepaling*; 2°. de *bepaling van gesteldheid*; 3°. de *bijstelling*.

81. In de voorbeelden: Burgemeester A., Wethouder B., Dokter L., Professor De Vries, Dominee K., Neef Jan, Tante Marie, de stad Maastricht, de provincie Limburg, het koninkrijk Holland, het werelddeel Europa, de rivier de Schelde, de berg Vesuvius, vindt men *bijv. bepalingen* als *bijleden* bij de *eigennamen*; het *zijn titels*, als: *burgemeester*, *professor*; *verwantschapsnamen*, als: *neef*, *tante*; *soortnamen*, als: *stad*, *provincie*, enz. Men noemt deze bepalingen *soortbepalingen*.

82. De *bepaling van gesteldheid* vindt men als *bijv. bepaling* in de *volzinnen*: a. *De jongen kwam ziek thuis. De hond kwam hijgend aanloopen. Het meisje zat schreiend op de bank*; b. *De jager schoot den haas dood. De straatjongen wierp de ruit stuk. De knaap dronk het glas leeg*; c. *Ik noem hem mijnen vriend. Ik vind deze som moeielijk. Wie zou u niet gelukkig prijzen? Wij schenken hem als onzen vriend alle vertrouwen.*

OPMERKING. In al deze voorbeelden vindt men een *bijv. bepaling* bij een *zelfst. nw.* of *zelfst. voornaamw.*, als *ziek* bij *jongen*, *dood* bij *haas*,

mijnen vriend bij hem. Zij duidt aan de gesteldheid (= hoedanigheid, toestand, betrekking), welke het onderwerp of lijdend voorwerp naar het oordeel des sprekers bezit: *a.* onder of tijdens de werking of den toestand, door 't gezegde uitgedrukt; *b.* ten gevolge van de werking, enz.; *c.* volgens de werking, enz.

83. De bijstelling (appositie) is een bijvoeglijke bepaling d. i. een bijlid, hetwelk in een tweeden naam voor een zelfstandigheid bestaat. De bijstelling staat los achter het zelfst. nw. of zelfst. voornw. (hoofdwoord) en geeft een bijnaam, een of andere toevoeging, of wel een verklaring van 't hoofdwoord, als: *Hendrik de Leeuw, Willem de Veroveraar.* Hier kan men het woord *bijgenaamd* vooraf laten gaan. — Amsterdam, *de eerste koopstad des Rijks; de tijger, de schrik der wouden; Java, de parel onzer Overzeesche Bezittingen; Hem, den trouwsten onzer vrienden, moesten wij missen,* enz. Hier dient de bijstelling om een opheldering, een teekenachtige aanduiding bij het hoofdwoord te voegen. — Er zijn vele metalen, als: *goud, zilver, lood,* enz. Er zijn verschillende munten, als: *centen, stuivers, dubbeltjes,* enz. Hier is de bijstelling verklarend.

OPMERKING. In den regel kan tusschen de bijstelling en het hoofdwoord de gelijkstellende uitdrukking *dat is, dat was,* of het ophelderende *namelijk* geplaatst worden.

84. BIJWOORDELIJKE BEPALINGEN. Deze bepalingen dienen in den regel om een of andere bijzonderheid te vermelden van het *gezegde*; ook kunnen ze bij andere bepalende zinsleden voorkomen: *Ik woon hier. Hij vertrekt morgen. Dit boek is zeer mooi. De prachtig versierde zaal was vol gasten. Het is een met zorg geschreven brief. Hij kocht een buitengewoon fijn loznet.*

OPMERKING. De bijwoordelijke bepaling kan uitgedrukt worden: *a.* door een bijwoord, als: *hier, morgen, spoedig, dagelijks;* *b.* door een zelfst. nw. in den 2en nvl. of vergezeld van een voorzetsel (voorzetselbepaling): *'s middags, 's zomers, 's winters* (vergelijk de bijwoorden: *goedsmoeds, blootshoofds,* enz.); *in den winter, met zorg, door toeval;* *c.* door een onbepaalde wijs met een voorzetsel: *zonder (te) haperen* (*Lees dit nu zonder te haperen*), *door nadenken, tusschen leven en sterven.*

85. Naar hun beteekenis onderscheidt men de bijwoordelijke bepalingen in bepalingen van:

a. de plaats. Zij antwoorden op de vraag: *waar, waarheen, hoever of tot waar, van waar?*

VOORBEELDEN. *De mol leeft in den grond. Ik woon hier. Ik ga naar school. Ik kom van daar. Ik reis mede tot Utrecht. Die menschen komen uit de kerk. Hij reisde met ons van Amsterdam af.*

b. den tijd. Zij antwoorden op de vraag: *wanneer, hoelang, tot wanneer, sinds wanneer, sedert hoelang?*

VOORBEELDEN. *Hij kwam gisteren. De morgenschool duurt drie uren. Ik blijf tot Zondag, tot dan. Hij is sinds gisteren ziek. Hij is sinds veertien dagen op reis.*

c. den grond (d. i. de oorzaak, de reden). Zij antwoorden op de vraag *waardoor, waarom, uit welke beweegreden?*

VOORBEELDEN. *Het water berriest door de koude. Hij moet ambtshalve op reis. Zij werd gestraft om haar liegen. Zij werd deswege gestraft. Kaïn doodde Abel uit haat.*

d. het doel. Zij antwoorden op de vraag *waartoe, tot wat einde?*

VOORBEELDEN. *Hij reist tot herstel van gezondheid. Deze kronen dienen ter versiering. Hij werkt om den broode.*

e. het middel. Zij antwoorden op de vraag: *waarmede, door middel, van wat?*

VOORBEELDEN. *Hij zwaaide met de lans. De vijand werd te vuur en te zwaard achtervolgd.*

f. het gevolg. Zij antwoorden op de vraag: *met welk gevolg?*

VOORBEELDEN. *Hij vertrok tot onzen spijt. Hij werd afgewezen tot onze teleurstelling.*

g. de hoedanigheid. Zij antwoorden op de vraag: *hoe, hoedanig, op welke wijze?*

VOORBEELDEN. *Het heest flink gedonderd. Hij heest met moed gestreden. Zij zijn in 't geheim goede vrienden. De weg loopt zigzagwijze tegen den berg op. De ballon bewoog zich spiraalsgewijze.*

h. den graad. Zij antwoorden op de vraag: *in welke mate?*

VOORBEELDEN. *Vader was eenigszins ontstemd. Zij ligt gevaarlijk ziek. Ik ben erg verkouden.*

OPMERKING. Hiertoe behoort ook de bepaling van hoeveelheid: *Ik heb veel gewerkt. Zij heest weinig uitgevoerd. Dit boek kost eenen gulden. Dit pakje weegt een kilogram.*

i. de beperking. Zij antwoorden op de vraag: *in hoe verre? wat betreft het?*

VOORBEELDEN. *Ik weet niets omtrent die zaak. Hij is in dat opzicht niet te vertrouwen. Ze zijn naar mijn oordeel onbekwaam.*

j. de voorwaarde. Zij antwoorden op de vraag: *onder welke voorwaarde of conditie?*

VOORBEELDEN. *Bij goed weder zal ik komen. Desverkiezende kunt gij hier blijven. In geval van nood zal ik u helpen.*

k. de verhouding. Zij antwoorden op de vraag: *in of volgens welke mate, volgens welken grondslag?*

VOORBEELDEN. *Ieder werd beloond naar zijn verdienste. Hij werkte naargelang van zijn krachten.*

OPMERKINGEN. 10. Verder komen in den enkelv. zin voor de bepaling van *toegeving* (inwilliging): bv. *Hij zegepraalde trots allen weerstand. Hij deed het ondanks mijn verbod. Desondanks zal ik volhouden. In weerwil van alle hindernissen ging hij met zijn plan door; — van omstandigheid: bv. Ik zal u gaarne vergezellen. Zij ging alleen op reis. De goederen werden publiek verkocht. De dame liep blootshoofds in het park. Ik heb u slechts willen waarschuwen; —*

van voorstellingswijze (modaliteit) bv. *Zij zal wellicht slagen. Hij is zonder twijfel te laat gekomen. Gij moet stellig eens reciteeren.*

20. Naar den *dienst* heeten al deze bepalingen *bijvoordelijk*; naar de *beteekenis* heeten zij *bijw.* bepaling van *plaats, tijd, grond, doel, middel, gevolg, hoedanigheid, graad* enz.

86. In den volzin kan uitgedrukt worden, dat het gezegde bij het onderwerp past of niet past, als: *Deze toren*

is hoog. Die toren is niet hoog. In het eerste geval heet de volzin bevestigend, in het tweede geval ontkenkend. Ontkenkend zijn ook volzinnen, als: *Niemand was tevreden. Dit huis is geen paleis. Deze knaap is niet vlijtig. Die man is nooit tevreden. Hij blikst noch bloost* (= hij blikst niet, en hij bloost niet).

OPMERKING. In een bevestigenden volzin kan ter versterking van den nadruk een bepaling van voorstellingswijze, als: *bepaald, stellig, zeker, inderdaad* voorkomen, als: *Mijn vader zal bepaald (stellig, zeker) komen. Hij is inderdaad te beklagen.* De volzin is alleen ontkenkend, als de ontkenning betrekking heeft op de verbinding van onderwerp en gezegde; de ontkenningswoordjes zijn de bijwoorden: *niet, niets, nooit, nergens, geenszins.*

87. Uit § 63 blijkt, dat de volzin kan uitdrukken een mededeeling of oordeel, een vraag, een wensch, een gebod, een wilsuiting, een toelating. Vandaar de onderscheiding der enkelvoudige zinnen in: *oordeelende, vragende, wenschende, gebiedende, wiluitdrukkende en toelatende*, als: a. *Het huis is oud. Het paard draaft.* b. *Is het huis oud? Draaft het paard?* c. *Leve de Koningin! Moge zij komen!* d. *Ga terstond. Jongen, sta recht op.* e. *Gij moet gaan. Gij zult niet gaan.* f. *De zendeling ga gerust! De man kome maar.*

OPMERKINGEN. 10. *Vragende en oordeelende* zinnen verschillen vooral door de woordschikking, d. i. door de *plaatsing* der leden; ook door den toon, waarop zij worden uitgesproken. Ook bij de overige soorten merkt men verandering van woordschikking.

20. Door woordschikking in den enkelvoudigen zin verstaat men het oopen laten volgen van de verschillende leden volgens de regels van het taalgebruik.

30. Dikwijls wordt door spreker of schrijver de schikking willekeurig veranderd, vooral om een of ander zinslid goed te laten uitkomen: *Morgen kom ik. Een lafaard is hij niet. Vaders bril is zoek.* Deze wijziging in de woordschikking heet omkeering of *inversie*.

88. In den enkelvoudigen volzin kan het onderwerp, het gezegde, een der voorwerpen of der bepalingen twee- of meerledig zijn, als: *De koe en het paard zijn*

huisdieren. Het paard trekt en draagt. Ik kocht appels en peren. De schepen varen op kanalen, meren, rivieren en zeeën. In dit geval bestaan hoofd- of bijleden uit twee of meer naast elkaar geplaatste gelijksoortige leden, die door een voegwoord verbonden zijn of verbonden gedacht worden. Elk van deze gelijksoortige hoofd- of bijleden staat in juist dezelfde betrekking tot één gemeenschappelijk lid. Men beschouwt deze soort van volzinnen als enkelvoudige naar den vorm.

OPMERKINGEN. 10. De voegwoorden zijn: *en, zoowel als, noch, niet alleen . . . maar ook; maar, doch, of.*

20. Soms ontbreekt ook het voegwoord vóór het laatste lid, als: *Hij zegt vader, moeder, broeder, zuster, kinderen zelfs vaarwel.*

30. Omgekeerd wordt het voegwoord *en, noch, of* wel eens vóór elk der nevengeschikte leden uitgedrukt, als: *Cesar was en veldheer en redenaar en schrijver. 't Is alles leeg en stil en onbezield en naar. (TOLLENS). Hij is óf een zot óf een bedrieger. De jongen is noch in huis, noch in den tuin.* In dit geval wil men elk der gelijksoortige leden met eenigen nadruk vermelden.

89. Door het ontleden van den enkelvoudigen volzin verstaat men het uit elkaar nemen en *benoemen* van zijn hoofd- en bijleden. Dit is een zeer nuttige denkoefening. In verband met het boven behandelde dient de leerling zijn krachten in dit opzicht eens te beproeven aan opgegeven volzinnen; het dient hem dan helder voor den geest te staan, dat de leden van den enkelvoudigen volzin zijn: *onderwerp, gezegde, aanvullingen (voorwerpen), bijvoeglijke bepalingen, bijwoordelijke bepalingen.*

90. Meermalen laat men korthedshalve, vooral bij 't spreken één of meer leden van een volzin weg, als: *Stil toch!* (= Wees stil toch! Houd u stil toch!). *Goeden avond* (= Ik wensch u *goeden avond*). *Goed zoo!* (= Dat is goed zoo!) Men noemt dan ook den zin onvolledig of *elliptisch*. Bij ontleding wordt het ontbrekende aangevuld.

AANTEEKENING. De leer, die de regels leert kennen tot het samenvoegen van woorden tot enkelvoudige zinnen en van enkelvoudige zinnen tot samengestelde volzinnen, vol-

gens de wetten van het *taalgebruik*, heet leer van den zinsbouw of zinsleer (*syntaxis*).

TWEEDE LES: NADERE BESCHOUWING DER ZINSLEDEN.

91. In volzinnen, als: *Mij hongert. Mij dorst. Mij duizelt*, uit de oudere taal overgebleven en thans uitsluitend in hoogerem stijl gebruikelijk, ontbreekt een uitgedrukt onderwerp. Ook ontbreekt het onderwerp in zinnen, als: *Er werd gelachen. Hier werd verwoed gestreden. Daar wordt gedanst.*

OPMERKING. In zinnen, als: *Werk. Zwijg. Let op* is het onderwerp *verzwegen*. (§ 67).

92. In volzinnen, als: *Het doet mij plezier, u hier te zien. Het verbaast mij, dat te hooren*, vindt men twee onderwerpen nl. *het* en *u hier te zien*: *het* en *dat te hooren*. *Het* heet hier *voorloopig* onderwerp en *u hier te zien* heet *logisch* onderwerp (d. i. onderw. naar het verstand). Dit *het* is pers. voornw.

93. In volzinnen, als: *Zegge duizend gulden* (op wissel en rekening). *Verblijf met hoogachting. Verzoeke aller gunst* ligt het logisch onderwerp (zooals in oude dagen algemeen was) in den persoonsvorm opgesloten. Bij ontleding wordt *ik* ingevuld.

OPMERKING. Nog wordt in telegramstijl dikwijls *ik* weggelaten: *Kom 12 uur bij u.*

94. Het naamw. gezegde (praedicaat) komt met het onderwerp overeen in *geslacht, getal* en *naamval*: *Hij is mijn vriend. Zij is mijn vriendin. Wij zijn vrienden. De eik is een boom.*

OPMERKINGEN. 10. Er bestaan enkele afwijkingen: *Zij is mijn zegsman. Zij is geen vriend van werken. Hij is de oorzaak van alles. De Duitschers zijn een ernstig volk. De veldmuizen zijn een plaag. Hunner is het koninkrijk der Hemelen. Het land was des vreemdlings. Hij was blootshoofds en barvoets. Wees u zelf. Ik ben me zelve niet.*

20. Voor zinnen, als: *Dit zijn mijn boeken. Het zijn fraaie meubels. Dat zijn mooie appels*, zie § 167.

95. Het naamw. deel van 't gezegde is een naamwoord of een rededeel van gelijke waarde: *De roos is een bloem. Die roos is wit. Hij was het. Hij is iemand van studie. Die prijs is de uwe. Hij is degene, dien gij zoekt. Dat is studeeren. De man is te beklagen. Hij is nog steeds zokkende. Hij zit gevangen. De koopers waren weinigen. De kachel is aan. De koek is op. Dat was op til. Het huis was te koop. Zij zaten in angst.*

OPMERKING. De leerling zal uit de voorbeelden kunnen zien, dat het naamwoordelijk deel van het gezegde kan zijn: 1°. een zelfst. nw.; 2°. een bijv. nw.; 3°. een voornaamw.; 4°. een onbepaalde wijs; 5°. een deelwoord; 6°. een telwoord; 7°. een bijwoord; 8°. een bijw. uitdrukking.

96. In sommige gevallen vindt men het naamw. gezegde niet uitgedrukt: *Hij is twaalf jaar (oud). Die weg is tien mijl (lang). De rivier is honderd meter (breed). Die balk is een voet (dik). Deze toren is zestig meter (hoog). Zij is uit Italië (afkomstig).* Hier bestaat *ellips* (uitlating). Evenzoo in zinnen, als: *De lente is het schoonste (jaargetijde) der vier jaargetijden. Hij is een (vriend) mijner vrienden.*

97. Bij toevallig reflexieve w.w. als: *zich wasschen, zich reinigen, zich kleeden* doet *zich* den dienst van lijdend voorwerp: *Hij wascht — zich* (lijdend voorwerp), dit is niet het geval bij wezenlijk wederkeerende, als: *zich schamen, zich vergissen, zich bezinnen: Hij — onderwerp, schaamt zich — gezegde*: hier vormen *zich* en *schamen*, enz. ééne eenheid van begrip.

98. Sommige overgangelijke (transitieve) werkwoorden, als: *noemen, heeten, vinden* (achten), *achten* (houden voor), *rekenen, maken, verklaren, prijzen* hebben bij hun lijdende voorwerpen een bepaling van gesteldheid (§ 82) als: *Men verklaarde hem vijand des vaderlands.* Bij andere dergelijke overgangelijke werkwoorden is die bepaling vergezeld van het voegwoord *als*, als bij: *beschouwen, erkennen, doodverven*; bij nog andere van het voorzetsel *tot*, als bij: *benoemen, uitroepen*, — bij *schelden*,

meestal van het voorzetsel *voor*; bijv.: *Ik beschouw hem als mijnen vijand. De burgemeester benoemde hem tot veldwachter. Men schold de koopvrouw (voor) een bedriegster.*

99. De bijstelling, de bepaling van gesteldheid en de soortbepaling hebben als bijv. bepalingen denzelfden naamval als hun hoofdwoorden: *Ik spreek van Amsterdam, die schoone stad. Wij noemen De Ruyter den redder des vaderlands. Hij behandelde de rivier den Rijn. Hij sprak over den berg Etna.*

OPMERKINGEN. 10. Soms vormt de soortbepaling met den eigennaam een wordeenheden: *Janbroer, Hendrikneef, Thomasvaar, Lijsbetmoer, Scholtebuur, Huibertbaas.*

20. Over de bijstelling bij een zelfst. nw. in den 2en nvl. valt op te merken, dat deze verouderd is: *De psalmen Davids, des konings van Israël. De liefde Gods des Vaders.* Men zegt thans: *De boeken van Jan, mijn' vriend* (en niet: *Jans, mijns vriends.*)

100. In zinnen, waarin een werkwoord van beweging voorkomt, als in: *Hij is den berg opgeklommen. Hij is den stoel afgesprongen. Hij trad de kamer binnen. Hij liep de school uit. Zij ging de brug over. De koetsier reed de poort in,* dient men *den berg, den stoel, de kamer, de school, de brug, de poort* niet te beschouwen als lijdende voorwerpen, maar telkens als een bepaling in den 4^{en} naamval. Deze bepalingen werden oulings geregeerd door de voorzetsels *op, af* (vroeger ook als voorzetsel in gebruik), *binnen, uit, over, in,* enz., welke nu verbonden met het werkwoord als bijwoorden voorkomen.

101. Van twee of meer *nevengeschikte* zinsleden wordt ter wille der korthed en welluidendheid het lid, dat zij gemeen hebben, in den regel maar eenmaal uitgedrukt, en wel in het tweede of in het laatste deel. Het gemeenschappelijk lid kan dan het tweede lid van een samenstelling of een min of meer zelfstandig achtervoegsel zijn, als: *Natuur-, wis- en scheikunde. Land- en tuinbouw. Voor- en achter-*

hoede. Geel- of groenachtig. Reuk- en smaakloos. Eet- en drinkbaar, enz.

OPMERKING. Het afgebroken woorddeel moet, zoo mogelijk, in den grond- of stamvorm voorkomen; dus niet: *laarzen- en schoenmaker, volken- en landkunde*; echter: *laarzen- en klompenmaker*. Evenmin is de afbreking geoorloofd in geval er verschil van betrekking is, als: *Iemand bij- of andere namen geven. Vouw-, leun- en verderc stoelen zullen te koop worden aangeboden*; — of in geval het eerste lid op zich zelf geen bestaan heeft, als: *Hij reisde door Hol-, Enge- en Duitschland*.

102. Dat de ellips in den enkelvoudigen volzin geen vinding is van schrijvers, blijkt hieruit, dat zij volop in de spreektaal voorkomt, zelfs in de taal van de minst beschaafden. Zij komt voor: 1°. als men zich kort of krachtig wil uitdrukken, 2°. bij 't gebruik van algemeen gangbare spreek- en zegswijzen, 3°. als de spreker in opgewekten toestand verkeert, bijv. in drift, in haast, in nood; in 't kort, als bij hem de hartstochten of driften werken.

OPMERKING. Voor 1° lette men op commando's, adressen, opschriften, enz.; bij 2°. is de invulling voor niemand een moeilijkheid; bij 3° heeft de spreker geen tijd een volzin te formuleeren, hij roept bijv. *Hulp! Brand! Moord, enz.*

103. Het is duidelijk, dat gebiedende zinnen, als: *Houd moed, Wees dapper, Doe uw plicht*, niet tot de elliptische behooren. In deze zinnen is het werkwoord in den persoonsvorm uitgedrukt; enkel het onderwerp is verzwegen, en dit niet-uitdrukken van het onderwerp is hier een natuurlijk gevolg van den aard van den volzin (toespraak).

OPMERKING. In zegswijzen, waarin de onbepaalde wijs of het verleden deelwoord voorkomt met de kracht van de gebiedende wijs, als in: *Jongens, de pen goed houden! Mannen, uw best gedaan! De boot van 't ijs gesleept; geweer en kruut verzaamd!* (TOLLENS' Overwintering, vers 235—242), bestaat evenmin ellips, al is het ook, dat zij wel zullen ontstaan zijn door uitlating van *moeten* of *worden*: *Jongen, gij moet de pen goed houden. De boot worde van 't ijs gesleept!* Mogen zij ook al op deze wijze regelmatig zijn te verklaren, thans worden zij eenvoudig opgevat als gedachtevormen ter vervanging van de gebiedende wijs; het w.w.

heeft een bedrijvende (actieve) beteekenis, zooals blijkt uit het bezigen van den vierden naamval: *Den leeftocht het scheepshol uitgedragen!* (vers 236).

DERDE LES: DE SAMENGESTELDE VOLZIN.

(Hoofd- en bijzinnen.)

104. In den *samengestelden* volzin (§ 64) kunnen de leden van *gelijke* waarde zijn, ook van *ongelijke* waarde. In zinnen als: *De regen klettert en de storm loeit* zijn de leden van *gelijke* waarde; in de zinnen: *Het is goed, dat gij ijverig zijt.* Ik kan niet komen, *omdat ik op reis moet,* zijn de leden van *ongelijke* waarde.

105. In den *samengestelden* volzin heet elke enkelvoudige zin d. i. elk lid, 'twelk als zelfstandige uiting der gedachte wordt voorgesteld een *hoofdzin*; elke andere enkelvoudige zin als lid van den *samengestelden* volzin heet *bijzin*.

OPMERKING. Elke bijzin is eigenlijk een lid of een deel van een anderen zin: *Het is goed, dat gij gaat,* hier is de nazin een bijzin, en hij verricht den dienst van onderwerp. Evenzoo: *Ik kan niet komen, omdat ik ziek ben* (vergelijk: *Ik kan niet komen vegens ziekte.*)

106. Het lid, waarvan een bijzin afhangt, kan zelf een bijzin wezen: *Doe uw best, opdat gij kunt toonen, dat mijn onderwijs, HETWELK gij nu vier jaar genoten hebt, vruchtdragend was.* Op den hoofdzin volgt een bijzin, ingeleid door *opdat*, van hen *eersten* rang; de tweede bijzin, ingeleid door *dat*, is een bijzin van den *tweeden* rang; de derde bijzin, ter bepaling van het zinslid *onderwijs* is een bijzin van den *derden* rang.

107. *In den regel kan men aan den* VORM VAN DEN ZIN zien, *of hij een hoofd- of een bijzin is: de* WOORDSCHIKKING *van den hoofdzin is anders dan die van den bijzin.* In den bijzin staat het vervoegde werkwoord (w.w. in den persoonsvorm) in den regel achteraan, of wel, het kàn geheel achteraan geplaatst worden: de verschillende be-

palingen staan dan *tusschen* het onderwerp en het vervoegde werkwoord in, als: **ZIJ IS ZEKER**, *dat zij den hoogsten prijs getrokken heeft*. **HIJ DEELDE MIJ MEDE**, *dat ik in mijn examen ben geslaagd* (of *geslaagd ben*).

In den hoofdzin staat het vervoegde werkwoord, bij gewone oordeelende zinnen, onmiddellijk achter het onderwerp (met of zonder zijn bepalingen), achter het vervoegde werkwoord volgen de bepalingen, als: *Wij ZULLEN hier een uurtje rusten, want wij HEBBEN nog eenen langen weg af te leggen. De schoonheid der natuur in de lente verheugt het hart des menschen, en de zachtheid der lucht verkweekt zijn gemoed.*

OPMERKINGEN. 10. Bij volzinnen, als: *Ik kan niet uitgaan, want het regent*, en *Ik kan niet uitgaan, omdat het regent*, heeft men in den nazin slechts eenige bepalingen te voegen, of het werkwoord van dit lid in een' voltooiden tijd te brengen, om terstond verschil van woordschikking te bespeuren.

20. Soms neemt de bijzin den vorm aan van den hoofdzin, als: *Eendracht maakt macht, was de leus der vaderen. Salomo zeide: De vrees des Heeren is het beginsel der wijsheid. Ik geloof, hij zal niet op tijd komen. Ik weet het wel, gij hebt uw best gedaan.* Men zou bijzinnen, die in den vorm van den hoofdzin voorkomen, ook onechte hoofdzinnen kunnen noemen.

30. In volzinnen, waarin het w.w. in den persoonsvorm gevolgd wordt door een onbep. wijs: *Ik vrees, dat hij u tracht te bedriegen. Hij lachte zoo, daar hij u meende te verrassen*, mag volgens het taalgebruik het w.w. in den persoonsvorm niet achteraan komen, dus niet: *Ik vrees, dat hij u te bedriegen tracht, enz.* In dit geval dient het gezond verstand den weg te wijzen bij de benoeming; men heeft hier te letten op den dienst.

VIERDE LES: NEVEN- OF BIJSCHIKKING IN DEN SAMENGESTELDEN VOLZIN.

108. Een *samengestelde* volzin kan bestaan uit enkel hoofdzinnen: nooit echter bij volledige uitdrukking (§§ 407 en 408) enkel uit bijzinnen. De leden als hoofdzinnen kunnen in verschillende betrekking tot elkaar staan:

1. *De regen klettert, en de storm loeit.*
2. *Gij zijt vlijtig, maar uw broeder is lui.*
3. { *Deze jongen kan niet leeren, want hij is ziekelijk.*
Deze jongen is ziekelijk, (en) daarom kan hij niet leeren.
4. { *Wij willen slagen, (en) daartoe doen wij al ons best.*
Hij wil zijn gezondheid verbeteren, (en) te dien einde leeft hij zeer matig.

In deze samengestelde volzinnen, elk bevattende twee leden, bestaat tusschen die leden onder 1 een betrekking van aaneenschakeling, onder 2 een betrekking van tegenstelling, onder 3 een betrekking van grond (= reden, gevolg) en onder 4 een betrekking van doel.

De betrekking, waarin twee of meer hoofdzinnen in den samengestelden volzin tot elkander staan, noemt men nevenschikking of bijschikking: de ééne hoofdzin staat als gelijke naast (*neven* of *bij*) den anderen.

OPMERKING. Het voegwoord bij het aaneenschakelend verband is vóór alles het woordje *en*; bij tegenstellend verband is het *maar* (soms versterkt door integendeel); bij het verband van grond duidt het voegwoord *want* de reden aan, de bijwoorden: *dus*, *bijgevolg*, *derhalve*, *alzo*, *daarom*, *hierom* (al of niet verbonden met het voegwoord *en*) wijzen de betrekking van oorzaak en gevolg aan; en de bijw. *daartoe*, *te dien einde* (ook in verbinding met *en*) duiden de betrekking van doel aan.

109. De betrekking van nevenschikking is alzoovierderlei. De aard van deze betrekking blijkt niet uit den vorm der zinnen, want de vorm is voor elk der samenstellende zinnen juist dezelfde, maar enkel uit het (logisch) verband, waarin zij tot elkaar zijn gesteld: *het gezond verstand heeft hier enkel te beslissen*; — *de voegwoorden zijn voorlichters, wegwijzers*.

De betrekking heet in dit geval logisch (logos = verstand, rede). Zulk een logische betrekking is die van aaneenschakeling, van tegenstelling, van grond (= reden, oorzaak), en van doel.

110. Ook *bijzinnen* kunnen nevensgeschikt voorkomen, ze zijn dan gelijksoortig en van denzelfden rang d. i. dragen denzelfden naam en staan in juist dezelfde betrekking tot den zin of het zinslid, waarvan zij afhangen, b. v. *Het is bewezen, dat de aarde een planeet is EN dat zij om de zon draait* (aaneenschakeling). *Hij zeide, dat hij het gedaan had, MAAR dat hij het niet weer zou doen* (tegenstelling). *Hij antwoordde, dat de jongen niet best kan leeren, WANT dat de knaap ziekelijk is* (reden, grond). *Hij verzekert mij, dat hij wil slagen EN dat hij DAARTOE al zijn best zal doen* (doel).

OPMERKING. *Neven- of bijschikking* bestaat alzoo tusschen verbonden *gelijkwaardige* enkelvoudige zinnen (als gelijksoortige leden van den samen-gest. volzin), d. i. tusschen hoofdzinnen of tusschen gelijksoortige bijzinnen van denzelfden rang.

111. In § 292 wordt opgegeven welke voegwoorden en welke voegwoordelijke bijwoorden bij 't *verbinden* en bij 't *verband* zoo al dienst kunnen doen. Hier volgen nog enkele aantekeningen.

112. Het ontkenkend voegwoord *noch* (= en niet) verbindt ook *aaneenschakelend*. In plaats van: *De vrees voor den dood kon hem niet doen wankelen, en de verlokking der rijkdommen en der weelde kon hem niet doen aarzelen*, kan men zeggen: *Noch de vrees voor den dood kon hem doen wankelen, noch de verlokking der rijkdommen en der weelde kon hem doen aarzelen*. In den regel vindt men *noch* maar eenmaal uitgedrukt, ook dient het meestal om zinsleden te verbinden, als: *Hendrik de Groote was een goed vorst, zijn paleis noch zijn hart waren ooit voor iemand gesloten*.

113. In plaats van *en* kunnen ook de voegwoordelijke uitdrukkingen *niet alleen . . . maar ook; niet slechts of niet enkel . . . maar ook; niet alleen . . . maar* gebezigd worden, als: *Door omgang met brave lieden leeren wij niet alleen onze eigen zaken beter behartigen, maar ook gewennen wij ons er aan, op betere wijze anderen van dienst te*

zijn. De vrouwen staken niet alleen den mannen een hart onder den riem, maar als getergde leeuwinnen borsten zij met de wapens in de vuist de poorten uit. (VAN EFFEN). — Zoowel als verbindt enkel zinsleden. (§ 88).

114. Bij *aaneenschakeling* kan de inhoud van den volgenden volzin zoodanig zijn, dat hij, naar het oordeel des sprekers, dien van een vorigen overtreft. In dit geval bezigt men de bijwoorden: *bovendien, daarenboven, buitendien, zelfs*, al of niet in verbinding met het voegwoord *en*, als: *Deze jongen heeft die bloemen vertrapt, en bovendien heeft hij dit boompje beschadigd. De soldaten plunderden de stad, daarenboven (zelfs) staken zij vele huizen in brand.*

115. Bij het *tegenstellend* zinsverband dient ook het voegwoord of: *Hij heeft u misleid, of (vroeger ofte) hij wil u op de proef stellen. Ik reken er op, dat gij mij een nieuw boek zult geven, of dat gij mij drie gulden zult betalen.*

OPMERKINGEN. 10. Ook de voegwoorden *dan, doch* kunnen dit verband uitdrukken: *Hij heeft hard gewerkt, dan (doch) hij is niet geslaagd.*

20. De tegenstellende kracht dezer voegwoorden kan door de bijwoorden *echter, evenwel, toch* enz. versterkt worden. (§ 284).

116. De *redengevende* kracht van het voegwoord *want* wordt vaak versterkt door: *immers, namelijk, toch: Help me, (want) je hebt het mij immers beloofd.*

In de spreektaal wordt *want* meermalen weggelaten.

117. De betrekking van *gevolg* (gevolgtrekking) heet ook wel die van *grond*. Bevat de voorzin den grond, dan wordt de nazin ingeleid door de bijwoorden: *dus, derhalve, bijgevolg, dienvolgens, alzoo*, veelal in verbinding met *en*: *Ik heb mijnen voet verstuikt, en (dus enz.) kan ik niet loopen.*

Bevat de voorzin de reden, dan wordt de nazin ingeleid door de woorden: *hierom, daarom, deswege, dientengevolge: Gij hebt uw' studietijd verwaarloosd, en (hierom, enz.) zijt gij niet geslaagd.*

Bevat de voorzin de natuurlijke oorzaak, dan wordt de

bijzin ingeleid door de bijwoorden: *hierdoor, daardoor, dientengevolge, vanhier, vandaar: De kinderen speelden met vuur, en (hierdoor, enz.) raakten hun kleeren in brand.*

OPMERKING. Al deze bijwoorden hebben terugwijzende kracht. In al deze gevallen dient (of kan dienen) het voegwoord *en* tot verbinding, en de bijwoorden zijn aanwijzers van de betrekking van *grond*.

118. De betrekking van doel wordt uitgedrukt door het bijwoord *daartoe* of de bijw. uitdrukking *te dien einde*. In den voorzin vindt men telkens het doel uitgedrukt, waarmede de werking in den nazin verricht wordt. Ook hier dient het voegwoord *en* weer om de verbinding te bewerken, en *daartoe, te dien einde* drukken het doelaanwijzend verband uit.

VIJFDE LES: ONDERSCHIKKING IN DEN SAMENGESTELDEN VOLZIN.

119. De betrekking van den bijzin tot zijn hoofdzin heet *onderschikking*; dit bet., dat de bijzin van zijn hoofdzin (of een lid van dezen) afhankelijk is: *Ik ga naar de stad, als het weer goed is. De jongen, die daar gaat, is mijn vriend.*

120. Naar hunnen dienst worden de bijzinnen verdeeld in vijf soorten: onderwerpszinnen, gezegdezinnen, aanvullingszinnen, bijvoeglijke zinnen en bijwoordelijke zinnen. Een *onderwerpszin* verricht den dienst van onderwerp: *Dat gij komt, verblijdt ons.* Een *gezegdezin* doet den dienst van naamw. gezegde: *Hij wordt wat zijn vader is.* Een *aanvullingszin* kan zijn een lijdende, een meewerkende of een oorzakelijke voorwerpszin, als: *Ik hoop, dat gij slaagt. Geef eere, wien eere toekomt. Hij rekt er op, dat gij komt.* Een *bijvoeglijke zin* verricht den dienst van een bijv. bepaling: *De heer, met wien ik gereisd heb, was uw oom.* Een *bijwoordelijke zin* doet den dienst van een bijw. bepaling: *Hij vertrok, toen de dag aanbrak.*

121. Als voorbeelden van onderwerpszinnen kunnen de hier volgende dienen:

1°. Het is goed, *dat gij komt. Dat gij komt*, is goed.
 2°. Het is nog niet zeker, *of vader zal komen. Of vader zal komen*, is nog niet zeker. 3°. *Wie eens steelt*, heet altijd dief. *Wat gij zegt*, is waar. *Wie u beledigt*, beledigt mij. 4°. *Haast u langzaam*, is een bekende spreuk. 5°. Er wordt verteld, *dat het schip vergaan is*. Daar werd gezegd, *dat de koopman u bedrogen heeft*. 6°. *Hoe het komt*, is niet bekend. *Wanneer hij komen zal*, is onzeker. *Waarvandaan hij kwam*, is niemand bekend. *Op welke wijze hij het doet*, is een raadsel.

122. Men noemt de bijzinnen in § 121 onderwerpszinnen (naar hunnen DIENST). In de voorbeelden onder 1°, 2° en 5° worden de onderwerpszinnen ingeleid door het partikel *dat* en *of*; dit zijn voegwoorden. In de volzinnen onder 3° en 4° wordt de verbinding niet door een voegwoord uitgedrukt; de onderwerpszin staat vóór of het vervoegde werkwoord, evenals het onderwerp in den enkelvoudigen volzin. (*Jan speelt. Vader zal komen!*); de persoonsvorm van het werkwoord in den hoofdzin bewerkt de verbinding. In de volzinnen onder 6° is het voegwoord *of* uitgelaten. In al deze gevallen heet de betrekking grammatisch (spraak-kunstig). Men noemt de voegwoorden *dat* en *of* (onder 1° en 2°) wel grammatische voegwoorden.

OPMERKING. Het persoonlijk voornw. *het* staat in § 121 als vertegenwoordiger van den onderwerpszin; *het* heet *voorloopig* onderwerp. Zie ook § 92. *Er* (bijwoord, = *daar*) wordt gebezigd, als de hoofdzin lijdend is.

123. In de volgende voorbeelden verrichten de cursiefgedrukte zinnen den dienst van naamw. gezegde (praedicaat). Men noemt ze (naar dezen dienst) gezegde-zinnen (of beter praedicaatszinnen). 1°. Hij is niet, *wie hij schijnt*. Hij wordt, *wat zijn broeder is*. Wij moeten schijnen, *wat we zijn*. 2°. Gij zijt het, *die mij bedrogen hebt*. Zij is het, *die mij den brief overhandigde*. 3°. De vraag was, *of wij bij zulk weer op reis zouden gaan*. Ons plan was, *dat*

wij naar de boerderij zouden roeien. 40. De leus der vaderen was: *Eendracht maakt macht.* De vraag is: *Waar zullen zij het geld vandaan halen?* Het antwoord was: *Wij zullen u helpen.* De roep in het leger was: „*Sla dood!*” Zijn laatste woorden waren: „*God, ontferm U over dit arme volk!*”

OPMERKINGEN. 10. Het getal gezegdezinnen is betrekkelijk klein, omdat er weinig koppelwerkwoorden zijn en elk naamw. gezegde niet tot een zin kan uitgebreid worden. Onder 30 heeten *dat* en *of* weder grammatische voegwoorden. Onder 40 heeft de gezegdezin den vorm van een hoofdzin: de zin is een spreekwoord, òf wel, men wil de woorden van een ander onveranderd weergeven.

20. Het voornw. *het* in 20 is een pers. voornw. en dient als voorlooper; het is een *voorloopig* gezegde.

124. In geval de bijzin den dienst van lijdend voorwerp verricht, heet hij lijdende voorwerpszin. Men vindt er in de volgende voorbeelden:

10. Ik zie, *dat gij uw best gedaan hebt.* Ik weet nog niet, *of gij uw best gedaan hebt.* 20. Ik zal het u zeggen, *wie het gedaan heeft.* Ik weet het niet, *wat ik moet zeggen.* Ik begrijp al, *van wien gij spreekt.* Ik begrijp al, *door wien gij bedrogen zijt.* *Hetgeen gij daar zegt, geloof ik niet.* 30. Ik zeg u niet, *waar hij is.* Ik zeg u nog niet, *wanneer hij komen zal.* Ik weet niet, *waarheen hij gegaan is.* Ik begrijp niet, *waarom gij mij misleidt.* Hij weet niet, *werwaarts hij zich zal begeven.* 40. Hij antwoordde mij: *Ik kan niet komen.* Het volk riep: *Leve de koningin!*

OPMERKING. Het voorn. *het* onder 20 is een persoonlijk voornaamw. en heet *voorloopig* lijdend voorwerp.

125. Wanneer de bijzin den dienst verricht van *belanghebbend* of *meewerkend* voorwerp, heet hij *meewerkende voorwerpszin*. Men vindt er voorbeelden van in de volgende volzinnen:

Ik zal, wie mij helpt, een goede belooning geven. Wie mij in den nood bijstond, zal ik het eens vergelden. De knaap ontliiep, wie hem steeds hadden welgedaan. Ik

vraag, wie daar staan te kijken, of zij mijn kunsten kunnen nadoen. Wie zoo handelt, ontbreekt het aan moed. Wie het onderste uit de kan wil hebben, valt het lid op den neus.

126. Verricht de bijzin den dienst van *oorzakelijk* voorwerp, dan heet hij *oorzakelijke voorwerpszin*; men vindt er voorbeelden van in de volgende volzinnen: Hij rekent er op, *dat hij bevorderd zal worden*. Hij schaamt zich, *dat hij gelogen heeft*. Hij is niet waard, *dat gij hem zoo liefderijk behandelt*. Ik sta in twijfel, *of ik hem ontvangen zal*. Ik ben er zeker van, *dat hij mij zal betalen*. Hij peinst er over, *hoe hij den brief zal beantwoorden*. Hij bekommert er zich niet over, *dat gij in nood zijt*.

OPMERKING. De oorzakelijke voorwerpszin *kan* in den hoofdzin aangekondigd worden door de bijwoordelijke uitdrukkingen *er op, er van, er over*, enz. Deze uitdrukkingen zijn omschrijvingen van het meer toonzwakke: *op het* (Hij rekent *op het*, dat hij bevorderd zal worden), *van het, over het*. Hier is weer *op het, van het, over het* voorloopig oorz. voorw.

127. Onderwerpszinnen, gezegdezinnen, aanvullingszinnen kunnen in den samengestelden volzin nevensgeschikt zijn en in betrekking van aaneenschakeling, van tegenstelling, van grond en van doel voorkomen: het zijn dan gelijksoortige bijzinnen van denzelfden rang, als: Het is bewezen, *dat de aarde een planeet is en dat zij om de zon draait*. Ik zeg u niet, *waar hij geweest is en wanneer hij hier zal komen*. Hij antwoordde, *dat de jongen niet best kon leeren, want dat hij ziekelijk is*. Hij verzekert mij, *dat hij wil slagen en dat hij daartoe al zijn best zal doen*.

128. In § 120 is gezegd, *dat zinnen, die den DIENST verrichten van bijvoeglijke bepalingen, bijvoeglijke zinnen heeten*.

VOORBEELDEN. *a.* Daar is de heer, *met wien ik gereisd heb. Alles, wat gij zegt, is waar.* *b.* Het huis, *waarin ik woon*, is oud. De pen, *waarmee gij schrijft*, is afgesleten. *Is dit niet het schip, daar hij mede naar Indië gevaren*

is? c. De tijding, dat het schip vergaan is, verspreidde zich. De gedachte, dat al het aardse vergankelijk is, kwam niet in hem op. De vraag, of men de onderneming zou wagen, hield de vergadering bezig. Het jaar, toen de Franschen tot in Utrecht doordrongen, heet het Rampjaar. d. Alles hangt af van de wijze, hoe men het aanlegt. Hier is het dorp, waar ik geboren ben.

OPMERKING. Soms dient een bijvoeglijke zin tot bepaling van den inhoud van een geheelen volzin: *Gij hebt ons om den tuin willen leiden, hetgeen (tgeen, 'twelk, wat) u zeer leelijk staat.*

129. Ook vindt men den bijv. bijzin los, d. i. zonder verbindingswoord naast zijn antecedent staan, als: *Verklaar het spreekwoord: Eind goed al goed. Ontleed den volzin: Vrijheid, blijheid! Het gebod: Gij zult niet stelen, geldt voor arm en rijk. De wensch: God zij met u, klonk in het rond. De kreet: Vlied! ging van mond tot mond. Wij lazen op de zerk het grafschrift: Heden ik, morgen gij!*

130. Ook bijvoeglijke zinnen kunnen nevens geschikt voorkomen en in betrekking van aaneenschakeling, van tegenstelling, van gevolgtrekking (grond) of doel tot elkaar staan, als: *Jongens, die niet vlijtig zijn en die naar geen vermaningen luisteren, moeten gestraft worden. Zij droeg een kleed, dat zeer zindelijk kon heeten maar waarvan de snit verouderd was. Een knaap, die zijn leertijd met spelen doorbrengt en die alzoo weinig vorderingen maakt, zal bij een examen niet slagen. Iemand, die wil slagen en daartoe al zijn best doet, zal in den regel slagen.*

131. De bijwoordelijke zinnen verrichten den DIENST van bijwoordelijke bepalingen. (§ 120). Zij worden aan den zin, waaraan zij een bepaling toevoegen, in den regel verbonden door voegwoorden. Naar hun beteekenis onderscheidt men ze in verschillende soorten als: bijwoordelijke zinnen van plaats, van tijd, van reden, van doel, van gevolg (gevolgtrekking), van voorwaarde, van veronderstelling, van toegeving (inwilliging), van

bepierking, van vergelijking, van verhouding, van omstandigheid. (§ 85). Door deze hun namen wordt vrij nauwkeurig de aard van hun bijzondere beteekenis aangeduid.

VOORBEELDEN. *Ik ga, werwaarts gij gaat.* (plaats.) *De school ging uit, toen de klok 12 sloeg.* (tijd.) *Ik kan niet komen, omdat ik ongesteld ben.* (reden.) *Wij doen ons best, opdat wij slagen.* (doel.) *Wij kwamen te laat, zoodat wij aan het station moesten wachten.* (gevolg.) *Ik zal u helpen, indien gij beterschap belooft.* (voorwaarde.) *Ik zou u het boek geven, indien ik het had.* (veronderstelling.) *Hij helpt ons niet, ofschoon hij het beloofd heeft.* (inwil- liging.) *Hij is een eerlijk man, voor zooverre ik hem ken.* (bepierking.) *Wij hebben alles gedaan, gelijk gij ons be- volen hebt.* (vergelijking.) *De zorgen werden grooter, naar- mate het gezin toenam.* (verhouding.) *De knaap is blind aan het ééne oog, terwijl hij met het andere oog scherp ziet.* (omstandigheid.)

OPMERKING. Evenals de bijwoorden kunnen de bijwoordelijke zinnen dienen ter bepaling van het begrip, uitgedrukt door een w.w., een bijv. nw., een bijwoord, een telwoord, ook van een gedachte, als: *Ik kwam, toen het te laat was. De mensch wordt wijzer, naar hij ouder wordt. Hij liep zóó hard, dat men hem niet kon inhalen. Uw vriend heeft zoo veel schulden, dat zijn vader ze niet betalen kan. Naar wij vernemen, is uw oom te Batavia aangekomen.*

DERDE HOOFDSTUK.

DE WOORDSOORTEN IN DEN VOLZIN.

EERSTE LES: HET WERKWOORD EN ZIJN VORMEN.

132. Van alle rededeelen is een w.w. (§ 53) het rijkst aan buigingsvormen. Bij 't vervoegen van een w.w. onderscheidt men *persoons-* of *vervoegingsvormen* en *naamwoor- delijke vormen* (nl. de deelwoorden en de onbepaalde wijs).

133. Tot de vervoegingsvormen behooren de *wijzen*, de *tijden*, de *personen*, en de *getallen*. De wijzen drukken uit, *hoe de spreker de gedachte wil opgevat hebben* in betrekking tot de werkelijkheid.

134. 10. De spreker kan de gedachte voorstellen als *overeenkomende met de werkelijkheid*, bijv.: *De zon schijnt nu. Het regende. Zal zij morgen komen? De klok sloeg zoo even. Die boom wordt niet omgehakt.* Deze wijs heet aantoonende wijs (werkelijkheidswijs) en komt o.a. voor in oordeelende (bevestigende of ontkennende) en vragende volzinnen. (§ 87).

20. In de tweede plaats kan de spreker de gedachte zóó uitdrukken, dat er uit blijkt, dat hij gebiedt, verzoekt, beveelt, enz., dat zij werkelijk wordt (of niet), bijv.: *Jan, let op! Jongen, schaam je. Geef mij dat boek. Speel niet met uw potlood*, enz. Deze wijs heet gebiedende wijs; zij dient om uit te drukken, dat de gedachte naar het oordeel des sprekers werkelijkheid behoort te worden. Zij drukt uit een gebod of verbod, een verzoek, een voorschrift, een wensch (*Houd u goed*), een vermaning.

30. In de derde plaats kan de spreker te kennen geven, dat er mogelijkheid, wenschelijkheid, of twijfel bestaat, dat de gedachte werkelijk wordt, als: *Ik hoop maar, dat hij slage. Leve de koning! Het is mogelijk, dat ik mij vergisse.* Deze wijs heet aanvoegende wijs (mogelijkheidswijs), ze wordt gebruikt om uit te drukken een wensch, een aansporing, een toelating, een toegeving. (*Hij zij nog zoo aardig, vertrouw hem niet*)¹⁾

OPMERKINGEN. 10. De *aantoonende wijs* komt het meest voor, vooral in de spreektaal en het gewone proza; de vormen der aantoonende wijs worden ook dikwijls gebezigd in plaats van die der aanvoegende wijs. Slechts in *wenschende*, *aansporende*, en *vermanende* volzinnen (hoofdzin-

1) De aantoonende wijs heet *indicatief*, de gebiedende wijs heet *imperatief*, en de aanvoegende wijs *conjunctief*.

nen) wordt de aanvoegende wijs nog gebezigd: *Leve de jubilaris! Elk doe zijn best! Ieder uwer keere nu rustig naar huis!*

²⁰. In volzinnen als: *Ware ik maar geslaagd! Hadde Jan mijn brief maar op tijd ontvangen. Mocht het eindelijk eens gebeuren*, drukt de spreker uit, dat hij eenige gedachte bloot als wensch voorstelt, als een geval, dat hij zoo maar aanneemt, al weet hij ook, dat het in strijd is of zal zijn met de werkelijkheid: *Ik ben niet geslaagd. Jan heeft mijn brief niet op tijd ontvangen*. De wijs, hier gebruikt, heet wel de *voorwaardelijke wijs* (conditionalis).

135. Bij het denken gaat men van twee *tijdpunten* uit: òf van het tegenwoordige, òf van het verleden. In het eerste geval beschouwt men alles, zooals het zich laat aanzien op het oogenblik, dat men denkt of spreekt: *Ik leer mijn les*; in het tweede geval beschouwt men het, zooals het zich liet aanzien op het tijdschip, waarin men zich met zijn gedachten terug verplaatst: *Ik leerde gisteren mijn les*. Elke werking nu is ten opzichte van ieder der twee genoemde tijdstippen òf gelijktijdig òf toekomstig: *Hij vertelt, dat hij morgen op reis zal gaan. Hij beloofde nog, dat hij komen zou*. Bovendien wordt elke werking òf gedacht als aan den gang zijnde, d. i. als een doen òf als gedaan zijnde, d. i. als een daad, d. w. z. in betrekking tot den tijd van het heden en verleden kan de werking voorgesteld worden als onvoltooid en voltooid: *Ik leer mijn les* (d. i. op dit tijdstip, terwijl ik het zeg, is het *leren* nog niet afgelopen, is het nog aan den gang); *Ik heb mijn brief juist geschreven* (d. i. op dit tijdstip, terwijl ik het zeg, is het schrijven gedaan, de brief is gereed).

OPMERKING. De tijden der aantooneude wijs (indicatief) bv. worden naar bovenstaanden grondslag verdeeld in twee groepen, elk van vier tijden: ¹⁰. Het standpunt is het heden: *a.* De onvolt. tegenw. tijd; *b.* De volt. tegenw. tijd; *c.* De onvolt. tegenw. toekomstig; *d.* De volt. tegenw. toekomstig. — ²⁰. Het standpunt is het verleden: *a.* De onvolt. verleden tijd; *b.* De volt. verleden tijd; *c.* De onvolt. verleden toekomstig; *d.* De volt. verleden toekomstig.

136. De gebiedende wijs (imperatief) heeft maar één tijd, en deze is:

de onvolt. tegenwoordige, omdat bij een gebod, een verzoek enz. de spreker het voorstelt, dat de werking of handeling terstond of binnen een aangegeven tijdsverloop zal gebeuren, en een gebod of verzoek kan natuurlijk niet geschieden in een tijd, die reeds verleden is.

137. De tijden der aanvoegende wijs (conjunctief) zijn:

1. De onvolt. tegenw. tijd, als: Ik hoop, *dat hij slage.*
2. De voltooid tegenw. tijd, als: Ik hoop, *dat hij geslaagd zij.*
3. De onvolt. verleden tijd, als: Ik hoopte, *dat hij slaagde.*
4. De voltooid verleden tijd, als: Ik hoopte, *dat hij geslaagd ware.*

OPMERKING. De aanvoegende wijs heeft geen toekomstige tijden, — omdat men door elk der *vier* bovenstaande tijden ook iets toekomstigs voor het heden of het verleden kan uitdrukken. Datgene, wat als mogelijk, als wenschelijk, als twijfelachtig voorgesteld wordt of werd (door den spreker), dient uiteraard nog te geschieden, en is dus vanzelf nog te wachten, d. i. ligt in de toekomst.

138. De (zoogenaamde) voorwaardelijke wijs (conditionalis) heeft twee tijden: een onvoltooiden tijd en een voltooiden tijd, daar de spreker kan aanduiden, dat 'tgeen hij zich voorstelt, onvoltooid is, als: *Indien wij soldaten hadden, verdedigde ik den burcht*, òf wel voltooid, als: *Indien wij soldaten gehad hadden, hadden wij den burcht verdedigd.*

OPMERKING. De spreker geeft te kennen, dat hij geen soldaten heeft, of gehad heeft en dat de burcht niet verdedigd wordt of is: in den eersten volzin bezigt hij den onvoltooid verleden tijd, in den tweeden den voltooid verleden tijd van *verdedigen*. Ook had hij den omschrijvenden vorm (met een hulpw. van wijze) kunnen gebruiken, als: *Indien wij soldaten hadden, zou ik den burcht verdedigen*, enz.

139. Verder bestaan er VORMEN om aan te duiden, of de 1^e, 2^e of 3^e persoon het onderwerp der gedachte is, als: *Ik schrijf, gij schrijft, hij schrijft*. Is de spreker het onderwerp, dan is het werkwoord de eerste persoon

enkelvoud; — is de aangesprokene het onderwerp, dan staat het werkwoord in den tweeden persoon enkelvoud; — is noch de spreker, noch de aangesprokene het onderwerp, dan staat het werkwoord in den derden persoon enkelvoud. — In geval er meer dan één spreker, meer dan één aangesprokene is, — staat het werkwoord in den 1^{en} of 2^{en} persoon meervoud; de derde persoon meervoud duidt aan, dat er meer dan ééne zelfstandigheid van den 3^{en} persoon als onderwerp voorkomt.

140. Behalve wijzen, tijden en personen bezit een w.w. VORMEN om uit te drukken, of er over ééne of over meer zelfstandigheden gesproken wordt. Is het onderwerp enkelvoudig, als: *Ik leer, hij leert*, dan wijst het vervoegde werkwoord dit aan door een bepaalden vorm; evenzoo voor 't meervoud: *wij leeren, zij leeren*. De VORMEN der werkwoorden, die aanduiden of één of meer zelfstandigheden als onderwerp voorkomen, heeten getallen. Het werkwoord heeft dus twee getallen: het enkelvoud en het meervoud.

141. Behalve de boven besproken VERVOEGINGSVORMEN bestaan er van een werkwoord nog vormen, die de aandacht verdienen; het zijn de onbepaalde wijs (infinitief) en de deelwoorden (participiums), als: *leeren, leerende, geleerd*. (§ 132). Deze vormen spelen een belangrijke rol. Zij kunnen ook als naamwoorden, d. i. als zelfst. nw. en bijv. nw. voorkomen: *Mijn leeren is spelen, de te leeren les, de rookende schoorsteen, de geschildte appels*, en daarom heeten zij de naamwoordelijke vormen van het werkwoord.

142. De onbepaalde wijs (infinitief), als naamw. vorm van het werkwoord, dient enkel om de werking te noemen; het is de naam eener werking, op zich zelf genomen, d. i. afgescheiden van den werker, bv. *loopen, schrijven, drinken, zien*, enz. De infinitief kan den dienst verrichten van zelfst. nw. en van bijv. nw., als: *Het blaten der schapen, door het huilen van den wind; de te betalen rekening, het te spelen muziekstuk*, enz.

OPMERKINGEN. 10. De onbepaalde wijs als zinslid kan velerlei dienst bewijzen; zij wordt dan al of niet voorafgegaan door *te*, bv. *Reizen is vermociend. Te studeeren is noodig. Dat blijft sukkelen. Hij is te beklagen. Ik hoor schieten. Ik hoop te komen. Hij rekent er op te slagen. Het te bouwen huis. De jongen zat te luieren. Het meisje stond te praten. Hij ging voorbij zonder (te) groeten. Wij studeeren om te slagen.* Het ontleden d. i. het benoemen naar den dienst blijft den leerling overgelaten.

20. Als werkwoordelijke vorm heeft de onbepaalde wijs vier tijden: bv. *te loopen, geloopt te hebben, te zullen loopen, te zullen geloopt hebben.*

143. Regelmatige werkwoorden hebben vier deelwoorden, als: *ploegende — geploegd hebbende — zullende ploegen — zullende geploegd hebben; — geploegd wordende — geploegd zijnde — zullende geploegd worden — zullende geploegd zijn.* — Van *zich kleeden* zijn de deelwoorden: *zich kleedende — zich gekleed hebbende — zich zullende kleeden — zich zullende gekleed hebben.*

OPMERKING. De deelwoorden dienden naar hun bet. te heeten: 10. deelwoord van den onvoltooiden tijd; 20. deelwoord van den voltooiden tijd; 30. deelwoord van den onvolt. toek. tijd. 40. deelwoord van den voltooid toek. tijd. De beide eerste dienen zoowel voor de tegenw. als de verleden tijden, als: *Ik zie een zeilend schip, ik zag een zeilend schip* d. i. een schip, dat *zeilt*; een schip, dat *zeilde*. De deelwoorden van den toekomenden tijd worden niet veel gebruikt. — In den regel spreekt men van twee deelwoorden en noemt men: *ploegende, geploegd wordende, zich kleedende* tegenwoordige deelwoorden en *geploegd, geploegd (geworden), gekleed* verleden deelwoorden.

144. Tegenwoordige en verleden deelwoorden drukken als naamwoordelijke vormen van het w.w. een eigenschap of hoedanigheid uit en komen in dit opzicht in beteekenis overeen met bijv. nw.: *Het stroomende beekje, de geploegde akkers.*

OPMERKING. Meermalen doen de tegenwoordige en de verleden deelwoorden den dienst van zelfst. nw., vergelijk: *de dansende paren* en *de dansenden*; *de gaande en komende menschen* en *de gaanden en komenden* (bijv. in een herberg), evenzoo: *de razenden, de zoekenden, de roependen*, enz.; *de geleerde professor* en *de geleerde, de beroofde, de verslagene, de gerangene*, enz. Sommige verrichten den dienst van bijwoord, als: *Hij heeft geleerd gesproken. Het zijn ongehoord lage prijzen. Die vogel vliegt verbazend vlug. Het water was kokend heet*, enz.

145. Elke werking wordt geacht een begin en een einde te hebben, en dus drukt ook elk deelwoord uit zijn aard iets tijdelijks uit, als: *een lezende knaap, de besneeuwde straten*. Alleen dan, als het tijdelijke uit het begrip van het deelwoord geheel op den achtergrond raakt en het deelwoord een blijvende eigenschap uitdrukt, benoemt het een *kenmerk* van een zelfstandigheid en krijgt het geheel het karakter van een bijv. nw. In dit geval heeft het ook trappen van vergelijking, als: *De volken van West-Europa zijn beschaafder dan die van Oost-Europa. Een verkwikkender warmte. De streelendste bewijzen van hoogachting. De geleerdste professor der hoogeschool.*

OPMERKING. Bij sommige tegenw. deelwoorden gaat deze overgang tot bijv. nw. gepaard met verspringing van klemtoon, als: *het uitstekendste werk*, naast: *een uitstekende bergtop*. Evenzoo: *aanwijzend* en *aan'vijzend*, *aantoo'nend* en *aan'toonend*, *uitnemend* en *uit'nemend*. Deze opmerking geldt soms ook voor verleden deelwoorden, als: *uit'gelaten* en *uitgeláten* (doolvoolijk); *op'geblazen* en *opgeblázen* (verwaand); *af'gemeten* en *afgeméten* (bijv. met — tred), enz.

146. In sommige uitdrukkingen heeft het tegenw. deelwoord door het gebruik een beteekenis, die niet naar de letter moet opgevat worden, als: *Een ijrende koorts, een zittend leven, roerende goederen, een stilzwijgende voorwaarde, een kwijnende ziekte, de werkende stand, de arbeidende klasse, een vergelijkend examen*, enz.

OPMERKING. De beteekenis is, dat de werking, in 't deelwoord uitgedrukt, gedacht moet worden als uitgaande van of betrekking hebbende op een persoon, die bij de werking betrokken is, als: *De zieke ijlt in zijn koorts, iemand leidt een zittend leven, de goederen kunnen geroerd d. i. verplaatst worden*, enz.

147. De verleden deelwoorden van overgankelijke w.w. hebben, als bijv. nw. gebruikt, meestal een lijdende beteekenis, als: *De gestrafte jongen* (die gestraft is geworden), *de mishandelde hond, de geslachte koe*. In enkele staande uitdrukkingen is de beteekenis bedrijvend, als: *een gestudeerd man* (= iemand, die gestudeerd heeft), *een uitgekookte keukenmeid, een uitgediend schutter*.

148. Een tegenwoordig deelwoord, als naamw. gezegde of als bepaling van gesteldheid gebezigd, behoudt de *e* als buigingsletter, zoo het eenlettergrepig is, als: *Hij is ziende blind. Wat is er gaande?* Evenzoo: *Staannde bij de deur, hield hij de kinderen der speelplaats in 't oog.* — De twee- en meerlettergrepige kunnen deze *e* behouden, — hier beslist de welluidendheid, als: *Zingend: en springende trok de schooljeugd door de straten. De vogels zoeken in de lente fluitend en tjilpend het oude nestje op.*

149. Soms wordt de infinitief gebezigd, waar men een verleden deelwoord verwachten zou. Het is in den volt. tegenw. en den volt. verleden tijd, en wel:

a. Bij al die werkwoorden, welke onmiddellijk door een anderen infinitief gevolgd worden, als: *durven, kunnen, moeten, mogen, willen, zullen, gaan, komen, loopen, helpen, leeren, blijven.*

VOORBEELDEN. *Hij heeft mij durven beleedigen* (voor: *Hij heeft gedurfd mij beleedigen*). *Ik heb hem niet kunnen spreken. Ik had hem moeten helpen. Hij heeft mij willen bedriegen. Ik ben hem gaan troosten. Ik heb mij loopen vervelen. Zij had haar moeder helpen strijken. Meester had mij leeren spellen. Ik ben hem blijven gezelschap houden.*

b. Bij de werkwoorden: *behoeven, behooren, gelieven, vermogen, weten, plegen*, als: *Gij hadt dit niet behoeven te zeggen. Zij had u behooren te waarschuwen. Gij hebt mij voor den derden keer gelieven te ontvangen. Zij had u weten te bepraten. Ik heb vroeger die sociëteit plegen te bezoeken.*

OPMERKING. Vóór de infinitieven onder *a.* vindt men geen partikel *te*, bij die onder *b* wel.

150. Van de werkwoorden: *pogen, trachten, zoeken, meenen, begeeren, verlangen, vreezen, verkiezen, denken, beginnen* kan in den volt. tegenw. en den volt. verleden

tijd zoowel het verleden deelwoord als de infinitief met *te* gebezigd worden.

VOORBEELDEN. *a. Ik heb u pogen, trachten, zoeken te overtuigen. Ik had u meenen te verrassen. Zij had u begeeren, verlangen te vergezellen. Zij heeft u vreezen te bedroeven. Hij heeft dit niet verkiezen te doen. Ik had hem denken te helpen. Hij is beginnen te schrijven.*

b. Ik heb gepoogd, getracht, gezocht u te overtuigen. Ik had gemeend u te verrassen. Zij had begeerd, verlangd u te vergezellen. Zij heeft gevreesd u te bedroeven. Hij heeft dit niet verkiezen te doen. Ik had gedacht hem te helpen. Hij is begonnen te schrijven.

TWEDE LES: INDEELING DER WERKWOORDEN IN SOORTEN.

151. Naar hun *beteekenis* verdeelt men de w.w. in *begripswerkwoorden*, bv. in: *Het paard trekt. Jan schrijft, en hulpwerkwoorden* (niet- begripw.w.). De eerste hebben inhoud van beteekenis en kunnen het *gezegde* vormen (soms in verbinding met een praedicaat: *De hemel is blauw* (§ 70). De hulpw.w. hebben geen beteekenis op zich zelf, doch doen dienst in verbinding met begripw.w. om den *tijd*, het *lijdend geslacht* of de *wijze* uit te drukken.

OPMERKING. Er zijn alzoo hulpw.w. van tijd, nl. *hebben, zijn en zullen*; hulpw.w. van den lijdenden vorm, nl. *worden en zijn*, en hulpw.w. van wijze: *mogen, laten, zullen*.

152. Naar de beteekenis verdeelt men de begripswerkwoorden in *overgankelijke* en *onovergankelijke*. Een *overgankelijk* (transitief) werkwoord kan een *lijdend voorwerp* bij zich hebben (§ 74), een *onovergankelijk* (intransitief) werkwoord is zulk een, waarvan de werking niet kan overgaan op een *lijdelijk voorwerp*, als: *Hij slaapt. Hij valt. Zij stierf.*

OPMERKINGEN. 10. Sommige w.w. kunnen zoowel overgankelijk als onovergankelijk zijn, dit hangt af van hun beteekenis, bijv.: *De meid kookt de aardappels. De aardappels koken. De dokter geneest den*

zicke. De zieke geneest. Evenzoo de w.w. rooken, kraken, verbranden, splijten, rekken, breken, rijpen, smelten, schuimen, stoffen, kantelen, enz. Bijv.: Ik rook een sigaar, d. i. ik doe de sigaar rooken en De sigaar rookt, d. i. verbrandt rookende, enz.

20. Een bijzonder soort van overgankelijke w.w. zijn de *causatieve* w.w. als *drenken, leggen, enz.*

153. Men onderscheidt bij de w.w. twee geslachten: er zijn *bedrijvende* en *lijdende* w.w. *Lijdend* of passief is de vorm van het overgankelijk w.w., waarbij het onderwerp als lijdend wordt voorgesteld: *De os wordt geslacht. Het huis wordt gebouwd.* Alle andere w.w. heeten bedrijvend of actief: *Ik loop. Hij wascht zich. Het regent.*

OPMERKINGEN. 10. Bijna alle overgankelijke w.w. hebben twee geslachten nl. den bedrijvenden en den lijdenden vorm, uitgezonderd: *hebben, bezitten, behelzen, bevatten, inhouden: Ik heb een nieuwen atlas. Zij bezit een goede gezondheid.*

20. Bij het overbrengen in den lijdenden vorm wordt het lijdend voorwerp onderwerp, en de bepaling van gesteldheid bij de w.w. *noemen, heeten, vinden, achten, rekenen, maken, verklaren, prijzen*; ook bij *beschouwen, erkennen, doodverven* behoort dan bij het onderwerp: *Hij wordt de Vader des Vaderlands genoemd. Hij werd vijand des vaderlands verklaard. Hij wordt door mij als mijn vijand beschouwd*, en is dan 1e naamval. In den zin: *Hij werd tot burgemeester benoemd*, is *burgemeester* natuurlijk vierde naamval.

154. Onovergankelijke werkwoorden (intransitieven) kunnen geen lijdend voorwerp bij zich hebben; wél kunnen zij vergezeld zijn van een andere aanvulling (meew. voorwerp, oorzakelijk voorw.) of van één of meer bijw. bepalingen, als: *Gedenk mijner. De leerjongen ontliiep zijnen leermeester. De knaap viel toen uit den boom. Het kind sliep een uur lang op moeders schoot.*

155. Sommige intransitieven kunnen als transitieven gebezigd worden en een substantief in den 4^{en} naamval als (*schijnbaar*) lijdend voorwerp bij zich hebben. Dit blijkt uit zinnen, als:

a. *Hij gaat (= doet) zijnen gang. De zaken gingen (deden) den kreeftengang. Hij slaapt (= doet) den slaap*

der dooden. *Hij streed (= voert) den goeden strijd.* Hier heeft herhaling plaats van het begrip, door het werkwoord uitgedrukt, het intransit. w.w. krijgt een transit. beteekenis.

b. *Hij snuift (toont snuivend) woede. Hij valt zich een ongeluk. Hij lacht zich een bochel. Hij springt zich een breuk. Het vriest dik ijs. Bij dezen (dominee) regent het bloempjes.* (Potgieter). Hier wordt het gevolg genoemd van de werking, of datgene, wat door de werking wordt teweeggebracht. (voortbrengsel).

c. *De zon schijnt mijn oogen blind. Ik loop mijn schoenen scheef. Zij liepen mij den drempel plat. De iongen viel zijn been stuk.* Hier wordt uitgedrukt, in welke gesteldheid de zelfstandigheid, nl. *de oogen, schoenen, de drempel, het been* komen, ten gevolge van de werking; de zelfstandigheden ondergaan de werkingen *blind-zien, scheef-loopen, plat-loopen*, enz.

156. Zoowel overgankelijke als onovergankelijke werkwoorden kunnen wederkeerend (reflexief) zijn, d. i. in den 3^{en} persoon met *zich* gebruikt worden, als: *Hij wast zich. Hij schaamt zich over uw gedrag.* Wederkerende werkwoorden noemen een werking, waarbij onderwerp en voorwerp (lijdend of wel meewerkend) dezelfde zelfstandigheid, denzelfden persoon beteekenen.

OPMERKINGEN. 10. Men onderscheidt twee soorten van reflexieven, nl. toevallig wederkerende w.w., die ook overgankelijk kunnen zijn, als: *zich wasschen, zich kleeden, zich beschuldigen*, enz., en

wezenlijk wederkerende w.w., nl. dezulke, die altijd wederkeerend gebruikt worden: *zich schamen, zich vergissen, zich (iets) voornemen*, enz.

20. Het voornaamwoord *zich* kan zoowel in den 3den als in den 4en naamval voorkomen, bijv.: *zich schamen, zich inbeelden, zich moete geven, zich aanmatigen*, enz.

30. Reflexieve werkwoorden worden niet lijdend gebruikt.

157. Naar den aard van het onderwerp onderscheidt men *persoonlijke* en *onpersoonlijke* w.w. De eerste kunnen in de drie personen enkel- en meervoud gebezigd worden; de *onpersoonlijke* alleen in den 3^{en} persoon enkelv., ze drukken

zieke. De zieke geneest. Evenzoo de w.w. rooken, kraken, verbranden, splijten, rekken, breken, rijpen, smelten, schuimen, stoffen, kantelen, enz. Bijv.: Ik rook een sigaar, d. i. ik doe de sigaar rooken en De sigaar rookt, d. i. verbrandt rookende, enz.

20. Een bijzonder soort van overgankelijke w.w. zijn de *causatieve* w.w. als *drenken, leggen, enz.*

153. Men onderscheidt bij de w.w. twee geslachten: er zijn *bedrijvende* en *lijdende* w.w. *Lijdend* of passief is de vorm van het overgankelijk w.w., waarbij het onderwerp als lijdend wordt voorgesteld: *De os wordt geslacht. Het huis wordt gebouwd.* Alle andere w.w. heeten bedrijvend of actief: *Ik loop. Hij wascht zich. Het regent.*

OPMERKINGEN. 10. Bijna alle overgankelijke w.w. hebben twee geslachten nl. den bedrijvenden en den lijdenden vorm, uitgezonderd: *hebben, bezitten, behelzen, bevatten, inhouden: Ik heb een nieuwen atlas. Zij bezit een goede gezondheid.*

20. Bij het overbrengen in den lijdenden vorm wordt het lijdend voorwerp onderwerp, en de bepaling van gesteldheid bij de w.w. *noemen, heeten, vinden, achten, rekenen, maken, verklaren, prijzen; ook bij beschouwen, erkennen, doodeerven* behoort dan bij het onderwerp: *Hij wordt de Vader des Vaderlands genoemd. Hij werd vijand des vaderlands verklaard. Hij wordt door mij als mijn vijand beschouwd,* en is dan 1e naamval. In den zin: *Hij werd tot burgemeester benoemd,* is *burgemeester* natuurlijk vierde naamval.

154. Onovergankelijke werkwoorden (intransitieven) kunnen geen lijdend voorwerp bij zich hebben; wél kunnen zij vergezeld zijn van een andere aanvulling (meew. voorwerp, oorzakelijk voorw.) of van één of meer bijw. bepalingen, als: *Gedenk mijner. De leerjongen ontliiep zijnen leermeester. De knaap viel toen uit den boom. Het kind sliep een uur lang op moeders schoot.*

155. Sommige intransitieven kunnen als transitieven gebezigd worden en een substantief in den 4^{en} naamval als (*schijnbaar*) lijdend voorwerp bij zich hebben. Dit blijkt uit zinnen, als:

a. Hij gaat (= doet) zijnen gang. De zaken gingen (deden) den kreeftengang. Hij slaapt (= doet) den slaap

der dooden. Hij streed (= voert) den goeden strijd. Hier heeft herhaling plaats van het begrip, door het werkwoord uitgedrukt, het intransit. w.w. krijgt een transit. beteekenis.

b. *Hij snuift (toont snuivend) woede. Hij valt zich een ongeluk. Hij lacht zich een bochel. Hij springt zich een breuk. Het vriest dik ijs. Bij dezen (dominee) regent het bloempjes.* (Potgieter). Hier wordt het gevolg genoemd van de werking, of datgene, wat door de werking wordt teweeggebracht. (voortbrengsel).

c. *De zon schijnt mijn oogen blind. Ik loop mijn schoenen scheef. Zij liepen mij den drempel plat. De iongen viel zijn been stuk.* Hier wordt uitgedrukt, in welke gesteldheid de zelfstandigheid, nl. *de oogen, schoenen, de drempel, het been* komen, ten gevolge van de werking; de zelfstandigheden ondergaan de werkingen *blind-zien, scheef-loopen, plat-loopen*, enz.

156. Zoowel overgankelijke als onovergankelijke werkwoorden kunnen wederkeerend (reflexief) zijn, d. i. in den 3^{en} persoon met *zich* gebruikt worden, als: *Hij wast zich. Hij schaamt zich over uw gedrag.* Wederkeerende werkwoorden noemen een werking, waarbij onderwerp en voorwerp (lijdend of wel meewerkend) dezelfde zelfstandigheid, denzelfden persoon beteekenen.

OPMERKINGEN. 10. Men onderscheidt twee soorten van reflexieven, nl. toevallig wederkeerende w.w., die ook overgankelijk kunnen zijn, als: *zich wasschen, zich kleeden, zich beschuldigen*, enz., en

wezenlijk wederkeerende w.w., nl. dezulke, die altijd wederkeerend gebruikt worden: *zich schamen, zich vergissen, zich (iets) voornemen*, enz.

20. Het voornaamwoord *zich* kan zoowel in den 3den als in den 4en naamval voorkomen, bijv.: *zich schamen, zich inbeelden, zich moeite geven, zich aanmatigen*, enz.

30. Reflexieve werkwoorden worden niet lijdend gebruikt.

157. Naar den aard van het onderwerp onderscheidt men *persoonlijke* en *onpersoonlijke* w.w. De eerste kunnen in de drie personen enkel- en meervoud gebezigd worden; de *onpersoonlijke* alleen in den 3^{en} persoon enkelv., ze drukken

alleen uit, dat een werking geschiedt of een toestand bestaat:
Het regent. Het is koud. Het was middag.

158. Onder de begripsw.w. zijn er, wier beteekenis zóó is verflauwd, dat zij de aanvulling noodig hebben van een naamwoordelijk gezegde of praedicaat (§ 70). Men noemt ze *koppelw.w.* Behalve *zijn*, *blijven* en *worden* komen als koppelw.w. voor: *vallen*, *gaan*, *staan*, *liggen*, *zitten*, *raken*, *loopen*, *zien*, die dan de beteekenis hebben van *zijn* of *worden*: *De tijd valt lang. De hond ging dood. Het staat te bezien. Hij ligt in proces. Hij zit in nood. Dat kleed zit ruim. De voorraad raakt uitgeput. De zaal liep leeg. Die lijnen loopen evenwijdig. Zij ziet erg bleek.*

OPMERKINGEN. 10. Ook de w.w. *schijnen*, *heeten*, *blijken*, *lijken* (*gelijken*), *dunken* en *voorkomen* in volzinnen, als: *Hij schijnt vermoeid (te zijn)*. *Hij heet nog wel uw vriend (te zijn)*. *Hij lijkt (gelijkt) ontverden (te zijn)*. *Dat komt mij voor verdacht (te zijn)*, worden wel tot de koppelw.w. gerekend, ofschoon de eigenlijke koppeling door *te zijn* tot stand komt en het werk. zelve de verhouding uitdrukt van de gedachte tot de werkelijkheid (modale hulpw.w.; § 162).

20. Een koppelw.w. is in zoovere een w.w., dat het in den volzin uitdrukt *wijs*, *tijd*, *persoon* en *getal*.

159. Het werkwoord *zijn* is een begripswerkwoord in: *God is. Ik ben. Hij was niet thuis. Het was des morgens. God zij met ons*; het heeft de beteekenis van: *bestaan*, *zich bevinden*, *geschieden* of *plaats hebben*, enz.

Blijven is een begripswerkwoord in: *De waarheid blijft. Blijf nog wat! Hij bleef in den slag. De boot bleef in den orkaan*; het heeft de beteekenis van: *stand houden*, *vertoeven*, *sneuelen*, *vergaan* of *schipbreuk lijden*.

Schijnen, *worden*, *heeten*, *blijken*, *lijken* (*gelijken*) zijn begripswerkwoorden in de volzinnen: *De sterren schijnen. Er worde licht. Men heet hem den baron. Uw ongelijk zal blijken. Die portretten lijken (gelijken) niet. Die boeken lijken u niet.* Hun beteekenis is als volgt: *Schijnen* = licht geven, *worden* = ontstaan, *heeten* = noemen, met een naam bestempelen; *blijken* = bewezen worden, aan

't licht komen; *lijken (gelijken)* = gelijkenis hebben; *lijken* = voegen, passen.

160. *Hulpwerkwoorden* zijn dienstbewijzend bij de ver-voeging der begripswerkwoorden; zij missen als zoodanig alle zelfstandigheid en heeten ook wel *vormwerkwoorden*. De hulpw.w. van *tijd* worden verbonden òf met het verleden deelwoord òf met de onbepaalde wijs: *Ik heb gewerkt. Ik ben gegaan. Ik zal schrijven*, en wel tot ééne eenheid van begrip, welke bij ontleding niet mag verbroken worden: *Ik — onderwerp*, heb gewerkt — *gezegde*.

OPMERKING. Ook bij de taalkundige benoeming is *heb gewerkt* ééne wordeenheid.

161. Het hulpw.w. van het *lijdend geslacht* is *worden* of *zijn*; de vervoegingsvorm dezer w.w. vormt met het volgende verleden deelwoord van het overgankelijk w.w. één geheel: *Ik word geroepen. Ik zal benoemd worden. — Ik ben benoemd geweest. Ik zou geacht geweest zijn*.

OPMERKINGEN. 10. De gebiedende wijs van een lijdend w.w. met *worden* komt weinig voor; waar het noodig is, wordt zij door *laten* omschreven: *Laat u overhalen* (niet: *Wordt overgehaald!*). Meer vindt men die met *zijn*: *Wees geprezen, eiland der eilanden! Wees hartelijk gegroet!*

20. De onbepaalde wijs van een lijdend w.w. heeft vier vormen, die ook alle gebruikt worden: *gedwongen (te) worden, gedwongen geworden (te) zijn, te zullen gedwongen worden, te zullen gedwongen geworden zijn*. Evenzoo, als het vervoegd is met *zijn*: *gedwongen (te) zijn, gedwongen geweest (te) zijn, te zullen gedwongen zijn, te zullen gedwongen geweest zijn*.

162. De hulpw.w. van *wijze* (modale hulpw.w.) zijn: *mogen, laten, zullen, moeten, kunnen*: *Ik hoop, dat hij slagen mogen (zal)! Laat ik toch oppassen!* (= Dat ik oppasse!) *Hij zal u gisteren niet begrepen hebben. Deze heer moet wel rijk zijn. De oude man kan in 't duister verwaald zijn*.

OPMERKINGEN. 10. De modale hulpw.w. doen denzelfden dienst met de hen volgende infinitieven verbonden als de *wijsvorm* op zich zelf: *Hij — moge slagen* (= *Hij slage!*) *Mogen, laten* en *zullen* dienen ter omschrijving van de aanvoegende wijs.

20. *Mogen, kunnen, zullen en moeten* zijn geen modale hulpw.w. in zinnen als: *Hij mag gaan. Hij kan al fraai teekenen. Gij zult ghoorzamen. Gij moet heen gaan.* In dit geval is de beteekenis van *mogen* = verlot hebben, van *kunnen* = in staat zijn, van *zullen* en *moeten*, verplicht zijn. Evenzoo *durven* (= den moed hebben) en *willen* (den wil hebben), *pogen, trachten* (het voornemen, het verlangen hebben), in: *Gij durft mij tegenspreken. Hij wil ons bedriegen. Hij poogt, tracht u te cenaren. Kunt gij morgen (komen)? Ik kan niet (komen);* het zijn hier begripw.w., in den regel gevolgd door een onbepaalde wijs; men noemt ze wel *hulpbehoevende w.w.*

DERDE LES: PERSONEN EN GETALLEN.

163. *Personen* (§ 139) van het w.w. zijn persoonsuitgangen. Daar deze uitgangen niet in voldoende mate of onderscheidenlijk genoeg de verschillende personen meer aanduiden, kunnen de voornaamw. (nl. als onderwerp van den 1^{en} en 2^{en} persoon) bij de vervoeging niet gemist worden.

OPMERKINGEN. 10. Een w.w. is de 1e pers. enk., wanneer de spreker het onderwerp is: *Ik leer;* de 1e pers. meerv., wanneer behalve de spreker nog één of meer personen het onderwerp uitmaken: *Wij zingen.* Een w.w. is de 2e pers. enk., wanneer één aangesprokene het onderwerp is: *Ge (je, jij) leert,* de 2e pers. meerv., wanneer meer dan één aangesprokene het onderwerp is: *Gij zingt. Jelic (jelui, gelui), gjlieden moct maar wachten.* Een w.w. is de 3e pers. enk., wanneer een zelfstandigheid, die noch spreker noch aangesprokene is, het onderwerp uitmaakt: *De os trekt. De wind huult. Hij leert. Wie komt? Dat is goed;* de 3e persoon meerv., wanneer meer dan ééne zelfstandigheid, waaronder noch de spreker noch de aangesprokene voorkomt, het onderwerp uitmaken: *De ossen trekken. Zij leeren. Dezulken zullen slagen.*

20. Voor den derden persoon kan, zooals blijkt, ook een zelfst. nw. of een ander zelfst. voornw. het onderwerp zijn. De tijden van alle persoonlijke w.w. bezitten de drie personen enkel- en meervoud. In de gebiedende wijs is de uitdrukking van 't onderwerp vaak overbodig, daar de spreker zich onmiddellijk tot den 2en persoon richt en dikwijls nog zijn naam of titel vooraf laat gaan, als: *Jan, ga eens uit den weg. Kinderen, doet uw best! Dokter, kom toch spoedig! Echter: Hein, toon jij nu eens, wat je kunt.*

164. De zogenaamde onpersoonlijke w.w. ¹⁾ hebben in den regel *het* als loos onderwerp: *Het regent* (3^e persoon enkelv.); *het waait*. *Het is elf uur*. *Het luidt al*. *Het slaat daar juist*.

165. Verschillen de nevenschikte onderwerpen in persoon, dan gaat, daar de spreker in het gesprek de hoofdrol heeft, de 1^e persoon boven den 2^{en} en deze boven den 3^{en} *Mijn vriend en ik gaan* (d. i. wij gaan) *op reis*. *Jan en gij gaat* (d. i. gij gaat) *samen wandelen*. *Hij en ik zijn* (d. i. wij zijn) *reeds lang goede vrienden*.

166. Door GETAL (§ 140) verstaat men den VORM van het w.w., die aanduidt, of de werking verricht (of ondergaan) wordt door ééne of meer zelfstandigheden. Het getal van 't vervoegde werkwoord komt overeen met dat van het onderwerp. In verband met de persoonsvormen onderscheidt men bij de vervoeging der tijden zes gevallen: ze worden genoemd de drie personen enkel- en meervoud.

167. Indien de voornaamw. *het*, *dit*, *dat* als onderwerp voorkomen, richt zich het *getal* des werkwoords naar het naamwoordelijk gezegde, als: *Het zijn mooie boeken*. *Dit zijn uw brieven*, enz. Evenzoo: *Het zijn sterke beenen*, *die weelde dragen* (= sterke beenen zijn de beenen, die weelde dragen), enz.

168. Is het onderwerp een *verzamelnaam*, dan richt zich het *getal* van het vervoegde werkwoord naar den verzamelnaam: *Een bende kwam aangerukt*. *Het leger werd verslagen*. *Een zwerm vloog in den boom*. Wordt de verzamelnaam gevolgd door een meerv. bepaling, dan staat het werkwoord in het enkel- of meervoud, naar gelang men op de verzameling als eenheid de aandacht vestigt of wel op de personen (deelen) afzonderlijk: *Een troep ruiters kwam aanrennen*. *Een menigte jongens stonden voor dat huis te schreeuwen*. In het laatste geval vestigt de spreker de

---

¹⁾ Zij bezitten toch één persoonsvorm, nl. den derden persoon.

aandacht op elk der jongens in 't bijzonder; in 't eerste geval op de massa als één eenheid.

169. Is het onderwerp *twee-* of *meerledig*, dan staat het vervoegde werkwoord meestal in het meervoud, als: *Jan en Piet spelen. Adolf, Lodewijk en Hendrik sneuvelden*, doch: *Oud en jong was op de been. Groot en klein vermaakte zich*, omdat hier de nevenschikte onderwerpen als bij elkaar behoorend gedacht worden.

OPMERKING. Indien het scheidende *of* de onderwerpen tegenstellend verbindt, staat het vervoegde werkwoord in 't enkelvoud, als: *Jan of Piet heeft het gedaan*.

170. Verschillen de nevenschikte onderwerpen in getal, dan komt het vervoegde werkwoord in het meervoud te staan, en men plaatst welluidendheidshalve het meervoudige onderwerp zoo dicht mogelijk bij het vervoegde werkwoord, als: *Jan, Piet, Hendrik en mijn neven hebben samen een voetreisje gedaan*.

VIERDE LES: ENKELVOUDIGE EN SAMENGESTELDE TIJDEN.

171. Een werkwoord bevat enkelvoudige en samengestelde tijden. Samengesteld heeten die tijden, waarin een hulpwerkwoord (van tijd of van den lijdenden vorm) voorkomt; wordt een tijd enkel door buigingsvormen van het w.w. uitgedrukt, dan heet hij enkelvoudig. Alleen de onvolt. tegenwoordige en onvolt. verleden tijden der verschillende wijzen zijn enkelvoudig; al de overige zijn samengesteld. (Een lijdend werkwoord bevat enkel samengestelde tijden).

172. Met het hulpwerkwoord van tijd *hebben* worden vervoegd:

- a. Alle overgankelijke (transitieve) werkwoorden,
- b. Alle wederkeerende (reflexieve) werkwoorden,
- c. Alle onpersoonlijke werkwoorden,
- d. Vele intransitieve werkwoorden.

OPMERKINGEN. 10. Onder *d.* behooren die intransitieven, welk een handeling, doen (of een toestand) benoemen, zonder dat er sprake is van OVERGANG in een anderen toestand, als: *werken, bloeien, lachen, weenen, waken, rechten, rusten, slapen, staan, liggen, zitten*, enz. bv. *Ik heb den heelen morgen gewerkt.* (Uitgezonderd: *zijn* en *blijven*.)

20. Zooals blijkt, wordt bij 't gebruiken van 't hulpw.w. *hebben* in dit geval aan een handeling gedacht of aan een toestand, die zich over een bepaalden tijd uitstrekt.

173. Bij 't gebruik van 't hulpw.w. *zijn* wordt gedacht aan den toestand, die op de werking volgt; daarom worden met het hulpw.w. van tijd *zijn* vervoegd:

a. De transitieven in den lijdenden vorm, als: *Hij is geprezen* (geworden); *hij was geroepen*; *zij zoude geacht* (geweest) *zijn*.

b. De onovergankelijke werkwoorden: *zijn, blijven, worden, ontstaan, geschieden, voorvallen, gebeuren, komen*.

c. De onovergankelijke werkwoorden, die een overgang van den eenen toestand in den anderen beteekenen, als: *weggaan, ontloopen, wijken, vluchten, smelten, veranderen, verouderen, groeien, breken, verstijven, gelukken, sterven, vallen, neerzigen, ontwaken, verdorren*.

d. De onovergankelijke w.w., als zij een beweging aanduiden, ten gevolge waarvan het onderwerp op een andere plaats of in een andere omgeving komt, als: *rijden, klimmen, loopen, gaan, reizen, zeilen, kruipen, afdalen, inzeilen, overzwemmen*.

VOORBEELDEN. *Hij is naar het dorp gereden* (d. i. eerst was hij in de stad); *hij is in den boom geklommen* (eerst stond hij op den grond); *hij is naar huis geloopt* (eerst was de knaap in school), enz. Hier wordt alzoo het *doel* der beweging uitgedrukt.

OPMERKINGEN. 10. Ook kunnen bijna al deze werkwoorden (nl. die onder *d.*) met *hebben* worden vervoegd: *Ik heb gereden, geklommen, gereisd*, enz., doch dan is er enkel sprake van 't verrichten eener werking en bestaat geen gedachte aan verandering van plaats, ten gevolge van de werking. In dit geval kan bij deze werkwoorden ook een bepaling

van tijdduur komen, als: *Ik heb drie uur gewandeld*, en wordt het doel der beweging niet uitgedrukt.

20. Men dient niet te verwarren: *Hij is gegroeid, hij is gevallen* (volt. tegenw. tijden van de onovergankelijke w.w.: *groeien* en *vallen*) met de gelijkkluidende vormen der lijdende w.w.: *Hij is geroepen, ze zijn geacht, hij is benoemd*, enz., in welke *geworden* of *geweest* is weggelaten en waarbij *is* of *zijn* als hulpw.w. van tijd behooren.

30. Soms bestaat er verschil bij 't gebruik van *zijn* of *hebben*. Zoo beteekent *vergeten zijn*, uit het geheugen verloren hebben; *vergeten hebben* bet. niet gedacht hebben aan, verzuimd hebben, enz. *Volgen* en *navolgen* hebben in eigenlijken zin het hulpw.w. *zijn*; in fig. zin worden ze met *hebben* vervoegd: *Ik ben dat woord vergeten. Wij zijn u op den voet gevolgd. Ik heb vergeten u te roepen. Staring heeft hier den trant van Cats gevolgd.*

VIJFDE LES: HET ZELFSTANDIG NW. SOORTEN.

174. Zelfstandige naamw. kunnen de namen zijn van wezenlijke d. i. uit stof bestaande zelfstandigheden, òf van zelfstandigheden, die geen stoffelijk bestaan hebben, doch als zelfstandig bestaande gedacht worden. (§ 54, Opm.). Naar dezen grondslag onderscheidt men *concrete* en *abstracte* zelfst. nw.

175. De *concrete* zelfst. nw. zijn:

a. Eigennamen. De naam van een bepaalden persoon of zaak, of de bijzondere naam van een verzameling heet *eigenaam*: *Jan, De Ruyter, Nederland, Gelderland, de Balearen, de Alpen.*

b. Soortnamen. De gemeenschappelijke naam van alle zelfstandigheden eener zelfde soort heet *soortnaam* (gemeen zelfst. nw.), bv. *boer, muis, berk, potlood*, enz.

OPMERKING. Soortnamen zijn: a. persoonsnamen: *bakker, boer, metselaar, advocaat*; b. diernamen: *hond, kat, leeuw, mug*; c. zaaknamen, waartoe ook de plantnamen gerekend worden: *boek, huis, wilg, berk, lolie, roos.*

c. Verzamelnamen. De naam van een veelheid of hoeveelheid, die als eenheid wordt voorgesteld, is een *ver-*

zamelnaam (collectief): *troep* (schapen), *bosch* (boomen), *leger* (soldaten).

d. Stofnamen. De naam van een zelfstandigheid, die men zich niet kan voorstellen als hebbende bepaalde grenzen, is een *stofnaam*, bv.: *hout*, *klei*, *zijde*, *bier*, *water*.

176. *Eigennamen* en *soortnamen* heeten ook wel voorwerpsnamen: het zijn namen van zelfstandigheden, binnen bepaalde grenzen besloten, dus met een vasten, bepaalden, d. i. duidelijk waar te nemen vorm.

177. Naar gelang van zijn beteekenis kan een zelfde substantief een voorwerpsnaam of een stofnaam zijn. Vergelijk: Geef mij het *glas*, dat *ijzer*, dien *steen*, die *kaas*, dat *papier*, enz. (voorwerpsnamen) en: *Glas*, *ijzer* en *steen* zijn hard (= harde stoffen), *kaas* is voedzaam, *papier* is brandbaar (stofnamen). Sommige zelfst. nw. kunnen mede een verzameling benoemen, als: Hij sloeg met dit *hout* (voorwerpsnaam); die bakker stookt *hout* (stofnaam); de Haarlemmer *hout* (verzamelnaam).

OPMERKING. Dat een eigennaam een soortnaam kan worden, blijkt uit: Deze dichter is geen *Vondel* (= groot dichter); hij is een *Cresus* (rijkaard); die man is een *Nimrod* (jager); hij is een *Judas* (verrader); hij is een *Goliath* (reus); de *Nestor* (oudste) *eener verqadering*; hij is onze *Benjamin* (jongste zoon).

178. De *abstracte* of *denkbeeldige* zelfst. nw. zijn:

a. Namen van zelfstandig gedachte *werkingen* of *handelingen*: de *vlucht der vogels*, de *loop eener rivier*, de *komst des vaders*.

OPMERKING. Deze zelfst. nw. heeten wel *verbale substantieven*.

b. Namen van *toestanden*, op zich zelf gedacht: *rust*, *vrede*, *angst*, *slavernij*, *gevangenschap*.

c. Namen van zelfstandig gedachte *eigenschappen* of *hoedanigheden*, of van *vermogens*: *sterkte*, *schoonheid*, *hoogte*, *wil*, *verstand*, *geheugen*, *gevoel*.

d. Namen van *tijdseenheden*: *eeuw*, *jaar*, *maand*, *week*, enz.

OPMERKING. Niet zelden kan een zelfde zelfst. nw. *concreet* of *abstract* genoemd worden, dit hangt af van de beteekenis: *Jeugd, teekening, weverij, wandeling*, enz. bv. *De jeugd van stad en land* (verzamelnaam), *wij zijn in onze jeugd* (toestand); *daar ligt een fraaie teekening* (concreet), *de teekening* (het teekenen) *van dien kop is moeielyk*; *wat een groote weverij* (gebouw); *hier leeft men van landbouw en weverij* (= het weven).

ZESDE LES: HET GESLACHT DER ZELFST. NW.

179. Men onderscheidt een *natuurlijk* en een *taalkundig* geslacht. Het laatste is het geslacht van de *namen* der zelfstandigheden; het is drieërlei: *mannelijk, vrouwelijk, onzijdig*. Bij levende wezens is het natuurlijk geslacht in den regel ook het *taalgeslacht*.

OPMERKING. Soms bestaat er afwijking. Zoo wil het gebruik: *dat heer, dat mensch, dat vrouwmensch, dat onmensch, dat manspersoon, dat vrouwspersoon*: al deze woorden zijn onzijdig, deels als uiting van kleinachting. Evenzoo zijn alle verkleinwoorden onzijdig, als: *koninkje, vrouwtje*, enz.

180. Het *onzijdige* geslacht is eigenlijk het geslacht van de zelfstandigheden, waarbij van geen natuurlijk geslacht sprake kan zijn; het toekennen van het mannelijke of vrouwelijke geslacht aan levenlooze dingen (alsook aan *verzamelnamen, stofnamen* en *abstracte zelfst. nw.*) geschiedt bij overdracht, en het geslacht steunt dan deels op de *verbuiging*, deels op den *vorm*, deels op het *gebruik*.

OPMERKINGEN. 1°. Zoo is *boom* m., omdat men zegt *des booms*; evenzoo: *des tuins, des winds, des torens*; *bloem* is v., omdat men zegt: *der bloem*, evenzoo *der lamp, der tafel*, enz.

2°. Naar den *vorm* zijn de namen van werktuigen op *-el* en *-er* in den regel mannelijk; evenzoo de namen van zaken op *-em, -lm, -rm*; vrouwelijk zijn de zelfst. nw., eindigende op *-e* en *-de*, op *-heid* en *-nis*, of op *-age, -ij, -ci, -ie, -iek, -teit, -uw*.

3°. Naar het gebruik zijn thans *dood, tijd, nacht* mannelijk; *beest, feest, oor, oog* onzijdig; het geslacht dezer woorden was vroeger anders: *dood* (ter dood brengen), *tijd* (indertijd), *nacht* (middernacht), *beest* (de beest spelen), *feest, oor, oog* waren vrouwelijk. Bij sommige zelfst. nw. was

het geslacht lang weifelend; zoo bezigde men *oorlog* mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. *Harte* was vrouwelijk: *van ganscher harte, ter harte*. Nog zijn: *schilderij, fruit, gordijn, hars, kwik, mud* en *soort* vrouwelijk en onzijdig ¹⁾).

181. In den regel weet men door 't gebruiken van het lidwoord *het* vóór een zelfst. nw., of dit onzijdig is. Van woorden, waarbij het gebruik van dat lidwoord in de spreektaal niet uitkomt, bv.: *het lisch, het vereischte, het erts*, of waarbij het lidwoord *het* wel eens foutief gebezigd wordt, als: *koffer, m.; fabriek, v.; school, v.; muziek, v.* dient men het geslacht goed in 't geheugen te prenten.

182. In verband met § 181 beperkt zich de kennis van het taalgeslacht tot het mannelijk en vrouwelijk, en dit dient men door 't gebruik of het zoeken in een woordenboek te leeren. Leerlingen begaan dikwijls fouten tegen het geslacht der woorden *afschuw, angst, bazaar, beemd, bolster, buit, dolk, dom, lust, vrede, zin*, die mannelijk; *bom, duig, gems, gezindte, karwats, kolk, Oost(Indië), stoep, zorg*, die vrouwelijk, en *biljart, bosschage, carnaval, erts, lommer, octaaf, orgel, slijm, uitzet, zuivel*, die onzijdig zijn.

183. Ten slotte dient men te onthouden:

<i>ketting, m. — keten, v.</i>	<i>spaander, m. — spaan, v.</i>
<i>zadel, m. of o. — zaâl, o.</i>	<i>baak (paal, stok), v. — bakken (ton, paal), o.</i>
<i>kinnebak, v. — kinnebakken, o.</i>	<i>klonter, m. — klont, v.</i>

Verder: *gaard* (boomgaard), *stond* (avondstond, morgenstond), *schred, groet* alsmede *tred* zijn mannelijk; *gaarde*, (diergaarde), *stonde, schrede, groete, trede* zijn vrouwelijk; *uur* is onzijdig, *ure* is vrouwelijk; evenzoo *erf, o.*, en *erve, v.*

184. Nog onderscheidt men gemeenslachtige, meerslachtige en zelfslachtige zelfst. nw.

Gemeenslachtige zelfst. nw. kunnen zoowel de naam

1) Zie in het *Zevende Hoofdstuk* de *Geslachtsregels*.

zijn van mannelijke als van vrouwelijke personen, bijv.: *getuige, gast, wees, erfgenaam; kleurling, dorpeling, echtgenoot, reisgenoot*. Ze zijn mannelijk, als ze een man, vrouwelijk als ze een vrouw benoemen.

OPMERKINGEN. 10. Vooral de woorden op *-ling* en *-genoot* zijn gemeenslachtig. *Jongeling, loteling, hoveling* en *ouderling* zijn echter altijd mannelijk. Ook *bode* is in den regel mannelijk; een vrouwelijke persoon, die boodschappen verricht, heet *bodin*, in dichterlijke taal ook wel *bodes*.

20. Het gebruik plaatst, zoo mogelijk, een *e* achter het gemeenslachtige zelfst. nw., om het vrouwelijke geslacht aan te wijzen: *weeze, eygename, kleurlinge, echtgenoot*, enz.

30. Een *e* kan niet geplaatst worden achter de gemeenslachtige zelfst. nw: *zotskap, steiloor, slokop, stokebrand, brekespel, wectniet, doemiet, deugniet, leergraag, roodhuid, platvoet, domoor, lachebek, melkmul, veetal, durfniet*, enz.

40. Ook diernamen kunnen gemeenslachtig zijn: *hokkeling* (eenjarig rund), *pink* (jong rund), m. en v.

185. Meerslachtig zijn de zelfst. nw. (meest zaak- en diernamen), die hun geslacht naar gelang van de betekenis wijzigen. Zoo is *perzik* als boom mannelijk, als vrucht vrouwelijk; evenzoo: *peer, noot, pruim*, enz. (*appel* als vrucht is mannelijk); *diamant* is onzijdig, als het een stof beteekent, en mannelijk als het een bewerkt steen noemt; *visch* (*paling, schelvisch, haring*, enz.) is vrouwelijk als stofnaam en mannelijk als voorwerpsnaam. Evenzoo: *schildpad*, V. en O., *turf*, M. en V., *peer*, M. en V. enz.

186. Zelfslachtig zijn de namen van dieren, die een vast taalgeslacht bezitten, onverschillig, of dit overeenkomt met het natuurlijk geslacht al dan niet. In 't algemeen zijn namen van groote en sterke dieren vrouwelijk.

De diernamen: *olifant, kameel, dromedaris; arend, sperwer, havik, gier; snoek, haring, kabeljauw*, enz. zijn altijd mannelijk. Wil men hier bijzonder het vrouwelijke dier benoemen, dan zegt men: *wijfjesolifant*, enz., doch bij visschen is ook hiervan geen sprake.

De diernamen: *mug, vlieg, mot, pier; hagedis, adder*,

muis, rat, slang, enz. zijn altijd vrouwelijk; *fret, konijn* zijn onzijdig; *haas* in jagerstaal is eveneens O.

OPMERKINGEN. 10. De taal bezit meermalen, ook bij diernamen, afzonderlijke woorden voor het mannelijke en het vrouwelijke geslacht, als: *haan, hen; bok, geit; ram, ooi*, enz., of wel verschil van vorm, als: *wolf — wolvin, beer — berin, leeuw — leeuwin*. De namen van de jongen zijn dan in den regel onzijdig, als: *kicken, lam, welp*, enz., echter *bigge* en *vaars*, v.

20. Ook de namen, die de geheele diersoort benoemen, terwijl afzonderlijke namen bestaan voor het mannelijke en het vrouwelijke geslacht, zijn zelfslachtige zelfst. nw., als: *hert, paard, konijn*. Deze namen zijn alle onzijdig, behalve *hond*, m.

187. Zelfstandige naamwoorden, die uit twee leden bestaan (samengestelde zelfst. nw.), als: *timmermans-knecht, schooldeur, koets-huis*, enz., hebben in den regel het geslacht van het laatste lid. Zoo is *jachthond, beukeboom* mannelijk; *huisrat, boekenkast* vrouwelijk; *raadhuis, hoenderhok* onzijdig.

UITZONDERING. *Kerkhof* (d. i. de hof, de tuin om de kerk) is o.; *tijdstip* is o.¹).

OPMERKING. Wanneer de beteekenis van het tweede lid der samenstelling gewijzigd is en dus het geheele zelfst. nw. geen bijzondere soort aanduidt van de zelfstandigheid, door het laatste lid genoemd, kan ook het geslacht afwijken.

Zoo zijn de persoonsnamen: *zotskap, steiloor, slokop*, enz. (§ 184) gemeenschachtig; de zaaknamen: *windas, vuurslag, rondvonk* zijn onzijdig; *negenooog* en *hutspot* zijn vr.

ZEVENDE LES: HET GETAL DER ZELFST. NW.

188. Door *getal* (verwant met *tellen*) verstaat men het *enkel-* en *meervoud* der zelfst. nw. Een zelfst. nw. is *enkelvoudig*, als het slechts ééne zelfstandigheid (of één verza-

¹) *Hof* in de bet. van *tuin* is mannelijk; *hof* in de bet. van *gebouw* is onzijdig, bijv.: *koningshof, gerechtshof, voorhof, binnenhof, buitenhof*, ook *doolhof* is onzijdig. *Stip, punt*, is vrouwelijk.

meling) benoemt; *meervoud*, als het meer dan één zelfstandigheid (of verzameling) van dezelfde soort beteekent: *banken, tafels, stoelen; legers, bosschen*.

OPMERKING. *Eigennamen, soortnamen, verzamelnamen, stofnamen*, ook *abstracte zelfst. nw.*, kunnen in het meervoud voorkomen.

189. Een zelfst. nw. is *meervoud*, wanneer het uitdrukt, door een uitgang, dat het de naam is van meer dan één zelfstandigheid. Men maakt een zelfst. nw. meervoud door achter het enkelvoud *s, n, en, eren* of *ers* te voegen, als: *lepels, laden, borden, goederen, runders*. Achter vreemde zelfst. nw. voegt men *s* of *'s*, als: *horloges, sofa's*.

190. Er zijn zelfst. nw., die alleen in 't meervoud voorkomen, omdat zij altijd een meervoudig begrip voor den geest brengen, als: *ouders, voorouders, gezusters, gebroeders, lieden, gelieven, de kinderpokken, de zemelen, de manen* (nekharen van een paard), *zedes, inkomsten, bescheiden, onlusten, hersenen, hondsdagen, jaarboeken*, enz.

OPMERKING. Hiertoe behooren ook de namen van gebergten en eilandengroepen, die een verzameling beteekenen, als: *de Apennijnen, de Alpen, de Vogezen; de Hebriden, de Balearen*, enz. Evenzoo zegt men: *de Provinciale Staten, de Staten-Generaal, Gedeputeerde Staten*.

191. De meeste Nederlandsche zelfst. nw. worden meervoud gemaakt door middel van *en* of *n*, bijv. *boeken, laden*; alle Nederlandsche woorden, die op *e* eindigen, hebben *n*, als: *weiden, sleden, eggen*, enz. Uitgezonderd *lentes*.

OPMERKING. Ofschoon er hier tal van regels te geven waren, zullen wij dit niet doen, omdat het gebruik vanzelf beslist.

192. Door middel van een *s* worden meervoud gemaakt:

a. De zelfstandige nw., die eindigen op:

-el, -em, -en, -er, bijv.: *ketels, bezems, wagens, stoffers*.

-ier, -aard, -erd, > *winkeliers, dronkaards, lomperds*.

b. De Nederlandsche zelfst. nw. *eega, vla* en *ra*, bv.: *eegaas* (echtgenooten), *vlaas* (Limburgsche koeken), *raas* (dwarsbalken aan masten van zeeschepen).

c. De zelfst. nw.: *kok*, *maat* (kameraad), *bruigom*, *vaandrig*, *bunzing* (dier), *nachtwacht*, bv.: *de koks*, *de maats*, enz.

d. Alle verkleinwoorden, ook die op -el, als: *huisjes*, *raampjes*, *ringetjes*, *kettinkjes*, *vlagskes*, *kruimels*.

193. Er zijn zelfst. nw., die in 't meervoud zoowel een s als en of n aannemen, als: *appels* en *appelen*, *ketens* en *ketenen*. Men dient te weten, dat de meervoudsvorm op en dan deftiger klinkt en in hoogerem stijl gebezigd wordt. — De woorden *oom*, *zoon* en *smid* hebben in de spreektaal *ooms*, *zoons* en *smids* tot meervoud; in deftigen stijl echter: *oomen*, *zonen*, *smeden*. Altijd zegt men *keukens*, *bijbels*, doch *engelen*, *wonderen*, *lauweren*, *Christenen*.

194. Enkele zelfst. nw. vormen hun meervoud met en of s, bij verschil van beteekenis:

<i>heidens</i> (Zigeuners)	— <i>heidenen</i> (afgodendienaars).
<i>hemels</i> (van ledikanten)	— <i>hemelen</i> (uitspansel, de sterren).
<i>letters</i> (teekens, klanken)	— <i>letteren</i> (brief, letterkunde).
<i>middels</i> (middellijven)	— <i>middelen</i> (tot een doel).
<i>redens</i> (verhoudingen)	— <i>redenen</i> (gronden, oorzaken).
<i>studies</i> (kunstschetsen)	— <i>studiën</i> (oefeningen in de wetenschap).
<i>tafels</i> (huis- en schoolmeubels)	— <i>tafelen</i> (der Mozaïsche wet).
<i>vaders</i> (de papa's)	— <i>vaderen</i> (voorouders).

OPMERKING. Evenzoo maakt men verschil tusschen: *knechts* (bedienden) en *knechten* (wapenknechten), *mans* (echtgenooten) en *mannen* (volwassen mann. personen).

ACHTSTE LES: HET MEERVOUD VAN VREEMDE ZELFST. NW.

195. De vreemde zelfst. nw., die op een toonlooze e uitgaan, vormen in den regel hun meervoud met s, bijv.: *dames*, *tantes*, *modes*, *horloges*, enz. Evenzoo de zelfst. nw. op -age, als: *plantages*, *stellages*.

OPMERKING. Het gebruik stelt hier de wet; zoo bezigt men *formulen* en *formules*, *akten* en *aktes*, *methoden* en *methodes*, *basculen* en *bascules*, enz.

196. Vreemde zelfst. nw. op *ie* (zonder hoofdtoon) nemen zoowel *s* als *n* aan, als: *provincies* en *provinciën*, *prémies* en *prémiën*, *traliës* en *traliën*.

OPMERKINGEN. 1°. *Olie* heeft enkel *oliën*; *bougie'* (waskaars) heeft *bougies*.

2°. Men schrijft: *genie'ën*, *melodie'ën*, *symphonie'ën*, omdat op *ie* de hoofdtoon valt: in dit geval vormt men dus het meervoud met *en*.

3°. Vreemde zelfst. nw. op *-or* vormen hun meervoud met *s* of *en*, echter met verspringing van hoofdtoon, als: *profes'sors*, *professóren*; *curátors*, *curatóren*; *rec'tors*, *rectóren*.

197. Vreemde zelfst. nw. op *-ier* en *-eur*, vormen hun meervoud met *s*, als zij namen zijn van personen, als: *portiers*, *grenadiers*, enz., *ingenieurs*, *controleurs*, *inspecteurs*, *gouverneurs*, enz.

OPMERKING. Zoo deze zelfst. nw. geen namen zijn van personen, nemen zij *en*, als: *portieren* (deuren van rijtuigen en waggons), *klavieren*, *scharnieren*, *kwartieren*, *humeuren*, *likeuren*.

198. Vreemde zelfst. nw. op *-um* vormen in den regel hun meervoud met *s*, als: *albums*, *geraniums*, *harmoniums*, *aquariums*, enz. Enkele hebben meer dan één meervoud, als: *gymnasium* — *gymnasiums*, *gymnasiën*, *gymnasia*; *museum* — *museums*, *museën*, *musea*; *datum* — *datums* — *data*.

OPMERKING. Het meervoud op *a* bezigt men in hoogerem stijl of in de wetenschap: *trapezia*, *errata*, *centra*, *lustra*, *mausolea*, *maxima*, *minima*.

199. Vreemde zelfst. nw. op *-us* volgen bij hun meervoudsvorming geen vasten regel, als: *kubus* — *kuben*; *cursus* — *cursussen*; *musicus* — *musici*; *examinandus* — *examinandi*.

OPMERKING. Bepaal nog het meervoud van: *genius* (beschermgengel, geleider), *catalogus* (boekenlijst), *medicus* (geneeskundige), *mechanicus* (werktuigkundige), *mathematicus* (wiskunstenaar), *criticus* (beoordeelaar), *politicus* (staatkundige).

200. Vreemde zelfst. nw., die op een volkomen klinker (behalve *ie*) eindigen, vormen hun meervoud met 's ¹⁾, als: *sofa, sofa's; canapé, canapé's; kadi (rechter), kadi's; kepi (soldatenpet), kepi's; kali (rivier), kali's; libretto (tekstboekje eener opera), libretto's; echo, echo's; menu (spijskaart), menu's; evenzoo: bureau's, cadeau's, plateau's.*

OPMERKINGEN. 10. Ook voor vreemde zelfst. nw. leert het gebruik in den regel het meervoud kennen. Meestal vormen deze woorden hun meervoud overeenkomstig Nederlandsche zelfst. nw. met een zelfde slotlettergreep, als: *patenten, theologen, microscopen, lorgnetten, moskeën, tropeeën, juweelen, barometers, thermometers*, enz. *Basis* (grondlijn) heeft *basissen* en *bases*; *thesis* (stelling) heeft *theses*; *derwisch* (Mahomm. monnik) heeft *derwischen*; *lexion* (wetenschappelijk woordenboek) heeft *lexica*.

20. Bijna alle militaire titels vormen hun meervoud met *s*: *generaals, kolonels, majoors, kapiteins*, enz. *Officier* heeft zoowel *officieren* als *officiers*; evenzoo: *sergeanten* en *sergeants, cadetten* en *cadets* (militaire kweekelingen).

NEGENDE LES: HET MEERVOUD VAN EENIGE ONZIJDIGE ZELFST. NW.

201. Eenige onzijdige zelfst. nw. vormen hun meervoud met *eren*, als: *goederen, gelederen, gemoederen, liederen*; twee andere vormen hun meervoud met *en* of *eren*, als: *kalveren, volkeren*; nog andere vormen hun meervoud met *ers* of *eren*, als: *eiers — eieren, hoenders — hoenderen, kinders — kinderen, runders — runderen*.

202. Nog weer andere vormen hun meervoud met *en* of *eren*, met verschil van beteekenis:

been (een der ledematen) — *beenen*.

been (deel van 't geraamte) — *beenderen*.

blad (deel van een tafel, bloem, courant, boek) — *bladen*.

blad (deel van een boom) — *bladeren*.

kleed (vloer- of dekkleed) — *kleeden*.

kleed (kledingstuk) — *kleederen*.

OPMERKING. Men ziet, dat in de meervoudsvormen *hoenders* en *beenderen* een *d* is ingelascht.

1) Men zegt in den regel: *apostrophe-s*.

TIENDE LES: BIJZONDERHEDEN OVER DE
MEERVOUDSVORMING.

203. Als een enkelvoudig zelfst. nw. een korten klinker heeft, wordt in het meervoud ter wille der uitspraak de slotmedeklinker verdubbeld, indien die korte klinker onmiddellijk vóór den slotmedeklinker staat en kort blijft:

<i>rat</i> — ratten.		<i>heg</i> — heggen.
<i>mes</i> — messen.		<i>pen</i> — pennen.

Eindigt in dit geval het zelfst. nw. op *sch*, dan wordt enkel de *s* verdubbeld, als: *bosch* — *bosschen*, *musch* — *muschen*, *flesch* — *flesschen*, enz. Men schrijft dus: *eischen*, *kikvorschen*, *menschen*, enz.

Vleesch (vroeger *vleis*) heeft *vleezen*.

OPMERKING. Is de lettergreep toonloos, dan wordt de slotmedeklinker niet verdubbeld, bijv.:

havik — <i>haviken</i> .
leeuwerik — <i>leeuweriken</i> .
kievit — <i>kieviten</i> .
dreumes — <i>dreumesen</i> .
wortel — <i>wortelen</i> .

Doch men schrijft: *notarissen*, *vonnissen*, *kermissen*, *dromedarissen*, enz., omdat de uitgang *-is* niet geheel toonloos is.

204. Als in 't meervoud de korte klinker *a*, *e* of *o* van een zelfst. nw. in een langen overgaat, wordt overeenkomstig de uitspraak de slotmedeklinker niet verdubbeld:

<i>dag</i> — dagen.		<i>gebed</i> — gebeden.
<i>dak</i> — daken.		<i>lot</i> — loten.
<i>weg</i> — wegen.		<i>schot</i> — schoten.
<i>bevel</i> — bevelen.		<i>gebod</i> — geboden.

205. De slotletter *s*¹⁾ gaat, volgens de uitspraak, meestal over in *z*, en de slotletter *f* gaat over in *v*:

1) Zie § 20. Opm. 20.

huis — huizen.
gans — ganzen.
hals — halzen.
gems — gemzen.

hof — hoven.
graaf — graven.
golf — golven.
korf — korven.

OPMERKINGEN. 10. Men lette er op, dat men, naar den eisch der uitspraak een *s* heeft te schrijven in het meervoud van vreemde zelfst. nw., als: *kousen*, *pausen*, *sauscn*, *kruisen*, alsook in: *polsen*, *walsen*, *kansen*, *kransen*, *lansen*, *schansen*, *transen*, *dansen*, *glansen*, (*glanzen* w.w.), *balansen*; *prinsen*, *sponsen*, *kaarsen*, *kersen*, *persen*, *floersen*, *koersen*.

20. Het meervoud van: *nimf*, *triomf*, *philosoof* (wijsgeer), *telegraaf* is: *nimfen*, *triomfen*, *philosofen*, *telegrafcn*.

206. De zelfst. nw.: *voerman*, *koopman*, *veerman*, *werkman* veranderen in 't meervoud *man* in *lieden*, dus: *voerlieden*, *kooplieden*, *werklieden*, enz. Deze verandering heeft plaats, als 't geheele woord een beroep, een bedrijf, een ambt te kennen geeft.

OPMERKINGEN. 10. Uit dezen regel volgt, dat men heeft te schrijven: *Noormannen* (Noren), *Oranjemannen*, *leenmannen*, *Tienmannen*, *wildemannen* (wildemans), *blindemannen* (blindemans, blinden), alsmede *Franschen*, *Engelschen*, *Gelderschen*. — Het vreemde woord *Muzelman* (dit *man* is niet ons woord *man*) heeft *Muzelmannen*; ook het woord *kaaiman* (Z. Amerikaansche krokodil) heeft *kaaimannen* en *kaaimans*; *pieterman* (visch) heeft *pietermans*; *sneeuwman* heeft *sneeuwmannen*.

20. In de spreektaal bezigt men dikwijls als meervoud *mannen*: *brandweermannen*, *vakmannen*, *geldmannen*, *schoolmannen*, enz., echter steeds *landlieden* of *landslui*.

207. Bij 't meervoud van eenige zelfst. nw. valt iets op te merken, als:

Lende heeft *lendenen*, van een verloren enkelv. *ledene*.

Vloo, *koef*, *zoo* hebben *vlooien*, *koefien*, *zooien*, met ingelaschte *i*.

Kleinnood en *sieraad* hebben *kleinnooden* en *sieraden*, doch ook wel *kleinnoodiën* en *sieradiën*.

Lofrede, *lijkrede*, *leerrede*, enz. heeft: *lofredenen*, *lijkredenen*, *leeredenen*, *drogredenen*, *slotredenen*, van een verloren enkelvoud *redene*.

OPMERKING. *Rollende* (rollade, opgerold stuk rundvleesch) heeft *rollenden*. *Zoo* (zooi) beteekent *kooksel*, vooral een *kooksel visch*, meerv. *zooien*; *rommelzoo* heeft ook *rommelzooien*. — De meervoudsvormen *kleinoodiën* en *sieradiën* ontstonden uit *kleinoodie*, *sieradie*.

208. De zelfst. nw. op **-heid** veranderen, zoo ze een meervoud hebben, dezen uitgang in **-heden**: *hoeveelheden*, *grootheden*, *dwaasheden*, *waarheden*, *kleinigheden*, enz.

209. Enkele zelfst. nw. veranderen in 't meervoud van klinker: *stad* — *steden*, *smid* — *smeden*, *lid* — *leden*, *gelid* — *gelederen*, *schip* — *schepen*, *ooglid* (oogdeksel) — *oogleden*, *rif* (reef, plooi) — *reven*.

OPMERKING. *Lid* bet. ook *deksel*, bijv.: *Het lid van een olickan*. *Wie het onderste uit de kan wil hebben, valt het lid op den neus*. — Naast *stad* bestaat ook het zelfst. nw. *stede* = plaats; men denke aan: *legerstede*, *hofstede*, *bedstede*, *stedehouder* (stadhouder), *haardstede*, *in stede van*, enz. Het woord *lidmaat* (deel des lichaams) heeft *ledematen*, doch *lidmaat* (medelid) heeft *lidmaten*.

210. In de uitdrukkingen: *slaag krijgen*, *slaag geven*, *op de been zijn*, *op de been brengen*, *onder de voet halen*, *onder de voet raken*, *een leger van 10,000 man*, *hij is 16 jaar*, *het is 10 uur* — zijn de woorden: *slaag*, *been*, *voet*, *man*, *jaar* en *uur* eigenlijk meervoudige zelfst. nw. Daarom zegt men: *onder de voet halen*, al is *voet* ook mannelijk.

In ouden tijd vormden zij hun meervoud met een toonlooze e, als: *slage*, *beene*, *voete*, enz. Deze e is echter verloren gegaan. *Voet* en *man* bleven in 't meervoud ook wel onveranderd.

211. Bij titels, welke bestaan uit een samenkoppeling van titels, hecht men den meervoudsuitgang aan het hoofdwoord, als: *adjunct-commiezen*, *adspirant-ingenieurs*, *candidaat-notarissen*, *luitenant-generaals*, *gouverneurs-generaal*, *sergeant-majoors*.

OPMERKINGEN. 10. In sommige koppelingen moeten beide leden het meervoudsteeken hebben, als: *kapiteins-directeurs*, *luitenants-kwartiermeesters*, *ministers-residenten*. In dit geval kan men *en* tusschen de leden plaatsen. De titel *schout-bij-nacht* heeft zoowel *schouten-bij-nacht* als *schout-bij-nachts*.

20. Evenzoo schrijft men: *Staten-generaal*, *synodes-nationaal*.

30. In samenkoppelingen, als: *vergeet-mij-niet*, *spring-in-'t-veld*, *kruidje-roer-mij-niet*, *manilla-sigaar*, krijgt het laatste lid den meervoudsuitgang, omdat men de koppeling als een eenheid opvat, dus: *vergeet-mij-nieten*, *spring-in-'t-velds*, enz.

212. Eigennamen vormen hun meervoud met 's, s of en, als: *de Otto's*, *de Karels*, *de Jannen* dezer klas; evenzoo: *de beide Hengelo's*, *de beide Geesterens*, *de beide Nieuwpoorten*, *de De Witten*.

Worden eigennamen tot soortnamen, dan volgen zij denzelfden regel, waarbij vooral het gebruik den weg wijst, als: *de Nero's* (wreedards), *de Alva's* (dwingelanden), *de Vondels* (dichters), *de Nimrods* (jagers), enz.

Evenzoo bij bijzondere benamingen van verzamelingen, bijv.: bij namen van volken, van gebergten, van eilandengroepen: *de Duitschers*, *de Alpen*, *de Molukken*, enz.

213. Namen van verzamelingen, die een bepaalde hoeveelheid beteekenen alsmede de namen van maten, munten en gewichten worden, in plaats van in 'tmeervoud, in 'tenkelvoud gebruikt, als het aantal of de waarde juist wordt uitgedrukt door een bepaald hoofdtelwoord, als: *twee paar*, *drie dozijn*, *twee meter*, *vijf boek* (papier), *dit boek kost tien gulden*, *drie pond* (zout), *acht lood* (kaneel).

OPMERKINGEN. 10. Uitgezonderd zijn: *stuivers*, *dubbeltjes*, *kwartjes*, *rijksdaalders*, *gouden tientjes*; *wichtjes* (gram), *maatjes*.

20. Uit het bovenstaande volgt, dat men wèl zegt: *enige paren*, *vele dozijnen*, *ettelijke meters*, *enkele guldens*, enz., daar een onbepaald hoofdtelwoord voorafgaat.

30. Er is onderscheid tusschen: 10 centen en 10 cents, 25 gulden en 25 gulden, 6 Liters en 6 Liter, enz. In het eerste geval bedoelt men afzonderlijke zelfstandigheden, waarvan een genoemd aantal aanwezig is. Zoo zijn 25 ponden suiker 25 builen of zakjes, elk van één pond, enz.

ELFDE LES: DE BUIGING EN DE NAAMVALLEN.

214. Niet altijd hebben de rededeelen der eerste groep (§ 52) denzelfden vorm. Naar hun dienst (ook naar de *beteekenis*) worden zij van vorm veranderd, b.v. *des vaders, des kruises, des menschen, des harten, te velde, van goeden wijn, in den ouden toren, in de oude kerk, een hooger huis, de hoogste toren, hij werkt, zij leerden, hij slaagt*, dat hij *slage!* Deze vormverandering bestaat in het aanhechten van één of meer letters aan het eind van het woord (of den woordstam) en heet in 't algemeen *buijing*.

OPMERKING. Men lette er op, dat er drieërlei *buijing* bestaat: *a.* de verbuiging van zelfst. nw. en bijv. nw.; *b.* de trappen van vergelijking of de trapvormen; *c.* de vervoeging der werkwoorden.

215. Een zelfstandig nw. kan in den volzin verschillende *diensten* bewijzen. Het kan den dienst verrichten van *onderwerp, naamw. gezegde* (praedicaat), *aanvulling* (voorwerp), of *bepaling*. Ter aanduiding van de rol, door het zelfst. nw. in den volzin vervuld, bezit het vormen; deze vormen heeten *naamvallen*.

OPMERKINGEN. ¹⁰. De *vormverandering* van het zelfst. nw. heet *verbuijing* (declinatie).

²⁰. In plaats van het zelfst. nw. kan ook het zelfstandig voornw. treden, dat wordt dan ook naar zijn dienst verbogen: *Ik zie hem. Ik koop dien. Hij roept mij. Wiens hoed is dat?* en ook deze vormen — al ontstaan ze niet alle door aanhechting van bepaalde uitgangen — heeten *naamvallen*, hun vormverandering heet eveneens *verbuijing* of *declinatie*.

³⁰. *Lidwoorden, bijvoeglijke naamw., onbepaalde hoofdtelwoorden, ranggetallen*, die een zelfst. nw. als bepaling onmiddellijk voorafgaan, kunnen eveneens in verschillende vormen, naar den aard van hun dienst, voorkomen: ook zij hebben een *verbuijing* (declinatie): *De hond blaft. Ik zie den hond. Ik koop evenn anderen hond. Hij kocht zijnen derden hond.*

⁴⁰. Bijvoeglijke naamw. kunnen een dubbele buiging hebben: *een fijne bloem, op den hoogsten top*, d. i. een *trapvorm* en tegelijkertijd *verbuijing* (declinatie).

⁵⁰. Vele w.w. (men noemt ze sterke w.w.) hebben een innerlijke bui-

ging in den onvoltooid verleden tijd, d. i. die buiging ontstaat niet door de aanhechting van een bepaalden uitgang, bv.: *Ik sprong, ik at, ik schreef*, enz.

216. Bij de verbuiging der zelfst. nw. komen in aanmerking het *geslacht* en het *getal*, d. i. de verbuiging is verschillend voor het mannelijke, vrouwelijke en onzijdige geslacht, doch bestaat nog slechts voor het enkelvoud. Het aantal uitgangen is echter niet groot meer in de taal van het heden: *zeer veel is afgesleten of in onbruik geraakt*.

OPMERKINGEN. ¹⁰. Men onderscheidt, met het oog op de verbuiging van sommige voornaamw. nog altijd vier gevallen voor elk der drie geslachten, enkel- en meervoud, d. i. vier naamvallen, die 1e, 2e, 3e en 4e nv. heeten. Deze namen zijn in de plaats getreden van de Latijnsche benamingen: *nominatief, genitief, datief en accusatief*.

²⁰. Het best leert men de naamvallen der zelfst. nw. en zelfstandige voornw. onderscheiden in de ontledingles; enkele vingerwijzingen, in de volgende paragrafen.

217. Een zelfst. nw. of zelfst. voornw. is 1^e naamval (nominatief):

¹⁰. Wanneer het voorkomt als onderwerp: *De jongen leert. Zij is ziek*.

²⁰. Wanneer het voorkomt als naamw. gezegde: *De kraai is een vogel. Hij is iemand van geboorte*.

³⁰. Wanneer het zelfst. nw. voorkomt als *soortbepaling, bepaling van gesteldheid* of als *bijstelling* bij een zelfst. nw. in den eersten naamval: *Neef Jan zal komen. Het meisje kwam als wees uit Indië. Hier is Jan, uw vriend*.

OPMERKING. In zinnen als: *Jan, kom eens hier. Dokter, kom toch. Kapitein, richt uw soldaten* heet *Jan, Dokter, Kapitein* aanspreking. Deze komt steeds in den onverbogen vorm, d. i. in den vorm van den 1en naamval voor, bv.: *Beste Vader! Lieve Oom*, enz.

218. Een zelfst. nw. is 2^e naamval (genitief):

¹⁰. Wanneer het een bijvoeglijke bepaling is van oorsprong, afkomst of bezit: *Bilderdijs werken. Lodewijks zonen. De tuin mijns ooms*.

20. Wanneer het de stof noemt, waarvan een uitgedrukt gedeelte is genomen: *een som gelds, een bete broods, een teug wijns.*

30. Wanneer het een bijvoeglijke bepaling is bij een onbeaalde wijs of bij een verbaal substantief en het onderwerp of lijdend voorwerp der handeling noemt: *Het blaten der schapen. De beweging der aarde.* (onderwerpsgenitief). *Het slachten der schapen. De vangst der visschen.* (voorwerpsgenitief).

OPMERKINGEN. 10. Bij eenige w.w., als: *zich ontfermen, zich erbarmen, zich schamen, zich herinneren*, alsmede bij enkele bijv. nw., als: *zeker, kundig, machtig, waardig, zat* komt in deftigen stijl nog wel een oorzaaklijk voorwerp in den 2en naamval voor: *Ontferm u mijner. Hij schaamt zich uwer. Der zake kundig. Des levens zat.*

20. Soms treft men ook een bijw. bepaling in den 2en naamval aan: *allerwegen* (plaats), *dezer dagen* (tijd), *onverrichter zake* (omstandigheid).

219. Een zelfst. nw. of een zelfst. voornw. is 3^e naamval (datief):

10. Als het meewerkend voorwerp is: *Ik geef den bedelaar een cent. Het spijt mij.*

20. Als het de zelfstandigheid noemt of aanduidt, aan welke een andere in den volzin genoemde zelfstandigheid toebehoort of met welke ze in betrekking staat: *Het schuim stond den man op den mond. De slimheid gluurt hem de oogjes uit. De moed zonk den kaper in de schoenen. De haren fladderden den matroos langs de slapen.*

30. Als het een soortbepaling, een bepaling van gesteldheid of een bijstelling is bij een zelfst. nw. of zelfst. voornw. in den 3^{en} naamval: *Zeg dit eens aan oom Jan. Die eer komt u toe als den oudsten ambtenaar. Geef dit Jan den tuinman.*

OPMERKINGEN. 10. Ook in zinnen als: *Dat was me daar een gevecht! Dat was je een drukte* is *me* en *je* derde naamval, en heet wel datief van den belangstellende.

20. Bij vele bijv. nw. komt als aanvulling een derde-naamvals-bepaling voor, bv. bij: *aangenaam, welkom, vrecmd, dienstig, noodig, smartelijk,*

enz. *Uw bezoek is ons aangenaam. Gij zijt mij welkom. Die taal is ons vreemd.*

3°. Ook in uitdrukkingen als: *in den beginne, in geschrifte, onder ede, bij monde, te velde, om den broode* vindt men den 3^{en} naamval.

220. Een zelfst. nw. of een zelfst. voornw. is 4^e naamval (accusatief):

1°. Als het lijdend voorwerp is: *Hij slacht den os. Ik zie hem.*

2°. Als het door een voorzetsel wordt voorafgegaan: *Ik was in de stad. Ik loop door den tuin.* (Zie vorige Opmerking 3°.)

3°. Als het een soortbepaling, een bepaling van gesteldheid of een bijstelling is bij een zelfstandig nw. of zelfst. voornw. in den 4^{en} nv. bv.: *Ik woon in de provincie Antwerpen. Men noemt hem als den bewerker van die ramp. Zij spraken in die les over Willem den Zwijger.*

4°. Als bijwoordelijke bepaling van plaats, tijd, hoeveelheid, omstandigheid: *Ik slenter de huizen langs en de markt op. Ik was den geheelen winter ziek. Dit boek kost een gulden. Het pakje woog een kilo. Daar lag de knaap, de handen vol slijk en den neus vol bloed.*

OPMERKINGEN. 1°. Als het dient als aanvulling bij bijvoeglijke naamw., welke aanvulling vroeger in den 2^{en} naamval stond: *Hij is het spoor bijster. Zij is haar lot getroost. Ik werd het schip gewaar;* evenzoo bij de bijv. nw.: *meester, gewoon, veilig, kwijt, zat, enz.*

2°. Ook in volzinnen als: *Hij stierf den heldendood. Hij gaat zijn gang,* enz. (zie § 155) vindt men een 4^{en} naamval als aanvulling.

TWAALFDE LES: DE LIDWOORDEN.

221. Men onderscheidt twee soorten van lidwoorden (§ 55). Zij heeten bepalende lidwoorden nl. *de* en *het* (ook *lidwoorden van bepaaldheid* geheeten) en onbepalende nl. *een, eene* (ook *lidwoorden van eenheid* genoemd). Geen lidwoord komt ooit op zich zelf voor; steeds begeleidt het een zelfstandig nw., waarvan het dan (schijnbaar) een lid of deel uitmaakt.

222. Het lidwoord van bepaaldheid nl. *de, het* drukt uit, dat men een bepaalde zelfstandigheid uit een heele soort of een heele soort bedoelt: *Roep den hond. Schrijf op het bord. De kraai is een vogel. Hij beoefent de dichtkunst.*

223. Het lidwoord van eenheid geeft te kennen, dat een willekeurige zelfstandigheid uit een heele soort wordt bedoeld: *Geef mij een stoel. Pluk een roos.*

OPMERKING. In zinnen als: *Een walvisch is geen visch. De vreugd nam geen einde. Dat is geen goud*, heet *geen* ontkenkend lidwoord van eenheid; het kan ook voor een meerv. voorkomen: *Ik eet geen appels. Koop geen sigaren.* (Zie ook § 253.)

224. Uit samentrekking van *te* met *den* ontstond *ten*. Hieruit volgt, dat *ten* alleen voor mannelijke en onzijdige zelfst. nw. in het enkelvoud gebruikt wordt: *Ten strijde, ten dienste, ten laste; ten grave, ten huize.*

Uit samentrekking van *te* met *der* ontstond *ter*. Dit woordje wordt dus enkel gebezigd voor vrouwelijke zelfst. nw. in het enkelvoud, bijv.: *Ter zee, ter zake, ter herinnering, ter gedachtenis*, enz.

OPMERKING. In navolging van *ter eere, ten behoeve* zijn ontstaan uitdrukkingen als: *ter uwer eere, ten uwen behoeve*, enz.

DERTIENDE LES: BETEKENIS EN GEBRUIK VAN HET BIJVOEGLIJK NAAMW.

225. Bijvoeglijke naamwoorden zijn in 't algemeen de namen van de kenmerken de zelfstandigheden (§ 56). Behalve de namen van hoedanigheden of eigenschappen, als in: *Het sterke paard, de sneeuw is wit*, rekent men tot de bijvoeglijke naamwoorden:

a. Woorden, die de stof noemen, waaruit een zelfstandigheid bestaat of is vervaardigd, als: *gouden, ijzeren, fluweelen, papieren, bronzen, lakensch, duffelsch*, enz. Men noemt ze stoffelijke bijv. nw.

b. Woorden, die de wijze noemen, waarop men zich een zelfstandig gedachte werking voorstelt te geschieden: *een zijdelingsche blik, een mondelinge vraag, een schriftelijk bevel, een voorwaartsche beweging*, enz.

c. Woorden, die den persoon noemen, van wien de zelfstandigheid afkomstig is, of de plaats, waar zij thuis behoort, als: *de Socratische leerwijze, de Mozaïsche wetgeving, een ministeriëel besluit; Germaansche stammen, Fransche wijnen, Haagsche hopjes, Maastrichtsche bier*, enz.

OPMERKING. Ook *bijv. voorw., deelwoorden, ranggetallen* kunnen den dienst doen van *bijv. nw.*: *Mijn huis, de blaffende hond, het geschoren schaapje, de tiende dag.*

226. De bijvoeglijke naamwoorden kunnen op twee wijzen voorkomen:

a. Onmiddellijk naast of bij de zelfstandige nw. (als *bijv. bepalingen*), *bijv.*: *een hooge toren, zuur bier, te zwaar een last, zoo duur een plicht, God almachtig.*

b. Als naamwoordelijk gezegde of als bepaling van gesteldheid, *bijv.*: *De berg is hoog. Het bier wordt zuur. Het kind blijft maar ziek. Zij prijzen u gelukkig. De jager schoot den eekhoorn dood.*

OPMERKING. Onder a. is het *bijv. nw. attributief*, onder b. is het *praedicatief* gebezigd.

227. Bijna alle *bijv. nw.* kunnen zoowel *attributief* als *praedicatief* gebruikt worden: *de goede moeder, de moeder is goed.* Enkele *bijv. nw.* worden uitsluitend *praedicatief* gebezigd; de voornaamste zijn:

a. Eenige vroegere *zelfst. nw.*: *jammer, meester, schuld*; b. eenige vroegere *deelwoorden*: *bereid, bedacht, beducht, behept, benieuwd, besloten, bestand, gereed, getroost, gewend*; c. eenige *samengestelde en afgeleide bijv. nw.*: *handgemeen, alleen, afhandig, deelachtig, gewaar, gestand*; d. eenige *enkelvoudige bijv. nw.*: *braak, prat, pal, tuk, wars, schrap, kond, diets, kwijt.*

OPMERKINGEN. 10. Soms is er in beider gebruik verschil van bet. bv. bij *leed*: met *leede* (*spijtige*) *oogen*, *uw ongeluk is mij leed* (verdriet doende); evenzoo bij: *gerced*, *bedacht*, *bereid*, *getroost*.

20. De bijv. nw. *afhandig*, *braak*, *diets*, *gestand*, *pal*, *schrap* komen praedicatief voor in verbinding met de w.w. *maken*, *liggen*, *doen*, *staan*: *Iemand een brief afhandig maken*. *De akker ligt braak*.

228. Er zijn vele bijvoeglijke naamw., die alleen attributief voorkomen. Het zijn die, welke genoemd zijn in § 225 onder *a*, *b*, *c*, ook die, welke een betrekking van plaats of tijd uitdrukken, bv.: *bovenste*, *onderste*; *jongste*, *verleden*, *vorig*, alsmede die, welke afkomst beteekenen, bijv.: *Deventer*, *Haarlemmer*, enz.

229. Soms is een eigenschap of hoedanigheid van een persoon zóó in 't oog springend, dat men den persoon zelven met den naam dier eigenschap of hoedanigheid gaat benoemen, als: *de blinde*, *de kale*, *de stomme*, *de kleine*, *de arme*, *de rijke*, *de wijze*, *de gelukkige*, enz. Men lette voor dit geval ook eens op de volkstaal, bijv. *de schele*, *de lange*, *de roode*, *de kromme*, enz. In al deze gevallen wordt het adjectief een zelfst. nw.

230. Het is in den regel niet moeilijk uit te maken, of een bijv. nw. zelfstandig of bijvoeglijk is gebezigd. In het laatste geval blijkt uit den samenhang, dat achter het bijv. nw. een te voren genoemd zelfst. nw. is weggelaten, als: *Welken tuin hebt gij gekocht, den grooten of den kleinen (tuin)? Op dit dak zitten vele duiven, als: wilde en tamme, witte en blauwe, oude en jonge. In welke boeken wilt gij lezen, in de Fransche of in de Duitsche?*

231. In zinnen, als: *Karel beloonde de vlijtigen en straffe de tragen. Het lot van den arme is dikwijls hard. Het goede alleen is beminnelijk. De gevangene smacht naar vrijheid. De tevredene is gelukkig*, vindt men bijv. nw. als zelfst. nw. gebezigd.

232. De bijv. nw., die attributief gebezigd worden en onmiddelijk vóór hun zelfst. nw. staan, hebben verschillende vor-

men. Zij worden verbogen en komen in geslacht, getal en naamval overeen met de zelfst. nw., waarbij ze behooren.

OPMERKINGEN. 1°. Een attributief bijv. nw., dat achter zijn zelfst. nw. staat, wordt niet verbogen: *Ik geloof in God almachtig*. Evenzoo: *te zwaar een taak*.

2°. Een praedicatief gebruikt bijvoeglijk naamw. wordt niet verbogen, als: *Hij blijft maar ziek*. *Zij kwamen ziek thuis*.

3°. Men zij er op bedacht, dat er in gevallen als: *Van alle winden is de noordenwind de koudste*. *De voornaamw. worden verdeeld in zelfstandige en bijvoeglijke* uitlating of ellips bestaat, en de bijv. nw. attributief zijn gebezigd.

VEERTIENDE LES: DE TRAPPEN VAN VERGELIJKING.

233. Een zelfstandigheid kan een zelfde eigenschap bezitten als een andere gelijksoortige zelfstandigheid: *Die torens zijn hoog*. Nu kan worden uitgedrukt, dat zij de eigenschap *hoog* in gelijke mate bezitten: *Die torens zijn even hoog*. *Deze toren is even hoog als die*. Ook, dat de ééne toren de eigenschap *hoog* in meerdere of mindere mate bezit: *Gindsche toren is hooger* (= meer hoog) *dan die*. *Deze toren is minder hoog dan gindsche*.

Nog kan worden gezegd, dat één toren het in *hoogte* wint van één of meer andere: *Van die twee* (drie, vier, enz.) *is deze de hoogste*. *Van alle torens in Nederland is de domtoren van Utrecht de hoogste*. De vormen, die het resultaat der vergelijking in dit geval uitdrukken, heeten trapvormen of trappen van vergelijking: (even) *hoog* — *hooger* — *hoogst*.

OPMERKINGEN. 1°. Een bijv. nw. met trapvormen kan zoowel attributief als praedicatief voorkomen: *Een even fraai huis*. *Kies dat mooiere boek*. *Dit boek is mooier dan dat*. *Uw opstel is het fraaiste*.

2°. Zie voor de trapvormen der deelwoorden § 145.

3°. Heeft het bijv. nw. een *volstreckte* bet. d. i. kan niet gedacht worden aan een meerderen of minderen graad der eigenschap, dan heeft het geen trapvormen: *gouden*, *kurkdroog*, *stom* (eigenlijk), *evenwijdig*, *Engelsch*, *vorig*, *mondeling*, *beducht*, *behept*, enz.

234. Er zijn eigenlijk twee trapvormen; zij heeten de *ver grootende trap* (comparatief) en de *overtreffende trap* (superlatief), doch omdat het bijv. nw. in den grondvorm ook kan dienen bij vergelijking: *Deze jongens zijn even groot*, noemt men den grondvorm van het bijv. nw. *groot*, *oud*, *vlijtig*, enz. ook een trapvorm, en men heet hem den *stellenden trap* (positief).

235. De vergrootende trap der bijv. nw. wordt gevormd door achter den stellenden trap er te plaatsen, bijv. *grooter*, *kleiner*, *mooier*.

OPMERKINGEN. 1°. De slotletter wordt verdubbeld, als de korte klinker, die onmiddellijk vóór die slotletter staat, kort blijft: *dikker*, *platter*, doch *grover*; de onechte *f* en *s* als slotletters gaan over in *r* en *z*, als: *grijzer*, *braver*; als het bijv. nw. op *r* eindigt, wordt vóór er een *d* ingelascht, als: *zwaarder*, *zuurder*; als de slotletter een toonlooze *e* is, wordt de comparatief gevormd door *r*: *blijder*, *blooder*.

2°. In de spreektaal wordt soms ook een *d* ingelascht achter de *l* en de *n*, als: *Hoe kaalder*, *hoe royaalder*; *smalder*, *holder*, *stilder*; *fijnder*, *kleinder*, *dunder*.

3°. *Meerder* en *helder* (*hel* = zuiver, klaar) zijn dubbele comparatieven, bijv.: *Bij meerdere zorg*, *een nog helderder hemel*.

236. De overtreffende trap wordt gevormd door *st* achter den stellenden trap te voegen, bijv.: *hoogst*, *laagst*.

OPMERKINGEN. 1°. Gaat het bijv. nw. op *s* of op *sch* uit, dan vormt men den overtreffenden trap door achtervoeging van *t*, om een verkeerde uitspraak te voorkomen, bijv.: *dwaast*, *wijst*, *loost*, *boost*, *frischt*, *malscht*.

2°. Zoo het bijv. nw. op *e* eindigt, valt deze *e* weg, als: *blijdst*, *bloodst*.

3°. Eindigt het bijv. nw. op *st*, dan omschrijft men welluidendheidshalve den superlatief, bijv.: *het meest gepaste antwoord*, *de meest juiste berekening*, *de minst vaste overtuiging*.

237. In den regel wordt de superlatief voorafgegaan door het lidwoord van bepaaldheid of door een bijv. voor-naamw.: *Van al onze rivieren is de Schelde de breedste* (rivier). *Hij was mijn beste vriend*.

OPMERKING. Wordt de superlatief praedicatief gebezigd, als in: *Op deze plaats is de Maas het breedst*, dan is hij begeleid door het onzijdige lidwoord *het*. Evenzoo: *Des morgens zijn de jongens het vlugst*. Hierdoor ontstaat veel overeenkomst met den bijwoordelijken superlatief: *Des morgens werken de jongens het vlugst*.

238. Bijzondere aandacht verdienen de onregelmatige trapvormen, bij welke wisseling van stam bestaat, nl. die van *kwaad*, *goed*, *veel*, *weinig*:

kwaad: — *erger* — *ergst*.

goed: — *beter* — *best*.

veel: — *meer* — *meest*.

weinig: — *minder* — *minst*.

VOORBEELDEN: *Uw werk is goed, Jans werk is beter, en het werk van Jacob is het best. In dezen tuin zien wij veel peren, en nog meer appels, maar de meeste vruchten zijn verschrompeld.*

OPMERKINGEN. 10. *Kwaad* (= boos, toornig) heeft regelmatig *kwader*, *kwadst*: *Mijn vader was nog kwader dan mijn oom.*

20. Naast *erger* wordt als stellende trap gebruikt *kwaad* en *erg*: *Het is vandaag kwaad weer. De toestand is erg, maar kan nog erger worden. Jan is een erge deugniel.*

30. Het adjectief *goed* ontleent zijn trapvormen: *beter*, *best* aan het verouderde *bat*, *bet*. *Best* staat voor *betst*. Met de beteekenis van *beter*, *meer* komt *bet* voor in *betweter* 1) en met die van *ouder* in *betoudovergrootvader*.

40. Van den comparatief *meer* vormde men een nieuwen comparatief, die als zelfst. nw. gebezigd wordt nl. *meerdere*: *Het meerdere, zijn meerdere*. Evenzoo vormde men van *min* met inlassching van *d*: *mindere*, *minderen*.

239. De comparatief kan door *meer* of *minder* omschreven worden d. i. men bezigt dan vóór den positief deze bijwoorden van graad: *Hij is meer, hij is minder vlijtig dan voorheen*; den superlatief omschrijft men door de bijwoorden *meest* en *minst*, vergezeld van het bepalende lidwoord: *Het meest of het minst woeste eiland*.

1) Vergelijk *lest*-(maal) voor *letst* (van *laat*).

OPMERKING. De comparatief moet omschreven worden, als men twee verschillende hoedanigheden van een zelfde zelfstandigheid of twee verschillende hoedanigheden van twee zelfstandigheden met elkaar vergelijkt: *Deze knaap is meer onnadenkend dan slecht. Deze tafel is meer lang dan die andere breed.*

240. Soms drukt de superlatief uit, dat een zelfstandigheid een eigenschap in zeer hooge mate bezit, zonder vergelijking (absolute superlatief). In dit geval wordt het lidwoord gemist, bv. bij aansprekingen: *Beste Vader, Liefste Moeder*, of in volzinnen als: *Dit zijn beste sigaren.*

OPMERKING. De zucht tot overdrijving deed vormen ontstaan als: *Mijn eenigst kind*, evenzoo: *puikbest, opperbest, allerfraaist.*

241. Na den vergelijkenden positief bezigt men *als: Jan is even groot als Piet*; na den comparatief bezigt men *dan: Jan is grooter dan Hein.*

OPMERKING. Ook na de woorden *ander, anders, niemand, niets, geen* bezigt men in den regel *dan: Dit is een andere opvatting dan de mijne.*

VIJFTIENDE LES: DE VOORNAAMWOORDEN. SOORTEN.

242. Naar hun *gebruik* (§ 57) worden de voornaamw. onderscheiden in *zelfstandige* en *bijvoeglijke*; de eerste kunnen een zinslid zijn: *Hij is geslaagd. Niemand hoorde het*; de *bijvoeglijke* zijn dienstbewijzende d. i. vergezellende: *mijn boek, een dusdanig antwoord*. De laatste komen evenals de attributieve bijv. nw. met hun zelfst. nw. overeen in geslacht, getal en naamval.

243. Naar hun *beteekenis* onderscheidt men zes soorten: *persoonlijke, onbepaalde, bezittelijke, aanwijzende* en *bepalingaanduidende, vragende, betrekkelijke voornw.*, waarover in de volgende lessen zal gehandeld worden. *Hij, zij, het, haar* enz. zijn persoonlijke; *iemands, iets, men* zijn onbepaalde; *mijn, de mijne* zijn bezittelijke; *die, deze, gene* zijn aanwijzende, *degene, dezelfde, zulke* zijn bepalingaanduidende; *wie, welk, wat* zijn vragende, en in: *De jon-*

gen, die daar gaat. De man, wien ik een aalmoes gaf, zijn die, wien betrekkelijke voornw.

244. Geen der voornaamwoorden *benoemt* een zelfstandigheid of benoemt een *vast* kenmerk: zij wijzen aan, ver-tegenwoordigen als zelfstandige voornw.; zij drukken een betrekking uit bv. van bezit, van plaats als bijvoeglijke. Naar hun aard zijn het dus heel andere rededeelen dan zelfst. nw. en bijv. nw. Ook is het aantal voornw. betrekkelijk gering.

OPMERKING. *De knaap heeft gelogen, ik zal hem straffen*; in dezen volzin is *hem* een zelfst. voornw., omdat het in de plaats staat, de ver-tegenwoordiger is van het zelfst. nw. *knaap. Ik geef u mijn pen*, dit *mijn* beteekent hier geen vast kenmerk van die *pen*, het drukt iets toevalligs, iets voorbijgaands uit; een seconde later is *mijn pen zijn pen* geworden.

ZESTIENDE LES: PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORDEN.

245. De persoonlijke voornw. staan in de plaats van de namen der zelfstandigheden; zij duiden aan: den spreker, den aangesprokene, of de zelfstandigheid, die noch spreker noch aangesprokene is. Zij komen altijd zelfstandig voor, d. i. zij vertegenwoordigen een zelfstandig gebezigd taaldeel: *Ik ben uw vriend. Ik heb u gezien. Men heeft het* (nl. een paard) *verkocht. Het* (nl. het zingen) *ging goed. Het is goed, dat gij komt.*

OPMERKINGEN. 1°. Daar in de rol van het gesprek de spreker de *eerste*, de aangesprokene de *tweede* en de zelfstandigheid, die noch spreker noch aangesprokene is, de *derde* is, heet in de spraakkunst de spreker ook de *eerste* persoon, de aangesprokene de *tweede* en het overige de *derde* persoon (spraak-kunstige persoon). En zoo noemt men *ik, wij* pers. voornw. van den 1en persoon; *gij, ge* pers. voornw. van den 2en persoon, en *hij, hem, zij* pers. voornw. van den 3en persoon.

2°. De spreker bezigt het persoonlijk voornw. *ik* om zich zelven aan te duiden, *gij* om den aangesprokene aan te wijzen; *hij, zij, het* om een zelfstandigheid aan te wijzen, die noch de spreker, noch de aangesprokene is. (Zie ook § 163, OPM.)

246. Het voornaamw. van den 2^{en} persoon enkelvoud is: *gij, ge, jij, je* of *u*: *Hoe denkt gij er over? Wat doe jij nu hier? Ik heb het je wel voorspeld.* Het voornw. *u* is een verkorting van *Uwe Edelheid*. Men zegt zoowel: *U is wel beleefd*, als: *U zijt wel beleefd. Heeft u mij geroepen*, als: *Hebt u mij geroepen?*

OPMERKINGEN. 10. De vormen *jij, je* (soms ook *jou*) zijn de vertrouwelijke vormen geworden ter vervanging van *du*; in het meervoud bezigt men in dit geval *je, jullie, jelui*: *Je (jullie, jelui) komt te laat, jongens.*

20. In de schrijftaal is het woord *ge* meestal het voornw. van den 2^{en} persoon, enkel- en meervoud. Het houdt bijv. in brieven het midden tusschen het deftige *u* en het gemeenzame *je, jij*.

30. Op *je, jij* volgt de 2^e persoon van het w.w. als: *Je wilt niet roeien. Jij zult nu eens zwijgen.* In vragen hoort men meer den vorm van den eersten persoon enk. van het w.w.: *Kan je roeien? Wil je roeien?* (C. O.) *Zul jij nu eens zwijgen?*

40. Het persoonlijk voornw. van den 3^{en} persoon, enkel- en meerv., heeft een bijvorm n.l. *zich* (§ 156), een voornaamw., dat altijd op het onderwerp terugwijst. Ook bij dit reflexieve voornw. hangen *geslacht* en *getal* af van de beteekenis.

50. Elk der persoonlijke voornw., enkel- en meervoud, ook *zich*, kan het aanwijzende *zelf* als bijv. bepaling onmiddellijk achter zich krijgen: *Ik zelf. Ken u zelf. Zij bedriegen zich zelf.*

247. De persoonlijke voornw. hebben het *geslacht*, ook het *getal* van de zelfstandigheid, die zij aanwijzen. Geslacht en getal hangen dus af van de beteekenis. Alleen voor den derden persoon bestaan afzonderlijke vormen voor de drie geslachten enkelvoud: met *hij* wijst men een mannelijke zelfstandigheid aan, met *zij* een vrouwelijke, met *het* een onzijdige.

OPMERKINGEN. 10. Daar de spreker en de aangesprokene in elkaars tegenwoordigheid gedacht worden, zijn geen afzonderlijke vormen noodig voor de drie geslachten der pers. voornw. van den 1^{en} en den 2^{en} persoon.

20. Voor zaaknamen, die *taalkundig* vr. zijn, wordt dikwijls, in de spreektaal, *hij* gebruikt, bijv. van een *jas*: *hij staat u goed; van eene kachel: hij wil niet branden.*

30. Het pers. voornw. richt zich naar het *natuurlijk* geslacht van het

zelfst. nw., waarop het betrekking heeft, als: *Keesje was een eenvoudige mannetje, hij had een flauwe herinnering van zijn vader. Meeltje is een heel ordentelijk meisje, en ze heeft altijd goed opgepast.* (C. O.) Alleen van een kind en soms van een oud mannetje of vrouwtje bezigt men het.

248. Het meervoudige *gij* wordt vaak door toevoeging van *lieden*, *lui* versterkt: *gijlieden, het geluk van ulieden, op ulieder welzijn, ik zeg het ulieden*. Die aansterking werd noodig, toen men *gij* ook voor 't enkelvoud ging bezigen. De spreektaal bezigt de vormen: *gullie, jullie* (1^e, 3^e en 4^e nvl.); dezelfde opmerking geldt ter verklaring van *wullie* (uit *wij-lui*), *zullie* (uit: *zij-lui*), *hullie* (*hun-lui*).

OPMERKING. Koningen en vorsten bezigen in den regel *wij* in plaats van *ik* in den aanhef van besluiten of wetten, als: *Wij, Wilhelmina, bij de gratie Gods Koningin der Nederlanden*, enz. — Verder wordt *wij* of *we* gebruikt, waar *ik* aanmatigend zou klinken.

249. Het persoonlijk voornw. *het* kan eigenaardige diensten bewijzen. Het kan behalve een zelfstandigheid, ook een werking, een hoedanigheid, den inhoud van een volzin beteekenen, als: *Zult ge mij helpen? Ik wil het wel, maar mag het niet. Vroeger waart gij vlijtig, waarom zijt ge het nu niet meer? Ik weet niet, wat gij wilt. Ik zal het u nog eens zeggen. Het is goed, dat gij gekomen zijt.*

OPMERKINGEN. 10. Zeer dikwijls wordt *het* gebezigd, waar men *hij*, *zij*, *zij* (meerv.) zou verwachten, als: *Het is een goede man. Het is een brave vrouw. Het zijn nette kinderen*. In dit geval is de bedoeling: *De man, van wien wij spreken, is een goede man*, enz.

20. Duidelijkheidshalve bezigt men ook *deze* wel eens voor *hij* of *zij*: *Mijn broeder vroeg zijn vriend, of hij (liever deze) hem wilde helpen*.

250. Het persoonlijk voornw. *elkander* (*elkaar, malkander, malkaar, mekaar*) draagt den naam van *wederkeerig* voornw. In de zinnen: *Zij bederven elkanders werk; Zij geven elkander (= den een den ander) de hand; Helpt elkander; We zullen mekaar steunen*, vindt men dit voornaamwoord; het staat steeds in verband met een meervoudig onderwerp en beteekent, dat de werking wederzijdsch is.

OPMERKING. Verkeerd is het gebruik van *zich* in plaats van *elkander*, als: *Deze jongens slaan zich*. — Evenmin is het goed, te zeggen: *Wij zien ons straks nog*. Deze fout hoort men soms in het dialect.

251. De persoonlijke voornw. kunnen in den volzin in verschillende betrekking voorkomen. Om die betrekkingen uit te drukken, hebben zij (evenals de beide andere naamwoorden) verbuigingsvormen of naamvallen. Het eigenaardige van deze naamvallen is hierin gelegen, dat zij niet alle ontstaan door 't aanhechten van bepaalde uitgangen aan denzelfden stam. (§ 215, Opm. 2).

ZEVENTIENDE LES: ONBEPAALEDE VOORNAAMWOORDEN.

252. Als onbepaalde voornaamw. komen voor: *men, iemand, niemand, iets, niets, wat, elkeen, iedereen, een iegelijk, een ieder, het, geen*, die steeds zelfstandig; *deze en gene, deze of gene, de een(e) en de ander(e), de een(e) of de ander(e), het een en (of) het ander, ieder, elk, een*, die zelfstandig en bijvoeglijk; *zeker, eenig*, die steeds bijvoeglijk zijn.

OPMERKINGEN. ¹⁰. Ook *wie, wat, welke* kunnen als onbepaalde voornw. voorkomen, en wel *wie* zelfstandig, *wat* zelfstandig en bijvoeglijk, en *welk* steeds bijvoeglijk, bv. *Wie er ook kome, ik ben niet thuis. Wat er ook gebeure, blijf bedaard. Wat (welk) boek hij leze, hij begrijpt het niet.*

²⁰. De zelfst. onbepaalde voornw. komen slechts in het enkelvoud voor, en alle onbepaalde voornw. zijn van den 3en persoon d. i. zij wijzen noch den spreker noch den aangesprokene aan.

253. *Men, iemand, niemand, iedereen, een iegelijk, een ieder, elkeen*, alsmede: *deze en (of) gene, de een en (of) de ander, ieder* (zelfstandig) wijzen enkel personen aan, wier naam men niet kan of wil noemen; *iets, niets, wat, het, het een en (of) ander* (zelfst.) doen dat ten opzichte van zaken: *Er is iemand voor u. Ik hoorde dat van dezen of genen. Ik heb iets voor u. Vertel mij het een of ander.*

OPMERKINGEN. ¹⁰. De onbepaalde voornw., als bijv. nw. gebezigd, bepalen een zelfstandigheid, waarvan men den naam niet kan of wil noe-

men: *Ik heb het van dezen en genen reiziger gchoord. Hebt ge ook eenig werk voor mij?*

20. Een en geen kunnen zelfst. en bijv. voorkomen en zoowel personen als zaken beteekenen: *Een (geen) der zangeressen heeft ons voldaan. Een der mooiste dagen van Mei. Zij was een Van Vliet. Zij kennen geen armoede.* (§ 223). *Geen* (niemand) *hunner wil het zeggen.*

254. *Het* is onbepaald voornw., wanneer de zelfstandigheid onbekend blijft, als in: *Het regent. Het is koud. Het is al elf uur. Hoe maakt gij het? Het faalt hem aan moed. Het hapert hem aan verstand. Het wemelt er van menschen.* Doch in zinnen als: *Het is goed, dat gij komt,* is *het* een persoonlijk voornw., omdat het een bepaalde zaak nl. den inhoud van een zin (nl. *dat gij komt*) aanwijst.

ACHTTIENDE LES: BEZITTELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

255. De bezittelijke voornaamwoorden zijn: *mijn, ons, uw, zijn, haar, hun; de mijne, de onze, de uwe, het uwe, de uwen, de zijne, het zijne, de zijnen, de hunne, het hunne, de hunnen, de hare, het hare, de haren.* Ze zijn naar hun beteekenis van den 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} persoon, enkel- en meervoud: *Mijn huis en het uwe. Groet de uwen,* en duiden aan, dat een zelfstandigheid het eigendom is van den 1^{en}, den 2^{en} of den 3^{en} persoon.

OPMERKING. In de spreektaal bezigt men voor den 2^{en} persoon enkelv. ook *je, jou*: *Waar is je boek? Dat is jou zaak,* en in 't meervoud *jullie, jelui, je,* als: *Is dit jullie (jelui) paard? Hier zijn je boeken.* Deze bezitt. voornw. hebben geen vormverandering. In den 3^{en} persoon hoort men naast *hun, haar* ook *d'r, 'r,* als: *Ze hebben hun of d'r (of 'r) kocien verkocht. Ze heeft d'r parasol verloren.*

256. De bezittelijke voornw. kunnen bijvoeglijk en zelfstandig gebezigd worden. Het bijvoeglijke bezitt. voornw. staat als een attributieve bepaling onmiddellijk vóór het zelfst. nw., b.v.: *Mijn pen. Hun kippen.*

De zelfst. bezitt. voornw. kunnen: 1°. Een zelfstandige beteekenis hebben, als: *Al het mijne is het uwe. Bezoek*

de mijnen eens. Napoleon en de zijnen leden de nederlaag; 2°. Zij ontleenen, hoewel zelfst. gebruikt, hun beteekenis aan een vooraf gebruikt zelfst. nw., als: *Zijn hond en de uwe. Mijn geld en het hare. Nederland is mijn vaderland en het uwe.*

257. Men heeft bij de bezittelijke voornaamw. te onderscheiden: 1° het zelfst. nw. in de plaats van hetwelk het staat; 2° het zelfst. nw., naast hetwelk het staat, bv.: *De boer verkoopt zijn os; de boerin verkoopt haar os; die mannen verkoopen hun boter; die vrouwen verkoopen haar boter.* Naar het geslacht en het getal der eerste zelfstandigheid regelt zich de keus van het bezittelijke voornaamw.; naar het geslacht, het getal en den naamval van het tweede zelfst. nw. richt zich de *verbuiging*.

258. De bezittelijke voornw. wijzen door hun stamden persoon en het getal des bezitters aan, en voor den derden persoon ook het geslacht van den bezitter, als: *Ik heb mijn werk af. Gij hebt uw werk af. Hij heeft zijn werk af. Zij heeft haar werk af. — Wij hebben ons werk af*, enz. Men noemt dit het subjectieve geslacht en getal van het bezittelijke voornw.

OPMERKING. Subjectief beteekent: wat in verband staat met het subject of onderwerp.

259. Als bijvoeglijk naamwoord komt het bezittelijke voornw. in geslacht, getal en naamval overeen met het zelfst. nw., dat de bezitting noemt, als: *Ik heb mijnen atlas verloren. Ik heb mijne pen verloren. Ik heb mijn vouwbeen verloren*, enz. Men noemt dit het objectieve geslacht en getal.

OPMERKING. Objectief beteekent: wat in verband staat met het object of voorwerp, d. i. met het bezetene, de bezitting.

260. In plaats van *zijn, haar, hun* bezigt men wel eens *diens* en *dien*, en wel duidelijkheidshalve. Er is onderscheid tusschen: *De koning ging uit rijden met zijn broeder en zijn gemalin* en *De koning ging uit rijden met zijn broeder en diens gemalin.*

NEGENTIENDE LES: AANWIJZENDE VOORNAAMWOORDEN.

261. De aanwijzende voornaamw. zijn: *deze, dit; die, dat; gene, zelf*. Behalve *zelt* (§ 246), dat steeds bijvoeglijk voorkomt, kunnen ze zoowel zelfstandig als bijvoeglijk gebezigd worden. Ze zijn alle van den 3^{en} persoon en duiden aan, of één of meer zelfstandigheden zich op korteren of verderen afstand van den *spreker* bevinden. *Dit is een ram en dat een bok. Deze jongens leeren beter dan die.*

OPMERKING. Tot de aanwijzende voornw. behooren ook: *diegene, degene, datgene* (datgeen), *dezulken, de zoodanigen*, die altijd zelfstandig en *diezelfde, dezelfde, hetzelfde*, die zelfstandig en bijvoeglijk gebezigd kunnen worden, alsmede *zoodanige, dusdanige, zulke, dergelijke*, die steeds bijvoeglijk gebezigd worden. Men noemt ze wel bepalingaankondigende of bepalingaanduidende voornw. (zie volgende les).

262. Als er van twee gelijksoortige voorwerpen sprake is, wijst *deze* een meer nabijzijnd, *die* een meer verwijderd voorwerp aan. *Gene* wijst een zelfstandigheid aan, die zich aan de overzijde van iets bevindt of het meest verwijderd is, bijv.: *Wilt gij deze stof of die? Kiest gij dit huis of dat? Hij woont niet aan deze, maar aan gene zijde van den berg. Ik bedoel noch dezen boom, noch dien, maar genen.*

263. Het onzijdige *dit* en *dat* vindt men eigenaardig gebezigd (zie het pers. voornaamw. *het* in § 249); zij kunnen behalve *zelfstandigheden* ook *hoedanigheden, werkingen*, ja, den *inhoud van een volzin* aanduiden, als: *Is dit uw boek? Zijn dat uw kinderen? Vroeger was zij wel eens koppig, nu is zij dat niet meer. Ik heb u geholpen met uw werk, doch kan dat niet blijven doen. De jongen krijgt vacantie, dat zal hem oprisschen.*

OPMERKING. *Deze* (mann. en vr. enkelv.) komt in den regel zelfstandig voor als tegenstelling van *gene*, als: *De leeuw en de tijger zijn beide bloed-dorstig, deze (de laatstgenoemde) is het echter meer dan gene (de eerstgenoemde).*

264. Ook *dezelve* en *hetzelve* rekt men tot de aanwijzende voornaamw.; men zou ze ook onder de persoonlijke

kunnen rangschikken. *Dezelve* komt nog alleen voor in ouderwetschen stijl; *hetzelve* vervangt in voorzetsel-bepalingen het persoonlijke voornw *het*, bijv. van een *schip*: *Ik ben met hetzelve naar Londen gevaren.*

OPMERKING. Staat *dezelve* in den 2en nvl. vóór het zelfst. nw., waarvan het afhangt, dan bezigt men de sterke vormen *deszelfs*, *derzelve* (enk. vr., en meerv. voor alle geslachten), als: *deszelfs eigendom*, *derzelve tuinen*; — *Hoogstedeszelfs Huis*, enz.

265. Soms gaat aan het aanwijzend voornw. een bezittelijk voornw. vooraf, als: *Deze mijn gids, dit mijn werk, deze mijn boeken*, enz.; hier is *deze* een bijv. bepaling bij *mijn gids*, enz.

TWINTIGSTE LES: BEPALINGAANDUIDENDE
VOORNAAMWOORDEN.

266. Deze aanwijzende voornw. (§ 261) hebben minder aanwijzende kracht en worden aldus genoemd, omdat zij zelfstandigheden aanduiden of bepalen, welke door eenige bepaling nog nader dienen aangewezen te worden. Die nadere bepaling is meestal een volzin, welke door den spreker wordt uitgedrukt of welke de hoorder zelf er bij heeft te denken; ook kan het een bepaling zijn, als: *Degene, die spaart, zal vergaren. Is dat de man, die straks hier is geweest? Ja, het is dezelfde* (nl. de man, die straks hier is geweest). *Geef mij ook zulk een boek* (nl. als het boek, dat daar ligt). *Uw tuin en die van mijn oom.*

OPMERKINGEN. 10. Tot de bepalingaanduidende behooren, behalve de in § 261, Opm. genoemde voornaamwoorden, ook de voornw. *hij* en *zij* (enkel- en meerv.), als: *Hij, die zoo iets durft zeggen, is een leugenaar. Zij, die ijverig zijn, zullen vooruitkomen.* De bet. is telkens die van *degene*.

20. Die en dat of dit zijn bepalingaanduidend in die gevallen, waarin zij alleen te kennen geven, dat de spreker een bepaalde zelfstandigheid bedoelt: *Uw hond en die van mijn vriend. Ons konijn en dat van Jan. Dit is zeker, dat gij ongelijk hebt.*

30. Men onderscheide *hij* (pers. voornw.) van *hij* (bepalingaand. voornw.) in zinnen als: *Hij, die daar staat, heeft het verteld. Hij (degene), die dat durft zeggen, is een leugenaar.* Evenzoo bij *zij*.

EEN EN TWINTIGSTE LES: VRAGENDE VOORNAAMWOORDEN.

267. De vragende voornw. zijn: *wie, wat, welk, hoedanig, wat voor (een)*. Zij duiden zelfstandigheden aan of bepalen die, terwijl ze tevens te kennen geven, dat men den naam of eenig kenmerk dier zelfstandigheden wenscht te weten, als: *Wie heeft u dat verteld? Welke vorst werd in 1500 geboren? Welk vorst was Karel V? Welk huis zullen wij koopen, het oude of het nieuwe? Hoedanigen hond wilt gij hebben? Wat voor een boom is dat? Wat voor inkt wilt gij, blauwen of zwarten?*

OPMERKING. Met *wie* vraagt men naar den naam van personen, met *wat* naar dien van zaken; met *welk* vraagt men naar den naam van personen of zaken of naar kenmerken; met *wat* vraagt men ook naar een werking, als: *Wat zullen wij nu doen? Wat kan ook bijvoeglijk gebezigd worden in de beteekenis van welke, als: Wat vragen zijn dat nu? Wat vreemde dieren zitten daar in die hokken?*

268. *Wie* komt altijd zelfstandig voor; *wat* bezigt men zelfstandig en bijvoeglijk; *welk, welke, wat voor een (eene), wat voor, hoedanig* komen enkel bijvoeglijk voor: *Wie is daar?* (mijn oom, mijn tante). *Wie zijn daar?* (mijn broeders, zusters). *Wat hebt gij daar? Wat doet gij? Welken atlas koopt gij? Wat voor een jas neemt gij? Wat voor bier drinkt gij? Hoedanige potlooden gebruikt gij?*

OPMERKINGEN. 10. Men lette op het onderscheid tusschen: *Welk vorst en welke vorst? Welk keizer en welke keizer?* by. *Welk vorst vernietigde het Groot-Privilegie? Welk vorst was Karel de Stoute?* Met *welke* vraagt men naar den naam, met *welk* naar een *hoedanigheid*.

20. *Hoedanig* wordt in 't enkelvoud gewoonlijk door *een, eene* gevolgd en blijft dan zelf onverbogen: *Hoedanig een man? Hoedanig eene vrouw?*

30. *Wie, welk* en *wat* kunnen ook aan 't begin van een uitroep staan en blijven dan den naam vragend voornw. behouden, omdat de term uitroepend voornw. in de spraakkunst niet bestaat, als: *Wie had zoo iets verwacht! Welk een bedrog! Wat (voor) domheid is dat nu!*

TWEE EN TWINTIGSTE LES: BETREKKELIJKE
VOORNAAMWOORDEN.

269. Let op de voornw. in de volzinnen:

a. De heer, *die daar gaat*, is mijn oom.

b. De heeren, *met wie gij gereisd hebt*, zijn weer ver-
trokken.

c. De dame, *die (welke) gij kent*, kwam ons bezoeken.

d. Het kasteel, *dat (hetwelk) daar ligt*, is zeer oud.

Zij dienen om zelfstandigheden aan te wijzen en verbinden tevens een bijzin aan een voorafgaand naamwoord (antecedent). Zij heeten *betrekkelijke voornw.*

OPMERKINGEN. 19. Geen voornaamw. is uit zijn aard *betrekkelijk*. De aanwijzende voornw. *die, dat* en de vragende *wie, wat, welke* worden *betrekkelijk*, als zij voorkomen aan 't hoofd van een bijzin.

20. De betr. voornw. komen in den regel *zelfstandig* voor; komt echter een der vormen van *welk* onmiddellijk vóór een *zelfstandig* nw., dan heeft 't het geslacht, getal en den naamval van dit substantief, en naar den vorm is het dan bijv. *gebezigd*, als: *Hier hebt gij rozen en leliën, welken bloemen gij toch de voorkeur geeft. Ik verkoop koffie en tabak, op welke artikelen ik goede winst neem.*

270. Na *al, alles, dat, datgene* en dikwijls ook na een *superlatief* bezigt men *welluidendheidshalve* het betr. voornw. *wat* in plaats van *dat*: *Al, wat ik zie, is even mooi. Dat (datgene), wat gij zegt, is maar al te waar. Dat is nog het mooiste, wat ik ooit zag.*

271. *Hetgeen (hetgene)* is oorspronkelijk het *bepaling-aand. voornw.* onz. enkelv., doch het wordt thans *uitsluitend* als betr. voornw. *gebezigd*; het *betrekk. voornw.* *dat* is er achter weggefallen, en zoo werd *hetgeen* een lid van den bijzin. *Hetgeen waar is, moet eenvoudig zijn (= Hetgeen, dat waar is)*. Evenzoo: *Hetgeen hij weet, weet hij goed. Hij hecht geen waarde aan hetgeen hij heeft. Vergeef, hetgene (hetgeen, 'tgeen) men u misdaan heeft.*

OPMERKING. Het is verkeerd *hetgeen* te bezigen met een bepaald antecedent nl. in plaats van *hetwelk*, als: *Het paard, hetgeen hij gekocht heeft, is te jong.*

272. *Wie en wat* kunnen de beteekenis hebben van *al wie, al wat* en worden dan als betr. voornw. gebezigd, als: *Wie niet hooren wil, moet voelen. Wat ik zeg, is waar. Wien Gij behoedt, is overal veilig, o Heer! Wat gij zegt, is niet waar.* De voornaamw. *wie, wat* hebben in dit geval een algemeene beteekenis; bedoelt men in zulke bijzinnen bepaalde personen of zaken, dan bezigt men *die; hetgeen*, bv.: *Die dat daar zegt, is een leugenaar. Hetgeen (ook dat) gij daar zegt, is een leugen.*

273. Het betrekkelijk voornw. komt met zijn antecedent overeen in (natuurlijk) geslacht en in getal, bijv.: *De tijger, dien ieder vreest, is de schrik der woestenij. De dames, wien zij een ruiker aanboden, waren zeer vriendelijk. Dit is voor Keetje, die zoo vroeg het breien al verstaat.* (STARING). *Keetje, die bij u te spelen kwam.* (HILDEBRAND).

OPMERKING. Zoo zegt men ook: *Het was Grootje, die het ons verhaalde. Zij reisde met uw zuster Leentje, die naar Brussel ging. Deze kock is voor mamaatje, die thans op reis is,* omdat bij de voornw. het natuurlijk geslacht de overhand heeft. — Gaat echter het lidwoord *een* vooraf, of spreekt men van zeer kleine kinderen en wil men het begrip van kleinheid, bevalligheid of nietigheid laten uitkomen, dan heeft het *taalkundig* geslacht de overhand, als: *Het kleine Jantje, dat zoo lief speelde, is gevallen. Marie was een meisje, dat achttien zomers telde. Er stond een arm vrouwtje, dat om een aalmoes smeekte.*

DRIE EN TWINTIGSTE LES: HET TELWOORD.

274. Telwoorden (§ 58) zijn zelfstandige of bijvoeglijke woorden, die: 1°. een hoeveelheid, bepaald of onbepaald, te kennen geven, als: *Tien boeken. Eenige boeken;* 2°. een rangorde, bepaald of onbepaald, uitdrukken: *Op de vierde bank; op de middelste bank, op de zooveelste bank.* Vandaar hun onderscheiding in hoofdtelwoorden of hoofdgetallen en rangtelwoorden of ranggetallen, beide verdeeld in bepaalde en onbepaalde.

275. Bepaalde hoofdtelwoorden drukken juist uit, hoeveel eenheden de hoeveelheid bevat; zij vormen de rij der opeenvolgende getallen in de rekenkunde, als 1, 2, 3, 4, enz.

OPMERKINGEN. ¹⁰. Ook *beide* (= twee), *half* (= de helft van een geheel) en *geen* (= nul) behooren tot deze soort: *Beide kinderen zullen komen. Hij is blind aan beide oogen. Een half ei. Een halven dag werken. Hij heeft nog tien appels, maar ik heb er geen meer. Alle gasten zijn gekomen, geen gast is uitgebleven.*

²⁰. De breukgetallen, als: *een vierde, een vijfde*, enz. behooren, evenzeer als *half*, tot de bepaalde hoofdtelw.

³⁰. Het telwoord *één, ééne* heeft steeds de klem en in de schrijftaal het klemtoonteken.

276. Onbepaalde hoofdtelwoorden drukken niet juist uit, uit hoeveel eenheden een hoeveelheid bestaat; als zoodanig komen voor:

¹⁰. *alle, geheele* (heele), *de gansche, de gezamenlijke*; deze duiden de hoeveelheid in haar geheel aan;

²⁰. *sommige, enkele, eenige, ettelijke, vele, weinige, verscheidene, de meeste, de minste, menig*; deze beteekenen een grooter of kleiner deel der hoeveelheid;

³⁰. *ieder, iegelijk, elk*; deze vestigen de aandacht op afzonderlijke zelfstandigheden.

277. Bepaalde ranggetallen wijzen juist de plaats aan, die een zelfstandigheid in een rij van gelijksoortige zelfstandigheden inneemt, als: *Het was het vierde huis. Het is de zevende boom.*

OPMERKINGEN. ¹⁰. Ook *ander* behoort tot deze soort: *ander* = tweede, bijv. *Kind, waar is je andere hand? De anderdaagsche koorts, anderhalve gulden* (= *één gulden en de andere d. i. tweede gulden half*), *anderdeels, andermaal, anderwerf* (= ten tweede).

²⁰. De ranggetallen zijn naar hun dienst bijv. n.w., die een betrekking van plaats, orde of rang uitdrukken.

³⁰. Onbepaalde rangtelwoorden zijn: *middelste, laatste, hoeveelste, zooveelste.*

278. Al de telwoorden, boven genoemd, doen deels den dienst van bijvoeglijke woorden, deels dien van zelfst. woor-

den, deels dien van zelfst. nw. of van zelfst. voornaamwoorden. Dit blijkt uit de volgende voorbeelden:

a. Bijvoeglijke woorden. *Tien* gulden. *Duizend* arbeiders. Een *half* ei. *Beide* kinderen. *Geen* kind werd vergeten. *Vele* menschen. *Weinige* schreden. Een *ander* voorstel. Een *vijfde* gulden. De *zooveelste* jongen.

b. Zelfst. woorden. De helft van *twaalf* is *zes*. *Twee* en *twee* is *vier*. Zij kosten een kwartje *het honderd*. Wij waren met *achten*. Iets in *vieren* vouwen. Bij *tienen* verkoopen. *Een paard van zessen klaar* (d. i. met vier goede pooten en twee goede oogen). Een gezelschap van *achten*. Het is bij *tweeën*. De trein van *vijven*. Hoofdstuk *twaalf*. Ik ben van het jaar *twintig*.

OPMERKING. 10. Het meervoud der telwoorden wordt hier gevormd door *en*.

c. Zelfst. nw. Schrijf eens twee *zessen*. *Honderden* menschen. *Duizenden* bloemen. *Millioenen* sterren. *Honderden uwer*. *Duizenden hunner*. Hij wierp twee *vijven*.

OPMERKING. Sommigen schrijven in dit geval *honderde*, *duizende*, *millioene*, omdat zij verkeerdelijk meenen, dat deze woorden bijvoeglijk voorkomen. Het zijn echter zelfst. nw., beteekenende: *honderdtallen*, *duizendtallen*, *millioentallen*, het volgende naamwoord dient als bepaling (soms in den 2den naamval bv. *honderden uwer*) en is dus het hoofdwoord niet.

d. Zelfst. voornw. *Ieder* moet helpen. *Een iegelijk* doe zijn plicht. *Elk* zij op zijn post.

279. Met behulp der bepaalde en der onbepaalde hoofdtelwoorden vormt men:

a. de herhalingsgetallen, als: *ereis* (een reis), *driewerf*, *tienmaal*, *zeskeer*, *menigwerf*, *menigmaal* (bijvoeglijke woorden en bijwoorden);

b. de verdubbelgetallen, als: *tweevoud*, *tienvoud*, *menigvoud*, *veelvoud* (zelfst. nw.);

c. de soortgetallen, als: *tweeërlei*, *vierderhande*, *achterlei*, *velerhande*, *menigerlei* (bijv. woorden.)

In al deze woorden drukt het eerste lid een begrip van

getal uit, — doch dit getalbegrip is ondergeschikt aan dat van herhaling, verdubbeling, soort, — zoodat zij eigenlijk niet tot de telwoorden kunnen gerekend worden, doch hun benoeming ontleenen aan *dienst* en *beteekenis*.

VIER EN TWINTIGSTE LES: HET BIJWOORD.

280. Bijwoorden (§ 59) zijn partikels, die dienen ter bepaling van het begrip, uitgedrukt door een werkwoord, een bijvoeglijk nw., een ander bijwoord of een telwoord, bijv.: *Snel loopen. Een buitengewoon mooie bloem. Verbazend snel loopen. Zeer vele bloemen.*

OPMERKING. Soms dient een bijwoord (adverbium) ter bepaling van de geheele gedachte: *Mijn vader zal misschien komen*, d. i. de gedachte: *Mijn vader zal komen*, wordt als niet zeker voorgesteld. Weer andere bijwoorden dienen ter bepaling van uitdrukkingen, als: *Alleen op deze wijze kunt gij slagen*, waarin *alleen* dient ter bepaling van de uitdrukking *op deze wijze*, evenzoo: *louder door geluk, enkel bij toeval, enkel door vlijt, tot schreiens toe bewogen*.

281. Naar hun beteekenis worden de bijwoorden onderscheiden in:

10. Bijwoorden van plaats en richting, als: *hier, daar, boven, beneden, binnen, buiten, alom, overal, nergens; hierheen, daarheen, hemelwaarts, noordwaarts, ginds; wijd en zijd, heinde en ver, dichtebij; van hier, van daar, enz.*

20. Bijwoorden van tijd, als: *ooit, nooit, immer, nimmer, eens, toen, dan, thans, tegenwoordig, voormaals, vroeger, eertijds, voorheen, voortaan, weldra, eindelijk; onophoudelijk, voortdurend, steeds; zelden, vaak, altoos, gewoonlijk; sinds, sedert; van heden af, tot morgen.*

30. Bijwoorden van hoedanigheid. Deze bijwoorden komen veelal in vorm met de bijvoeglijke naamwoorden overeen, als: Hij heeft *mooi, vlug, schuin, leesbaar, langzaam, duidelijk* geschreven. In vroeger dagen hebben taalkundigen, ter onderscheiding, het gebruik van het achter-

voegsel -lijk bij deze bijwoorden willen invoeren; nog zegt men: *Gelijkelijk* verdeelen, *strengelijk* straffen.

4°. Bijwoorden van omstandigheid, bv. in: *Zij wandelen samen, hij studeert alleen. Zij vragen vergeefs. Evenzoo: zelfs, slechts, gezamenlijk, weliswaar, nog, minstens, wijders*, enz. Zij noemen een bijzonderheid, een bijkomend iets, een aangelegenheid, welke bij de werking de aandacht heeft getrokken.

5°. Bijwoorden van graad. Deze bijwoorden bepalen den graad (mate) der eigenschap of werking, als: *zeer, bijna, schier, nauwelijks, buitengemeen, buitengewoon, ongewoon, geenszins, alleszins, eenigszins, uitermate, erg, op verre na, hoe*, (Hoe warm het was! C.O.), enz. Zie voor *meer, minder, meest, minst* § 239.

OPMERKINGEN. 10. Nog onderscheidt men: a. Bijwoorden van reden d. i. oorzaak, grond, als: *daarom, daardoor, dientengevolge, uit dien hoofde*, enz.; b. Bijwoorden van middel: *daarmede, daardoor, overal mede, ergens mede*; c. Bijwoorden van voorwaarde: *desnoods, desgevorderd*; d. Bijwoorden van toegeving: *toch, echter, nochtans, evenwel*, enz.; e. Bijwoorden van beperking: *dienaangaande, hieromtrent, te dien aanzien*.

20. Tot de bijwoorden behooren ook de uitdrukkingen, die den dienst van bijwoord verrichten als: *heinde en ver, wijd en zijd, te dien einde, den geheelen dag, 's winters, dezer dagen*, enz. Zij heeten *bijwoordelijke uitdrukkingen* en behooren naar hun beteekenis tot een der soorten bovengenoemd.

282. Bijwoorden van voorstellingswijze (modaliteit). Deze bijwoorden drukken uit, hoe de spreker de gedachte wil opgevat hebben, wat betreft haar verhouding tot de werkelijkheid, n.l. als:

1. werkelijk: *bepaald, gewis, waarlijk, zeker, werkelijk, waarachtig.*
2. ontkennend: *niet, geenszins, volstrekt niet, in 't geheel niet.*
3. mogelijk: *waarschijnlijk, misschien, vermoedelijk, mogelijk.*

4. noodzakelijk: *stellig, noodzakelijk.*
5. een wensch: *toch!* bijv.: *Kom toch!*
6. een gebod: *volstrekt.*

OPMERKING. De bijwoorden van modaliteit behooren tot den zin als geheel; zij dienen dus niet als de van 1°—5° (§ 281) genoemde tot bepaling van eenig lid van den zin. Zeg ik: *Mijn vader zal misschien komen*, dan dien ik de gedachte aldus op te vatten: (*Mijn vader zal komen*) *misschien*, d. i. het waar zijn der gedachte wordt als twijfelachtig voorgesteld.

283. Verder onderscheidt men de zoogenaamde voor-naamwoordelijke bijwoorden, bestaande uit een koppeling van twee bijwoorden, nl. van: *hier, daar, er, waar, ergens, nergens, overal* met de bijwoorden *aan, door, in, over, uit, mede, toe*, zoodat ontstaan: *hieraan, daardoor, er in, er over, waaruit, waarmede, ergens over, overal aan*, enz. Naar hun beteekenis behooren zij tot een der soorten boven genoemd.

OPMERKING. De term *voornw. bijwoord* is te verklaren uit den dienst dezer bijwoorden; zij verrichten nl. den dienst van een voorzetsel, gevolgd van een persoonlijk, onbepaald, aanwijzend, vragend of betrekkelijk voornaamwoord, als:

a. Hij nam de zweep en sloeg *er* het paard *mede*, d. i. met de zweep of *met haar*.

Hij sneed den appel door en gaf *er* mij een stuk *van* d. i. *van den appel, van hem*.

b. Ik spreek *nergens over* d. i. *over niets*.

Hij denkt *oecral aan*, d. i. *aan alles*.

c. Hier is de sleutel, en *daarmede* zal ik de kast openen d. i. *met dien sleutel, met dat* (voorwerp).

Gij hebt mij beleedigd, en *daarvoor* zult gij boeten d. i. *voor dat beledigen, voor dat, voor die daad*.

d. *Waarmede* kan ik u dienen, d. i. *met wat, met welke* zaak?

Waarover loopt het gesprek, d. i. *over wat, over welk* onderwerp?

e. Hier is het boek, *waarin* hij gelezen heeft, d. i. *in hetwelk*.

Daar is de stok, *waarmede* hij geslagen heeft, d. i. *met welken*.

Naar hun dienst onderscheidt men alzoo: persoonlijke voornw. bijw., onbepaalde voornw. bijwoorden, aanwijzende (en bepaling-aanduidende) voornw. bijw., vragende voornw. bijw. en betrekkelijke voornw. bijwoorden. Bezittelijke voornw. bijwoorden zijn er niet.

284. Verder bezigt men nog den term voegwoordelijke bijwoorden en wel van bijwoorden, die in verbinding kunnen treden met *en*, *maar*, *want* en met deze voegwoorden samen, of dikwijls ook afzonderlijk, het logisch zinsverband bewerken, als: en *ook*, en *bovendien*, en *buitendien*; en *echter*, en *evenwel*, en *intusschen*, en *toch*, en *niettemin*, en *nochtans*; en *dus*, en *alzo*, en *derhalve*, en *bijgevolg*; maar *echter*, maar *toch*, maar *niettemin*, maar *nochtans*, maar *integendeel*; want *immers*, want *namelijk*. — Voorbeelden zal de leerling zelf wel kunnen geven.

285. De bijwoorden van hoedanigheid ¹⁾ hebben trappen van vergelijking. De vorming van deze trappen is dezelfde als die van de bijvoeglijke nw. (§ 235—236), als: *Vlug* loopen, *vlugger* loopen, *het vlugst* loopen. *Zwaar* werken, *zwaarder* werken, *het zwaarst* werken. En verder: *Zij was op het fraaist gekleed*. *De knaap schreef op zijn fraaist*. *Kom ten spoedigste*.

OPMERKING. Zoals blijkt, wordt de overtreffende trap door het woordje *het* voorafgegaan, en ook door *op het*, *op zijn*, *ten*: *Hij schreef op het fraaist*. *Zij zong op haar mooist*. *Ik ben ten hoogste tevreden*.

286. Onregelmatige trappen (§ 238) hebben de bijwoorden: *weinig*, *veel*, *gaarne*, *dikwijls*, als:

weinig, *minder*, *het minst*.

veel, *meer*, *het meest*.

gaarne, *liever*, *het liefst*.

dikwijls, *meermalen*, *het meest*, of:

dikwijls, *vaker*, *het vaakst*.

OPMERKINGEN. ¹⁰. Voorbeelden zal de leerling zelf wel zoeken.

²⁰. De overtreffende trap der bijwoorden heet ook wel *adverbiale superlatief*. Hij komt in vorm overeen met den praedicatieven superlatief van het bijv. nw.: *Des morgens werken de leerlingen het vlugst*. *Des morgens zijn de leerlingen het vlugst*. (§ 237, Opm.)

---

¹⁾ Ook bijwoorden van graad komen soms voor in den overtreffenden trap: *ten zeerste*, *op zijn hoogst*, enz. Evenzoo onbepaalde bijw. van plaats, bijv.: *ver*, *verder*, *verst*, en van tijd, bijv.: *laat*, *later*, *laatst*.

39. Enkele bijwoorden hebben ook een volstrekt overtreffenden trap (vergelijk § 240): *Ik ben best tevreden. Het schaap hinkte allerbarmelijkst.* (JONATHAN). *De onderwijzer was hoogst voldaan.* In dit geval mist deze trapvorm het lidwoord *het*.

VIJF EN TWINTIGSTE LES: HET VOORZETSEL.

287. Een voorzetsel is een partikel (§ 52), dat de betrekking aanduidt tusschen twee zelfstandigheden, tusschen een werking (toestand) en een zelfstandigheid, of tusschen twee werkingen, als: *De steden aan den Rijn zijn welvarend. Een leven zonder geluk is als een landschap zonder zon. Het paard loopt voor den ploeg. Hij is tevreden met zijn lot. Gij moet denken vóór te schrijven.*

OPMERKINGEN. 19. Een voorzetsel is alzoo geen begripwoord maar een *betrekkingwoord*.

20. De oudste betrekking, door de voorzetsels uitgedrukt, is die van plaats; die van tijd (een tijd kan ook als een ruimte beschouwd worden), afkomst, gevolg, doel zijn daaruit afgeleid.

30. De voorzetsels staan thans vóór hun begripwoorden (zelfst. nw., zelfst. voornw., onbep. wijzen), bv.: *Ik zit op een stoel. Dit is voor u. Werk om te leven.* Zoo is in de zinnen: *Ik loop in de kamer,* en *Ik loop den tuin eens in,* het eerste *in* een voorzetsel, het tweede een bijwoord.

288. De meeste voorzetsels zijn oorspronkelijk bijwoorden van plaats, als: *aan, bij, door, in, onder, op, over, voor,* enz. Deze bijwoorden worden eerst voorzetsels door hun gebruik als betrekkingwoorden vóór de zelfst. nw., voornaamwoorden of infinitieven. Ook andere rededeelen kunnen den dienst van voorzetsel verrichten, als: zelfst. nw. en bijv. nw., bijv.: *trots, spijt, krachtens, wegens, namens, tijdens, omstreeks, langs;* evenzoo *tusschen* (van het oude *twisk*, twee). Ook tegenwoordige deelwoorden, als: *gedurende, staande, hangende, rakende, betreffende, nopens* (= nopends), *volgens* (= volgends), *niettegenstaande* komen als voorzetsels voor, bijv.: *Gedurende den zomer* (ontstaan uit: *den zomer gedurende*), *staande het feest, hangende het proces, rakende den vrede, betreffende den oorlog*

(ontstaan uit: *den oorlog betreffende*), *nopens onze reis*, *niettegenstaande zijn tegenwerking*, enz.

OPMERKING. Ook een uitdrukking kan den dienst van voorzetsel verrichten, als: *van wege*, *in stede van*, *ten behoeve van*, *naar gelang van*, *ten opzichte van*, *in weerwil van*, *uit kracht van*, *in spijt van*, *op naam van*, *ten aanzien van*, *uit hoofde (van)*, enz.

289. De partikels *behalve*, *uitgenomen*, *uitgezonderd*, als in: *Allen waren tevreden behalve uw broeder. Hij gaf allen een geschenk uitgenomen mij. Hij prees allen uitgezonderd uw broeder*, zijn niet te beschouwen als voorzetsels, het zijn voegwoorden van beperking, als: *Allen waren tevreden, behalve dat uw broeder tevreden was*, enz.

290. Soms vindt men twee voorzetsels vóór één zelfst. nw., als: *Ik ga mede tot aan de stad. De muziek klonk van uit het bosch. Hij zit tot over de ooren in de schuld.* In dit geval beschouwe men: *aan de stad, uit het bosch, over de ooren* als begrippen, die door de voorzetsels *tot, van, tot* met het begrip der werking in verbinding worden gesteld.

OPMERKING. Daar *af* een bijwoord is, is het grammatisch verkeerd *af* met *van* te koppelen; *van af Maandag, van af Rotterdam*, dient daarom te zijn: *van Maandag af, van Rotterdam af*, gelijk men zegt: *naar school heen, tot Amsterdam toe, met mijn vader mede*, enz. Het gebruik wil echter algemeen *van af*.

ZES EN TWINTIGSTE LES: HET VOEGWOORD.

291. Voegwoorden zijn partikels, die dienen tot het verbinden van zinnen of zinsleden, en tevens wijzen bijna alle de (logische) betrekking tusschen zinnen aan.

VOORBEELDEN. *De vogels vliegen in de lucht, en de visschen zwemmen in het water. De horens van de herten zijn gevuld, maar die der runderen zijn hol. De dokter werd nog bij den zieke gehaald, dan het was te laat. De aarde is een planeet, want zij draait om de zon. Jan of Piet heeft het gedaan.*

OPMERKINGEN. 10. Dat gelijksoortige zinsleden door voegwoorden verbonden worden (§ 88), blijkt duidelijk uit zinnen als: *Twee en twee is vier. De kaaiman of alligator is een vreeselijk monster. Alva regeerde hier als landvoogd des konings. Zij droeg een eenvoudige maar zindelijk kleed.*

20. Elk voegwoord heeft dubbele kracht: 10. Het verbindt; 20. het wijst de logische betrekking aan: *Eer uw ouders, opdat het u welga.* Enkele voegwoorden: *dat, of, als, hoe* verbinden enkel en zijn grammatische voegw. in zinnen als: *Ik hoop, dat hij slaagt. Ik twijfel, of hij komen zal. Hij vertrok als onderwijzer naar Indië. De kinderen zagen, hoe (= dat) de boom door den bliksem verbrijzeld was.*

292. Als voegwoorden zinnen (of gelijksoortige zinsleden) van gelijken rang verbinden (§ 108—§ 110), heeten zij nevenschikkende of bijschikkende voegwoorden. Deze worden onderscheiden in:

1. Aaneenschakelende: *en, niet alleen . . . maar ook, zoowel . . . als, noch, noch . . . noch.*

OPMERKINGEN. 10. De partikels: *bovendien, buitendien, daarenboren, deels . . . deels*, enz. heeten voegwoordelijke bijwoorden. (§ 284). Veelal worden ze voorafgegaan door 't voegwoord *en*.

20. *Noch* (= en niet) heet ontkennend voegwoord, omdat het twee ontkennende zinnen (zinsleden) verbindt: *Ik heb noch geld, noch goed. Noch de jongen leert, noch het meisje schrijft.* (De jongen leert niet, *en* het meisje schrijft niet.

2. Tegenstellende: *maar, doch, edoch; — of, dan.*

OPMERKING. De partikels: *echter, evenwel, toch, intusschen, desnietteenstaande, integendeel* noemt men voegwoorden. Veelal worden ook zij voorafgegaan door het voegwoord *en*.

3. Redengevende: *want.*

OPMERKINGEN. 10. De partikels: *immers, namelijk, toch*, zijn voegwoordelijke bijwoorden. Deze partikels komen voor in verbinding met het voegwoord *want*.

20. Het oorzakelijke verband wordt uitgedrukt door de voegw. bijwoorden: *dus, alzoo, derhalve, daarom, deswege, bijgevolg, hierom, vandaar.* Ook deze partikels worden in den regel (in de spreektaal) voorafgegaan door 't voegwoord *en*.

30. Het doelaanwijzende verband wordt uitgedrukt door de bijwoorden *daartoe, te dien einde*, in verbinding met het voegw. *en*.

293. Voegwoorden, die afhankelijke zinnen of bijzinnen aan zinnen van hooger rang verbinden, heeten onderschikkende voegwoorden; zij worden steeds benoemd naar hun beteekenis (§ 131), bijv.:

Voegwoorden van

PLAATS:	<i>waar, werwaarts, vanwaar, waarheen.</i>
TIJD:	<i>wanneer, als, toen, zoolang, nadat, voor(dat), nu, terwijl, sedert (dat), tot(dat), enz.</i>
OMSTANDIGHEID:	<i>terwijl, daar, als.</i>
REDEN:	<i>omdat, daar, dewijl, vermits, naardien, aangezien.</i>
GEVOLG:	<i>zoodat, vandaar dat, waarom.</i>
DOEL:	<i>opdat, dat, ten einde.</i>
VERGELIJKING:	<i>als, dan, gelijk, zooals, evenals; alsof, of.</i>
VERHOUDING:	<i>naarmate, alnaar(dat), naargelang(dat).</i>
VOORWAARDE:	<i>indien, als, wanneer, mits, tenzij.</i>
VERONDERSTELLING:	<i>indien, als, wanneer, zoo, tenware.</i>
INWILLIGING:	<i>ofschoon, schoon, hoewel, hoezeer.</i>
BEPERKING:	<i>voor zooverre, in zooverre (als).</i>

OPMERKING. Over deze voegwoorden wordt gehandeld in de eerste les van het vijfde Hoofdstuk.

ZEVEN EN TWINTIGSTE LES: HET TUSSCHENWERPSEL.

294. Tusschenwerpsels zijn onbuigbare rededeeltjes, die òf een klank nabootsen, òf uiting geven aan den wil, aan een aandoening, aan een gewaarwording.

a. *Klanknabootsingen* zijn: *bons, plof! krik, krak.* Deze en dergelijke partikels brengen levendigheid en aanschouwelijkheid aan.

b. *Wilsuitdrukkingen* zijn, bv. *st!* (d. i. *zwijg*); *pst!* (d. i. *ik waarschuw u*); *ho!* (d. i. *laat dat!*), enz.

c. *Gevoelsklanken* zijn bv. *ha! hoezee!* (vreugde); *helaas, wee, o wee, ach!* (smart); *hè! ah! aha!* (verwondering); *ei, ei! hm* (twijfel); *och, eilieve* (verlanging); *ba! foei!* - *br!* (afkeer).

OPMERKINGEN. 10. Vele andere rededeelen (bv. zelfst. nw., bijv. nw., w.w. enz.) kunnen als tusschenwerpsels gebezigd worden; ja, soms heele zinnen: *Wec! Hemel! God! — Stil! Zie, zie! Wat! Zoo! Lieve Hemel. Wat hamer! Wat veerga! God helpe mij! God beter het!*

20. De tusschenwerpsels staan buiten de grens van den volzin; het zijn geen zinsleden; ja, de eigenlijke tusschenwerpsels zijn geen woorden, maar uitingen van gemoedsaandoeningen, nabootsing van geluiden, aan welke geen *denken* ten grond ligt: de term tusschenwerpsel drukt dit alles vrij goed uit.

ACHT EN TWINTIGSTE LES: OVERGANG VAN REDEDEELEN.

295. Elk der rededeelen kan als *zelfst. nw.* gebezigd worden, bv. *Het goede, allerlei ditjes en datjes, schrijft twee zessen, een vijfje, een tientje, het voor en tegen, hou op met al die maren; uw ja zij ja*, enz. Ook heele volzinnen: *Het Ken u zelven. Het Lang zal het leven. Dat Morgen komt er weer een dag!*

OPMERKING. Let ook op de gebiedende wijze als zelfst. nw.: *Een vergeet-mij-niet, de kruip-door-den tuin, een kruidje-roer-mij-niet*, enz.

296. Bijvoeglijke nw. worden tot zelfst. nw., zoodra ze iets zelfstandigs (persoon of zaak) beteekenen: *de zieke, de kreupele, de zot; het ruim, het rood, wit en blauw, het ruim, het diep*; sommige met aanhechting van den verkleiningsuitgang: *bittertje, tientje, grauwtje, grootje*; verder comparatieven: *de meerderen, de minderen, het meerdere, het mindere*.

OPMERKING. Sommige bijv. nw. hebben geheel het karakter van zelfst. nw. aangenomen: *jongen, zot, dwaas, gek, het euvel, het wit* (doel), *het ongelijk, het lekkers, het nieuws*.

297. Onbepaalde wijzen komen veel als zelfst. nw. voor: *het loopen, dat praten, uw schrijven, zulk lezen*. In den regel hebben deze als abstracte zelfst. nw. geen meervoud; zeer gewoon is echter het meervoud van *vermoeden, gevoelen, vermogen, leven* (levensbeschrijving), omdat er dan sprake is van soorten.

298. Ook deelwoorden van beider soort komen als zelfst. nw. voor (§ 144), de verleden deelw. met lijdende (passieve) beteekenis: *de gekwetste, de gesneuvelde, de bestolene*; het zijn persoonsnamen evenals die, ontstaan uit tegenw. deelwoorden: *de komenden, de gaanden, de roepende*; deze hebben een bedrijvende (actieve) beteekenis.

OPMERKING. De zelfst. nw. (*oud*)gediende, geleerde, gestudeerde, gezworenen hebben een bedrijvende bet. en zouden met hebbende kunnen verbonden worden. *Heiland, vijand, vriend* zijn oude tegenw. deelw., tot den rang van zelfst. nw. verheven met actieve beteekenis.

299. Enkele zelfst. nw. en tal van deelwoorden worden als bijv. nw. gebezigd: *Haarlemmer olie, Groninger koek, een wee gevoel, het is jammer, gij zijt de schuld; een verheven gedicht, een blakende welstand*. (Zie ook § 145).

OPMERKING. Eenige tegenw. deelw. wijzigen hun beteekenis. Zie § 146.

300. Bij de voornaamwoorden gaat meermalen de ééne soort in de andere over, dit hangt af van de beteekenis, soms ook van den dienst. *Beteekenis*: Het persoonlijk voornw. *het* heet onbepaald voornw. in zinnen als: *Het regent* enz. (§ 254); het vragende *wat* heet onbepaald voornw. in: *Dat is wat moois! Wat hij ook zegt, geloof hem niet; hij, zij* kan bepalingaanduidend zijn. (§ 266). Voor den dienst zij gewezen op de aanwijzende en vragende, die betrekkelijke heeten in § 269. In: *Allerlei ditjes en datjes* is een aanw. voornw. met den verkleiningsuitgang geheel tot zelfst. nw. (meerv.) geworden.

301. *Telwoorden* komen voor als zelfst. nw.: *Schrijf*
 KOENEN, *Grondb. der Ned. Spraakk.* 8

eens drie zessen. Hij gooide twee achten. Hier liggen twee tienen (kaarten) (§ 278); het telwoord één kan overgaan in lidwoord van eenheid en in onbepaald voornaamw. (§ 253); evenzoo geen. In: *Ik wandel op mijn eentje*; een vijfje, een tientje, een dubbeltje vindt men telwoorden, die geheel zelfst. nw. zijn geworden.

302. *Bijwoorden* kunnen oorspronkelijk bijv. nw. zijn; bijv. nw. en deelwoorden worden bijwoorden, als hun dienst en beteekenis het meebrengen: *Mooi zingen, alleen wandelen; verbazend snel, kokend heet, ongehoord brutaal, hij is voortdurend ongesteld, hij spreekt gemaakt.*

303. Voorzetsels ontstaan uit bijwoorden, uit zelfst. nw., bijv. nw. en deelwoorden (§ 288): *Aan den zolder, trots alle inspanning, langs het kanaal, enz. hangende het proces* (ontstaan uit: *het proces hangende*), *gedurende de les* (ontstaan uit: *de les gedurende*), *volgens uw raad* (ontstaan uit: *uw raad volgende*).

304. *Voegwoorden* kunnen ontstaan uit voorzetsels (al of niet verbonden met *dat*), als: *tot(dat), voor(dat), opdat, nadat*; idem uit bijwoorden: *eer(dat), nu (dat), terwijl (dat), wanneer (dat)*; verscheiden voegwoorden bestaan uit een voorzetsel gevolgd door *dien* of *dat*: *indien (dat), doordien(dat)*; in *hetzij* (d. i. het moge zijn dat), *tenzij* en *tenware* schuilt een werkw. vorm van *zijn* (aanvoegende wijs), het zijn voegwoorden, uit een volzin samengetrokken; in: *aangezien(dat), niettegenstaande(dat), gedurende(dat), gesteld(dat)* vindt men naamw. vormen van het w.w., die, al of niet verbonden met *dat*, als voegwoorden dienst verrichten.

OPMERKING. Al naar de *beteekenis* is en de *dienst*, kan eenig voegwoord, bijv. als benoemd worden: *rood als een kreeft* (vergelijkend voegw.); *hij keek u aan, als wilde hij u doorboren* (als = alsof, vergelijkend of wijze); *hij komt hier als kind in huis* (als, grammatisch voegw.); *als het lente wordt, komt de ooievaar* (als, tijd); *als het morgen regent, ga ik niet uit* (als, voorwaarde); *er zijn vele metalen, als goud, lood, enz.* (als, verklarend); *hij ontving als eerste der klas de medaille* (als, redengevend);

rampzaalgen, als ze zijn (TOLLENS), (*als* = die, gramm. voegw.); *zoodra als, zoover als, voor zoover als* (*als* dient om de verbinding te bewerkten). — Vergelijk evenzoo: *waar* (voegw. van plaats), *waar* (voegwoord van tijd), *waar* (voegwoord van voorwaarde).

VIERDE HOOFDSTUK.

DE BUIGING DER WOORDEN.

EERSTE LES: HET WERKWOORD.

305. Bij de buiging van een w.w., *vervoeging* (conjugatie) geheeten, onderscheidt men den *stam* en de *uitgangen*. Den *stam* van elk regelmatig w.w. vindt men in den eersten persoon van den onvolt. tegenw. tijd: *leven, ik leef; lezen, ik lees; spreken, ik spreek*.

OPMERKING. Door *hoofdvormen* van een (sterk) w.w. verstaat men den 1en persoon enkelv. van den onvolt. tegenw. tijd, den 1en persoon enkel- en meerv. van den onvolt. verleden tijd en het verleden deelwoord, bv. *Ik lees — ik las — wij lazen — ik heb gelezen*.

306. Van de *hoofdvormen* van een w.w. worden de andere vormen of tijden afgeleid of gemaakt; bv. van den hoofdvorm of *stam lees* leidt men af den onvolt. tegenw. tijd der aanvoegende wijs: *dat ik leze*, dien der gebiedende wijs: *lees, leest*, de onbepaalde wijs (infinitief): *lezen* en het tegenwoordige deelwoord: *lezende*. Van den hoofdvorm *las* leidt men af den onvolt. verleden tijd der aanvoegende wijs: *dat ik laze*; — en met het verleden deelwoord vormt men, met behulp van *hebben* of *zijn*, samengestelde tijden: *Ik heb gelezen, ik ben gegaan*.

307. Wij onderstellen, dat de gebruiker van dit werkje een w.w. volledig kan vervoegen. Wij merken op, dat een w.w. (in den bedrijvenden vorm) arm is aan enkelvoudige *vervoegingsvormen*; alleen de onvolt. tegenw. tijd en de

onvolt. verleden tijd der aantoonende en der aanvoegende wijs, alsmede de onvolt. tegenw. tijd der gebiedende wijs zijn enkelvoudige tijden; hierbij komen dan de naamw. vormen: de onbepaalde wijs en de deelwoorden.

308. Naar de vervoeging onderscheidt men al de werkwoorden onzer taal in twee groepen of soorten. Ze heeten:

10. Sterke of ongelijkvloeiende werkwoorden.
20. Zwakke of gelijkvloeiende werkwoorden.

309. Een werkwoord is *sterk*, als in één of meer hoofdvormen wisseling van klinker plaats heeft en het verleden deelwoord op *en* (of *n*) eindigt:

laten: Ik laat — ik *liet* — wij *lieten* — *gelaten*.

binden: Ik bind — ik *bond* — wij *bonden* — *gebonden*.

zien: Ik zie — ik *zag* — wij *zagen* — *gezien*.

OPMERKING. Men noemt de sterke w.w. ook wel *klankwisselende* of *meerstammige* w.w.

310. Een werkwoord is *zwak*, als in geen der hoofdvormen klankwisseling plaats heeft: de 1^e persoon van den onvolt. verleden tijd der aantoonende wijs wordt gevormd door aanhechting van *de* of *te*, en het verleden deelwoord door aanhechting van *d* of *t*.

ploegen: Ik ploeg — ik *ploegde* — *geploegd*.

werken: Ik werk — ik *werkte* — *gewerkt*.

OPMERKINGEN. 10. Bij een *sterk* w.w. onderscheidt men *vier*, bij een *zwak* w.w. *drie* hoofdvormen.

20. Eenige w.w. òn bij de sterke òn bij de zwakke vervoeging, wijken in hun vervoeging op bijzondere wijze af van de gewone regels en heeten *onregelmatige* w.w. (blz. 127).

a. Sterke werkwoorden.

311. Naar de wisseling der klinkers in de vier hoofdvormen verdeelt met de sterke werkwoorden in *tien* klassen. In het volgende overzicht kan de leerling zelf nagaan, hoe de klinkers in de vier hoofdvormen wisselen.

Overzicht van de klassen der sterke werkwoorden.

NUMMER DER KLAS.	STAM VAN DEN ONVOLT. TEGENW. TIJD.	STAM VAN DEN ONVOLT. VERL. T. (ENKELVOUD).	VORM VAN DEN ONVOLT. VERL. T. (MEERVOUD).	VERLEDEN DEELWOORD.	VAN WELK WERKWOORD?
I	zing	zong	zongen	gezongen	<i>zingen</i>
	berg	borg	borgen	geborgen	<i>bergen</i>
II	spreek	sprak	spraken	gesproken	<i>spreken</i>
III	meet	mat	maten	gemeten	<i>meten</i>
IV	prijs	prees	prezen	geprezen	<i>prijzen</i>
V	kies	koos	kozen	gekozen	<i>kiezen</i>
	buig	boog	bogen	gebogen	<i>buigen</i>
VI	draag	droeg	droegen	gedragen	<i>dragen</i>
VII	vang	ving	vingen	gevangen	<i>vangen</i>
	val	viel	vielen	gevallen	<i>vallen</i>
VIII	laat	liet	lieten	gelaten	<i>laten</i>
IX	loop	liep	liepen	gelopen	<i>loopen</i>
X	heet	<i>heette</i> (hiet)	<i>heetten</i>	geheeten	<i>heeten</i>

OPMERKING. De w.w. der VII - X klas rangschikt men ook wel onder ééne klas en wei op grond hunner vorming; zij komen alle hierin overeen, dat ze in den onvolt. verleden tijd *i* (voor *ng*) of *ie* hebben en dat in het verleden deelwoord dezelfde klinker voorkomt als in de onbev. wijs.

312. De verschillende personen enkel- en meervoud van den onvoltooid tegenw. en den onvoltooid verleden tijd der aantoonende en der aanvoegende wijs van sterke werkwoorden worden gevormd door aanhechting van letters aan den stam. Deze aanhechting geschiedt regelmatig, d. i. naar vaste regels, zooals blijkt uit het volgende overzicht.

ONVOLT. TEGENW. TIJD.

Aant. wijs. Aanv. wijs.

1. — (*e*) — *e*2. — *t*¹⁾ —3. — *t* — *e*

ONVOLTOOID VERLEDEN TIJD.

Aant. wijs. Aanv. wijs.

— — *e*— *t*¹⁾ —— — *e*

1) Bijv.: *Je zingt, jij gaat; je zongt, jij gingt.*

1.	— <i>en</i>	— <i>en</i>		— <i>en</i>	— <i>en</i>
2.	— <i>t</i>	— <i>t (et)</i>		— <i>t</i>	— <i>t (et)</i>
3.	— <i>en</i>	— <i>en</i>		— <i>en</i>	— <i>en</i>

OPMERKING. De samengestelde tijden worden gevormd door middel van de hulpwerkwoorden van tijd nl. *hebben*, *zijn* en *zullen*. De gebiedende wijs enkelv. is gelijk aan den stam van 't werkwoord, de gebiedende wijs meerv. is gelijk aan den stam + *t*; de onbepaalde wijs (infinitief) vormt men door *en* achter den stam van 't werkwoord te plaatsen: *bind-en*, *zing-en*. — Het tegenw. deelwoord is gelijk aan den stam + *end* (ende), als: *drinkend*, *drinkende* (men kan ook zeggen gelijk aan den infinitief + *d* (*de*), als: *slaand*, *slaande*, enz.); het verleden deelwoord gaat steeds uit op *en* of *n* en heeft bij de meeste werkwoorden ter versterking het voorvoegsel *ge*, als: *geloopen*, *gezien*, (dit voorvoegsel *ge-* valt weg, als er reeds een ander voorvoegsel is, n.l.: *be-*, *er-*, *ge-*, *her-*, *ont-*, of *ver-*; — het toekomstend deelwoord wordt gevormd door middel van het hulpwerkwoord van tijd *zullen*, als: *zullende loopen*, *zullende geloopen hebben*.

313. Hier volgen opmerkingen over enkele sterke w.w., die om geringe afwijkingen in de vervoeging de aandacht verdienen.

I.

EERSTE KLASSE. *a.* De w.w. *bederven*, *helpen*, *sterven*, *werpen*, *werven*, *zwerfen* hebben een *ie* in den onvolt. verleden tijd: *ik bedierf*, *ik hielp*, *hij stierf* enz. *Derven* (missen) is thans zwak; soms hoort men nog: *ik dierf*.

b. Ook *worden* (vroeger *werden*) behoorde tot deze klasse; *ik word*, *ik werd*, *wij werden*, *ik ben geworden*: nu vertoont het afwijkingen.

c. Ook *rinnen* (= gaan, vloeien) behoorde tot deze klasse; thans bestaat enkel nog *geronnen*: *Zoo gewonnen*, *zoo geronnen*. Van *gerinnen* (= *ge* + *rinnen*, d. i. samen-vloeien) bestaat nog *geronnen*, bv. *geronnen melk*.

d. *Bersten* heeft naast *borst*, *borsten* de zwakke vormen *berstte*, *berstten*, het verleden deelw. is *geborsten*. Naast *bersten* bestaat *barsten*, dat *barstte*, *gebarsten* heeft.

e. *Belgen*, dat oorspronkelijk naar deze klas ging, is

thans geheel zwak; de hoofdvorm *verbolgen* (van *verbelgen*) bestaat nog als bijv. nw.: *De verbolgen oceaan*.

f. *Schrikken* (doen schrikken), *verschrikken* is als overgangelijk w.w. zwak: *Hij schrikte het paard, hij verschrikte ons*; als onovergangelijk w.w. sterk: *Wat schrok ik*, doch ook de zwakke vormen worden gebezigd: *Wat ben ik geschrikt!*

g. *Zenden* (doen gaan) is naar zijn oorsprong zwak, doch is thans geheel sterk: ik *zend* — ik *zond* — wij *zonden* — ik heb *gezonden*.

II.

314. TWEDE KLASSE. Tot deze klasse behooren de werkwoorden: *bevelen, breken, nemen, spreken, steken en stelen*.

a. Ook *scheren* (den baard schrappen; snoeien) en *zweren* (van een wonde) behoorden oorspronkelijk tot deze klasse, zij hebben thans een *o* in den onvolt. verl. tijd gekregen; de oude vormen waren: *schar, scharen; zwar, zwaren*. — Van *bescheren* (= toebedeelen) is nog alleen *beschoren* in gebruik, bijv.: *Dat lot is mij beschoren*.

OPMERKING. *Scheren* in de samenstelling *gekscheren* is een afleiding van een verouderd zelfst. nw. *scern* = spot en wordt dus zwak vervoegd. Ook *scheren* d. i. vliegen: *De zwaluw scheert langs 't watervlak*; *scheren* (spannen): *Een lijntje scheren* en evenzoo *scheren* in *zich wegscheren* worden zwak vervoegd.

b. Van *beren* (dragen, voortbrengen) is alleen nog *geboeren* over, *ontberen* (missen) is geheel zwak. *Helen* (bergen) en *verhelen* (verbergen) zijn geheel zwak geworden, alleen bestaan nog de oude vormen *verholen* en *onverholen*, als bijv. nw. en bijwoorden in gebruik. *Wreken* is thans zwak in den onvolt. verleden tijd: *wreekte* (vroeger *wrac, wraken*), 't verleden deelw. is nog sterk: *gewroken*. *Komen*, vroeger *kwemen*, heeft regelmatig *kwam, kwamen*; 't verleden deelw. is *gekomen*. In den onvolt. tegenw. tijd heeft ik *koom*, *gij kooomt* den korten klinker gekregen: *ik kom, gij komt*.

OPMERKING. *Wegen* en *bewegen* behooren eigenlijk tot de derde klasse, doch hebben de vervoeging van *scheren* aangenomen: (be)weeg — (be)woog — (be)wogen — bewogen (gewogen).

III.

315. DERDE KLASSE. Tot de derde klasse behooren: *eten*, (*ver*)*geten*, (*ge*)*nezen*, *geven*, *leven*, *meten*, *plegen*, *treden*, *vreten* (uit: *ver-eten*), *weven* en *zien*, alsmede *bid-den*, *liggen* en *zitten*.

a. *Plegen* (begaan, verrichten) werd zwak, evenals *verplegen* (verzorgen); *plegen* (gewoon zijn te doen) bleef sterk: in den onvoltooid verleden tijd werd *plag* door achtervoeging van een **t** *placht*, het verleden deelwoord bestaat niet meer; — men bezigt den infinitief, gevolgd van een ander werkwoord, als: *Ik heb veel plegen te lezen*, *te studeeren*, enz. (§ 149). Het behoort thans tot de onregelmatige w.w.

b. Ook *zien* (uit *zihen*, bijvorm van *zehen*) behoort tot deze klasse, de onvolt. verleden tijd werd *zag*, 't verleden deelw. *gezien*. — Het verleden deelwoord van *eten* was vroeger *geëten*, dit werd *gegeten*.

c. De onvolt. verleden tijd van *weven* werd zwak: *weefde*; het verleden deelwoord bleef sterk: *geweven*.

IV.

316. VIERDE KLASSE. De w.w. dezer klasse bevatten alle een *ij* in de onbepaalde wijs.

a. De werkwoorden: *grijnen* (zacht schreien), *krijschen* (scherp schreeuwen), *hijschen* (in de hoogte trekken), *hijgen*, *vrijen* (liefde betoonen) en *bezwijmen* worden thans in den regel zwak vervoegd; de sterke vormen worden hoe langer hoe minder gebezigd.

b. Reeds van den oudsten tijd af werd naar deze klasse vervoegd *schrijven*, en volgden *gelijken*, *lijken* (aangenaam zijn), bijv. *Dat lijkt me*, zoomede *pijpen* of *piepen* van

(*pijp* = fluit), en later ook: *belijden*, *kwijten* (van *kwijt*), *prijzen* (prijs = *lof*), *spijten* (van het zelfst. nw. *spijt*), *stijven* (van 't bv. nw. *stijf*) en *wijzen* (oordeelen, vonnis vellen).

OPMERKINGEN. 10. Opgemerkt dient te worden, dat eenige werkw. met den *y*-klank in den stam van den infinitief — sterk of zwak vervoegd worden met verschil van beteekenis. Zoo is *krijgen* (ontvangen) sterk en *krijgen* (oorlog voeren) zwak; — *prijzen* (de waren van een prijs voorzien) is zwak, *prijzen* (loven) is sterk; — *stijven* (sterken, aanzetten) is zwak, bijv.: *Zij hebben hem in het kwaad gestijfd; men stijfde hem in zijn boos opzet*, en *stijven* van linnengoed is sterk: *Is het linnen al gesteven?* — *Verstijven* is altijd zwak: *Hij verstijfde, was geheel verstijfd van kou*; — *pijpen* of *piepen* = *fluiten* is thans geheel zwak; in de dagen van Cats bezigde men nog *peep*: *De vogel peep, evenzoo heeft gepepen*. Men vindt dit werkwoord nog in: *Naar iemands pijpen dansen*, en *Zooals de ouden zingen, piepen de jongen*.

20. *Wijzen* (oordeelen) vindt men in het volksrijmpje: *Wat de heeren wijzen, moeten de gekken prijzen* (loven); het zwakke verleden deelwoord wordt nog gebezigd als zelfst. nw., bijv.: *een rechterlijk gewijsde* (vonnis). Ook *verwijzen* (= veroordeelen) wordt nog gebruikt, als: *Hij is in de kosten verwezen. Christus werd ter dood verwezen*. Zooals blijkt, wordt dit *verwijzen* sterk gevoegd.

V.

317. VIJFDE KLASSE. Tot deze klasse behooren de w.w. met *ie* of *ui* in den stam.

a. De werkwoorden: *kruien*, *schuilen* en *zieden* (hevig koken) worden meer zwak dan sterk gebezigd. Toch hoort en leest men nog vormen als: *krooi*, *gekrooien*; *school*, *gescholen*; *zood* (meestal *ziedde*), *gezoden*. *Zieden* werd sterk vervoegd; dit blijkt uit: een *zode* (kooksel) visch, *gezoden* en gebraden. *Zieden* in fig zin, bv. *zieden* van toorn, is geheel zwak.

b. Van het verouderde *tieën* of *tijen* (= trekken) bezigt men nog de vormen: *toog*, *togen* en *getogen*: *De kruisvaarders togen naar het Heilige land*.

c. Het werkwoord *verliezen* heeft als hoofdvormen: *ver-*

loor, verloren, zij hebben *verloren*; *vriezen* en *kiezen* hebben dubbele vormen, nl. *vroom* — *gevroren*, *koor* — *gekoren*, en *vroom* — *gevrozen*, *koos* — *gekozen*. De vormen *koos* — *gekozen* komen nu bijna algemeen voor.

d. *Pluizen* (pluizen afgeven) is zwak, bijv. *Dat oude servet pluist*; *pluizen* (uitrafelen) is sterk geworden: *De matroos ploos een eindje touw*. *Klieven* (splitsen) is geheel zwak geworden: *kliefde, gekliefd*, — *kluiven* (afpluizen) komt ook zwak voor: *Hij heeft alle beentjes afgekluisd*.

e. *Spugen* (spuigen) behoort ook tot deze klasse en wordt sterk vervoegd; zijn wisselvorm *spuwen* is zwak. *Rieken* en *ruiken* zijn eveneens wisselvormen; de hoofdvormen zijn: *Ik ruik* of *riek*, *ik rook*, *wij roken*, *ik heb geroken*.

VI.

318. ZESDE KLASSE. Tot deze klasse behooren: *dragen*, *graven*, *slaan* (uit *slahen*), *varen* (gaan), *laden*, *lachen*, *malen* (fijn maken) en *zweren* (een eed doen).

a. Oorspronkelijk waren zwak: *jagen* en *vragen*; de sterke vormen van den onvolt. verleden tijd zijn *joeg* en *vroeg*. De verleden deelwoorden zijn enkel zwak.

b. *Staan*, waarnaast vroeger *standen*, had in den onvolt. verleden tijd *stoend*, waaruit *stond*, *stonden* en in 't verleden deelwoord *gestanden*, waaruit *gestaan*. *Slaan* heeft *sloeg*, *sloegen*, *geslagen*.

c. *Zweren* (een eed afleggen) heeft *zwoer*, *zwoeren*, *gezworen*; *lachen*, *laden*, *malen* hebben thans een zwakken onvolt. verleden tijd en een sterk verleden deelw. *lachte* — *gelachen*; *laadde* — *geladen*; *maalde* — *gemalen*.

OPMERKING. Het werkwoord *malen* (= 10. zeuren, 20. niet wel bij 't hoofd zijn) is zwak, eveneens *malen* (= met kleuren afbeelden).

d. De w.w. *scheppen* (voor *schappen*), *wasschen* (reïngen), *wassen* (groeien) en *heffen* (*haffen*) kregen een *ie* in den onvolt. verleden tijd, als: *schiep*, *schiepen*, *geschapen*; *wiesch*, *wieschen*, *gewasschen*; *wies*, *wiesen*, *gewassen*;

hief, hieven, geheven; bakken werd zwak in den onv. verleden tijd. — *Waaïen*, oorspronkelijk sterk, is reeds vroeg zwak geworden: *waaide, gewaaïd*. Men bezigt echter ook: *woei*.

OPMERKING. Naast *scheppen* (maken) bestaat *scheppen* (opscheppen, putten). Dit laatste werkwoord is altijd zwak, bijv.: *water scheppen, koren scheppen, wind scheppen, adem scheppen, lucht scheppen, moed scheppen, behagen, vreugde scheppen*. — De vorm *wiesch* komt alleen nog voor in de hoogere schrijftaal. — Naast *wassen* (groeien) staat *wassen* (met was bestrijken), dit werkwoord is zwak, bijv. *gewast taf*.

VII—X.

319. ZEVENDE KLASSE. Tot deze klasse behooren: *hangen, vallen, vangen* en *gaan* (waarnaast vroeger *gangen*), verder: *houden, zouten, spouwen, vouwen, bannen, spannen*.

a. *Houden*, ontstaan uit *halden*, heeft *hield, gehouden*. Evenzoo ontstonden *spouwen* (splijten) uit *spalden*; *vouwen* voor *vouden* uit *valden* en *zouten* uit *zalten*. De onvolt. verleden tijd is bij vele werkwoorden dezer klas zwak geworden.

b. *Ontvouwen* (met fig. beteekenis) heeft *ontvouwd*, bv. *Iemand de redenen ontvouwen*, d. i. verklaren, blootleggen.

320. ACHTSTE KLASSE. Tot de achtste klasse behooren: *blazen, braden, laten* en zich *gelaten* (= zich voordoen, zich aanstellen), *raden, slapen*. *Braden* heeft *braadde, gebraden*; — van *raden* wordt in deftigen stijl de sterke onvolt. verleden tijd *ried* nog gebruikt; in de spreektaal bezigt men het zwakke *raadde*.

321. NEGENDE KLASSE. Tot deze klasse behooren: *loopen, stooten, houwen* en *brouwen*, alsmede *roepen* (vroeger *ropen*).

a. Van *stooten* hoort men in de spreektaal den zwakken onvolt. verleden tijd *stootte*; het verleden deelwoord is sterk: *gestooten*.

b. Brouwen (bruwen, oorspronkelijk van de vijfde klasse) heeft brouwde, gebrouwen, bijv.: Dit bier is reeds lang gebrouwen. In fig. zin is brouwen = veroorzaken, berokkenen, het heeft dan een zwak verleden deelwoord: De leugen heeft al wat kwaad gebrouwd. — Brouwen (= de r met de keel uitspreken) is ook zwak.

322. TIENDE KLASSE. Tot deze klasse behooren *heeten* en *scheiden*, die beide zwak zijn geworden in den onvoltooid verleden tijd:

heeten: — heet — *heette* — *heetten* — geheeten.

scheiden: — scheid — *scheidde* — *scheidden* — gescheiden.

323. BIJZONDERHEDEN. *a.* Bijzondere opmerksaamheid verdienen de werkwoorden:

<i>klieven</i> (slijten) —	kliefde	kliefden	gekliefd
<i>kluiven</i> —	kloof	kloven	gekloven 1)
<i>klooven</i> (doen slijten) —	kloofde	kloofden	gekloofd
<i>zweren</i> (eed) —	zwoer	zwoeren	gezwoeren
<i>zweren</i> (wonde) —	zwoor	zwoeren	gezwoeren

b. Van meer dan één sterk werkwoord is de onvoltooid verleden tijd zwak geworden: *bakken, bannen, braden, brouwen, heeten, lachen, laden, malen, scheiden, spannen, spouwen (slijten), vouwen, wreken, weven, zouten.*

c. De werkwoorden *jagen* en *vragen* waren oorspronkelijk zwak; thans worden de zwakke vormen (ook van *waaien*) van den onvolt. verleden tijd, nl. *jaagde, vraagde, waaide* gezegd naast de sterke: *joeg, vroeg, woei*. De verleden deelwoorden zijn alle drie zwak, als: *gejaagd, gevraagd, gewaaid*.

d. Onder de sterke werkwoorden heeft men er eenige kunnen opmerken, die in een of andere bijzonderheid zijn afgeveken, n.l.: *eten, komen, (ver)liezen, vriezen, zien, gaan, staan, slaan.*

Dit blijkt uit één of meer hunner hoofdvormen:

eten	— at	— aten	— <i>gegeten.</i>
<i>houden</i>	— hield	— hielden	— <i>gehouden.</i>

1) Ook: *klujfde, geklujfd.*

<i>komen</i>	— kwam	— kwamen	— <i>gekomen</i> .
<i>verliezen</i>	— verloor	— verloren	— verloren.
<i>vriezen</i>	— vroom	— vroren	— gevrozen (gevrozen).
<i>zien</i>	— zag	— zagen	— <i>gezien</i> .
<i>gaan</i>	— ging	— gingen	— <i>gegaan</i> .
<i>staan</i>	— stond	— stonden	— <i>gestaan</i> .
<i>slaan</i>	— sloeg	— sloegen	— <i>geslagen</i> .

b. Zwakke werkwoorden.

324. De onvolt. verleden tijd der zwakke w.w. werd vroeger geregeld gevormd door den uitgang *de*, die als toonzwakke vorm ontstaan is uit den verleden tijd van *doen*. Uit: *reizen-dede*, *leeren-dede* ontstond door uitstooting en afkapping: *reisde*, *leerde*. Achter stammen, die op een scherp en medeklinker uitgaan, werd door invloed van deze scherpe slotletter de uitgang *de* tot *te* verscherpt, als blijkt uit: *praatte*, *harkte*, *strafte*, *giste*, *kuchte*, *vischte*, *snoepte* 1). De oudere vormen waren: *pratede*, *harkede*, *straffede*, *gissede*, *kuchede*, enz.

OPMERKINGEN. 10. Indien de stam van een zwak werkwoord op *d* of *t* eindigt, bv. die van *bloeden*, *smeden*, *praten*, *loten* heeft de onvolt. verleden tijd natuurlijk twee letters *d* of *t*, als: *bloedde*, *smedede*, *praatte*, *lootte*, enz.; vroeger waren de vormen: *bloedede*, *smedede*, *pratede*, *lotede*, enz.

20. Om door verschil van schrijfwijze de duidelijkheid te bevorderen, plaatst men wel in 't meervoud van den onvolt. verleden tijd der werkwoorden, die reeds een dubbele *d* of *t* hebben, als: *schudden*, *putten*, *vatten*, *letten*, *zetten* een komma achter de tweede *d* of *t* als: *wij schudd'en*, *gij putt'et*, *zij vatt'en*, enz. De vroegere vormen waren: *schuddeden*, *puttedet*, *vatteden*, de komma vervangt alzoo de uitgelaten letters.

325. Van werkwoorden, als: *reizen*, *vreezen*, *huizen*; *leven*, *beven*, *loven*, gaat de *z* in onechte *s* en de *v* in onechte *f* over (§ 20, Opm. 2), telkens, als deze letters tot de stamlettergreep gaan behooren, als: *Ik reis*, *ik leef*; *ge-*

1) 't Kofschip.

reisd, gehuisd, geleefd. De onvolt. verleden tijd wordt in dit geval gevormd door aanhechting van *de*.

OPMERKING. Men vergelijkte dergelijke zachte medeklinkers (nl. onechte *s* of *f*) met de scherpe in: *bruisen, kruisen, lossen; blaffen, keffen*, enz.; ook lette men op de vormen *bruiste, kruiste, loste; blafte, kefte*. Evenzoo schrijft men: *ronniste*.

326. De verleden deelwoorden gaan (bij de zwakke vervoeging) op *d* of *t* uit, al naardat de verleden tijd gevormd wordt door aanhechting van *de* of *te*. Vóór den stam voegt men bij werkwoorden zonder voorvoegsel nog *ge-* ter versterking, een gebruik, dat reeds in de middeleeuwen gold, als: *gezaaid, geplant*, enz. Men schrijft dus ook: *gereisd, gevreesd, geleefd, gebeefd*, doch *gevonnist*.

OPMERKINGEN. 10. Dit voorvoegsel *ge-* valt in de verleden deelwoorden weg, als de werkwoorden met de voorvoegsels: *be-, er-, ge-, her-, ont-* en *ver-* zijn afgeleid, als: Ik heb *bekend, ertangd, geleid, hernieuwd, ontleed, veranderd*. In *vernissen* is *ver* geen voorvoegsel, dus *gevernist*.

20. Als de stam van het werkwoord op *d* of *t* eindigt, voegt men achter de slotletter van dien stam in 't verleden deelwoord geen *d* of *t* meer, aldus: *gesmeed* (niet *gesmeedd*), *gehaat* (niet *gehaatt*), enz.; de oudere vormen waren: *gesmeded, gehatet*, enz.

30. Als de verleden deelwoorden als bijv. nw. gebezigd worden, dient men nooit de enkele slotletter *d* of *t* te verdubbelen na een volkomen klinker; aldus heeft men te schrijven: *het gesmede hoefijzer, de gehate man, de vergode held, de genoode gasten, de geachte jubilaris, de verrichte werkzaamheden, de benijde vorstin*.

327. Het tegenwoordige deelwoord wordt gevormd door achter den stam *-end* of *-ende* te voegen, als: *spelend, spelende*, enz. In de woorden *vijand, heiland, vriend* heeft men ook tegenw. deelw. te zien. (§ 298).

328. De (door voorvoegsels) afgeleide en de samengestelde werkwoorden worden op dezelfde wijze vervoegd als hun grondwerkwoorden; zoo vervoegt men: *erkennen* evenals *kennen, geleiden* als *leiden, ademen* als *halen*, enz. (Uitgezonderd: *ontvrouwen*).

OPMERKINGEN. 19. Bijzondere aandacht verdienen de werkwoorden: *beeldhouwen*, *dwaarsdrijven*, *pluimstrijken*. Zij worden vervoegd als volgt:
ik beeldhouw — *beeldhouwde* — *heb gebeeldhouwd*.
ik dwaarsdrijf — *dwaarsdreefde* — *heb gedwaarsdreefd*.
ik pluimstrijk — *pluimstreekte* — *heb gepluimstreekt*.

20. De door *en* van samengestelde zelfst. nw. afgeleide w.w. als: *herbergen* (van: *herberg*), *glimlachen*, *brandmerken* volgen de zwakke vervoeging: *herbergde*, *geherbergde*; *glimlachte*, *geglimlachte*, enz.

30. Evenzoo is *wanhopen* (verleden deelw. *gewanhoopt*) afgeleid van *wanhoop* en *wantrouwen* (verleden deelw. *gewantrouwd*) van *wantrouw*.

c. Onregelmatige sterke en zwakke werkwoorden.

329. Er zijn een klein aantal w.w., die in 't oog loopend afwijken van de regels der gewone zwakke en sterke vervoeging. Die afwijkingen zijn in den regel *verminderingen* óf wel van den uitgang, óf van den stam. Men noemt ze *onregelmatige* w.w. Er zijn zoowel *zwakke* als *sterke* w.w., die onregelmatigheden vertoonen.

OPMERKING. Zoo is *brenge* onregelmatig zwak; de hoofdvormen zijn: *brenge* — *bracht* — *brachten* — *gebracht*. Men merke hier op: klankwijziging in den stam van den onvolt. tegenw. tijd (de *a* is de oorspronkelijke klinker), de uitstooting eener *n* in *bracht*, *gebracht* de afkapping der *c* in den 1en pers. enkelv. van den onvolt. verleden tijd (*brachte* werd *bracht*), de verscherping in *bracht* en *gebracht* van de slotletter van den stam, nl. van de *g*.

330. De onregelmatige zwakke werkwoorden zijn:

<i>brenge</i> —	bring	bracht	gebracht
<i>denken</i> —	denk	dacht	gedacht
<i>dunke</i> —	dunkt	docht	gedocht
<i>koopen</i> —	koop	kocht	gekocht
<i>zoeken</i> --	zoek	zocht	gezocht

Verder:

mogen —	mag —	mocht —	gemoogd.
	mogen —	mochten	
kunnen —	kan —	kon(de) —	gekund
	kunnen —	konden	

zullen —	zal —	zou(de) —	(ontbreekt).
	zullen —	zouden	
willen —	wil —	wilde —	gewild.
		wou(de)	
plegen —	pleeg —	placht —	(ontbreekt).
(gewoon zijn)		plachten	
hebben —	heb —	had —	gehad.

OPMERKINGEN. 1°. Werkwoorden als *zullen* en *plegen* heeten gebrek-kige w.w.

2°. Naast het onregelm. sterke werkwoord *plegen* (= gewoon zijn) bestaat het regelm. zwakke werkwoord *plegen* (= bedrijven, doen), 'twelk voorkomt in: *een misdaad plegen, onrecht plegen, enz.*

3°. Bij *mogen, kunnen, zullen, willen* ontbreekt de *t* in den 3en pers. enkelv. van den onvlt. tegenw. tijd.

4°. In plaats van *konde, zoude* gebruikt men ook *kon, zou*. Uit den ouden vorm *konste* ontstond *kost* (= *konde*).

5°. Ook *worke* (ons *werken*) met zijn afwijkende vormen: *wrocht* en *gewrocht* alsmede *dorren* (*darren, derren*), waarvan nog de vormen *dorst, dorsten* (met de bet. van *durfde, durfden*) behooren tot de onregelm. zwakke w.w.

331. De onregelmatige *sterke* werkwoorden zijn: *zijn, doen, weten, moeten*; over deze en enkele w.w. van § 330 volgen aantekeningen in de volgende paragrafen.

332.

MOGEN.

Aantoonende wijs.		Aanvoegende wijs.	
Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.	Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.
Ik mag	ik mocht	ik moge	ik mochte
je moogt	je mocht	—	—
hij mag	hij mocht	hij moge	hij mochte
wij mogen	wij mochten	wij mogen	wij mochten
gij moogt	gij mocht	gij moget	gij mochtet
zij mogen	zij mochten	zij mogen	zij mochten
Onbep. wijs.	Tegenw. deelw.	Verleden deelwoord.	
mogen	mogende	gemoogd	

OPMERKING. Het verleden deelw. *gemoogd* (zwak) wordt in den regel vervangen door den infinitief *mogen*, gevolgd door een andere onbepaalde wijs: *Ik heb het niet mogen doen*. De gebiedende wijs ontbreekt. *Mocht* staat voor *mochte* (uit *mogede*, *moogde* en is dus een zwakke vorm); de *t* van *mocht* is alzoo geen letter van den stam, maar een tijdsuitgang. Het werkwoord *vermogen* heeft *vermocht* (onv. verl. tijd) en wel eens *vermocht* (verleden deelw.).

333.

KUNNEN.

Aantoonende wijs.		Aanvoegende wijs.	
Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.	Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.
ik kan	ik konde (kon)	ik kunne	ik konde
je kunt	je kondt	—	—
hij kan	hij konde (kon)	hij kunne	hij konde
wij kunnen	wij konden	wij kunnen	wij konden
gij kunt	gij kondt	gij kunnet	gij kondet
zij kunnen	zij konden	zij kunnen	zij konden

Onbep. wijs.	Tegenw. deelw.	Verleden deelwoord.
kunnen	kunnende	gekund

OPMERKING. Het verleden deelwoord *gekund* (zwak) wordt, als het gevolgd wordt door een infinitief, steeds door de onbepaalde wijs vervangen, als: *Ik heb die som niet kunnen maken*. De gebiedende wijs ontbreekt. In den onv. verleden tijd vindt men den zwakken vorm *konde* (vroeger was het w.w. *konnen*), waarvoor men meestal *kon* (1e en 3e pers. enkelv.) bezigt.

334.

ZULLEN.

Aantoonende wijs.		Aanvoegende wijs.	
Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.	Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.
ik zal	ik zoude (zou)	ik zoude	
je zult	je zoudt	—	
hij zal	hij zoude (zou)	ontbreekt	hij zoude
wij zullen	wij zouden		wij zouden
gij zult	gij zoudt		gij zoudet
zij zullen	zij zouden		zij zouden

Onbep. wijs.	Tegenw. deelw.	Verleden deelwoord.
zullen	zullende	ontbreekt

OPMERKING. Het verleden deelwoord ontbreekt, ook de gebiedende wijs. De onv. verleden tijd *zoude* (bij afkorting *zou*) ontstond op zwakke wijze uit een vroeger *zollen* en staat voor *zolde*. De tijdsuitgang *de* van *zoude* wordt dikwijls weggelaten.

335.

WETEN.

Aantoonende wijs.		Aanvoegende wijs.	
Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.	Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.
ik weet	ik wist	ik wete	ik wiste
je weet	je wist	—	—
hij weet	hij wist	hij wete	hij wiste
wij weten	wij wisten	wij weten	wij wisten
gij weet	gij wist	gij wetet	gij wistet
zij weten	zij wisten	zij weten	zij wisten

Onbep. wijs.	Tegenw. deelw.	Verleden deelwoord.
weten	wetende	geweten

OPMERKING. Het verleden deelw. *geweten* wordt algemeen gebruikt; vóór een infinitief wordt het echter vervangen door de onbepaalde wijs, als: *Hij heeft zich niet weten te redden*. In de gebiedende wijs bestaat voor 't enkel- en meervoud de vorm *weet*. *Ik wist* staat voor *ik wiste*, en dit ontstond uit *ik witte* (men denke aan *verwittigen* van *wittig* = *wetend*), de *e* van *weten* is uit *i* ontstaan, en de *t* van *wist* is een tijdsuitgang.

336.

MOETEN.

Aantoonende wijs.		Aanvoegende wijs.	
Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.	Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.
ik moet	ik moest	ik moete	ik moeste
je moet	je moest	—	—
hij moet	hij moest	hij moete	hij moeste
wij moeten	wij moesten	wij moeten	wij moesten
gij moet	gij moest	gij moetet	gij moestet
zij moeten	zij moesten	zij moeten	zij moesten

Onbep. wijs.	Tegenw. deelw.	Verleden deelwoord.
moeten	moetende	gemoeten

OPMERKING. Het verleden deelwoord wordt weinig gebezigd; in den regel wordt het vervangen door de onbepaalde wijs met een anderen infinitief, als: *Ik had het niet moeten doen, niet moeten gelooven, enz.* De

vorm *moest* staat voor *moeste*, en dit ontstond uit *moette*, de slotletter *t* is alzoo een tijdsuitgang; de onvolt. verleden tijd is dus zwak. In de spreektaal hoort men vaak *most* voor *moest*. Het verleden deelwoord is sterk.

337. Ook de sterke werkwoorden *doen*, *plegen* en *zijn* behooren tot de onregelmatige.

DOEN.

Aantoonende wijs.		Aanvoegende wijs.	
Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.	Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.
ik doe	ik deed	ik doe	ik dede
je doet	je deedt	—	—
hij doet	hij deed	hij doe	hij dede
wij doen	wij deden	wij doen	wij deden
gij doet	gij deedt	gij doet	gij dedet
zij doen	zij deden	zij doen	zij deden
Onbep. wijs.	Tegenw. deelw.	Verleden deelwoord.	
doen	doende	gedaan	

OPMERKING. De gebiedende wijs is *doe*, *doet*. Ik *deed* staat voor: ik *dede*, zoodat de onv. verleden tijd zwak gevormd is door herhaling, nl. evenals bij een zwak werkwoord door aanhechting van *de*. Het verleden deelwoord is sterk.

338.

PLEGEN.

Het w.w. *plegen* (gewoon zijn te doen) had voorheen in den onvolt. verleden tijd *plach* of *plag*, meerv. *plagen*; uit *plag* ontstond door achtervoeging van een *t* de heden-daagsche vorm *placht*, welke *t* ook in het meerv. werd opgenomen: *plachten*. Het oudste verleden deelw. *geploegen* is verdwenen; men bezigt thans den infinitief, als: *Ik heb veel plegen te wandelen*.

339.

ZIJN.

Aantoonende wijs.		Aanvoegende wijs.	
Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.	Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.
ik ben	ik was	ik zij	ik ware
je bent	je waart	—	—

hij is	hij was	hij zij	hij ware
wij zijn	wij waren	wij zijn	wij waren
gij zijt	gij waart	hij zijt	gij waart
zij zijn	zij waren	zij zijn	zij waren

Onbep. wijs. Tegenw. deelw. Verleden deelwoord.
zijn of wezen zijnde of wezende geweest

OPMERKINGEN. 10. De gebiedende wijs is *wees*, *weest* of *zijt*. Het verleden deelwoord is thans *geweest* (met *t* als slotletter, omdat het woord onbuigbaar is (§ 42), vroeger *gewezen*, dat enkel nog als bijv. nw. voorkomt, als: *een gewezen minister*. Het tegenw. deelwoord *wezend* komt zelden voor, wèl bezigt men *afwezend*, *aanwezend*; ook *zijnd* of *zijnde* wordt in den regel vermeden. De vormen met *w* als beginletter zijn van den stam *was*. De vorm *ben* (vroeger *bem* = be + m) alsmede in het dialect *best* (= be + st) bevatten nog den stam *be*; *is* (hij *is*) was vroeger *ist*, en mist thans de *t*. Het meervoud van den onvolt. verleden tijd der aant. wijs en de geheele onvolt. verleden tijd der aanv. wijs hebben een *r* in plaats van *z*. — Het werkwoord ontleent zijn vormen aan verschillende stammen; de voornaamste daaronder is *wezen*.

20. *Durven*, *dorren* en *willen* behooren oorspronkelijk evenals: *mogen*, *kunnen*, *zullen*, *weten* en *moeten* tot de w.w. met een opgeschoven verleden tijd. *Durven* is thans regelmatig zwak: *ik durfde*, *heb gedurfd*. Naast *durfde* staat *dorst*, de zwakke onvolt. verleden tijd van *dorren* (darren), dat *stout zijn*, *wagen* bet.; thans bestaan nog: *ik*, *je*, *hij* dorst; *wij*, *gij*, *zij* dorsten.

340. *Willen* is zwak, het mist de *t* in den 3^{en} pers. enkelv. van den onvolt. tegenw. tijd der aant. wijs; de gebiedende wijs is *wil*, *wilt*; het verleden deelw. is zwak, doch ook bij dit w.w. bezigt men vaak de onbepaalde wijs in plaats: *Gij hebt het niet willen gelooven*. Naast *ik wilde*, *je*, *ge wildet*, *hij wilde* staan: *ik wou(de)*, *je*, *ge woudt (woudet)*, *hij wou(de)*, op zwakke wijze ontstaan uit *wolde* van een vroegeren stam *wol* (vergelijk 't Duitsche *wollen*).

341. De w.w.: *brenge*, *denke*, *dunke*, *koop*, *zoek* en *werke* (vroeger *worke*) zijn zwakke w.w. De oorspronkelijke tijdsuitgang *te* in: *brachte*, *dachte*, *dochte*, *kochte*, *zochte* is verminkt tot *t* in 't hedendaagsche *bracht*, *dacht*, *docht*, *kocht*, *zocht*. Hier bestaat verminking van den uitgang.

OPMERKINGEN. 1°. De klinkers in den onvolt. verleden tijd zijn wel niet dezelfde als die in den onvolt. tegenw. tijd; doch bij deze en andere onregelmatige werkwoorden, die in de Duitsche taal reeds onregelmatig waren vóór den aanvang der Nederlandsche taal, schuilt die klankwijziging dikwijls in de onbepaalde wijs zelve. Zoo is *brenge*n ontstaan uit *brange*n, en in *bracht*, *gebracht* is de *n* uitgestooten; *denke*n ontstond uit *danke*n; — bij *docht*, *gedocht* (van *dunke*n) heeft men wisseling van *u* en *o*; enz.

2°. *Kocht* ontstond uit *koft*; evenzoo *gekocht* uit *gekofst*, beide vormen houden voeling met het Duitsche *kaufen* (koope)n, *zocht* en *gezocht* vertoon den overgang van *oe* in *o* (vergelijk *bloem*, *blom*; *soep*, *sop*) en dien van *k* in *ch*.

3°. Men ziet, dat de slotletter van den stam dezer w.w. nl. *g*, *k*, *p*, in *ch* is overgegaan.

342. Het w.w. *werken* (arbeiden) is thans regelmatig zwak. Naast *werken* stond oulings de bijvorm *worken* (maken) met de zwakke vormen *work-te*, *geworkt*, welke overgingen in *worchte*, *geworcht*, waaruit *wrochte*, *wrocht* en *gewrocht* ontstonden. Deze vormen bet. thans het *maken* van iets zeldzaams of groots.

343. Het w.w. *hebben* had oulings den vorm *haven*, een vorm, die nog voortleeft in *heeft* uit *hevet* (*havet*). De onvolt. verl. tijd had op zwakke wijze *havede*, *havde*, waaruit door verminking *had* ontstond; het verleden deelw. was *gehaved*, *gehav-d*, waaruit ons *gehad*.

HEBBEN.

Aantoonende wijs.		Aanvoegende wijs.	
Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.	Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.
ik heb	ik had	ik hebbe	ik hadde
je hebt	je hadt	—	—
hij heeft	hij had	hij hebbe	hij hadde
wij hebben	wij hadden	wij hebben	wij hadden
gij hebt	gij hadt	gij hebbet	zij haddet
zij hebben	zij hadden	zij hebben	zij hadden
Onbep. wijs.	Tegenw. deelw.	Verleden deelwoord.	
hebben	hebbende	gehad	

TWEEDE LES: HET LIDWOORD.

344. De verbuiging van 't lidwoord van bepaaldheid is als volgt:

	Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor de 3 geslachten.
1. de	de	het	de
2. van den, des.	van de, der	van het, (des)	van de, der
3. den	de, der	het, den	de, (den)
4. den	de	het	de

OPMERKINGEN. 10. De derde naamval vr. enkelv. was vroeger *der*; die van het onzijdig enkelvoud was vroeger *den*; beide zijn alleen nog te vinden in hooger en stijl of in staande uitdrukkingen, bijv.: *Inderdaad, indertijd. Diensten den lande bewezen. In den beginne. In den gebede. In den jare. In den vreemde. Broeders van den gilde. Met den koorde. Met den zwaarde. Op den huize. Om den broode.*

20. De tusschen haakjes geplaatste vormen worden minder gebezigd.

345. De verbuiging van 't lidwoord van eenheid is aldus:

	Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor de 3 geslachten
1. een	eene	een	
2. van eenen.	van eene,	van een, (Dit be-	
eens	eener	(eens) staat niet.)	
3. eenen	eene, (eener)	een, (eenen)	
4. eenen	eene	een	

OPMERKINGEN. 10. De derde naamv. vrouw. enkelv. *eener* komt zelden meer voor, evenmin bezigt men *eenen* voor 't onzijdig enkelv. 3e nvl.

20. De verbuigingsuitgangen *e* en *en* worden ook hier dikwijls weggelaten: *Ik kocht eenen (een', een) hond. Zij had eene (een) duif.*

30. De verbuiging van het ontkennend lidwoord *geen* is als die van *een*; — in het meervoud: *geen(e) — van geene — geen(en) — geen(e).*

DERDE LES: HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

346. Bij de verbuiging (declinatie) der zelfst. nw. onderscheidt men twee gevallen, nl. de sterke en de zwakke verbuiging. In de oudere Germaansche talen is de sterke verbuiging rijker aan uitgangen dan de zwakke, die van jonger dagteekening is.

347. Tot de zwakke verbuiging behooren betrekkelijk weinig substantieven. De 2^e nvl. enkelvoud dezer zelfst. nw. heeft den uitgang *en* of *n*; de 3^e en 4^e nvl. hebben geen uitgang. Ook in het meervoud bestaan er geen verbuigingsuitgangen meer. — Er behooren toe:

a. Een negental mannelijke persoonsnamen: *graaf, heer, hertog, prins, mensch, profeet, vorst, paus, knaap.*

b. Eenige mannelijke persoonsnamen op *e*, als: *bode, bediende, beambte, getuige.*

c. De bijv. nw., die als mannelijke persoonsnamen gebezigd worden en op een toonlooze *e* uitgaan: *de arme, de zwakke, de goede*, enz.

d. Het onzijdige *hart*.

OPMERKINGEN. 10. In lageren stijl en in de spreektaal wordt de 2e naamv. in den regel omschreven met het voorzetsel *van*, als: *van den prins, van den bode, van den arme, van het hart.*

20. Samenstellingen met *graaf*, als *dijkgraaf* en ook die met *heer*, als: *gastheer, kamerheer, veldheer, leenheer, mijnheer*, enz. worden sterk verbogen, omdat zij jonger zijn van vorming en de sterke verbuiging overheerschend is geworden. — Men zegt welluidendheidshalve *des pausen* voor *des pauses*.

30. Het zelfst. nw. *hart, harte* werd vroeger vrouwelijk en onzijdig gebruikt; nog zegt men: *ter harte nemen*.

348. VOORBEELD VAN ZWAKKE VERBUIGING.

Enkelvoud.

1. de graaf	de mensch	het hart
2. des graven	des menschen	des harten
3. den graaf	den mensch	het hart
4. den graaf	den mensch	het hart

Enkelvoud.

1. de bode	de arme	de geleerde
2. des boden	des armen	des geleerden
3. den bode	den arme	den geleerde
4. den bode	den arme	den geleerde

349. De sterke zelfst. nw. nemen in den 2^{en} naamv. enkelvoud ten deele *es* of *s* aan, ten deele blijven zij onverbogen, als: *des huizes*, *des tuins*; *der moeder*, *der bloem*, enz. De overige naamvallen, ook die in het meervoud, missen elken uitgang. De sterke verbuiging komt verreweg het meest voor, ja, is nagenoeg algemeen; er behooren toe:

a. Alle mannelijke zelfst. nw., behalve de in § 347 genoemde.

b. Alle vrouwelijke, zonder uitzondering.

c. Alle onzijdige, behalve *hart*.

350. VOORBEELD VAN STERKE VERBUIGING.

Enkelvoud.

1. de vader	de moeder	het kind
2. des vaders	der moeder	des kinds
3. den vader	de moeder	het kind
4. den vader	de moeder	het kind

351. De 2^e naamv. der sterke verbuiging wordt, vooral in de spreektaal, in den regel omschreven met *van*, als: *van den vader*, *van het land*; *van de bloem*, *van de moeder*, enz. Bij mannelijke en onzijdige zelfst. nw. op *s*, *sch*, *st*, *te* is die omschrijving, ook in hoogerem stijl, wel-luidendshalve noodzakelijk, als: *van den hals*, *van het moeras*, *van het bosch*, *van het geruisch*, *van den bast*, *van het nest*, *van het gebergte*, *van het gevogelte*, enz.

OPMERKING. De sterke 2^e naamval enkelv. werd eertijds ook gevormd door *es*; vandaar nog: *des huizes*, *des kruises*, *des vleesches*, *des geestes*, *des daags* (des dages), *zijns weegs* (zijns wegcs).

352. De 3^e naamv. enkelv. van mann. en onz. sterke zelfst. nw. werd eertijds gevormd door den uitgang *e*; overblijfselen hiervan vinden we nog in staande uitdrukkingen, als: *ten dienste, bij monde, onder eede, Gode, vandaag* (van + dage), *te velde, in geschrifte, den lande, in koelen bloede, uit hoofde, ten getale*, enz.

353. Mannelijke en vrouwelijke voornamen, welke als bijv. bepalingen vóór het zelfstandig nw. staan, waarvan ze afhangen ¹⁾, nemen in den 2^{en} nvl. enkelv. 's (apostrophe-s) of s aan, alnaar de voornaam op een volkomen klinker eindigt of niet, als: *Otto's pennen, Anna's boeken, Willems passer, Jans mes, Hendriks lei, Elizes parasol, Leentjes brief, Mietjes werk*, enz.

OPMERKINGEN. 10. Voor vrouwelijke verwantschapsnamen geldt dezelfde regel, als: *Op Moeders schoot, Tantes brief, Nichtjes mof, Grootmoeders bril*.

20. De 2e-naamvals *s* is zoo algemeen geworden, dat men ze niet enkel aan vrouwelijke enkelv. maar zelfs aan een paar meervoudige zelfst. nw. hecht, als: *armeluis kinderen, rijkeluis wensch*.

30. Bij voornamen op *s*, als: *Dorus, Philippus*, bezigt men in den regel de omschrijving, als: *de boeken van Dorus, van Philippus*; ook is deze omschrijving bij de overige voornamen, in de spreektaal en in lageren stijl, vrij algemeen.

354. De genitief van familienamen vormt men bij inversie, altijd ter wille der duidelijkheid, door 's; dien van familienamen, welke op een sisklank uitgaan, vormt men enkel door een apostrophe ('), bijv.: *Van Zanten's paarden, Vermeulen's weilanden; Tollens' werken, Huygens' gedichten*.

OPMERKING. Alleen bij algemeen bekende familienamen is die voorzorg niet noodig en wordt de *s* van den 2en naamval, zoo mogelijk, vastgeschreven, als: *Vondels werken, Bilderdijks gedichten, Rembrandts doeken*, omdat hier geen verkeerde opvatting gevreesd behoef te worden; echter *Da Costa's gedichten*, enz.

1) Dit heet *omkeering* of *inversie*, (Zie § 87, Opm. 30), omdat de bepaling vóór het bepaalde woord staat.

355. Bij aardrijkskundige namen (hun spelling wordt bekend ondersteld) wordt bij inversie de *s* van den 2^{en} naamval met het substantief aaneengeschreven, als: *Leidens ontzet*, *Alkmaars victorie*, *Duitschlands wouden*, *Spanjes kusten*; doch als het zelfst. nw. op een volkomen klinker eindigt, bezigt men weer duidelijkheidshalve 's, als: *Java's rijkdom*, *Borneo's rivieren*, enz.

OPMERKING. Waar in één dezer gevallen de *s* van den tweeden naamval onaangenaam zou klinken, bezigt men liever de omschrijving, bijv.: *De straten van Parijs*, *van Napels*, *van Den Bosch*, *van Cadix*; *het meer van Constanz*, *van Genève*, enz.

VIERDE LES: HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD.

356. Alleen het attributief gebezigde bijv. nw., onmiddellijk vóór zijn zelfst. nw. staande, heeft een *verbuiging* (declinatie). Ook bij deze wordt geslacht, getal en naamval onderscheiden, d. i. een dergelijk gebruikt bijv. nw. komt met zijn zelfst. nw. overeen in geslacht, getal en naamval.

OPMERKINGEN. 10. Het attributief *gebezigd* bijv. nw., dat achter zijn zelfst. nw. staat (§ 232), of dat door een lidwoord van zijn zelfst. nw. is gescheiden, is onverbuigbaar: *Ik geloof in God almachtig*. *Zoo zwaar eene taak*. *Heel de wereld*. *Te ver eene reis*.

20. Ook het praedicatief gebezigde bijv. wordt niet verbogen (§ 232): *Die toren is hoog*. *Die teekeningen zijn fraai*. *Mannen, vrouwen en kinderen kwamen zingende thuis*.

357. Evenals bij de zelfst. nw. onderscheidt men bij de bijv. nw. een *sterke* en een *zwakke* verbuiging, met dit verschil, dat een zelfde bijv. nw. sterk en zwak kan verbogen worden. De *zwakke* verbuiging is thans de algemeene. Deze komt voor achter het bepalend lidwoord, een bijv. bezitt. voornaamw., of eenig ander bijv. bepalend woord, dat als het lidwoord *de* verbogen wordt. In de spreektaal worden de uitgangen verwaarloosd.

358. VOORBEELD VAN ZWAKKE VERBUIGING.

Mannelijk.	Enkelvoud.		Meervoud.
	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor de 3 geslachten.
1. hooge	hooge	hooge	hooge
2. hoogen	hooge	hooge(n)	hooge
3. hoogen	hooge	hooge	hooge(n)
4. hoogen	hooge	hooge	hooge

OPMERKINGEN. 10. In plaats van: *des goeden vaders, der goede moeder, des hoogen huizes*, bezigt men in de spreektaal liefst den omschreven 2en naamval: *van den goeden vader, van de goede moeder, van het hooge huis*.

20. In geschriften van ouden datum vindt men als den 3en naamv. van het onzijdig enkelv. den vorm *hoogen*, als: *den hoogen kastele, den sterken paarde*, enz.

30. Wat de verdubbeling en verzachting der slotletter aangaat, gelden dezelfde regels als bij de zelfst. nw.: bv. *drukke, smalle; brave (braaf), booze (boos)*, enz.

359. De sterke verbuiging heeft dezelfde uitgangen als het lidwoord van bepaaldheid. (§ 344).

VOORBEELD VAN STERKE VERBUIGING VAN EEN BIJV. NW.

1. hoog	hooge	hoog	hooge
2. hoogs	hooger	hoogs	hooger
3. hoogen	hooger	hoogen	hoogen
4. hoog	hooge	hoog	hooge

OPMERKING. In den 4en nvl. mann. enkelv. mist het sterk verbogen bijv. nw. den uitgang *en*.

In dit geval drukt de verbuigingsuitgang van het bijv. nw. en niet het begeleidende woord (als bij de zwakke verbuiging) de betrekking uit.

360. De sterke verbuiging van het bijv. nw. bepaalt zich enkel tot eenige staande uitdrukkingen:

a. Voorbeelden van den sterkentweeden naamval, enkelvoud.

Mannelijk: *goedsmoeds, geenszins, blootsvoets, eenigszins, veelszins*, enz.

Vrouwelijk: *ouder gewoonte, onverrichter zake, vergelijkender wijze, ouderwetsch, langzamerhand, middelerwijl, enz.*

Onzijdig: *blootshoofs.*

b. Voorbeelden van den sterken tweeden naamval, enkelvoud.

Mannelijk: *met voorbedachten rade, in arren (= boozen) moede (gemoed).*

Vrouwelijk: *op heeterdaad, met luider stemme, te bekwamer tijd, te goeder trouw, in aller ijf, van ganscher harte, enz.*

Onzijdig: *in grooten getale, van koninklijken geslachte, in koelen bloede, in levenden lijve, enz.*

OPMERKINGEN. 10. Van het meervoud bestaan enkel nog: *allerwegen, allerhande, Allerheiligen* als voorbeelden van den sterken genitief.

20. Men ziet, dat sommige voorzetsels vroeger den derden naamval regeerden, als: *te, van, met, in, enz.*

361. De 1^e en 4^e naamval onzijdig enkelv. van het bijv. nw. vindt men na: *een, geen, eenig, menig, ieder, elk, welk, zeker, zulk, veel, weinig: Een fraai schip. Menig oud kasteel. Welk oud gebouw? Zulk oud goud. Veel ouderwetsch koperwerk. Weinig gaaf hout.*

362. De 1^e en 4^e naamval mannelijk enkelv. komt nog voor bij persoonsnamen, voorafgegaan door *een, geen, eenig, menig, ieder, elk, zeker, welk*, wanneer de hoedanigheid den persoon kenmerkt in zijn *waardigheid, beroep, ambacht, betrekking*, enz. *Een goed vorst* (d. i. goed als vorst), *zeker knap advocaat* (d. i. kundig als advocaat), *eenig handig smid*, enz.

OPMERKINGEN. 10. *Een goede vorst, zekere knappe advocaat*, enz. betee-
kenen goede, knappe enz. *menschen.*

20. In uitdrukkingen, als: *Karel de Stoute, Philips de Goede, Lodewijk de Vrome*, enz. wordt het bijv. nw. in den regel verbogen, alsof het vóór het zelfst. nw. stond, aldus: *Karel de Stoute* was dapper. Men herkende *Karel den Stouten* aan den zegelring.

39. Ook vindt men schrijvers, die *de Stoute* enz. als een zelfst. nw. beschouwen, nl. als bijstelling: *door Karel den Stoute, aan Lodewijk den Frome*. Vergelijk ook: *Willem de Veroveraar, Hendrik de Leeuw*, enz.

363. Ter wille der welluidendheid laat men de verbuigings-uitgangen weg bij de stoffelijke bijv. nw. op **en**, bij twee- of meerlettergrepige bijv. nw. op **en**, alsmede bij drie- en meerlettergrepige bijv. nw. op **er**, als: *voor den gouden ring, der gouden ringen; den tevreden landman, der tevreden landlieden; de Rotterdammer courant*, enz.

OPMERKING. Evenzoo bezigt men welluidendheidshalve de onverbogen vormen der sterke verleden deelw. en wel in alle naamv., als: *Het beslagen paard, de overleden dame, aan den hooggeboren heer, aan de hooggeboren vrouwe*, enz. Ook de bijv. nw. *dronken, eigen, verscheiden* laat men liefst onverbogen, als: *Ik heb een dronken matroos gezien. Ik heb het van mijn eigen broeder gehoord*.

364. De stoffelijke bijv. nw. op *sch*, als: *lakensch, dufelsch, neteldoeksch* worden voluit zwak verbogen, evenzoo andere afleidingen met *sch*, bijv.: *van den Amsterdamschen schipper, op een Keulsche aak*, enz.

OPMERKING. De bijv. nw. *rechter* en *linker* worden met het volgende zelfst. nw. aaneengeschreven en blijven als leden eener samenstelling onverbogen, bijv.: *aan den rechterkant*, enz.

VIJFDE LES: HET PERSOONLIJK VOORNAAMWOORD.

365. Het persoonlijk voornaamw. van den 1^{en} persoon wordt verbogen als volgt:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. ik	wij
2. mijns, mijner	ons, onzer
3. mij	ons
4. mij	ons

OPMERKINGEN. 10. Als *ik* geen nadruk hebben moet, hoort men in de beschaafde spreektaal algemeen den toonzwakken vorm 'k, meestal samengebonden met het w.w., bijv.: 'k was (als: *kwas*); zal 'k lezen (als: *zalk lezen*).

20. De toonzwakke vorm van *mij* is *me*: *Hij zal me wel helpen*.

366. Het persoonlijk voornw. van den 2^{en} persoon enkelv. *du* is reeds eeuwen in onbruik; men bezigt thans bijvormen van *gij*, nl. *ge*, *je*, *jij* en soms *jou*. Vooral *je* komt in de gemeenzame taal veel voor; *jou* klinkt wat hard: *Is dit boek van jou?* Ook bezigt men *U*, d. i. *UEdele*.

Enkelvoud.

1. **gij, ge, je, jij, U**
2. —
3. **je, jou, U**
4. **je, jou, U**

Meervoud.

- ge, gij, jullie, U**
uws, uwer
je, jullie, U
je, jullie, U

OPMERKINGEN. 10. Het voornw. *jij* is slechts 1e nv. enkelv.; het krijgt eenigen nadruk, bv. *Jij hebt het gedaan*.

20. In den 1en, 3en en 4en nv. meerv. bezigt men in de spreektaal *jelui* (jullie). De 2e nvl. enk. wordt omschreven: *De gelijke van je*.

367. Het persoonlijk voornw. van den 3^{en} persoon wordt verbogen als volgt:

Enkelvoud.

1. **hij**
2. **zijns, zijner**
3. **hem**
4. **hem**

Mannelijk.

Meervoud.

- zij**
huns, hunner, hun, er
hun, ze
hen, ze

Vrouwelijk.

1. **zij**
2. **haars, harer**
3. **haar, ze**
4. **haar, ze**

- zij**
haars, harer, haar, er
haar, ze
haar, ze

Onzijdig.

1. **het**
2. **zijns, zijner**
3. **het**
4. **het**

- zij**
huns, hunner, hun, er
hun, ze
hen, ze

OPMERKINGEN. 10. De toonzwakke vorm van *hij* is *i*, van *hem* is de die vorm *'m*, van *haar* is het *'r* of *d'r*, van *het* is het *'t*, van *zij*, *ze*.

20. *Het* heeft weinig toonsterkte. Daarom zegt men niet: *Erbarm u over het*, en evenmin *met het*, *door het*, *naast het*, maar *er over*, *er mede*,

er door, er naast. Dit zijn bijwoordelijke uitdrukkingen, ze heeten wel persoonlijk voornaamw. bijwoorden.

30. Ook de vormen: *met hem, met haar* bij zaaknamen vervangt men door *er mede*, bijv.: *De pen is zeer slecht, ik kan er niet mede schrijven.*

40. De onderscheiding *hun* (3e nvl.) en *hen* (4e nvl.) heeft haar grond niet in de taal, maar is te beschouwen als gaandeweg ontstaan door klankwisseling.

50. *Ik heb er geroepen. Ik heb er den brief gegeven:* hier is *er* pers. voornw. vr. enkel- of meervoud, met de bet. van *haar*.

368. De genitiefvormen nl. die op *s* en *er* komen schaars voor, echter wel in gedichten, gebeden, enz. In het gewone proza en in de spreektaal worden zij omschreven door: *van, over, onder, aan*, of vervangen door den vierden naamval: *Wie van u? Erbarm u over ons. Eenigen onder hen. Gedenk aan den lieven William. (C. O.). Die (Huibert Baas) at droog brood en schaamde 't zich. (Staring).*

VOORBEELDEN. a. *Ontferm u mijner, Erbarm u zijner, Niemand trekt zich mijner aan;* b. *Hij is uwer niet waardig, Wees mijner indachtig;* c. *Wie onzer? Wie hunner? Wie uwer? Niemand onzer, Iemand uwer;* d. *Twee onzer, drie hunner, eenigen harer, velen uwer;* e. *Hij is mijns gelijke, Zij is uws gelijke niet;* f. *Om mijns zelfs wil, Om haar zelfs wil, Om haars zelfs wil;* g. *Ons aller Vader, hun beider vriend.*

OPMERKINGEN. 10. In: *Hij is mijns gelijke* is *mijns* een persoonlijk voornw.; ware het een bezitt. voornw. als in: *mijns vaders*, dan moest het als bijv. nw. met *gelijke* in geslacht, getal en naamval overeenkomen.

20. Vóór de telwoorden *aller* en *beider* (onder *g*) beschouwe men de voornw. wel degelijk als persoonlijke in den 2en nvl. Vroeger schreef men: *Onzer aller Vader, hunner beider vriend;* door afkorting ontstonden de vormen *ons, hun*, enz.

30. Het persoonlijk voornw. *er* komt in 't meervoud voor; het geslacht hangt af van de beteekenis: *Ik heb er tien* (appels); *zij hebben er vele* (bloemen); *wij kochten er drie* (varkens). Dit *er* moet niet verward worden

met het bijwoord *er* in: *Er wordt gepraat*. Men beschouwe eens den volzin: *Er zijn er nog tien* (appels).

369. Het wederkeerend voornw. *zich* dient voor de drie geslachten en mist alle verbuiging; de wederkeerige voornw. *elkander*, *malkander* (*elkaar*, *malkaar*) hebben in den 2^{en} nvl. een *s*: *Bederf elkanders werk niet*; de 3^e en 4^e nvl. blijven onverbogen: *Geef elkaar de hand*. *Help malkaar*.

ZESDE LES: HET ONBEPAALENDE VOORNAAMWOORD.

370. *Men* komt enkel in den 1^{en} nvl. voor; *iemand* en *niemand* hebben evenals *iedereen* en *elkeen* in den 2^{en} nvl. een *s*: *iemands*, *niemands*, *iedereens*, *elkeens*: *Bederf niemands werk*. *Hij is iedereens verdriet*. De overige buigbare onbep. voornw. volgen de gewone verbuiging: *Ik hoorde het van dezen en genen*. *Hebt ge ook het een of ander boek voor me*. *Iederen dag gaat hij uit visschen*. *Op zekeren dag*. *Te eeniger tijd*. *Wien die taal ook behage*, *mij niet!*

ZEVENDE LES: HET BEZITTELIJK VOORNAAMWOORD.

371. De bijvoeglijke bezitt. voornaamw. worden verbogen als bijv. nw.

	Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor de 3 geslachten.
1. mijn	mijne	mijn	mijne
2. van mijnen,	van mijne,	van mijn,	van mijne,
mijns	mijner	mijns	mijner
3. mijnen	mijne(r)	mijn(en)	mijne(n)
4. mijnen	mijne	mijn	mijne

OPMERKINGEN. 10. Al de bezitt. voornw. worden bijvoeglijk naar dit model verbogen, alleen *ons* luidt in den 1^{en} naamv. mannel. enkelv. *onze*: *Onze hond is waakzaam*.

20. In de plaats van *mijnen* enz. kan men ook schrijven *mijn'*, bijv.:

Ik roep mijn' broeder. Vele schrijvers laten de uitgangen *c* en *en* weg (uitgezonderd bij *onze*) en schrijven: *van mijn vader, aan mijn moeder, enz.*

30. De 3e nvl. onzijdig enkelv. was oudtijds *mijnen*, bijv.: *te mijnen huize*, (waaruit bij verkorting ontstond *te mijnent*).

40. De uitgangen tusschen haakjes worden minder gebezigd.

372. Wordt het bezittelijk voornw. zelfstandig gebezigd en ontleent het zijn beteekenis aan een voorafgaand zelfst. nw., dan is de verbuiging als die van een zwak bijv. nw.

		Enkelvoud.	Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor de 3 geslachten.
1. de mijne	de mijne	het mijne	de mijne
2. van den mijnen,	van de mijne,	van het mijne	van de mijne,
des mijnen	der mijne		der mijne
3. den mijnen	de(r) mijne	het mijne	den mijnen
4. den mijnen	de mijne	het mijne	de mijne

OPMERKINGEN. 10. Men dient er op te letten, dat de 3e en de 4e nvl. mannelijk enkelvoud op *en* uitgaan.

20. VOORBEELDEN. Uw hond en *de mijne* zijn oud. Ik hoor het geblaf uws honds en dat *des mijnen*. Geef uwen hond en ook *den mijnen* wat brood. Ik roep uwen hond en ook *den mijnen*. Uw honden en ook *de mijne* zijn oud. Ik hoor het geblaf uwer honden en dat *der mijne*. Geef uwen honden en ook *den mijnen* wat brood. Ik roep uw honden en ook *de mijne*.

373. Als geen zelfstandigheid genoemd is, heeft het zelfst. bezitt. voornw. de verbuiging van een zelfst. nw.

		Enkelvoud.	Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor het M. en V.
1. de mijne	de mijne	het mijne	de mijnen
2. des mijnen	der mijne	v. h. mijne	der mijnen
3. den mijne	de(r) mijne	het mijne	den mijnen
4. den mijne	de mijne	het mijne	de mijnen

VOORBEELDEN. *Zij wordt de mijne. Al het mijne is het uwe. Zij meent, van 't hare ging het af, wat Fohi goeds aan andren gaf. De mijnen zijn welvarend. Het geluk der uwen. Deel het spoedig den hunnen mede. Groot-*

moeder zat omringd door al de haren. Napoleon en de zijnen. Columbus en de zijnen. God verlaat de zijnen niet.

OPMERKING. In dichterlijke taal bezigt men het bezittelijk voornw. als naamw. gezegde (praedicaat) zonder lidwoord, als: *Heel dees dag is we, weest blij, komt weer vóór avond.* (DAUTZENBERG). *Bilderdijk is mijn.* (DA COSTA).

ACHTSTE LES: HET AANWIJZEND VOORNAAMWOORD.

374. De aanw. voornw. worden zelfstandig en bijvoeglijk verbogen als sterke bijv. nw.; de 2^e nvl. wordt in den regel omschreven.

	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor de 3 geslachten.
	Enkelvoud.			Meervoud.
1.	deze	deze	dit	deze
2.	van dezen, dezes	van deze, dezer	van dit, dezes	van deze, dezer
3.	dezen	deze(r)	dit, dezen	deze(n)
4.	dezen	deze	dit	deze

OPMERKING. De 2^e nvl. onzijdig enk. *dezes* komt, bijna niet meer voor; in de spreektaal bezigt men altijd *van dit*: *De breedte van dit kanaal.* Ook de overige 2^e nvl.: *dezes* (mann.), *dezer* (enk. en meerv.) behooren tot de meer deftige taal. Evenzoo *dezer* (3^e nvl. v. enkelv.): *te dezer plaatse.*

375. De verbuiging van *die* is als volgt:

	Enkelvoud.			Meervoud.
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor de 3 geslachten.
1.	die	die	dat	die
2.	van dien, diens	van die, dier	van dat, diens	van die, dier
3.	dien	die(r)	dat, dien	die(n)
4.	dien	die	dat	die

OPMERKING. Ook de verschillende 2^e naamv *diens*, *dier* van deze verbuiging worden in spreektaal weinig gehoord; in den regel bezigt men de omschreven vormen. — De 3^e nvl. vr. enkelv. was oudtijds *dier*, als: *te dier plaatse, in dier roege, te dier gelegenheid*; de 3^e nvl. onz. enkelv. was *dien*, als: *uit dien hoofde, met dien verstande, te dien einde.*

376. Het aanw. vnv. *gene* heeft dezelfde verbuiging als *deze*, doch van *gene* wordt de 2^e nvl. altijd omschreven, als: *De steilte van genen oever. Het gezang van gene vrouw.* Voor 't onzijdig enkelvoud, en meestal ook voor 't meervoud, bezigt men de vormen van *gindsche*; *deze* bezigt men in de spreektaal ook voor 't mann. en vrouw. enkelv.: *Ziet gij gindschen heer? Wat wil gindsche vrouw? Hoort gij het gezang van gindsche kinderen?*

	Enkelvoud.		Onzijdig.	Meervoud.	
	Mannelijk.	Vrouwelijk.		Voor de 3 geslachten.	
1.	<i>gene</i>	<i>gene</i>	—	<i>gene</i>	
2.	<i>van genen</i>	<i>van gene</i>	—	<i>van gene</i>	
3.	<i>genen</i>	<i>gene</i>	—	<i>gene(n)</i>	
4.	<i>genen</i>	<i>gene</i>	—	<i>gene</i>	

OPMERKINGEN. 10. Wanneer *deze* en *gene* zelfstandig worden gebruikt en persoonsnamen vervangen, luiden ze in den 1en en 4en nvl. meervoud *dezen* en *genen*: *Er zijn overal vlijtige en luie leerlingen, van dezen heeft men meer verdriet dan van genen.*

20. De oude 2e nvl. van *dat* nl. *dies*, of het toonzwakke *des*, komt zelfstandig voor in: *dieswege, wat dies meer zij; desbewust, deskundige, desgevraagd, desgelijks, des te beter*; de oude 3e nvl. *dien* vindt men in: *dienvolgens, dientengevolge, dienovereenkomstig, bijaldien, doordien, mitsdien.*

30. De (oude) 2e nvl. enk. van *dit* nl. *dezes* komt zelfstandig voor in: *brenger dezès*; de oude 3e nvl. enk. vindt men zelfst. in: *bij dezen, na dezen, vóór dezen.*

40. De 2e naamv. meervoud nl. *dier* vindt men in *diergelijke* of als toonzwakken vorm in *dergelijke* en in: *Er zijn der* (= van die appels, peren, messen) *nog twee.*

50. De 2e nv. vr. enkelv. *dier* komt toonzwak en bijvoeglijk voor in: *derwijze, dermate, derhalve* (van dien kant, van die zijde).

377. *Zelf* wordt verbogen als een zwak bijv. nw.

	Enkelvoud.		Onzijdig.	Meervoud.	
	Mannelijk.	Vrouwelijk.		Voor de 3 geslachten.	
1.	<i>zelve</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve</i>	
2.	—	<i>zelve</i>	—	<i>zelve</i>	
3.	<i>zelven</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve(n)</i>	
4.	<i>zelven</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve</i>	

OPMERKINGEN. 10. De verbogen 2de nvl. komt in 't mann. en onz. enk. thans niet meer voor; men omschrijft hem steeds, als: *van den koning zelven, van mij zelven, van het kind zelve*; — in 't vrouw. bezigt men dan *zelve*, als: *der vrouw zelve*, evenzoo in 't meerv. voor alle geslachten: *der kinderen zelve*.

20. In de uitdrukkingen: *om mijns zelfs wil, om uws zelfs wil, om huns zelfs wil* vindt men den sterken 2en nvl. van *zelf*, welke vorm blijkbaar ook dient voor 't vrouw. en zelfs voor 't meervoud.

NEGENDE LES: HET BEPALINGAANDUIDEND
VOORNAAMWOORD.

378. Het bepalingaanduidend voornw. *degene* heeft de volgende verbuiging:

	Enkelvoud.		Meervoud.
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mann. en Vr.
1. <i>degene</i>	<i>degene</i>	<i>degene</i>	<i>degenen</i>
2. <i>van dengene,</i> <i>desgenen</i>	<i>van degene,</i> <i>dergene</i>	<i>van datgene</i>	<i>van degenen,</i> <i>dergenen</i>
3. <i>dengene</i>	<i>degene</i>	<i>datgene</i>	<i>de(n)genen</i>
4. <i>dengene</i>	<i>degene</i>	<i>datgene</i>	<i>degenen</i>

OPMERKING. Van *degene* (mann.) wordt het tweede lid als een zwak zelfst. nw. verbogen. Ook de vormen *diegene* en *diegenen* worden gebezigd; de verbuiging is dezelfde als die van *degene*. De 2e nvl. *desgenen* en *dergene* komen zeer weinig voor; meestal bezigt men in dit geval de omschrijving; evenzoo bezigt men in 't meerv. liever *van degenen* dan *dergenen*.

379. De verbuiging van *dezelfde*, bijvoeglijk gebruikt, is (wat het tweede lid betreft) als die van een zwak bijvoeglijk nw.

	Enkelvoud.		Meervoud.
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Voor de 3 geslachten.
1. <i>dezelfde</i>	<i>dezelfde</i>	<i>hetzelfde</i>	<i>dezelfde</i>
2. <i>van denzelfden,</i> <i>deszelfden</i>	<i>van dezelfde,</i> <i>derzelfde</i>	<i>van hetzelfde</i>	<i>van denzelfde,</i> <i>derzelfden</i>
3. <i>denzelfden</i>	<i>dezelfde</i>	<i>hetzelfde</i>	<i>de(n)zelfde(n)</i>
4. <i>denzelfden</i>	<i>dezelfde</i>	<i>hetzelfde</i>	<i>dezelfde</i>

OPMERKING. In plaats van *hetzelfde* bezigt men ook *'tzelfde*.

380. Wordt *dezelfde* zelfstandig gebezigd, zoo is de verbuiging als van *degene*, aldus:

1. dezelfde	dezelfde	hetzelfde	dezelfden
2. van denzelfde,	van dezelfde	van hetzelfde	van dezelfde-
deszelfden	derzelfde		den, derzelf-
			den
3. denzelfde	dezelfde	hetzelfde	de(n)zelfden
4. denzelfde	dezelfde	hetzelfde	dezelfden

OPMERKINGEN. 1°. Ook bezigt men *diezelfde* en *datzelfde*, alsmede *diezelfden*. De verbuiging dezer woorden wijkt niet af van de opgegevene.

2°. In plaats van *hetzelfde* bezigt men ook *'tzelfde*. — VOORBEELDEN. *Wie komen daar? Het zijn dezelfde van gisteren. Wien verwacht gij? Denzelfden, dien gij verwacht. Wie zal de solo zingen? Dezelfde van den vorigen keer. Het is mij alles hetzelfde ('tzelfde).*

381. *Zulk*, *zoodanig* en *dusdanig* blijven onverbogen, als zij door het lidwoord *een* gescheiden zijn van hun zelfst. nw., of als zij onmiddellijk vóór een onzijdigen enkelv. stofnaam staan, als: *Koop zulk, zoodanig, dusdanig een' or niet. Zulk, zoodanig, dusdanig brood is zeer smakelijk.* Zoo zij onmiddellijk vóór een mann. of vrouw. zelfst. nw. staan, is hun verbuiging aldus:

Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Voor de 3 geslachten.
1. zulke	zulke	zulke
2. van zulken	van zulke	van zulke
3. zulken	zulke	zulke(n)
4. zulken	zulke	zulke.

VOORBEELDEN. 1°. *Zulke wijn deugt niet. De prijs van zulken wijn is te hoog. Ik geef zulken wijn de voorkeur. Ik koop nooit zulken wijn.* Evenzoo: *Zulke wijnen deugen niet, enz.*

2°. *Zulke zijde is fijn. De glans van zulke zijde is fraai. Zulke groenten smaken lekker. De smaak van zulke groenten. Dat is te veel voor zulke groenten.*

OPMERKINGEN. 10. De verbuiging van *zoodanig* en *dusdanig* is naar dit model.

20. De verbuiging van *dergelijke*, voorafgegaan door het lidwoord *een*, is als die van *zulke*: *Een dergelijke jongen verdient straf. Geef een dergelijken jongen toch straf. Wat dunkt u van een dergelijken jongen? Dezulken en de zoodanigen zijn uitsluitend zelfstandig en meervoud, zij worden verbogen als degenen.* — Indien *dezulke* en *de zoodanige* zaken aanduiden, dan is hun verbuiging als die van *dezelfde* (bijvoeglijk gebezigd), als: *Er zijn vele onbeduidende boeken, dezulke (de zoodanige) moet gij niet lezen; of: Geef denzulken (den zoodanigen) nooit de voorkeur.* — *Dezulke(n)* wijst altijd een soort aan.

TIENDE LES: HET VRAGEND VOORNAAMWOORD.

382. De vragende voornw. hebben in hoofdzaak de verbuiging van een sterk bijvoeglijk naamwoord.

		Enkelvoud.		Meervoud.	
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor 't mann. en vr.	
1.	wie	wie	wat	wie	
2.	van wien, wiens	van wie, wien	wier	van wie, wien	
3.	wien	wie	wat	wien	
4.	wien	wie	wat	wie	

OPMERKING. De 2e naamv. mann en vr. enk. worden meestal omschreven; de oude 2e nvl. van *wat* was *wes*; hij komt nog voor in de voegwoorden: *weshalve*, d. i. om reden van wat, en in *weswege*, d. i. van de zijde van wat.

383. Het bijv. vragend voornw. *welk*, *welke* wordt als een zwak adjectief verbogen.

		Enkelvoud.		Meervoud.	
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor de 3 geslachten.	
1.	welk, welke	welke	welk	welke	
2.	van welken	van welke	van welk	van welke	
3.	welken	welke	welk	welken(n)	
4.	welken	welke	welk	welke	

OPMERKING. Men lette op het onderscheid tusschen: *Welk vorst en welke vorst? Welk keizer en welke keizer? Welk wijsgeer?* bijv.: *Welke vorst vernietigde het Groot-Privilegie? Welke vorst was Philips de Goede?* Met *welke* vraagt men naar den naam, met *welk* naar een hoedanig-

heid. Evenzoo: *Van welk vorst spreekt gij? Van welken vorst spreekt gij?*
In 't laatste geval begeert men weer den naam te kennen.

384. In *welk een, wat een, wat voor (een)* blijven *welk en wat* onverbogen; in *welk een* richt zich *een* in geslacht, getal en naamval naar het zelfst. nw., waarbij het behoort, als: *Welk een' tuin hebt gij gekocht? Welk eene parasol neemt gij?* — In *wat voor een* heeft het partikel *voor* geen kracht van voorzetsel, dus: *Wat voor een man is dat?* evenzoo: *Wat voor eene vrouw is dat?* In 't meerv. bezigt men *wat voor*, als: *Wat voor menschen zijn dat?* — *Wat een* komt in uitroepen in 't enkel- en meervoud *voor*, als: *Wat een held! Wat eene schande! Wat een menschen!*

385. *Hoedanig* wordt in 't enkelvoud gewoonlijk door *een, eene* gevolgd en is dan zelf onverbuigbaar: *Hoedanig een man is hij? Hoedanig eene stad is Leiden?* In 't meervoud wordt *hoedanig* verbogen als een gewoon bijv. nw., zonder 2^{en} naamv.: *Hoedanige menschen zijn dat? Hoedanige bloemen geeft gij de voorkeur? Hoedanige pennen koopt gij?*

ELFDE LES: HET BETREKKELIJK VOORNAAMWOORD.

386. De betrekk. voornw. *die* en *wie* (en hun verbuigingsvormen) zijn eigenlijk aanwijzende en vragende voornw. De verbuiging is als volgt:

		Enkelvoud.		Meervoud.
				Voor de 3 geslachten.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.		
1. <i>die</i>	<i>die</i>	<i>dat (wat)</i>	<i>die</i>	
2. <i>van wien, wiens</i>	<i>van wie, wier</i>	<i>(welks)</i>	<i>van wie, wier</i>	
3. <i>wien</i>	<i>wie</i>	<i>dat</i>	<i>wie(n)</i>	
4. <i>dien (wien)</i>	<i>die (wie)</i>	<i>dat (wat)</i>	<i>die (wie)</i>	

OPMERKINGEN. 10. Dit is de verbuiging van het betr. voornw. met een bepaald antecedent; na een voorzetsel gebruikt men in den 4en naamval *wien, wie, wie*: *De heer, met wien ik reisde; de dame(s), met wie ik reisde.*

20. Na *al, alles, dat, datgene* bezigt men in den 1en en 4en naamval *wat*: *Al, wat er was, is op. Al, wat gij zegt, is waar, enz.*

387. De verbuiging van het betrekk. voornw. *welke* is als volgt:

	Enkelvoud.			Meervoud.
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor de 3 geslachten.
1. <i>welke</i>	<i>welke</i>	<i>hetwelk</i> ('twelk)	<i>welke</i>	
2. <i>welks</i>	<i>welker</i>	<i>welks</i>	<i>welker</i>	
3. <i>welken</i>	<i>welke</i>	<i>hetwelk</i> ('twelk)	<i>welke(n)</i>	
4. <i>welken</i>	<i>welke</i>	<i>hetwelk</i> ('twelk)	<i>welke</i>	

388. De betrekk. voornw. *wie* en *wat* als onbepaald betrekk. voornw. (d. i. zonder antecedent) luiden in den 1^{en} naamval mann. en onzijdig *wie*, *wat*; de 4^e naamval is *wien*, *wat*. De overige naamv. komen zelden voor, doch voor zoover ze gebezigd worden, zijn ze gelijk aan die van de verbuiging in § 386. Het meerv. van *wie*, *wien* is *wie* (1^e en 4^e naamv.).

VOORBEELDEN. *Wie kaatst, moet den bal verwachten. Wat waar is, is eenvoudig. Wie praten, moeten schoolblijven. — Wien gij beschermt, is veilig, o Heer! Wat gij doet, is welgedaan! Wie u beleedigen, beleedigen mij. Wie gij beschermt, zullen veilig zijn. — Wiens brood men eet, diens woord men spreekt. Wien de schoen past, trek hem aan.*

TWAALFDE LES: HET TELWOORD.

389. Van de bepaalde telwoorden wordt *één* in het enkelvoud in de drie geslachten als volgt verbogen:

	Enkelvoud.			Meervoud.
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Voor de 3 geslachten.
1. <i>een</i>	<i>eene</i>	<i>een</i>		
2. <i>van eenen, eens</i>	<i>van eene, eener</i>	<i>van een, eens</i>		(Bestaat
3. <i>eenen</i>	<i>eene(r)</i>	<i>een(en)</i>		niet).
4. <i>eenen</i>	<i>eene</i>	<i>een</i>		

OPMERKINGEN. 10. De derde naamv. vr. enkelv. *eener* komt zelden meer voor; evenmin bezigt men *eenen* voor 't onzijdig enkelv. 3e nvl.

20. Er diende overal een klemtoonteekeu op de *éé* te staan.

30. *Geen* en *half* hebben dezelfde verbuiging, doch komen bovendien in het meervoud voor: *geen(e)*, *van geene*, *geene(n)*, *geene*; *halve*, *van halve*, *halve(n)*, *halve*.

40. Bij de vormen van *een* en *geen* worden veelal de verbuigingsuitgangen *e* of *en* weggelaten: *Ik zie één vrouw*. *Ik kocht één hond*; *ik heb geen appel meer*, enz. Bij *halve*, *halven* echter niet: *Het halve dorp brandde af*. *Ik heb nog een halven gulden*.

50. De overige bepaalde hoofdtelwoorden (behalve *beide*) hebben geen verbuiging.

60. Men zegt: *Dat kost een vierde* (en niet *vierden*) *gulden*. *Tweede derde* (niet *derden*) *plus drie vierde is meer dan één geheel*.

390. De bepaalde ranggetallen alsmede de onbepaalde (nl. *de zooveelste*, *de middelste*, enz.) worden verbogen als gewone bijv. nw.: *Een vergelijking van den eersten, van den tweeden graad*. *Hij was de laatste gast*.

OPMERKING. Worden zij als zelfst. nw. gebezigd van personen, dan krijgen ze in den 1en en 4en nvl. een *n*: *Zij waren niet de eersten maar de laatsten*. *Vele eersten worden op den duur de middelsten of de laatsten*.

391. De onbepaalde hoofdtelwoorden: *geheele* (*heele*), *de gansche*, *de gezamenlijke* komen als bijv. nw., zoowel in 't enkel- als in 't meervoud voor; *ieder*, *iegeijk*, *elk* worden als telwoorden alleen in 't enkelv. gebezigd. Worden *alle*, *eenige*, *vele*, *enkele*, *sommige*, *verscheidene*, *etteijkje* (alsmede *beide* en *andere*) zelfst. gebruikt voor personen, dan krijgen ze in den 1^{en} en den 4^{en} nvl. een *n*: de verbuiging is dan: *allen*, *aller*, *allen*, *allen*; *beiden*, *beider*, *beiden*, *beiden*; van de meeste wordt de 2^e naamv. omschreven.

VOORBEELDEN. *Allen waren tevreden*. *God zorgt voor allen*. *Ik drink op aller welzijn*. *Geef allen een gulden*. *Verwijder allen van hier*. *Aller, beider, sommiger leven stond op het spel*.

OPMERKINGEN. 10. Worden ze gebezigd van zaken, dan is hun verbuiging: *alle*, *van alle*, *allen*, *alle*; *beide*, *van beide*, *beiden*, *beide*, bv.

Onze bezigheden zijn vele. Ik ga mijn paarden beide verkoopen. De prijs van beide (koeien) is zeshonderd gulden, enz.

20. Worden ze bijvoeglijk gebezigd, dan is hun verbuiging als die van het lidw. *de*, meerv.: *alle, aller, allen, alle*; de 2e nvl. worden ook hier vaak omschreven: *Het geluk aller menschen. De prijs van verscheidene weilanden. Allen menschen het hunne geven. Het geschrei beider (van beide) kinderen.*

VIJFDE HOOFDSTUK.

LEER VAN DEN VOLZIN, II.

EERSTE LES: DE BIJWOORDELIJKE BIJZIN. SOORTEN.

392. In § 131 kwamen reeds de soorten van bijw. zinnen ter sprake. Hun benoeming hangt af van hun *beteekenis*; zij doen den dienst van *bijwoordelijke bepalingen*. Zij worden verdeeld in twee groepen: *a.* Dezulke, die dienen ter bepaling van eenig lid van hun hoofdzin; *b.* Dezulke, die dienen ter bepaling van hun hoofdzin als een geheel. Tot groep *a.* behooren de bijw. zinnen van *plaats, tijd, omstandigheid, grond (reden, oorzaak), gevolg, doel, vergelijking, verhouding*; tot groep *b.*: die van *voorwaarde, veronderstelling, van toegeving (inwilliging)* en van *beperking*. Over elk dezer soorten volgt een zeer beknopte beschouwing.

Groep *a.*

393. De bijwoordelijke zinnen van **plaats** worden ingeleid door de voegwoorden: *waar, vanwaar, waarheen, werwaarts, tot waar, zoover of zoover als*; bv.: *Ik ga, waar gij gaat. Gij zult mij niet vergezellen, waarheen ik ga. Hij werd gebracht, werwaarts men ook zijn broeders zou brengen. Alles stond onder water, zoover men maar zien kon.*

OPMERKING. Men verwarre deze bijzinnen van plaats niet met de onderwerps-, de voorwerpszinnen of de bijv. zinnen, die door het bijwoord *waar* worden ingeleid, als: *Het is mij onbekend, werwaarts hij gegaan is. Ik weet niet, waar hij is. Wijs mij de plaats, waar ik gezaaid heb.* In dit geval hoort men in de spreektaal het gramm. voegwoord *of*, dat de verbinding tot stand brengt, en de partikels *werwaarts, waar* enz. heeten alsdan bijwoorden.

394. De betrekking van **tijd** wordt aangewezen door de voegwoorden: *toen, wanneer, als, terwijl, voor(dat), tot(dat), eer(dat), sedert(dat), sinds(dat), nadat, zoodra(als), zooras(als), zoolang(als).*

Het is de taak van den leerling hier zelf de voorbeelden te geven.

OPMERKING. *Toen* drukt gelijktijdigheid tusschen twee handelingen in 't verleden uit; *wanneer* en *als* laten het tijdpunt, waarop de werking geschiedt, onbepaald. *Nadat, sedert, sinds* wijzen op 'tgeen voorafgaat; *nu* drukt gelijktijdigheid in het heden uit.

395. Sommige bijw. zinnen, ingeleid door *terwijl, daar, als*, drukken evenals de bijw. van omstandigheid (§ 281) de eene of andere bijzonderheid enz. uit, waaronder de werking of de toestand, door het gezegde in den hoofdzin genoemd, plaats heeft of bestaat. Men noemt ze dan bijw. zinnen van **omstandigheid**, als: *De Waal was toen vol ijs, terwijl de Maas blank water vertoonde. Gisteren was het warm, terwijl het nu koud is. Als een boer de ossen zijn land ziet beploegen, toon mij dan, o arme stad, zulk een schat! Zijn longen zijn van ademtocht verstoken, daar bloed hem langs de slapen vliet.*

OPMERKING. Veelal kan men het voegwoord *terwijl* of *daar* vervangen door *en*, waaruit blijkt, dat de gedachten als gelijkwaardig naast elkaar gepiaatst zijn.

396. De betrekking van **grond** (*reden, oorzaak*) wordt aangewezen door de volgende voegwoorden: 1°. *daar, aangezien, nu, nademaal, naardien*; 2°. *omdat, dewijl(wijl), overmits(vermits), uithoofde, aangezien, nu, daar*; 3°. *doordat, doordien, omdat.*

OPMERKING. *Uithoofde*, *nademaal* (C.O., blz. 110) en *overmits* beginnen te verouderen, of komen alleen nog in deftigen stijl voor; het laatste geldt ook van *naardien*.

397. De betrekking van **gevolg** (*gevolgtrekking*) wordt — bij onderschikking — aangeduid door de voegwoorden: *vandaar dat*, *zoodat*, *dat* en door *weshalve*, als: *Deze lijnen loopen evenwijdig, vandaar dat (= vandaar komt dat) zij elkaar niet kunnen snijden* (de bijzin bevat een gevolgtrekking; het verband kan ook aangewezen worden door *zoodat*). *Zoodat, dat* (en soms ook *weshalve*) geven een feitelijk gevolg te kennen, waarvan de grond in den voorzin vermeld wordt, als: *Ik had mij verslapen, zoodat ik te laat aan den trein kwam*. Verder: *Het regent, dat het klettert. Het vriest, dat het kraakt. Keesje was te zwak voor dat werk* (het timmeren), *weshalve men hem bij een apotheker besteld had*.

398. De betrekking van **doel** wordt aangewezen door de voegwoorden *opdat*, *dat*, *ten einde(dat)*, als: *Doe uw best, opdat gij moogt slagen. Leer werken, ten einde men u niet verwijte, dat gij een luiaard zijt*. Het voegwoord *dat* komt ook als doelaanwijzend voegwoord voor: *'t Hofvertrek hield het licht nog buiten, dat geen middag gloed de zeekaart trof*. (STARING).

OPMERKING. *Opdat* mag niet verward worden met *omdat*; *opdat* antwoordt op de vraag: waartoe, tot wat einde? — De deftige voegwoordelijke uitdrukking *ten einde (dat)* komt minder veelvuldig voor.

399. De betrekking van **vergelijking** wordt bij uitdrukking van gelijkheid aangewezen door de voegwoorden: *gelijk*, *als*, *evenals*, *zooals*; bij het bestaan van ongelijkheid door *dan*, bijv.: *Gelijk (als) het rad draait om den as, zoo draaien rustloos zijn gedachten om 't centrum van zijn dierbaar ik*. (STARING). *Zooals (evenals) de ouden zongen, piepen de jongen. Jan is ondeugender dan Willem ooit (ondeugend) geweest is. Die jongen is nog grooter dan zijn vader (groot is)*.

Deze bijzinnen dienen ter bepaling van de gedachte (in haar

geheel of ten deele) in den hoofdzin vervat, door ze te vergelijken met iets, dat bij spreker en hoorder bekend wordt ondersteld. In bovenstaande voorbeelden wordt de inhoud van hoofdzin en bijzin als werkelijkheid (waarheid) voorgesteld: de vergelijkende bijzin drukt een manier, een mate uit.

In geval de inhoud van den bijzin niet als werkelijkheid wordt voorgesteld, bezigt men de voegwoorden: *alsof*, *als*, *of*, bijv.: *Hij houdt zich, alsof hij van de zaak niets wist* (= *zooals hij zich houden zou, als hij van de zaak niets wist*). *Hij viel neder, alsof hij den laatsten adem had uitgeblazen. Het was, of ik een kogel door mijn hart kreeg.* (VAN MEURS). *Of reuzenvuisten in hun toorn het aanbeeld slaan, zoo raast het op de kust.* (DE GENESTET). *En waggelend richtte hij zich op, als waar hij (de oude schipper) weer aan boord, als hing hij weer in 't zwierend want.* (VAN RIJSWIJK). Het werkwoord in den bijzin staat hier in de zoogenaamde voorwaardelijke wijs. (§ 138, Opm.).

400. De betrekking van **verhouding** wordt uitgedrukt door de voegwoorden: *naarmate* (dat), *naargelang* (dat), *naar* (dat), alsmede door de bijwoordelijke koppelingen *hoe* (of) . . . *hoe*; *hoe* (of) . . . *des te*, als: *Naarmate de zon naar het Westen daalt, (naar die mate) wordt haar glans zwakker. Naarmate dat de melodie zich verhief, rees ook het lichaam (des orgelspelers) uit den gedrukten toestand op.* (A. THIJM). *In bergachtige streken wordt dikwijls de horizon ruimer, naargelang men hooger stijgt. Ieder zal maaien, naardat (of naar) hij gezaaid heeft. Hoe meer (of) een gierigaard heeft, hoe meer hij wil hebben. Hoe langer (of) ik met hem verkeerde, des te meer moest ik hem hoogachten. Hoe meer (of) ik deze menschen leer kennen, hoe minder ik hen acht. En (zij) vinden minder heul, hoe meer (of) hun jammren (heul) vragen.* (TOLLENS).

Deze bijzinnen doen den dienst van bepalingen van graad of van mate. Als de bijzin voorafgaat, bezigt men soms in den hoofdzin de bijw. uitdr. *naar die mate* of *des te*.

Het bepalen bestaat bij deze bijzinnen in het uitdrukken eener afhankelijkheid in graad of mate, d. i. een gelijkheid van toeneming of afnemning in rechte verhouding, (zie voorbeeld 5 en 6), of in omgekeerde verhouding, (zie voorbeeld 7 en 8).

Groep b.

401. De betrekking van **voorwaarde** wordt aangewezen door de voegwoorden: *indien, ingeval, bijaldien, als, wanneer, mits, zoo, tenzij*: *Indien* (wanneer, mits, als) *gij mij dat boek geeft, zal ik u helpen*, d. i. Ik zal u hulp bieden, *op voorwaarde* (conditie) *gij mij dat boek geeft*. De inhoud van den hoofdzin gaat in vervulling, als de gestelde voorwaarde vervuld wordt. De bijzin drukt geen kenmerk, geen bijzonderheid uit, waardoor de inhoud van den hoofdzin aan volledigheid of helderheid wint; maar hij heeft betrekking op het al of niet waar zijn der gedachte, in den hoofdzin verrat.

OPMERKING. Voorwaardelijke zinnen kunnen ook in den vorm van *vragende* zinnen voorkomen: *Komt gij te laat aan den trein, neem dan een rijtuig*.

402. De betrekking van **veronderstelling** wordt aangeduid door: *indien, als, wanneer, zoo, tenware* en kan ook uitgedrukt worden door de vragende woordschikking van den bijzin. Zij wordt dus op dezelfde wijze aangewezen als de betrekking van **voorwaarde**; het verschil ligt in de betekenis. — Zegt men: *Indien ik een appel had, zou ik hem u geven. Bezat ik goud- en zilvermijnen, ik strooide aan uwen voet mijn schat* (TOLLENS), dan is het duidelijk, dat de gedachte in den hoofdzin verrat, nl. *het geven van den appel, het strooien van goud enz.*, geen werkelijkheid zal worden, omdat de inhoud van den bijzin niet als waar kan gelden: de spreker bezit inderdaad geen appel, geen goud- en zilvermijnen.

403. De betrekking van **toegeving** (*inwilliging*) wordt aangeduid door de voegwoorden: *ofschoon, hoewel, hoezeer, alhoewel, of, niettegenstaande, in weerwil dat, hetzij . . .* *hetzij* bijv: *Ofschoon hij zijn best gedaan heeft, is hij niet geslaagd. Of de muis al klaagde en piepte, zij werd opgepeuzeld door de poes. Hoezeer ik u gewaarschuwd heb, zijt ge toch naar die vergadering gegaan. Hetzij gij eet, hetzij gij drinkt, doe het met mate. Hoewel het hard vriest, is het niet snijdend koud. Niettegenstaande (in weerwil dat) het hard gevrozen heeft, is de Maas hier open gebleven.*

OPMERKINGEN. 1°. Het voegwoord *indien* (in verband met *ook*) kan ook een inwilliging uitdrukken, als: *Indien men u ook mocht willen dwingen, geef in deze zaak nooit toe.*

2°. De voegwoorden *hetzij* — *hetzij* verbinden twee toegevende zinnen tegenstellend, — doch elk onderschikkend aan hunnen hoofdzin: *Hetzij de zon de velden schroeit, hetzij regen en wind er hun wedstrijd houden, de nijtere landman moet zijn akkers verzorgen.*

404. Nog op andere wijze kan de betrekking van toegeving worden uitgedrukt, als:

1°. Door bijwoorden: *hoe, waar, enz.* (meestal in verbinding met *ook*): *Hoe gij ook roept, men zal u hier niet hooren. Hoe vriendelijk hij ook is, vertrouw hem niet. Waar gij ook gaat, ik zal u volgen.*

2°. Door het voegwoordelijk bijwoord *al*: *Al is zij rijk, zij is ontevreden met haar lot.* (§ 284).

3°. Door de *aanvoegende* of de *gebiedende* wijs: *Hij moge nog zoo mooi praten, geloof hem niet. Hij studeere nog zoo ijverig, hij komt er niet meer. Doe wat gij wilt, gij zult uw zin niet krijgen. Wees edelman of boer, zonder tevredenheid zijt ge niet gelukkig.*

4°. Door de vragende woordschikking van den bijzin, als:

Maar blaast hij hard en woedt hij fel, . . .

Hier zitten wij nog warm en wel,

Geschoven om den haard. (TER HAAR).

5°. Door de onbepaalde voornw.: *wie, wat, welk* (in ver-

binding met *ook*), als: *Wie er ook komt, ik ben niet thuis. Wat hij ook zegt, luister niet naar hem. Welk voorstel hij u ook doe, neem het niet aan.*

405. De betrekking van **beperking** wordt uitgedrukt door de voegwoorden of voegw. uitdrukkingen: *voor zooverre (als), voor zooveel (als), in zooverre; zonderdat; behalve (dat), uitgezonderd dat, dan (dat)*. De beperkende zinnen beperken de algemeene geldigheid der gedachte, in den hoofdzin uitgedrukt; zij geven aan, in hoeverre die gedachte met de werkelijkheid overeenkomt of waarheid bevat, als: *Voor zooveel (als) in mijn vermogen staat, zal ik u steunen. Voor zoover (als) ik weet, is deze leerling ordelijk en vlijtig. In zooverre (als) uw schrijven waarheid bevat, zullen wij er geloof aan hechten. Armen en rijken zijn gelijk, in zooverre (als) ze kinderen zijn van één Vader.* Ook geven beperkende zinnen een uitzondering op de gedachte, in den hoofdzin vervat, te kennen, als: *Deze jongen heeft alles bekend, behalve dat hij het geld heeft weggenomen. Die jongen schijnt alles te weten, uitgezonderd dat hij een wijsneus is. Zij had geen ander gezelschap dan een oude kat (= dan dat zij een oude kat had).* (§ 241, Opm.).

OPMERKING. *Zonderdat* wijst aan, dat men de gedachte in den bijzin veriyat, van de gedachte in den hoofdzin besloten, afgescheiden voorstelt, als: *Hij is rijk geworden, zonderdat hij zelf weet hoe. Zonderdat ik er bij dacht, draaide ik mijn horloge op. Ik ben vertrokken, zonderdat ik van de mijnen afscheid heb genomen.*

406. Twee bijw. zinnen van dezelfde soort en denzelfden rang kunnen nevensgeschikt voorkomen en in verschillend verband tot elkaar staan: *Eer uw ouders, opdat het u welga en gij lang moogt leven op aarde. Hij borg den schat, waar hij ook de andere geborgen had, doch waar hij nu niets terugvindt. Ik kwam te laat, omdat ik gevallen was en ik dus eerst mijn kleeren moest reinigen.*

TWEEDE LES: DE ELLIPS IN DEN SAMENGESTELDEN VOLZIN.

407. Eén der leden van een samengestelden volzin kan elliptisch zijn; dit blijkt uit de volgende gerangschikte voorbeelden:

a. *Nog één woord, en gij zijt verloren.* b. *Goed, dat gij gekomen zijt.* c. *Hoor, wat een geraas!* d. *Eind goed, al goed.*

408. Soms ontbreekt de hoofdzin geheel en al en wordt alleen de bijzin uitgedrukt, als: *Indien de aanslag eens verraden was! Och, of gij mij gelooven wildet! Jongen, dat ge toch beter uw best deedt! Wat of hem toch schelen zou? Waarvandaan toch of ze komen?* (De Vogels, TOLLENS).

OPMERKING. In dit geval vult men bij ontleding naar zijn beste weten den volzin aan, als: *Wat zou het een ramp zijn, indien . . . , Och, ik zou wat willen geven, of (= indien) . . . . Jongen, ik zou zoo gaarne zien, dat . . . Ik zou wel eens willen weten, wat . . . . Ik zou gaarne weten, waarvandaan . . . .*

409. Ook een bijzin kan geheel ontbreken, bv. de vergelijkende bijzin: *Hij is niet zulk een egoïst!* (als gij meent). *Het roeien is zulk een heksenwerk niet.* (als menigeen wel denkt). (C.O.)

410. In § 407—§ 409 noemt men de ellips *volstrekt*. Er bestaat echter ook een *betrekkelijke* ellips, nl. dan, als twee of meer hoofdzinnen of wel gelijkwaardige bijzinnen één zelfde zinslid bezitten en dit gemeenschappelijk lid ter wille der korthed of der welluidendheid slechts eenmaal wordt uitgedrukt: *Pieter ging Koosje, en ik Christientje halen.* (C.O.) *Zijn rug was krom, zijn baard sneeuwwit, zijn schaamle rok gescheurd.* (STARING). *Hij doet, of hij mij niet hoort en niet ziet. Het is billijk, dat uw broeder beloond wordt en gij gestraft.* Dit heet ook *samentrekking*.

411. De samentrekking is alleen dan geoorloofd, wanneer de gemeenschappelijke leden **DEZELFDE beteekenis** hebben en **DENZELFDEN dienst** bewijzen.

Alleen 't werkwoord mag in persoon en getal verschillen, als: *Gij wordt gestraft en hij beloond. Hij is in Londen en wij in Parijs.* Doch foutief zijn zinnen als: *Dit boek is nuttig en mooi en daarom vaak herdrukt. Deze heer heeft veel gelezen en dus ook veel algemeene kennis. De plantjes waren met zorg gekweekt en na korten tijd reeds volwassen. Het boek, dat gij mij geleend hebt en verloren was, is teruggevonden. De vorst, dien allen eerden en velen uit liefde gehoorzaamden, kon de vader zijner onderdanen heeten. Zeg mij nu, wat gij kiest of althans de voorkeur geeft.*

OPMERKING. In den eersten volzin bewijst *is* niet denzelfden dienst; in den tweeden zin bewijst *heeft* verschillenden dienst en is zijn beteekenis niet dezelfde; — in den vierden zin is de dienst van *dat* verschillend, enz.

DERDE LES: DE BEKNOPTE ZIN.

412. Dikwijls worden de bijzinnen ten gevolge van het streven naar bondigheid, kracht, levendigheid van uitdrukking in den vorm van een ZINDEEL uitgedrukt en in dezen vorm aan hun hoofdzin of aan een anderen bijzin verbonden, als: *Goed uw best te doen, is nu uw plicht. Wij zagen een oud moedertje, op een stoel vóór haar woning gezeten. Na ons werk afgemaakt te hebben, zijn wij uit wandelen gegaan.*

OPMERKING. Dergelijke zindeelen heeten wel beknopte zinnen, een naam, die er niet aan past, daar tot het wezen van den zin het w.w. in den persoonsvorm behoort. (§ 63).

413. Het veheugt mij, *u weder te zien.* Zijn bevel was, *den krijgsgevangene los te laten.* Ik hoop *u morgen te spreken.* *Vóór u te straffen,* wil ik u nog eens waarschuwen. Daar stond een vrouw, *in armlijk saai gekleed.* *Hoewel oud van jaren,* is hij goedgeloovig als een kind. De flesschen kunnen, *mits in goeden staat,* teruggezonden worden. Bij de beschouwing van de beknopte zinnen in deze voorbeelden blijkt: 1°. Het onderwerp is nooit uitgedrukt; 2°. Het

gezegde komt nooit in den persoonsvorm voor (wèl in den naamw. vorm, ook wordt het wel uitgelaten); 3°. Het betrekingswoord is zelden uitgedrukt.

OPMERKING. Uit de voorbeelden blijkt, dat in een beknopten zin nooit het onderwerp mag uitgedrukt worden. Is dit wèl uitgedrukt, dan is de zinsbouw foutief, als: *De Burgemeester binnentredende, hieven de kinderen het feestlied aan. Een put gegraven wordende, vond men allerlei beenderen.* In dit geval moet de gedachte in volledigen vorm worden uitgedrukt, als: *Toen de Burgemeester binnentrad, hieven de kinderen het feestlied aan. Toen een put gegraven werd, vond men allerlei beenderen.*

414. De beknopte zinnen (eigenlijk zinsleden) worden benoemd naar den *dienst, dien zij bewijzen*. Het verstand dient uit te maken, of het *beknopte* onderwerpszinnen, gezegdezinnen, lijdende voorwerpszinnen, oorzakelijke voorwerpszinnen, bijvoeglijke zinnen of bijwoordelijke (en van welke soort naar de beteekenis!) zijn. Hier volgen voorbeelden:

a. *Matig te leven valt aan te bevelen.* b. *De vraag was waar te landen.* c. *Zij weet niet, hoe te handelen.* d. *Hij rekent er op, bevorderd te worden.* e. *Deze heer, rijk en weldadig, is de weldoener der armen.* *De vraag, waarmede te beginnen, was aan de orde.* f. *Alvorens te spreken, moet gij denken.* *Zeer zwak van vermogens zijnde, kon hij de lessen niet volgen.* *Werk om te leven en leef om te werken.* *Niemand mag binnen, tenzij voorzien van een entree-kaart.*

VIERDE LES: ZINSVERBINDING EN ZINSVERBAND.

415. Uit het verhandelde in § 119—131 en in § 392—411 kan blijken, dat de verbinding en evenzoo het verband (d. i. de logische verhouding) bij onderschikking op verschillende wijzen kan bewerkt worden en wel:

a. Door *grammatische voegwoorden*: *dat, of, hoe*, als: *Het is niet zeker, dat (of) vader komt. Gij ziet, hoe (= dat) daar het schip al ligt. Rampzaalgen, als ze zijn!*

b. Door logische voegwoorden, zie § 293.

c. Door *leesteekens*: *Zijn laatste woorden waren: „Kin-*

deren, bemint elkaar!" *Het was de spreuk: Eerlijk duurt het langst. Kom niet, te laat! Kom niet te laat!*

d. Door de vragende woordschikking: *Gaat gij naar Arnhem, waarschuw mij dan even. Waart gij in nood, ik zou u niet verlaten.*

e. Door de aanvoegende of de gebiedende wijs (al of niet omschreven): *Hij doe wat hij wil, ik vertrouw hem niet. Hij moge nog zoo mooi praten, ik geloof hem niet. Loop zoo hard mogelijk, gij komt er niet meer. Laat hij alles doen, het helpt niet meer.*

f. Door *betrekkelijke voornw.* en *voornw. bijwoorden*: Zie § 269, en § 283, Opm. e.

g. Door de grammatische beteekenis: *Wie A zegt, moet B zeggen. Hij blijft wie hij is. Ik weet niet, wie hij is. Wie veel kalt, veel ontvalt. Hij schaamt zich, dat hij gelogen heeft.*

h. Door onbepaalde voornw. als inleiders (in verbinding met de modale bijw. ook en al): *Wie er ook komt, ik ben niet thuis. Wat hij al zegge, geloof hem niet; — eveneens door het betr. voornw. in: Wat uw examen betreft, kunt gij gerust zijn.*

VIJFDE LES: DE SCHEI- OF ZINTEEKENS.

416. Tot de schei- of zintekens behooren: de *punt*, de *komma*, de *kommapun*t, de *dubbele punt*, het *vraagteken*, het *uitroepeteeken* (*uitroepingsteeken*), de *aanhalingsteekens*, het *beletselteeken*, de *aandachtstreep*.

417. Men plaatst een *punt*:

a. Achter opschriften: *De Hond. In den Pelikaan.*

b. Achter afkortingen: *zelfst. nw.; w.w.; t. w.; enz.*

c. Achter elken voleindigden (oordeelenden) zin: *De roos is rood. Wat waar is, moet eenvoudig zijn.*

418. Men plaatst een *komma*:

a. Achter (en ook vóór) de aanspreking: *Dokter, kom toch. Dit is, beste Vader, nu te laat.*

b. Vóór en na de bijstelling: *Daar komt Jan, onze vriend, dien wij juist zochten.* (Echter: *Willem de Zwijger*).

c. Achter nevenschikte niet door en verbonden leden: *Ik koop appels, peren, noten en perziken.*

d. Na den bijzin of vóór het onderschikkende voegwoord: *Als gij langer draalt, is het te laat. Hij kwam, toen het te laat was.*

e. Vóór en na een zindeel, dat men door een kleine rust wil doen uitkomen: *Des morgens, in de vroege reeds, ontwaken de vogels.*

f. Duidelijkshalve, om misvatting te voorkomen: *Hij kocht een mes, en een lampekop van porselein. De kinderen aten beschuit, en pap met bruine suiker.*

OPMERKING. Het gebruik van de komma is aan geen vaste regels gebonden; ieder schrijver handelt naar eigen manier; het doel is juistheid van opvatting in de hand te werken.

419. Men bezigt een *kommapunt* of *puntkomma*:

a. In plaats van een punt, om aan te duiden, dat een zinnenreeks samenhangt:

De zaagtand snijdt het hout; de dissel punt de palen;

De stijlen rijzen in de rondte lijnrecht op. TOLLENS.

b. Meestal tusschen hoofdzinnen of gelijkwaardige bijzinnen, die door *toch*, *immers*, *echter* enz. verbonden zijn: *De dokter deed, wat hij kon; het was echter te laat.*

420. Men gebruikt een *dubbele punt* of *dubbelpunt*:

a. Vóór een opsomming: *Er zijn vele metalen: goud, zilver, enz.*

b. Vóór een aanhaling: *Vader antwoordde: „Ik kan niet komen.”*

c. Om het verklarend zinsverband aan te wijzen:

Intusschen steeg het peil van 't wee:

Bij 't vuilnis vochten ze om een kreng. BOGAERS.

421. Men plaatst een *vraagteken*:

a. Na een rechtstreeksche vraag: *Wie is die man?*

b. Aan 't eind van een samengestelden vraagzin: *Wie is de heer, die vanmorgen bij u was?*

422. Men bezigt een *uitroep-* of *uitroepingsteeken*:
Achter een uitroep of een aanroeping: *Help! help! O God! sta ons bij!*

423. Nog bedient men zich van:

a. De aanhalingsteekens („ ”).

b. Het beletselteeken (.....).

c. De aandachtstreep (—).

d. De haakjes ( ).

Men vindt deze teekens in de volgende voorbeelden gebezigd:

a. „Aan bakboord in, aan stuurboord uit!

Weg met dat nietig graan!”

Zóó sprak een weduwe, in saeet,

Met paarlen overstikt, gekleed,

Vergramd een zecman aan.

P. J. KOETS.

b. en c.

En zonden verrijzen

Geweld en dwinglandij.....

Zij worden herbegraven —

Desnoods met ons er bij!

FRANS DE CORT.

c. *Lekker is een vinger lang; maar 't is een reuzenvinger, die in 't Graf wijst — langs het pad van armoede en krankheid.*

HELJE.

d. *Toon mij uw handen: ik zal u waarzeggen. Zijn ze door ijverig en hard werken vereelt (in zekeren zin vereëld), dan vertrouw ik, dat aan die hand geen lange of kromme vingers zullen zijn.*

LUBLINK WEDDIK.

OPMERKING. Het blijkt, dat de aanhalingsteekens worden gebruikt, als een schrijver de woorden van anderen van de zijne wil onderscheiden.

Het beletselteeken duidt een plotselinge rust aan, net of de schrijver door de een of andere oorzaak, bijv. aandoening, belet wordt verder te gaan.

De aandachtstreep duidt een langere rust aan dan een punt; de schrijver wil er door te kennen geven, dat er iets volgt, waarop hij de aandacht vestigt. Ook plaatst men wel een deel van een volzin tusschen twee aandachtstrepen, bijv.:

Doch nu . . . wat komt — staág nader! — Zucht op zucht

Komt hartdoorsnijdend uit den zwarten muur gevaren. STARING.

De haakjes dienen, nog meer dan de twee aandachtstrepen, om een zindeel van de overige te scheiden.

ZESDE HOOFDSTUK.

DE VORMING DER WOORDEN.

EERSTE LES: OVER WOORDVORMING IN 'T ALGEMEEN.

424. Een woord is als een plant: er is wording, bloei, verval, sterven en *verdwijnen*. Onze taal als *levende taal* bezit de middelen, den woordenschat aan te vullen, ja, uit te breiden. Het geschiedt door: 1°. *Ontleening van woorden aan vreemde talen*. 2°. *Het vormen van nieuwe woorden*.

OPMERKINGEN. 1°. Slaat men een werk op uit de dagen van graaf Floris V, bv. Vanden Vos Reinaerde, dan vindt men zeer vele woorden, die thans uit de taal verdwenen zijn.

2°. Voor *ontleening* van woorden aan vreemde talen, zie § 5.

3°. *Rijwiel, spoortrein, briefkaart, noodrem, snelpers, klewendruk, postpakket, paardespoor, gaskachel, heilsoldaat* zijn enkele van de vele nieuwe vormen uit den jongsten tijd.

425. Bij een woord onderscheidt men, evenals bij een plant, een wortel en een stam. *Wortels* zijn enkelvoudige klanken of klankverbindingen van algemeene beteekenis; uit zulk een wortel of woordkiem ontstaan de *stammen*; een groep van woorden, welke uit denzelfden wortel zijn ontstaan, vormt een *woordfamilie*.

OPMERKING. In dit boekje wordt verder niet gehandeld over *wortelvormen*. Al, wat ten grondslag ligt aan een woord of een woordfamilie, noemen we verder een *stam*. Zoo noemen we *bijt* den stam van *bijten*, *bitter*, *gebit*, *bete*.

426. Woorden als: *os, pen, hoog, blauw* laten geen splitsing toe in duidelijk herkenbare deelen. Dergelijke woorden noemen wij *stamwoorden*. Een stamwoord draagt geen uiterlijke kenteekenen, die bewijzen of doen vermoeden, dat het van een ander woord is gevormd.

OPMERKINGEN. 1°. Tot de stamwoorden rekt men ook de *middelwoorden* of *onechte stammen*, dit zijn dezulke, die door een voor- of achtervoegsel het voorkomen van afgeleide woorden hebben, doch die niet

van bekende stammen of grondwoorden zijn gevormd, bv. *gezond*, *hagel*, *vader*, *moeder*.

20. Een *grondwoord* is een woord, waarvan een ander *middellijk* is afgeleid. Zoo is *verdorven* het grondwoord van *verdorvenheid*, *zanger* het grondwoord van *zangeres*.

30. Een *woordstam* is niet altijd een *stamwoord*, d. i. een stam met gangbare beteekenis. Men denke aan verschillende stammen van sterke w.w.

427. Het vormen van nieuwe woorden geschiedt door *afleiding* en door *samenstelling*. De afleiding geschiedt thans enkel *middellijk* d. i. door voor- en achtervoegsels, bv. *ondeugd*, *onweer*, *wanhoop*, *wanklank*, *spaarzaam*, *krui-mel*, *slijtage*, enz. Over *samenstelling* zie § 431.

OPMERKINGEN. 10. Vroeger geschiedde de afleiding ook rechtstreeks en wel: 10. door overgang van beteekenis: *loop* (van *loopen*), *slaap* (van *slapen*), *luik* (van *luiken*); 20. door klankwisseling, als: *spraak*, *sprook*, *spreuk* (van *spreken*); *bond*, *bent* (club) van *binden*; *slot*, *sloot* (van sluiten).

20. Ook door klanknabootsing ontstond menig woord als: *miauwen*, *sissen*, *locien*, *knappen*, *pruttelen*, *gieren*, *snorren*, *hemmen*, *knorren*, *kirren*, *pijpfaffen*, enz. Vergelijk de tusschenwerpsels, § 294.

428. Van bestaande stammen worden door voor- en achtervoegsels nieuwe woorden *afgeleid*: dit heet *middellijke* afleiding.

429. *Voor- en achtervoegsels* zijn letters of lettergrepen, die geen zelfstandig bestaan hebben als taaldeelen, maar de kracht om de beteekenis van den stam, waaraan zij gehecht worden, te wijzigen: *a-mechtig* (zonder macht, onmachtig); *onrijp* (niet rijp); *aarts-hertog* (voornaamste hertog); *vloed* (van den stam *vloe* van *vloeien*); *jacht* (van den stam *jag* van *jagen*); *bloem* (van den stam *bloe* van *bloeien*); *vaderlijk*, *vaderloos*, enz.

OPMERKING. Woorden als: *ongeluk*, *onbchaaglijk*, *winkelierster*, *zangeres*, *kruimeltje*, *babbelaarster* doen zien, dat meer dan één voor- of achtervoegsel bij de afleiding tegelijk dienst kunnen doen.

430. Een afleiding heet *verholen*, als de stam en de voor- of achtervoegsels niet onderscheidenlijk zijn waar te

nemen, als: *binnen* (= be + in + en), *bang* (= be + ang), *welk* (uit *wie*, d. i. hoe + lijk), *zulk* (zoo + lijk), enz.

431. Wanneer twee begrippen verbonden worden, om vereenigd een nieuw begrip te vormen, dan maken de woorden, welke die vereenigde begrippen beteekenen, een *samengesteld woord* uit, bv. *jachthond*, *horlogeketting*, *aardappel*, enz. De leden eener samenstelling worden aaneengeschreven, òf door een koppelteeken verbonden, bv. *morgenrood*, *Java-koffie*, ten teeken, dat ze als één wordeenheid moeten worden opgevat.

OPMERKINGEN. 1°. Bij het uitspreken wordt op het ééne lid zooveel meer, op het andere lid zooveel minder nadruk gelegd; de uitspraak van beide wordt zoodanig versneld, dat de stem in geen geval een tuschenruimte tusschen de beide deelen openlaat; vergelijk: *een hooge school* en *een hoogeschool*; *van daar* en *vandaar*.

2°. In een samenstelling heeft elk der leden nòg een eigen bestaan als taaldeel, of heeft het dit eens gehad: *huisdeur*, *donkerrood*, *overschrijven*, *afdak*, *misdruk*; *landouwe* (*ouwe* = landstreek, waterland), *weerwolf* (*weer* = man), *bruidegom* (*gom* = man, echtgenoot), *madeliefje* (*made* = weide), *kwikzilver* (*kwik* = vlug, levendig), *kwikstaart*, *brandhelder* (*brand* = zwaard).

3°. Een samengesteld woord kan wel uit drie of meer gangbare woorden bestaan, maar altijd blijft het een verbinding van slechts twee leden: *goedendag-zeggen*, *terecht-helpen*, *timmermans-knecht*, *land-schildpad*, *avond-zonneschijn*, *avond-godsdienstoefening*, *burger-avondschool*, *koffiehuis-bedien-de*, enz.

4°. Het aaneenschrijven der samenstellende leden is *regel*, het verbinden door een koppelteeken is uitzondering. (§ 62 c.) Een koppeling kan uit meer dan twee leden bestaan: *Een sta-in-den-weg*, *Mnheer hoe-heet-hij-ook-weer?* *Heet dit plantje nu kruip-door-den-tuin?*

432. In elk samengesteld woord vindt men een *bepalend* lid, dat in den regel de eerste plaats inneemt: *jachthond*, *trekhond*, *waakhond*, *vuurrood*, *grasgroen*, *voorschrijven*, *achteruit* en een lid, dat bepaald wordt, ook wel *hoofdwoord* geheeten; vandaar dat een samenstelling doorgaans tot dezelfde *woordsoort* behoort als het tweede lid of hoofdwoord.

OPMERKING. Ook het *geslacht* (zie echter § 187), de *verbuiging* en de *vervoeging* eener samenstelling regelt zich naar die van het hoofdwoord. Wat den klemtoon betreft, valt doorgaans op het bepalende lid de nadruk.

433. Er zijn ook *verholen* samenstellingen, als: *dorpel* (deurpaal), *leidsel* (leid-zeel), *hertog* (heir- of leger-voerder), *herberg* (heir- of legerplaats), *jonker* (jonk-heer), *bakkes* (bak d. i. *wang-huis*), *wammes* (uit *wambes*, d. i. wambuis), *juffer* (uit *jonc-ver*, d. i. jonge vrouw), *elf* (uit *één* + *lif*), *twaalf* (uit *twee* + *lif*), enz.

434. De leer, die de wetten of regels leert kennen, volgens welke nieuwe woorden op Nederlandsche wijze gevormd worden, heet woordvorming (etymologie).

TWEEDE LES: DE FORMING DER WERKWOORDEN.

435. De *sterke* werkwoorden zijn op enkele uitzonderingen ¹⁾ na *stamwoorden*, d. i. ze zijn gevormd van wortels en niet zooals de *zwakke* afgeleid van werkwoordelijke stammen of andere rededeelen, óf aan vreemde talen ontleend.

436. De werkwoorden, die van *naamwoorden* zijn afgeleid, heeten *naamwoordelijke* w.w. of *denominatieven*, als: *eggen* (egge), *verbreeden* (breed), *verwarmen* (warm). Zij kunnen afgeleid zijn met of zonder behulp van een voorvoegsel door den werkwoordelijken uitgang *en*.

437. *Denominatieven* hebben tot grondwoord allerlei rededeelen, uitgezonderd werkwoordelijke stammen, als:

a. Zelfst. n.w.: *vlaggen* (vlag), *vuren* (vuur), *trompetten*, *brandmerken*, *herbergen*, *doodverven*, *handhaven*, (*handhaaf*, handvat); zij bet. een werking, die in nauw verband staat met de beteekenis van het grondwoord.

OPMERKING. *Ordenen* komt van den ouderen vorm *orden*, *ordene* en niet van *orde*.

¹⁾ *Kluiven*, *fluiten*, *dingen* (pleiten), *schrijven*, *wijzen*, *prijzen*, *lijken*, *kwijten*, *schenken*, *zenden*.

b. Bijvoeglijke nw., als:

suffen (suf zijn), *dartelen*, *vlootten*, *groenen* (groen worden), *rijpen*, *grijzen*, *rotten*; *warmen* (warm maken, warm doen worden), *effenen*, *openen* enz.; zij bet.: een *zijn*, een *worden*, een *doen worden* (*maken*) in betrekking tot de beteekenis van het grondwoord.

c. Voornaamw., als: *mijnen* (d. i. *mijn* roepen bij een openbare verkooping), *afmijnen*, *jijen* en *jouwen* (elkaar gemeenzaam toespreken).

d. Telwoorden: *vereeenen* of *vereenigen*, *verdubbelen*, *vermenigvuldigen*, *vertienden*, *vertienvoudigen*, *vervelen* (van *veel*).

e. Bijwoorden: *uiten* (van *uit*), *innen*, *opperen*, *naderen*, *veroveren*, *bejegenen*, *vernietigen*.

f. Partikels: (af)zonderen, *maren* (van het voegw. *maar*), *verfoeien*, *hoezeeën*.

OPMERKINGEN. 1°. *Laken* komt van *lak* (= berisping), *timmeren* van *timmer* (= gebouw), *handhaven* van *handhaaf* (= handvat), *klagen* van *klage* (= klacht), *slachten* van *slacht* (= moord), *schouwen* van *schouw* (= het zien).

2°. *Schillen*, *villen*, *pellen*, *plunderen*, *ragen*, *pluizen*, *wieden*, *kelen*, *toppen*, *havenen*, *stoffen* duiden een scheiden, een verwijderen aan van datgene, wat het grondwoord beteekent; *pellen* bet. ontdoen van de *pel*, d. i. *schil*; *plunderen*, berooven van *plunder* (= huisraad); *wieden* ontdoen van *wiede* (= onkruid). Zij heeten wel *privatieven*.

3°. *Louteren* komt van *louter* (= zuiver, rein), *slaken* van een oud bijv. nw. *slaak*, *slak* (= los), *slechten* van *slecht*, in de vroegere bet. van *vlak*, *effen*.

4°. Bij sommige denominatieven merkt men wijziging van den stamklinker op, als in: *temmen* (tam), *krenken* (krank d. i. zwak), *pletten* (plat), *netten* (nat), *stellen* (stal), *dekken* (dak), *vesten* (vast), *stremmen* (stram). Zie § 16.

438. Sommige denominatieven worden gevormd door middel van **-igen**, als: *kruisigen* (kruis), *eindigen*, *huldigen*, *spijsigen*, *pijnigen*, *bemoedigen*; *reinigen*, *vestigen*.

OPMERKINGEN. 1°. *Kruisigen* bet. aan het *kruis* slaan; *kruisen* bet. dit ook, doch heeft nog andere beteekenissen, bv. *Met een oorlogsschip kruisen*.

20. Men schrijft zoowel *einden*, *vereenen*, *verzaden*, *beschaden*, *verkon-*
den, *vesten*, *spijzen*, *nooden*, als: *eindigen*, *vereenigen*, enz.

30. Men zij er op bedacht, dat *rechtvaardigen*, *heiligen*, *beveiligen*,
matigen tot grondwoord hebben: *rechtvaardig*, *heilig*, *veilig*, *matig*;
evenzoo komt: *tuchtigen* van *tuchtig* (= bedaard, ingetogen), (ver)wittigen
van *wittig* (= wetend), (ont)weldigen van *weldig* (= machtig); hier is
dus -en de uitgang.

439. Nog zijn er denominatieven, die gevormd worden
door middel van -eeren, een uitgang van Franschen oorsprong,
bv. in: *feliciteeren*, *trakteeren*, enz. Zoo bestaan: *trotseeren*,
kampeeren, *groepeeren*, *waardeeren*, *stoffeeren*; *kleinee-*
ren, *halveeren*, vroeger ook *voeteeren* (te voet gaan).

OPMERKINGEN. 10. Bij dichters vindt men nog wel *trotsen* in plaats
van *trotseeren*. Ook *boetseeren* van *bootse*, *boetse* (= model, omtrek, lijst,
vorm) behoort tot deze soort.

20. Nog steeds worden nieuwe denominatieven gevormd, als: *fietsen*,
(*fiets* = rijwiel), *stoomen* (*stoom* = damp), *trammen*, *kneipen* (volgens de
methode-Kneip baden nemen), *sporen* (per trein of spoor reizen), enz.

30. Tot de denominatieven behooren ook afleidingen als: *beamen*, *be-*
krausen, *verbreeden*, *verzoeten*, *ontwapenen*, *ontgroenen*, enz.

440. Behalve van naamwoorden kunnen werkwoorden
ook van andere werkwoorden worden gevormd. In dit
geval is dus een werkwoordelijke stam het grondwoord. Naar
den aard hunner vorming en naar hun beteekenis noemt
men ze:

a. CAUSATIEVEN, d. i. oorzakelijke werkwoorden.

b. FREQUENTATIEVEN (iteratieven, duratieven), d. i. w.w.
van herhaling.

c. INTENSIEVEN, d. i. werkwoorden met versterkte be-
teekenis.

VOORBEELDEN. a.: *drenken*, *leggen*, *zetten*, *vellen*; deze
heeten ook *factitieven*, omdat zij een *doen* uitdrukken:
drenken (= doen drenken); b.: *stotteren*, *klapperen*, *blik-*
keren, *schuifelen*; c.: *bukken* (buigen), *stikken* (steken),
spillen (spelen).

441. Bijna alle causatieven zijn afgeleid van den stam
enkelv. van den onvolt. verleden tijd der grondwerkwoorden:

I.	<i>drenken</i>	— van <i>drank</i> ,	onvolt. verl. tijd enk. v. <i>drinken</i> .
	<i>wenden</i>	— van <i>wand</i> ,	» » » » » <i>winden</i> .
III.	<i>leggen</i>	— van <i>lag</i> ,	» » » » » <i>liggen</i> .
	<i>zetten</i>	— van <i>zat</i> ,	» » » » » <i>zitten</i> .
IV.	<i>neigen</i>	— van <i>neig</i> ,	» » » » » <i>nijgen</i> .
	<i>leiden</i>	— van <i>leid</i> 1),	» » » » » <i>lijden</i> .
V.	<i>zoogen</i>	— van <i>zoog</i>	» » » » » <i>zuigen</i> .
	<i>klooven</i>	— van <i>kloof</i>	» » » » » <i>klieven</i> .
VI.	<i>voeren</i>	— van <i>voer</i>	» » » » » <i>varen</i> .

OPMERKINGEN. 10. *Vellen* ontstond, met wijziging van klank, uit *val*, den stam van den onvolt. tegenw. tijd van *vallen* (7e klasse). Nog bestaat *gehengen*, van een verouderd *hengen*, d. i. doen *hangen*, laten *hangen*; zoo zei men: *den teugel gehengen*, den teugel doen afhangen; de bet. is thans: *toelaten*, *gedoogen*, *zich niet verzetten tegen*, *dulden*, en bij uitbreiding *vergunnen* 2).

20. *Wenden* (bijv. het roer, den steven *wenden*) is het causatief van *winden* = draaien, keeren, vergelijk *windas*, *hagevinde*. *Sprengen* (doen springen) leeft nog in de afleiding *besprengen*, *besprenkelen* = eenig vocht in druppels laten springen. *Zenden* (doen *zinden*) heeft nog de bet. van *doen gaan*. Dit w.w. is sterk geworden.

30. *Leiden* = doen gaan is het causatief van *lijden* in de bet. van *gaan*, *voorbijgaan*, welke nog leeft in: *overlijden* (= tot een andere wereld overgaan), het *lijdt*, het *leed* niet lang, het is acht dagen *geleden*. (Evenzoo *verleden* van *ver-lijden*).

40. Ook *neigen* = doen *nijgen*, doen buigen is een causatief; het grondwoord *nijgen* leeft nog in het verleden deelwoord *genegen* (= vriendelijk gezind, bv. *uw toegenegen vriend*), — doch de bet. van *neigen* en *nijgen* zijn dooreengeward, en thans bezigt men *nijgen* nog in de bet. van *buigen*, vooral uit eerbied, beleefdheid (Camera Obscura, blz. 116), en in alle overige gevallen bezigt men *neigen*: *De zon neigt ter kimme*. *De takken neigen ter aarde*, enz.

50. Het causatief van *stijgen* nl. *steigen* (= doen klimmen) leeft nog in de afleiding *steiger* d. i. toestel, die doet of laat *stijgen*.

1) De oude onvolt. verleden tijd enk. van de w.w. der 4e klas had *ei*.

2) *Wat ramp de hemel moog gehengen* (BEETS); *mijn plicht wil 't niet gehengen* (v. LENNEP); *Ismaël moet thans dien tweeden (nl. Isaac) als zijn meerdere gehengen* (DA COSTA), *dulden*. *Wij 't God gehengen*, *vergunnen*.

69. *Klooven*, *zoogen* zijn afgeleid van *klieven*, *zuigen*; *klieven* (= splijten) was vroeger sterk en had als stam enkelv. van den onvolt. verleden tijd *kloof*; evenzoo komt *zoogen* (= doen zuigen) van *zoog*.

70. *Voeren* (= doen varen) is afgeleid van *voer* (enkelv. stam van den onv. verleden tijd van *varen*); *varen* bet. vroeger ook *gaan*, *rijden* te paard, in een rijtuig, enz.

442. De frequentatieven of werkwoorden van herhaling (during), gaan uit op *-elen* of *-eeren*; bv.: *schuifelen*, *duikelen*, *wentelen*; *stotteren*, *klapperen*, *blikkeren*. Zij beteekenen een herhaling van de werking, uitgedrukt door de werkwoorden: *schuiven*, *duiken*, *wenden*; *stooten*, *klappen*, *blikken*.

OPMERKING. Dikwijls is het moeilijk uit te maken, of een w.w. op *-elen* en *-eren* tot de frequentatieven of tot de denominatieven behoort. In dit geval rekent men ze tot de frequentatieven, als ze een herhaalde of in 't klein verrichte werking benoemen en de grondwoorden op *-el* of *-er* niet als afzonderlijke woorden gangbaar zijn, bv. *bedelen*, *tuimelen*, *jakkeren*, *stribbelen*, *bibberen*. Een groot aantal denominatieven gaat op *-elen* of *-eren* uit, deels zijn de grondwoorden van vreemden oorsprong: *temporen*, *koppelen*, *jubbelen*, *offeren*, *spiegelen*, *duivelen*, *martelen*, (uit *marteren*); deels zijn het Nederlandsche stammen op *-el* of *-er*, als: *adelen*, *pekelen*, *tafelen*, *rimpelen*, *hameren*, *spijkeren*, *ankeren*, *hinderen*, *zuiveren*, *verachteren*, enz. Dit zijn geen van alle frequentatieven: 1°. omdat zij geen herhaling uitdrukken; 2°. omdat zij van een naamw. zijn gevormd; 3°. omdat zij geen werkwoorden als hun grondwoorden naast zich hebben: *aden*, *peken*, *tafen*, enz. bestaan niet.

443. De intensieven, of werkwoorden met versterkte beteekenis, ontstonden door verscherping of verdubbeling van de slotletter des stams, veelal met verkorting van den stamklinker, als: *bukken* van *buigen*, *knippen* van *knippen*, *nikken* van *nijgen*, *wikken* van *wegen*, *hikken* van *hijgen*, *stikken* van *steken*, *spillen* van *spelen*, enz. Bij andere wordt tevens de slotmedeklinker vóór de t verscherpt: *wachten* naast *waken*, *zwichten* naast *zwikken*, *slachten* (slaan, slagen), *jachten* (jagen), *betichten* (*tijgen*, iets ongunstigs zeggen).

OPMERKING. Sommige hebben tegelijk den uitgang der frequentatieven, als: *dribbelen* (naast *drijven*), *bibberen* (naast *beven*), *kibbelen* (naast *kijven*), *jakkeren*, enz.

444. De voorvoegsels, waardoor sterke en zwakke w.w. van andere w.w. worden afgeleid, zijn: *be-*, *-er*, *ge-*, *her-*, *ont-* en *ver-*.

Het voorvoegsel *be-* beteekent:

1°. *bij*, in: *beroepen* (een predikant *bij* een gemeente *roepen*), *berusten*, *bekomen* (bijv. van den schrik), *behooren*.

2°. *om*, in: *bekransen*, *bekleeden*, *belegeren*, *bepalen*, *bedekken*.

3°. het plaats hebben der werking op alle punten, als in: *bebouwen*, *bezaaien*, *beploegen*, *bezien*, *bezetten*, *begieten*.

4°. het verkrijgen door de werking: *beërven*, *bekomen* (krijgen), *bereiken*, *besparen*, *behalen*.

5°. het voorzien, het geven van datgene, wat het grondwoord uitdrukt: *bemannen*, *bedijken*, *bekronen*, *beloonen*, *benadeelen*, *benauwen*, *bezwaren*, *bevrijden* (voor *bevrijen*), *beveiligen*.

OPMERKING. Zooals blijkt, vormt men door *be-* afleidingen van w.w., zelfst. nw. en bijv. nw.: *bekomen*, *bekransen*, *benauwen*. Het voorvoegsel *be-* heeft ook de kracht om van onovergankelijke werkwoorden overgankelijke te vormen, als: *begaan*, *bewecnen*, *bestijgen*, *bewaken*, *bevonen*, *bepcinzen*, enz. — In sommige gevallen heeft *be-* enkel een versterkende kracht, als in: *bevinden*, *begeleiden*, *benemen*, *beramen*, *begeeren*, enz.

445. Het voorvoegsel *-er* beteekent:

1°. een *bekomen*, door middel van de werking van 't grondwoord, als in: *erlangen* (= door *langen* of reiken in zijn bezit krijgen); *ervaren* = door *varen* of reizen vernemen, leeren, ondervinden);

2°. het bewerkt een versterking van 't grondbegrip, als in: *erkennen* (= voor het kennen uitkomen), *erachten* (in: *mijns erachtens*).

OPMERKING. *-er* is eigenlijk de toonzwakke vorm van *-oor*, het leidt nieuwe w.w. af van grondwerkwoorden. Ook *herinneren*, dat eigenlijk

crinneren moest zijn, behoort tot deze soort; 't is afgeleid van het bijwoord *inner* = *binnen* en bet.: door de werking in 't geheugen terug doen komen.

446. Het voorvoegsel *ge-*:

Dit voorvoegsel had oorspronkelijk de beteekenis van *samen*, *mede*, *vergezeld van*, *gepaard met*, enz., het vormt werkwoorden van andere, bijv. *geleiden* (van *leiden*). In eenige gevallen dient het tot versterking van het begrip des grondwoords, als in: *gedenken* naast *denken*, *gevoelen* naast *voelen*, *getroosten* naast *troosten*. Soms is de kracht van *ge-* zoo gering, dat ze geen merkbaren invloed meer heeft op de beteekenis, als in: *gelukken* naast *lukken*, *gelijken* naast *lijken*, *genaken* naast *naken*, *vergezellen* naast *verzellen*.

447. Het voorvoegsel *her-*:

Dit voorvoegsel drukt herhaling der handeling uit, door 't grondwoord benoemd, het vormt werkwoorden van andere; de beteekenis is alzoo die van *opnieuw*, *weer*, *terug*, als in: *hervatten*, *herzeggen*, *herademen*, *herroepen*, *herwinnen*, enz.

OPMERKING. *Herinneren* (§ 445, Opm.) moest eigenlijk zijn *crinneren*; — de bet. van *opnieuw*, *weer*, *terug* ligt ook in: *hereenen*, *herbouwen*, *heroeven*, alsmede in het bijv. nw. *herboren*.

448. Het voorvoegsel *ont-*:

Dit voorvoegsel beteekent oorspronkelijk *tegen* (= *ant* in *antwoord*), bijv. *onthouden* = tegenhouden (ook, in 't geheugen), *ontmoeten* = te gemoet gaan, *tegen* gaan.

Het beteekent *weg*, als in: *ontgaan*, *ontloopen*, *ontsnappen*, *ontvluchten*.

Het beteekent *los*, als in: *ontbinden*, *ontsluiten*, *ontknoopen*.

Het beteekent het beginnen van een nieuwen toestand, als in: *ontvlammen*, *ontbranden*, *ontploffen*, *ontstaan*, *ontwaken*.

Het beteekent een *berooven*, een *ontdoen* van datgene, wat het grondwoord noemt, als in: *ontluisteren*, *ontblade-*

ren, ontbolsteren, ontleden, ontmaskeren, ontwapenen, ontkurken, enz.

Het geeft een tegenstelling van beteekenis aan het grondwoord, als in: *ontdekken, onthuiken, ontheiligen, ontwijden, onteigenen, ontreinigen, enz.*

OPMERKING. Door middel van *ont-* leidt men w.w. af van andere w.w.: *ontloopen, ontbinden*; van zelfst. nw.: *ontbladeren, ontellen*, en van bijv. nw.: *ontheiligen, onteigenen*. (De beide laatste soorten heeten *denominatieven*.)

449. Het voorvoegsel *ver-* is van verschillenden oorsprong en heeft uiteenlopende beteekenissen:

1°. *weg*, als in: *verbannen, verjagen, verschieten, verteren*. Aan deze bet. is verwant die van *te niet* in: *vertreden, verbranden, verwelken*.

2°. *verkeerd*, als in: *verrekenen, vertellen, verspreken, verdenken*.

3°. *voor* (niet achter), als in: *verschansen, versperren, verbinden*.

4°. *voor* (ten behoeve van), als in: *verzorgen, verplegen, verschaffen* (= schaffen of bezorgen aan iemand), *verweren*.

5°. *over*, als in: *vernachten, verwinteren, verbluffen, vermeesteren*.

6°. *anders*, op andere wijze, als in: *verkleeden, vermaken, vertalen, verzetten*.

OPMERKING. Door middel van *ver-* leidt men w.w. af van andere w.w., van zelfst. nw. en bijv. nw.: *verwerpen, vergoden, verwoesten*. Het vormt van zelfst. nw. en bijv. nw. denominatieven, die een *worden* of *doen worden* uitdrukken, als: *versteenen* (= tot steen worden), *verdampen* (= tot damp worden), *verwateren* (= tot water worden of doen worden); — *verminken* (mank, gebrekkig maken), *verlengen, verbreeden, verruimen, vernieuwen* (= nieuw doen worden of maken), *verblijden, verminderen, verveemden, verbroederen, enz.*

450. Er is bij de werkwoorden een scheidbare en een onscheidbare samenstelling. De samenstelling is onscheidbaar, als de leden in de vervoeging niet gescheiden

of gesplitst worden. Een onscheidbaar samengesteld werkwoord bestaat uit:

a. Twee werkwoorden: *spelevaren* (d. i. *spelen* en *varen*), *spelemeien*, *koekeloeren*. (Zie ook § 454.)

b. Een naamwoord en een werkwoord: *gekscheren*, *raadplegen*, *waarschuwen*, *kielhalen*, *zegevieren*, *dwardsdrijven*, *vrijwaren*.

c. Een bijwoord en een werkwoord, bijv.: Hij *ondergaat* de straf, de rivieren *doorsnijden* het land, de weiden werden *overstroomd*, hij *onderscheidde zich* in dat gevecht, enz.

OPMERKINGEN. 1°. Bij a. en b. valt, evenals bij andere samenstellingen, de hoofdtoon op het bepalende lid; bij c. valt hij op het w.w.; het bijwoord is hier: *mis*, *weder*, *weer* (= tegen), *aan*, *achter*, *door*, *om*, *onder*, *over*, bv.: *misha'gen*, *wederspre'ken*, *weerstand'*, *aanbid'den*, *achterha'len*, *doordrin'gen*, *omhel'zen*, *onderne'men*, *overden'ken*.

2°. Bij de onscheidbare samenstelling vindt men in het verleden deelwoord het voorvoegsel *ge-* onder a. en b. voorop, bijv.: *gespelevaard*, *gekoekeloerd*, *geraadpleegd*, *gekielhaald*, enz., bij de werkwoorden onder c. vervalt het: *De straf is ondergaan*, *hij heeft zich onderscheiden*, *hij heeft het ongeluk voorkomen*, enz.

3°. Onscheidbaar zijn ook de met *vol* samengestelde w.w., die den hoofdtoon hebben op het w.w.: *voldoen'*, *volhar'den*, *volcin'den*, *volma'ken*, *voltooi'en*, *volvoe'ren*, enz.

4°. Bij de samenstellingen onder c. is de bet. meestal figuurlijk.

451. De samenstelling is scheidbaar als de leden in de vervoeging ¹⁾ gescheiden worden, als in: *aderlaten*, *hoogachten*, *gadeslaan*, *vrijlaten*, de zon *gaat onder*, hij *sniijdt* de boterham *door*.

OPMERKINGEN. 1°. Bij deze samenstelling valt de klem op het bijwoord als eerste lid, en het w.w. komt in den regel in eigenlijke beteekenis voor.

2°. Tot de bijwoorden, die nu eens scheidbaar, dan weer onscheidbaar met werkwoorden worden verbonden, behooren: *door*, *mis*, *over*,

1) En wel in de enkelv. tijden van de aantoon. wijs; in den onvolt. tegenw. tijd der gebiedende wijs en de onbepaalde wijs met *te* (bv. *vrij te laten*).

voor en weder. Het bijwoord *weder* beteekent in onscheidbare samenstellingen *tegen*, als in: *weerspreken*, *wederleggen*; in scheidbare samenstellingen *opnieuw* of *terug*, als in: *wederzien*, *wederkomen*.

30. Bij de scheidbaar samengestelde werkwoorden vindt men het voorvoegsel *ge-* van 't verleden deelwoord tusschen de leden der samenstelling in, bijv.: *adergelingen*, *gadeslagen*, *ondergegaan*, *doorgesneden*, *de letters worden aancengeschreven*, *wij hebben hem goedendaggezegd*, enz.

452. De werkwoorden: *schoonschrijven*, *snelschrijven*, *harddraven*, *koordansen*, *croegloopen*, *buikspreken*, *schijfschieten*, *scharenslippen* komen alleen voor in de onbeaalde wijs. Buiten den infinitief verdwijnt de samenstelling: *Hij is een schoonschrijver* (calligraaf), een *snelschrijver*; *hij danst op de koord*, *hij loopt de kroegen af*, enz.

453. Werkwoorden, als: *reikhalzen*, *knipoogen*, *stampvoeten*, *trekkebekken*, *knikkebollen*, *knarsetanden* (en niet *tandenknarsen*), waarvan het eerste lid een werkwoordelijke stam is en het tweede een zelfstandig nw., — wier leden tot ééne eenheid verbonden zijn door den uitgang *en*, — kan men tot die *samenstellingen* rekenen, welke door *afleiding* tot stand zijn gekomen. *Reikhalzen* beteekent *den hals rekken*, *knipoogen* = met de oogen knippen, enz.

OPMERKING. Werkwoorden, als: *glimlachen*, *doodverven*, *schandvlecken*, *weerlichten* zijn denominatieven, afgeleid van *glimlach*, *doodverf* (= grondverf), enz.

454. Nog verdienen de aandacht samenstellingen, als: *ziegezagen*, *wirrewarren*, *tierelieren*, *koekeloeren*, *ruilebuiten*, *ginnegappen*, bestaande uit twee werkwoorden van nagenoeg gelijke beteekenis. Een dergelijke herhaling (stapelvorm) dient ter versterking van de beteekenis der grondwerkwoorden; ook zij is niet onwelluidend.

455. Soms gebeurt het, dat het enkelvoudige werkwoord *sterk* is en in samenstelling *zwak* wordt vervoegd, als: *beeldhouwen*, *dwardsdrijven* (tegenwerken), *pluimstrijken* (= met een pluim honing om iemands mond strijken, fig. vleien.)

OPMERKING. Uit de woorden: *beeldhouwer*, *dwaarsdrijver*, *pluimstrijker* (samenst. door afleiding) kwam men tot de w.w. *beeldhouwen*, *dwaarsdrijven*, *pluimstrijken*.

DERDE LES: DE VORMING DER ZELFST. NAAMW.

456. Door middel van afleiding en samenstelling worden nieuwe zelfst. nw. gevormd van reeds bestaande substantieven en andere rededeelen. De afleiding geschiedt door voor- en achtervoegsels.

457. De voornaamste voorvoegsels zijn:

aarts-: (van vreemden oorsprong) staat voor persoonsnamen, als:

aartshertog, *aartsbisschop*; *aartsvijand*, *aartsbedrieger*. Het bet. *eerste*, *voornaamste*. Eerst later werd het gevoegd vóór zelfst. nw. met ongunstige beteekenis. Bij dichters vindt men het voor abstracte zelfst. nw.: *aartsweldadigheid*, *aartsgoedheid*.

ant-: *antwoord*. (*ant* = tegen).

af-: *afgrond* (diepte zonder bodem), *afgunst* (het tegengestelde van *gunst*), *afgod*. (*af* = niet). ¹⁾

et-: *etmaal*, *etgroen*. (*et* = tweede, weder, opnieuw).

ge-: *gebroeders*, *gezusters*, *gevogelte*. (*verzameling*). *gebrom*, *gefluit*, *geraas*, *gezang*. (*herhaling*). *gebak*, *gebraad*, *gebouw*. (*het voortgebrachte*).

on-: *ongeluk*, *ondank*, *ondiepte*. (*on* = niet). *onmensch*, *onkruid*, *onweer*, *ondier*. (*on* = slecht).

oor-: *oorsprong*, *oorzaak*. (*oor* = uit).

wan-: *wanhoop* (*wan* = niet); *wandaad*, *wanklank* (*wan* = slecht).

458. Het aantal achtervoegsels tot vorming van zelfst. nw. is zeer groot. Men verdeelt ze wel in *zelfstandige*, als: *-aard*, *-schap*, *-dom*, enz., die op zich zelf een lettergreep kunnen vormen en *onzelfstandige*, als: *-aar*, *-ier*, *-ik*,

¹⁾ Vormingen als: *afdak*, *afval* zijn samenstellingen.

enz., die als lettergreep niet anders voorkomen dan in verbinding met de slotletter van het grondwoord: *boe-rin*, *reke-naar*, enz.

459. Naar hun beteekenis deelt men ze af in groepen, zooals hier gaat volgen: 1°. die, welke dienen tot het vormen van *mannelijke persoons-* en *diernamen*; 2°. idem, tot het vormen van *vrouwelijke persoons-* en *diernamen*; 3°. idem, tot het vormen van *gemeenslachtige persoonsnamen*; 4°. idem, tot het vormen van *zaaknamen*; 5°. idem, tot het vormen van *verkleinwoorden*; 6°. idem, tot het vormen van *verzamelnamen*; 7°. idem, tot het vormen van *abstracte zelfstandige naamw.*

460. De achtervoegsels: *-aar*, *-er*, *-enaar*-, *-ier*, *-enier*, *-aard*, *-erd*, *-ik* en *-(e)rik* dienen tot het vormen van *mannelijke persoons-* en *diernamen*. Zij beteekenen:

a. een mannelijken persoon, die gewoon is, de werking, door het grondwoord uitgedrukt, te verrichten: *hengelaar*, *leeraar*; of ook ze verricht: *lezer*, *spreker*;

b. de bewoner van een plaats of land, of zijn afkomst uit een van beide: *Hagenaar*, *Brusselaar*, *Groninger*, *Limburger*, *Egyptenaar*, *Duitscher*;

c. een mannelijken persoon, die het door het grondwoord genoemde als kenmerk bezit, het verricht of er zich mede bezighoudt: *bultenaar*, *geweldenaar*, *tuinier*, *valkenier*.

OPMERKINGEN. 1°. *-aar* is een latere en versterkte vorm, ontstaan uit *er*; *-aar* dient ter wille der welluidendheid, nl. om twee opeenvolgende toonlooze lettergrepen te voorkomen: vergelijk *Brusseler* met *Brusselaar*, of wel om twee vloeiende letters sterker te scheiden, als: *dienaar*, *leeraar*, *overwinnaar*, *beminnaar*.

2°. Naar het voorbeeld van: *Leidenaar*, *Keulenaar*, enz. vormde men: *Maastrichtenaar*, *Hagenaar*, en naar het voorbeeld van *leugenaar*, *teekenaar* vormde men *redenaar*, *geweldenaar*, *weduwnaar*, *harpenaar*, *bultenaar*. De woorden *tooveraar*, *moordenaar* werden langs dezen weg (analogie) *toocenaar*, *moordenaar*.

3°. *-ier* en *-enier* zijn van vreemden oorsprong, wat kan blijken uit: *portier*, *barbier*, *grenadier*, enz. Zij beteekenen personen, die een be-

roep uitoefenen. (Het vrouw. *kamenier*, staat voor *kamerier*, uit een ouder *cameriere* van *camer*.)

40. **-aard, -erd** vormen persoonsnamen van een ongunstige beteekenis: *lui aard*, *wreed aard*, *lomp erd*, *slimmerd*, *grijzerd*, alle afgeleid van bijv. nw.; ook *blufferd*, afgeleid van een w.w. stam. *Rijkaard* ook heeft een ongunstige bijbeteekenis, alleen *grijsaard* niet. Ook *vein-zaard* (= *veinzer*) en *grijn-zaard* (= *grijnzer*) hebben een ongunstige bijbeteekenis, ze zijn afgeleid van den stam van een w.w.

50. **-ik, -(e)rik** hebben nagenoeg dezelfde beteekenis als **-aard**: *vuil ik*, *botterik*, *dooverik*, *dommerik*.

60. Mannelijke diernamen zijn: *tuimelaar* (duif), *lepelaar* (vogel), *kater*, *doffer*.

70. In *blocmist* en *drogist* vindt men het uitheemsche achtervoegsel **-ist** achter een Nederlandschen stam, vergelijk: *pianist*, *fluitist*, *modist*.

461. De achtervoegsels: **-ster, -in, -es, -ege** (ei) en **-sch** dienen tot vorming van vrouwelijke persoons- en diernamen.

a. Met **-ster** vormt men namen van vrouwen en wel van een werkw. stam; zij duiden aan, dat een vrouw de werking verricht, als: *spinster*, *helpster*, *strijkster*; soms komt **-ster** achter mann. persoonsnamen: *babbelaarster*, *winkelierster*.

b. Met **-in** vormt men van mannelijke zelfst. nw. namen van vrouwen, of van vrouwelijke dieren: *gravin*, *berin*. De afleidingen *koningin*, *gravin*, *hertogin* hebben dubbele beteekenis: 10. gemalin of echtgenootte van een *koning*, *graaf*, *hertog*, of wel 20. een vrouwelijke persoon, die regeert als *koning*, die den titel voert of regeert als *graaf*, *hertog*. Enkel vrouwelijke personen beteekenen: *vijandin*, *heldin*, *gezellin*, *herderin*, *vriendin*, *Jodin*, *Heidin*, *Christin*.

c. Met **-es** (van vreemden oorsprong) vormt men van mannelijke persoonsnamen namen van vrouwen, als: *meesteres*, *barones*, *schilderes*, *dienares*. — Er is onderscheid tusschen *zangster* (iedere vrouw, die zingt) en *zangeres* (kunstenares); *godin* beteekent eene vrouwelijk godheid, *godes* vindt men bij dichters.

d. Met **-ege** (verhard tot *-egge* in *dievegge*) of **-ige** vormde men vrouwelijke persoonsnamen van werkw. stammen, als: *klappege* of *klappige*, overgegaan in *klappei* (klapster).

e. -sch komt achter volksnamen: *Zweedsche, Deensche, Hongaarsche*, en evenzoo *Duitsche, Engelsche, Geldersche*. Het zijn namen van vrouwen uit *Zweden*, enz. Sommigen bezigen *domineesche* voor de vrouw van den predikant.

462. De achtervoegsels: **-ing, -ling** en **-eling** dienen tot het vormen van gemeenslachtige (§ 184) persoons- en diernamen.

a. Met **-ing** (in den regel **l + ing**) vormt men van zelfst. n.w. d. i. persoonsnamen, die afkomst of verblijfplaats beduiden, als: *Meroving, Karoling, Vlaming; hemeling, schepeling, stedeling*, enz.

OPMERKING. *-ing* is in dit geval het eigenlijke achtervoegsel; dit blijkt o.m. uit de spelling van *hemeling*.

b. Ook vormt men met dit achtervoegsel van zelfst. n.w. en bijv. n.w. namen van personen, die zeker kenmerk of eenige eigenaardigheid bezitten, als: *kleurling, weekeling, nieuweling*.

c. Nog vormt men door **-ing (-ing)** persoonsnamen van stammen van werkwoorden, als: *zuigeling, leerling, volgeling; kweekeling, banneling (banling), verstooteling, overwonneling*.

OPMERKING. Diernamen zijn: *hokkeling, grondeling, bunzing, taling, gieteling*.

AANTEEKENING. De achtervoegsels: **-aar, -er, -in, -ing (-eling)** dienen tot het vormen van diernamen, by. *tuimelaar* (duif), *lepelaar* (reiger met lepelvormigen bek), *rammelaar* (mannetjeskonijn), *kater* (van *kat*), *doffer* (van *duif*); *berin, wolvin, leeuwin; bunzing, haring; hokkeling* (eenjarig kalf), *gieteling* (zwarte lijster), *grondeling* (visch), *taling* (kleine eend).

463. De achtervoegsels: **-er, -el, -eel, -sel, -aar, -laar** dienen tot het vormen van *zaaknamen*, als: namen van werktuigen, van voortbrengselen, van boomen, van vruchten, van munten, van schepen, enz.

a. **-er** komt achter w.w. stammen en vormt vooral namen van werktuigen: *wijzer, stoffer, veger*; evenzoo **-el**: *klepel*

(van *kleppen*, *kleppen* is luiden), *hevel* (van het oude *heven* d. i. heffen), *schepel* (van *schep*, *scheppen*), alsmede *teugel* (uit *to-gel*, van *toog*, onvolt. verleden tijd van *tijen*, *trekken*), evenzoo: *vleugel*, *sleutel*, enz.

b. *-eel*, een vreemd achtervoegsel, komt achter Nederlandsche grondwoorden, als: *bekkeneel* (van *bekken*, *hersenspan*), *tooneel*, *houweel*.

c. De zelfst. nw., afgeleid door *-sel*, beteekenen: a. het middel, als: *deksel*, *behangsel*, *stijfsel*, *blauwsel*; b. het voortbrengsel, als: *baksel*, *haksel*, *zaagsel*, *brouwsel*.

d. Met *-aar* vormt men voorwerpsnamen, als: *beukelaar* (schild), *lessenaar*, *lezenaar* (leesbordje), *beeldenaar* (kop of beeld van munt of penning); ook namen van vruchtboomen, bv. *appel-aar*, *hazel-aar*, *mispel-aar*, en daar *-laar* hier foutief als achtervoegsel werd beschouwd: *roze-laar*, *pere-laar*, *pruime-laar*, en evenzoo *ijpe-laar*.

OPMERKING. Het achtervoegsel *-er* vormt ook namen van schepen, als: *logger*, *hocker*, *botter*; *-ing (-ling)* dient tot vorming van plantnamen: *zuring*, *scheerling*, ook tot vorming van vruchtnamen: *kruiling* (appel), *pippeling* (appel); nog dient hiertoe het vreemde *-oen*: *meloen*, *limoen*, *citroen*, *pompoeen*; *-ing (-ling)* dient ook tot het vormen van muntnamen: *penning*, *schelling*, *zilverling*.

464. De achtervoegsels: *-je (-tje, -pje, -etje)*, *-kijn, -ken, -ke, -el, -ijn, -elijn* dienen tot het vormen van verkleinwoorden (diminutieven), als: *boekje*, *ezeltje*, *bloempje*, *ringetje*; *kindekijn*, *kindeken*, *vlagske*, *drop-pel*, *bundel*, *kruimel*, *kneukel*, *trommel*, *stippel*, *hoepel*, *stengel*, *pukkel* (= kleine pok), *vogelijn*, *bloemelijn*, *oogelijn* (= lieveling).

OPMERKINGEN. 10. Over de inlassching van *t*, *p*, *et*, zie § 510.

20. Thans worden geen verkleinwoorden meer gevormd met de achtervoegsels *-kijn, -ken, -el, -ijn, -elijn*; wel bestaan als nieuw: *vlagske*, *stokske*, *bankske*, enz.

30. Ook het aan het Fransch ontleende *-et* komt schaars voor: *kabinet*, *lampet*, *helmet*, *trompet*.

AANTEEKENING. De verkleinwoorden stellen de zelfstandigheden voor als:

- a. klein van omvang: *huisje, stoeltje, jasje*, enz.
- b. bezittende iets aanvalligs: *maantje, hartje, liefje, Jantje*, enz.
- c. onbeduidend of van geringe waarde: iemand een *sommetje* leenen, een *uurtje* opblijven, een *eindje* meelopen, enz.
- d. bezittende iets verkeerd: 't Is me een *weertje*; hij heeft me een *zoontje*; het was een min *ventje*.

465. De achtervoegsels: **-age, -schap, -dom, -ij, -heid** kunnen een verzameling beteekenen, als: *plantage, bosschage, pluimage, tuigage, pakkage; gezelschap, manschap, maagschap, ridderschap; engelendom, menschedom; ruitery, schutterij, kleedij, burgerij, boekerij; christenheid, geestelijkheid, overheid, meerderheid*, enz.

OPMERKINGEN. 10. Die op *-schap* bet. een bestaande vereeniging van personen: *de broederschap der notarissen*; terwijl die op *-dom* verschillende personen of zaken tot een eenheid samenvatten, al bestaat deze in werkelijkheid niet: *De rijkdom* (d. i. de rijke lieden), *het heidendom* (al de heidenen).

20. *Maatschappij* (van *maatschap*) heeft een dubbel collectief achtervoegsel; vergelijk *manschap*, enz. (*Maat* = makker, gezel, spijsgenoot.)

466. De achtervoegsels: **-e, -de, -te, -heid, -ing, -ij, -nis, -age, -dom, -schap** dienen o. a. tot het vormen van abstracte zelfst. nw. als: *woede, hoogte, grootheid, achting, voogdij, gebeurtenis, slijtage, ouderdom, blijdschap*.

a. Men vindt het achtervoegsel **-e** in: *koude, woede* (van *woed*, wild), *ronde* (de *ronde* doen); **-de** treft men aan in: *liefde, vreugde*; **-te** in: *droogte, diepte*.

OPMERKING. Sommige afleidingen op **-te** hebben een concrete bet., bv. *hoogte* (heuvel), *laagte* (dal), *groente*, *diepte* (kuil), *gedaante* (spook); eveneens: *gerogelte, gebergte*, enz.

b. **-heid** wordt gehecht aan bijv. nw.: *vrijheid, goedheid, luiheid* en stelt een hoedanigheid als een zelfstandigheid voor. In de verzamelnamen *christenheid* en *overheid* ligt een concrete beteekenis, eveneens in: *kleinigheid, zoetigheid, nieuwigheid, vuiligheid*. (Men vergelijkte ze met *kleinheid, zoetheid*, enz.).

c. Met **-ing** vormt men namen van werkingen, die als zelfstandigheden worden gedacht (verbale substantieven), als: *scheiding* (het *scheiden*), *achting* (het *achten*), *vergrooting*, *vermeerdering*, *wandeling*, *handeling*, *dwaling* (het *dwalen*).

OPMERKING. Soms wordt de beteekenis concreet, als in: *stalling*, *zitting* (van een stoel), *uitspanning* (herberg), *woning* (huis), *wandeling* (wandelpad).

d. **-ij** (van vreemden oorsprong), ook wel: **-erij**, **-ernij**, wordt gehecht aan persoonsnamen op **-aar** en **-er** en vormt verbale substantieven, waaraan het begrip van *during*, *herhaling* verbonden is, als: *bedelarij*, *bedrieg-erij*, *diev-erij*, *schelm-erij*, *zott-ernij*, *raz-ernij*.

OPMERKING. Met **-ij** vormt men ook namen van werkplaatsen: *bakkerij*, *smederij*, *brouwerij*; evenzoo namen van eenig gebied: *abdij*, *grietenij*. Deze afleidingen hebben concrete bet. Dit laatste is ook het geval met de afleidingen: *schilderij*, *rjmelarij* (versjes), *drogerij* (gedroogde kruiden); *artsenij* (geneesmiddel), *lekkernij* (snoepgoed), *woestenij*.

-ij vormt ook abstracte zelfst. nw., die een staat of toestand, of een handeling beteekenen: *voogdij*, *slavernij*, *visscherij*.

OPMERKINGEN. 10. De op deze wijze afgeleide zelfst. nw. kunnen wel eens twee bet. hebben: *weverij* (werkplaats) en *weverij* (het weven), *drogerij* (droogplaats) en *drogerij* (kruiden), enz.

20. *Heerschappij* heeft een dubbel achtervoegsel, vergelijk *graafschap*; *heerschap* bet. reeds 't gebied van den *heer*: doch het woord laat zich verklaren, doordien *heerschap* ook de beteekenis kreeg van *heer*.

e. **-nis** vormt abstracte zelfst. nw. van verbale zelfst. nw. als: *groetenis*, *heugenis*; idem, van bijv. nw. als: *duisternis*, *droefenis*, *gelijkenis*; idem, van werkwoordelijke stammen, als: *begravenis* (de daad van begraven), *vergifenis*, *kennis*; idem, van verleden deelwoorden: *gebeurtenis*, *bekentenis*.

OPMERKINGEN. 10. Vele zelfst. nw. op **-nis** hebben een concrete beteekenis: *gevangenis*, *gedachtenis* (aandenken), *wildernis*, *vuilnis*, *hinderenis*, *beeltenis*, enz.

20. Men lette op het verschil in beteekenis tusschen: *duisternis* (concreet)

en *duisterheid* (abstract), *gelijkenis* (het gelijken) en *gelijkheid* (het gelijk zijn), *bekentenis* en *bekendheid*.

f. Met **-age** (van vreemden oorsprong) vormt men namen van zelfstandig gedachte werkingen: *lekkage*, *slijtage*, *strijkage*.

OPMERKING. *Lekkage* bet. concreet het lek of lekgat zelf; *steltage* (steigerwerk) is een concrete verzamelnaam.

g. **-dom** vormt zoowel concrete als abstracte zelfst. nw., en wel *a.* van zelfst. nw. (persoonsnamen): *hertogdom*, *bisdom* (bisschopdom), *vorstendom*, *prinsdom*, deze bet. een gebied, terwijl *pausdom*; *adeldom*, de gesteldheid of den staat beteekenen; *b.* van bijv. nw.: *rijkdom*, *eigendom*, *ouderdom*, *vrijdom*, deze bet. den toestand; *c.* van werkw. stammen: *wasdom*, dat een werking nl. *het wassen* benoemt.

OPMERKING. *Heiligdom* bet. heilige plaats, ook een als heilig beschouwd voorwerp (concreet); *christendom* bet. de christelijke leeringen of godsdienstige leerstukken.

h. **-schap** vormt zoowel concrete als abstracte zelfst. nw. en wel abstracte van *a.* zelfst. nw. (persoonsnamen): *vaderschap*, *broederschap*, *burgerschap*, *koningschap*, *maagschap*, deze bet. een staat of waardigheid, ook een verhouding; *b.* bijvoeglijke naamw.: *gramschap*, *beterschap*, *dronkenschap*, *gevangenschap*, — deze bet. een hoedanigheid of toestand; *c.* werkwoorden: *weddenschap*, *rekenschap*, *wetenschap* (het weten), deze bet. een werking.

OPMERKINGEN. 10. *Heerschap* (heer), *vriendschap* (vriend), *wetenschap* (al het weten) kregen een concrete beteekenis.

20. *Voogdijschap*, *partijerschap* bevat een dubbel achtervoegsel van nage-noeg gelijke beteekenis.

30. *Broederschap* bet. hier verwantschap, verhouding: *Deze krijgsmakkers dronken broederschap*. Evenzoo: *maagschap*. In verzamelnamen (concreet) vindt men *-schap* in § 465; concreet zijn ook de van plaatsnamen door *-schap* afgeleide zelfst. nw., die een gebied beteekenen: *graafschap*, *buurtschap*, *heemraadschap*.

AANTEEKENING. In sommige zelfst. nw. bestaat het achtervoegsel uit ééne enkele letter (zie bijv. *e* in *koude*). Zoo is **-t** een achtervoegsel in: *macht* (mogen), *tocht* (toog, tiegen, tieën = trekken), *jacht* (jagen),

gracht (graft, graven); *schrijft*, *gift*, *draecht*, enz.; evenzoo **-m** in: *halm*, (van *hal*, *helen*), *helm* (van *helen*), *galm* (van *gal*, *gillen* = geluid maken), *bloem* (van *bloc*-i-en), enz. Zij beteekenen het middel of het voortbrengsel; verder **-d** in: *vloed* (van *vloeden*), *zaad* (van *zaaien*), *draad* (van *draaien*), *deugd* (van *deugen*), enz.

467. Een samengesteld zelfst. nw. ontstaat door de verbinding van:

a. Twee zelfst. nw., als: *schildpad*, *stoomboot*, *poftertjeskraam*, *zwaluwnest*, *zwijnshoofd*;

b. Een bijv. nw. en een zelfst. nw., als: *hoogeschool*, *zuurkool*, *laagland*, *vrijstad*, *gemaakte-kleerenmagazijn*;

c. Een werkwoordelijken stam en een zelfst. nw., als: *drinkbeker*, *rekenboek*, *rijweg*, *wandelpad*;

d. Een telwoord en een zelfst. nw., als: *drievoet*, *vijfhoek*, *duizendpoot*, *veelhoek*, *eerstgeborene*;

e. Een bijwoord en een zelfst. nw., als: *voorjaar*, *bovenkamer*, *toespijs*, *afdak*, *opgeld*.

468. Door aaneenschrijving en ook door het koppelteken (§ 62) worden de leden der samengestelde zelfst. nw. tot een woordeenheid verbonden (§ 431): *grondwet*, *zaagmolen*, *kievitsei*, *hoogeschool*, *Java-koffie*, *Nieuw-Holland*, *oudemannahuis*, *kruip-door-den-tuin*, enz.

OPMERKING. Wat de beteekenis der samengest. zelfst. nw. betreft, hier moet het verstand voorlichten, het gebruik dient als wegwijzer. Nu eens is de samenhang der leden meer innig en moet de bet. door een volzin of een bepaling omschreven worden: *schildpad*, d. i. een *pad* met een *schild* op den rug; *grondwet*, d. i. een wet, die den *grond* of grondslag vormt van alle andere wetten des lands; — dan weer is de samenhang vrij los, zoodat ook, buiten aaneenschrijving of koppeling om, de beteekenis wel zou blijken: *hooge-school*, *zuur-kool*, *een sta-in-den-weg*.

469. De meer innige samenbinding of samensmelting der leden tot een samengesteld zelfst. nw. noemt men wel *eigenlijke* samenstelling; de meer losse samenvoeging en de koppeling worden wel *oneigenlijke* samenstelling genoemd. In de tegenwoordige taal valt het echter moeielijk hier het onderscheid vast en zeker aan te wijzen. Bovendien heeft die onderscheiding met het oog op de beteekenis geen nut.

OPMERKING. In de *eigenlijke* samenstelling komt het eerste lid voor als stam, d. i. zonder eenigen verbuigingsvorm; in de *oneigenlijke* samenstelling vertoont het eerste lid een verbuigingsuitgang: *kievitseï, bakkersknecht*. Doch met het oog op samenstellingen, als: *kachelpijp, zwaluwnest, heerenknecht, vrouwenmuts, leeuwenmoed, leidsman, raagshoofd* enz. heeft ook deze opmerking minder practische waarde.

470. In: *'s-Gravenhage, 's-Hertogenbosch, Mijns-Heerenland, 's-Heerenberg, menschenvoet, prinsenvlag, profetenmantel, vorstentelg, pausenkroon, knapenlied* heeft het eerste lid den zwakken verbuigingsuitgang; in *hartstocht* en *hartsvriendin* (§ 347, d) is die uitgang sterk geworden; — in: *stadspark, waarheidsliefde, zielsverdriet, belegeringswerken, maansverduistering* enz. is de *s* gehecht aan een vrouwelijk zelfst. nw. om den 2^{en} nvl. uit te drukken; in: *woordenboek, pennendoos, ziekenhuis, vogeltjeszaad, lucifersdoosje* heeft het eerste lid een meervoudige beteekenis, evenals in *bladerkroon, eierkoek, kinderkamer, hoenderhok, runderstal, beenderhuis*.

OPMERKING. Opmerkelijk zijn de samenstellingen: *wecshuis* en *armhuis*; — vergelijk ook de spelling: *tarwebrood, rijstebrij* met *erwtensoep, gruttenbrij, frambozenkoekje*; let verder op de spelling van: *pereboom, bessestruik, beukeblad, wilgestam, eikeboom* naast *wiegelied, hertekop, zonnebloem, willekeur*, enz., waarin het eerste lid nog den ouden vorm heeft op een toonlooze *e*.

471. Samenstelling door afleiding heeft plaats door middel van: *-er, -ster, -st, -ing*, als: *parelvisscher* (van *parel* en *visschen*), *wetgever* (van *wet* en *geven*), *ziekenoppasster* (van *zieken* en *oppassen*), *vischvangst, thuiskomst* (van *thuis* en *komen*), *inachtneming* (van *in acht nemen*). Verder: *broodbakker, kolenbrander, mutsenwaschster, samenkomst, geheimhouding, terzijdestelling*.

Ook: *tijdverdrijf, voetwisch, voetveeg, kleeerkoop, schoenenflik, eerbied, brandweer* van: den tijd verdrijven, de voeten wisschen, de voeten vegen, kleeeren koopen enz. behooren tot deze samenstelling. Zij komen in beteekenis overeen met die, welke door middel van *-ing* en *-er* tot stand komen, als: *tijdverdrijving, kleeerkooper*, enz.

OPMERKINGEN. 1°. Door vreemden invloed ontstonden: *dwingeland*, *brekespel*, *stokebrand*, *deugniet*, *doeniet*, *waaghals*, *weetniet*; deze samenstellingen dienden eigenlijk te luiden: *landdwinger*, *spelbreker*, enz.

2°. Nog behooren tot deze soort samenstellingen, die een zelfstandigheid beteekenen, welke datgene bezit, wat door de leden der samenstelling wordt uitgedrukt: *roodhuid*, *platroet*, *kwikstaart*, *vierhoek*, *drietand*, enz.

VIERDE LES: DE FORMING DER BIJVOEGLIJKE NAAMW.

472. Ook de bijvoeglijke nw. zijn naar hun vorming *afgeleide* of *samengestelde* woorden; de afleiding geschiedt door *voor-* en *achtervoegsels*.

OPMERKING. Ook hier, evenals in § 458 spreekt men van zelfstandige en onzelfstandige achtervoegsels: *-baar*, *-lijk*, *-zaam*, *-loos*, *-achtig*, *-haftig* zijn zelfstandige; *-ig* (*-erig*), *-sch* (*-isch*), *-en*, *-el* zijn onzelfstandige achtervoegsels, bv.: *aap-achtig*, *vlij-tig*.

473. De voorvoegsels zijn: *aarts-*, *ge-* en *on-*.

aarts- (= in hooge mate): *aartsleelijk*, *aartslui*, *aartsdom*, *aartsgierig*.

ge-: *getrouw* (naast *trouw*), *gewis* (naast *wis*), *gestreng* (naast *streng*). Dit voorvoegsel versterkt de beteekenis van het grondwoord.

on- (= niet): *onrijp*, *onsterk*, *ontrouw*, *onwetend*, *onbeschaamd*, *onafzienbaar*, *ongehoorzaam*; *on-* heeft hier enkel ontkennende kracht.

OPMERKING. *Ge-* dient ook tot vorming van verleden deelw., en deze komen dikwijls als bijv. nw. voor, als: *gemaakt* (een gemaakte houding), *gacht*, *gezien*, *gevat* (slim, schrander). Naar deze voorbeelden zijn gevormd: *gespoord*, *gelaarsd*, *genaamd*, *gerokt*, *gedast*, enz. Het voorvoegsel *ge-* beteekent hier: *hebbende*, *voorzien zijnde van*. Evenzoo zijn naar het voorbeeld van: *bevimpeld* (van *bevimpelen*), *besnecuwd* (van *besnecuwen*), *bewierookt* (van *bewierooken*), door middel van *be-* gevormd: *bedaad*, *behuisd*, *beroemd*, *bejaard*, *befaamd*, die eveneens een zelfst. nw. tot stam hebben. Soms zijn ze met bijv. nw. of bijwoorden weer samengesteld, als: 1°. *hooggetopt*, *snelgewiekt*, *breedgeschouderd*, *witgedast*; — *bijgenaamd*, *hoegenaamd*; 2°. *hoogbejaard*, *hoogbedaad*, *wijdberoemd*, *rijkbegeafd*.

474. De achtervoegsels, welke dienen tot vorming van bijv. nw., zijn: *-achtig*, *-haftig*, *-baar*, *-ig*, (*-erig*), *-lijk*, *-loos*, *-sch*, *-zaam* en *-el*.

475. *-achtig* komt op twee wijzen voor, nl. met en zonder klem.

a. In de bijv. nw.: *deelachtig, woonachtig, twijfelachtig, waarachtig* beteekent *-achtig* (met klem) zooveel als *hebbende* of *zijnde*.

OPMERKING. Een gelijke beteekenis nl. die van de eigenschap hebbende, vindt men in *-haftig* (van *haven*, hebben): *heldhaftig, manhaftig, (manhaft)*. In *krijgshaftig* en *strijdhaftig* beteekent *-haftig*: *gaarne hebbende; ernsthaftig (ernsthaft) = ernst toonende*. Dit achtervoegsel is van oorsprong één met *-achtig* (= hebbende).

476. *-achtig* (zonder klem) vindt men in zeer vele afleidingen, als:

- a. schelmachtig, aapachtig, rotsachtig, kernachtig.*
- b. groenachtig, blauwachtig, zuurachtig, oudachtig.*
- c. snoepachtig, vergeetachtig, spotachtig, schrikachtig.*

Dit achtervoegsel beteekent: *a. gelijkende op, b. over-
eenkomende met, c. geneigd tot.*

OPMERKING. De afleidingen met *-achtig* hebben vaak een ongunstige bijbeteekenis, wat uit de voorbeelden kan blijken; vergelijk nog: *kinderachtig, meesterachtig, schaapachtig, zenuwachtig, klierachtig, teringachtig*, enz. Uit gevallen als: *Ik weet niet, of Gerrit wel heel Hatelingachtig is* (C.O.), kan blijken, dat het achtervoegsel ook voorkomt achter eigennamen.

477 *-baar* vindt men in:

- a. vruchtbaar, dankbaar, cijnsbaar, schijnbaar;*
- b. vloeibaar, ontplofbaar, ontbrandbaar, onverwelkbaar;*
- c. eetbaar, hoorbaar, smeedbaar.*

Onder *a.* is het grondwoord een zelfst. nw., onder *b.* de stam van een intransitief werkwoord, onder *c.* de stam van een transitief werkwoord.

Onder *a.* beteekent *-baar*: gevende, dragende, opbrengende, veroorzakende; onder *b.* de werking of den toestand vertoonende; onder *c.* geschikt tot het ondergaan van de werking.

478. *-en* vormt stoffelijke bijv. nw. van stofnamen, als: *kanten, papieren, gouden, hoornen.*

OPMERKING. *Linnen* ontstond uit *lijnen* van *lijn* (= vlas), dat nog voorkomt in *lijnwaad*, *lijnzaad*, *lijnolie*; *garen* bezigt men voor *garenen*; *purperen* (dat thans een kleur beduidt) behoorde oorspronkelijk ook tot de stoffelijke bijv. nw., evenzoo *azuren* of *lazuren* (hemelsblauw).

479. -ig (erig) vindt men in:

a. *vlijtig*, *machtig*, *lastig*, *dorstig*, *kippig*, *glazig*;

b. *goedig*, *nattig*, *waardig*;

c. *bevallig*, *bedrijvig*, *begeerig*, *nalatig*, *aanhaliq*, *geloovig*.

Onder a. en b. vindt men -ig gehecht aan een zelfst. nw. of bijv. nw.; onder c. aan den stam van een werkwoord.

De beteekenis onder a. is die van *hebbende*, *bevattende*, *iets hebbende van*; onder b. *zijnde*; onder c. *zijnde* (*doende*), wat de stam uitdrukt.

OPMERKINGEN. 1°. Men lette op de vorming van: *overig*, *vorig*, *nederig*, *nictig*, waarin -ig gehecht is aan een bijwoord. In *levendig* (*levend-ig*) beteekent -ig in verhoogde mate bezittende.

2°. De bijv. nw. op -erig hebben meest alle een ongunstige bijbeteekenis, bijv.: *slaperig*, *beverig*, *stooterig*; — *zanderig*, *landerig*, *winderig*. Echter: *zangrig*, *weelderig*.

480. -lijk (van het oude *lijk* = lichaam, vorm, gestalte) vindt men in:

a. *menschelijk*, *adellijk*, *vorstelijk*, *kinderlijk*.

b. *ziekelyk*, *lietelyk*, *armelyk*, *ouwelyk*.

c. *dragelyk*, *aannemelyk*, *geloofelyk*, — *sterfelyk*, *hinderlyk*, *bekoorlyk*.

Onder a. is de stam een zelfst. nw., onder b. een bijv. nw., onder c. de stam van een transitief of intransief werkwoord.

Onder a. vindt men de grondbeteekenis van -lijk: *gelijkende* op, *overeenkomende* met, *behoorende* tot; onder b. is de beteekenis: *iets hebbende van*, onder c. *geschikt* tot het ondergaan of tot het doen der werking.

OPMERKINGEN. 1°. In: *achterlyk*, *uiterlyk*, *innerlyk*, *voortlyk* vindt men -lijk achter een bijwoord gevoegd. De bet. is als die onder b.

2°. Bij vergelyking ziet men, dat de bet. van -achtig en -lijk, gevoegd achter zelfst. nw., vrij wel overeenkomen. Toch maakt het taalgebruik

verschil tusschen *meesterachtig* en *meesterlijk*, *kinderachtig* en *kinderlijk*; bij de afleidingen met *-achtig* is de bijbeteekenis *ongunstig*.

30. Ook *-baar* en *-lijk* vindt men aan denzelfden stam gehecht, als *draagbaar*, *kenbaar*, *beweegbaar*, *merkbaar*, *kostbaar* en *dragelijk*, *kennelijk*, *beweeglijk*, *merkelyk*, *kostelyk*. In het eerste geval is de beteekenis meestal letterlyk, in het tweede in den regel *figuurlyk*. Het spreekt vanzelf, dat men in deze onderscheiding niet verder moet gaan dan de levende taal wil: de *onoverwinnelyke vloot* bijv. heette aldus, omdat zij, naar het oordeel van sommigen, *onoverwinbaar* was: de twee afleidingen drukken hier volkomen hetzelfde uit.

481. -loos in: *a. ouderloos, kinderloos, hopeloos;*
b. reddeloos, stoorloos, duldeloos, werkeloos,

beteekent: *a. niet bezittende, niet hebbende, missende; b.* het ontkent de mogelijkheid der werking. (Dit *-loos* hangt samen met (ver)liezen en duidt een *gemis* aan.)

OPMERKINGEN. 10. Bij vergelyking van de afleidingen: *machteloos* en *onmachtig*, *trouweloos* en *ontrouw*, blijkt, dat de eerstgenoemde krachtiger van beteekenis zijn, in zooverre zij het geheele wezen (karakter) van den beteekenden persoon kenmerken.

20. Men lette op 't verschil tusschen: *naamloos* en *nameloos*, *smaakloos* en *smakeloos*, *zinloos* en *zinneloos*, *werkloos* en *werkeloos*. (§ 510.)

482. -sch (-isch) vindt men in: *lakensch, duffelsch, neteldoersch*, en vormt hier stoffelyke bijv. nw. — In: *hemelsch, aardsch, wereldsch, Nederlandsch, Haagsch, Zweedsch, Hongaarsch* beteekent het achtervoegsel de plaats, waar iets thuis behoort, dus de afkomst. — In *slaafsch, kindsch, Zondagsch*, enz. beteekent het: *aardende naar, overeenkomende met, behoorende bij of tot*.

OPMERKINGEN. 10. Bij aardrijkskundige benamingen, die op een sisklank eindigen, bezigt men het vreemde *-isch*, bijv.: *Saksisch, Pruisisch, Russisch*, ook: *Frankisch, Zwabisch*. Echter zegt men: *Friesch*. Verder vindt men *-isch* in *afgodisch, wettisch* (hangende of houdende aan de letter der wet) en achter vreemde stammen: *grammatisch, logisch, analytisch, physisch*, enz.

20. Men vindt *-sch* achter stammen van werkwoorden in: *speelsch, goedgeefsch, goedleersch, goedlachs* en achter een bijv. nw. in: *grootsch*.

30. Door middel van **-sch** vormt men bijv. nw. van bijwoorden, als: *dagelijksch, vergeefsch, linksch, zijwaartsch, ruggelingsch*, enz.

483. -zaam. *a. heilzaam, eerzaam, deugdzaam, minzaam.*

b. gemeenzaam, langzaam, bedachtzaam.

c. spaarzaam, leerzaam, waakzaam, arbeidzaam.

Het achtervoegsel **-zaam** vindt men gehecht *a.* aan zelfst. nw., *b.* aan bijv. nw., *c.* aan werkwoordelijke stammen.

Onder *a.* en *b.* beteekent **-zaam** eng verbonden met; onder *c.* drukt het natuurlijke neiging of geschiktheid uit. In den regel hebben de aldus gevormde adjectieven een gunstige beteekenis.

OPMERKINGEN. 10. De achtervoegsels *-baar* en *-zaam* vindt men gehecht aan denzelfden werkwoordelijken stam, als: *buigbaar, lijdbaar, leerbaar, mededeelbaar, verdraagbaar* en: *buigzaam, lijdzaam, leerzaam, mededeelzaam, verdraagzaam*. In 't eerste geval is de bet. zinnelijk, in het tweede zedelijk, als passend bij den aard, het karakter.

20. Het achtervoegsel *-zaam* vindt men ook gehecht aan het telwoord *één* in *eenzaam*.

BIJZONDERHEDEN. *a.* Er dient opgemerkt, dat het achtervoegsel **-el** voorkomt in enkele bijv. nw., van w.w. stam gevormd: *schamel, vermetel, wankel, kreupel, vergetelheid*.

b. De woorden op **-lei** en **-hande** zijn eigenlijk samenstellingen, waarin *-lei* of *-hande* soort beteekent; daar men de eigenlijke bet. dezer samenstellingen niet meer gevoelt, rekent men ze, naar hun gebruik, tot de afgeleide bijv. nw: *allerlei waren, velerhande menschen*.

c. Sommige afleidingen op *-lijk* en *-sch* kunnen verklaard worden door den 2en nvl., als: de *vaderlijke zegen*, het *vorstelijk paleis*, de *vaderlandsche geschiedenis*; — *vaderlijk, koninklijk, vorstelijk, kinderlijk*, enz. kunnen ook een andere beteekenis hebben, als: *!Zijn voogd gaf hem een vaderlijke vermaning; die tooneelspeelster heeft een koninklijke houding; een vorstelijk geschenk, een kinderlijk gebed, vertrouwen*, enz.

484. Een samengesteld bijv. nw. ontstaat door de verbinding van:

a. Een zelfst. nw. en een bijv. nw., als: *bloedrood, pikzwart, eivol, beendroog*; — *roemvol, merkwaardig, liefderijk, godgevallig*;

b. Een voor-nw. en een bijv. nw. of een zelfst. nw.: *deskundig, desbevoegd, dermate, derwijze*;

c. Twee bijvoeglijke nw.: *doofstom, openbaar, edelachtbaar*;

d. Een bijwoord, gevolgd door een bijv. nw.: *overgroot, innet, dolgraag, aloud, allerfraaist*; — *zeergeleerd, wel-eerwaard*. Het eerste lid drukt een graad of mate uit van de hoedanigheid.

OPMERKINGEN. 10. Wat de beteekenis der samengestelde bijv. nw. betreft, ook hier moet (evenals in § 467) het verstand voorlichten en dient het gebruik als wegwijzer. Regels zijn niet te geven.

20. Tot de laatste soort behooren ook: *doodzwak, doodziek, dood-cerlijk, doodeenvoudig, doodarm*. Evenzoo die, waarvan het eerste lid *stok-, steke-, stik-, splinter-*, enz. is, als: *stokdoof, stokblind, stekeblind, stikdonker, splinternieuw*, enz. Ook: *donkerblauw, lichtgroen, blauwzwart, geelgrauw*, waarin het eerste lid den bijzonderen aard van het tweede uitdrukt, als: *in hooge mate blauw, in geringe mate groen, blauwachtig zwart*, enz.

485. Ook bij de samengestelde bijv. nw. heet de meer innige samenbinding der leden wel *eigenlijke* samenstelling en de meer losse, grammatische samenvoeging *oneigenlijke* samenstelling. Doch ook hier is de grenslijn moeielijk te trekken en heeft de onderscheiding geen practisch nut.

OPMERKINGEN. 10. Eigenlijk heet bijv. de samenstelling in *sneeuw-wit, kogelrond, kurkdroog*; oneigenlijk heet zij in: *krachtvol, cerwaardig, deskundig, volkrijk, godgevallig*, enz. waarin de betrekking der leden, die is van een 2en of 3en naamval.

20. In *hemelsblauw, doodsbleek, doodsbenauwd* is een *s* ingelascht.

486. Samenstelling door afleiding ontstaat door middel van de uitgangen *-ig* en *-sch*, als: *goedhartig* (= een goed hart hebbende), *krankzinnig* (kranke, zwakke zinnen hebbende), evenzoo: *viervoetig, vijfhoekig, toenmalig, voormalig* (= in vorigen tijd zijnde), *uithuizig, luidruchtig*, enz.

-sch vindt men als verbindingsmiddel in: *alledaagsch, anderdaagsch, inheemsch* (*heem* = huis, hoeve), *uitheemsch, binnenlandsch, ondergronds, driedraadsch, tiendaagsch, achtuursch*; — *-isch* vindt men in *nieuw-modisch*.

VIJFDE LES: DE VORMING DER VOORNAAMWOORDEN.

487. De wederkeerige voornw. *elkander* en *malkander* zijn samenstellingen, bestaande uit: *elk* (= *ie* + *lijk*), *malk* (= *man* + *lijk*) en *ander*; de bet. van *elkander* is dus nagenoeg = ieder den ander; die van *malkander* (*malk* + *ander*, *manlijk* + *ander* = ieder der menschen den ander).

488. De onbepaalde voornw. *iemand*, *niemand* beteekenen *ie* + *man*, *n(ie-man)* d. i. *niet* eenig mensch; *iets* = *iet-wes*, waarin *wes* de 2^e naamv. is van *wat*; *niets* = *ne* + *iets* d. i. *niet* iets. Bij *iemand* en *niemand* is de *d* achtergevoegde letter; bij *iets* en *niets* is de *s* het teeken van den 2^{en} naamval.

Zulk ontstond uit *zoo-lijk* = *z66* gevormd, *z66* van *lichaam*; *dusdanig* en *zoodanig* bestaan uit *dusdaan* + *ig* en *zoodaan* + *ig*; *daan* is het verleden deelw. (zonder *ge*) van *doen*.

489. De vragende voornaamw. *wie* en *wat* zijn stamwoorden; *welk* = *wie* + *lijk*, *wie-lijk* = *hoe* + *lijk* = *hoe* van vorm, van gedaante; *hoedanig* wordt verklaard als *zoodanig*; in de uitdrukking *wat voor (een)* zijn de leden stamwoorden.

ZESDE LES: DE VORMING DER TELWOORDEN.

490. De bepaalde hoofdtelwoorden beneden *elf* zijn stamwoorden: *elf* is een verholen samenstelling evenals *twaalf*: *elf* = *een* + *lif*, *twaalf* = *twee* + *lif*; dit *lif* beteekent *tien*. *Dertien* (voor *dirtyen*) ontstond uit *drie* + *tien*; van *veertien* tot *twintig* is de samenstelling duidelijk.

Twintig (voor *twenty*) ontstond uit *twee* en *tig* = *tien*; *dertig* ontstond uit *dri-tig* (*drie-tig*); *veertig* = *viertig*. *Tachtig* is afwijkend gevormd, het heeft een voorgevoegde *t*, en de *t* van den stam *acht* is uitgestooten.

Honderd en *duizend* beteekenden beide een groote hoeveelheid, de oorsprong van beide is onzeker. Nog zegt men: *praatjes in 't honderd*, *het loopt in 't honderd*. *Millioen* (fr. *million*) = een groot duizendtal.

Eén is een stamwoord; *geen* (= niet één) ontstond uit *negheen* = *negh-een*, welk *negh* verwant is aan *niet*. *Half* is een stamwoord.

491. De bepaalde ranggetallen worden gevormd van de hoofdtelwoorden door de achtervoegsels *-de* of *-ste*. Van 1—10 bezigt men het achtervoegsel *-de*, behalve in *eerste*, *achtste*. *Eerste* is gevormd van het bijwoord *eer*; *derde* staat voor *drie-de*; van *twintig* af bezigt men *-ste*.

OPMERKING. Men zegt: *de honderd en eende les*, *de driehonderd en eende dag*, enz.

492. De onbepaalde hoofdtelwoorden: *eenig*, *som-mig*, *weinig* zijn afleidingen van de stamwoorden *één*, *som*¹⁾, *wein*, door middel van *-ig*: *één* is een telwoord; *som* betekende *ergens*, *de een of ander*; *weinig* (verwant met *wee* en *weenen*) bet. beklagenswaardig, zwak, gering, klein, onbeduidend. *Heel* bet. ongeschonden, in *geheel* dient *ge-* tot versterking; *gansch* is van onbekenden oorsprong; *gezamenlijk* (waarin *ge-* een verzameling beduidt) heeft tot stam *zamen*; *samen* (voor *te-zamen* = dezelfde, gelijke); *enkel* ontstond uit *eenkel* (uit *één* en een ouden verkleiningsuitgang) en bet. een kleine eenheid.

493. De onbepaalde ranggetallen: *de laatste*, *de zooveelste*, *de hoeveelste* zijn gevormd door den superlatieven uitgang *st* en wel van de woorden: *laat*, *zooveel*, *hoeveel*.

OPMERKING. Het tweede lid van een herhalingsgetal is *reis*, *maal*, *keer*, *werf*: — *reis* = gang, tocht, keer; *maal* = tijd (vergelijk: *voormaals*, *hiernamaals*); *keer* = draai, en *werf* = wending.

Het tweede lid van een verdubbelgetal is *-voud*, samenhangend met het werkwoord *vouden*, *vouwen*. Van de verdubbelgetallen vormt men bijv. nw. door middel van *-ig*, als: *viervoudig*, *veelvoudig*, enz. Voor *-voudig* bezigt men ook *-vuldig* in: *drievuldig*, *veelvuldig*, *menigvuldig*. Voor *tweevoudig* bezigt men *dubbel* (fr. *double*).

1) Vergelijk: *som-wijlen*, *som-tijd-s*.

ZEVENDE LES: DE VORMING DER BIJWOORDEN.

494. De bijwoorden zijn *afgeleide* of *samengestelde* woorden; ook bestaat er *samenstelling door afleiding*. De afleiding geschiedt door middel van de volgende achtervoegsels:

10. -e: *luide, verre, alreede, bij lange niet*.

20. -en: *achteren, onderen, voren, buiten* (be-uit-en), *binnen* (be-in-en), *Noorden, Zuiden, Oosten, Westen*.

OPMERKING. -en geeft een beweging van een plaats uit te kennen: *Noordenwind* (wind uit het Noorden).

30. -er: *Noorder, Zuider, Ooster*, enz.

OPMERKING. -er geeft een beweging te kennen naar een plaats toe: *Noorderlicht* (licht, dat naar het Noorden schiet); vergelijk: *Velpeweg* (weg van Arnhem naar Velp); *Zuiderzee* (zee, die zich naar 't Zuiden nl. van Friesland uitstrekt). Hiertoe behoort ook *neder* (Nederland, nederdalen, enz.), van een verouderd *ned*.

40. -lijk, dat van bijv. nw. en deelw. bijwoorden vormt: *waarlijk, kwalijk, strengelijk, vastelijk*, (bv. gelooven), *beleefdelijk, herhaaldelijk*.

50. -lijks, dat van zelfst. nw. bijwoorden vormt: *dagelijks, wekelijks, maandelijks, jaarlijks*.

60. -ling, -lings. Dit achtervoegsel, dat de manier, de wijze aanduidt, wordt gehecht aan zelfst. nw., als: *ruggeling* of *ruggelings*, evenzoo: *zidelings, mondeling(s)*. Ook vindt men -*ling(s)* achter bijv. nw. en stammen van werkwoorden: *blindeling(s); ijlings, rakelings, tappelings* 1); in *oulings* staat -*lings* achter een bijv. nw. (*ouwelings, oudelings*).

70. -waarts. Men bezigt -*waarts*, dat de richting aanduidt en bet. *gekeerd naar*, achter zelfst. nw., bijwoorden en voornw., als: *huiswaarts, voorwaarts, te mijwaart*.

80. -wijze of -gewijze. Dit achtervoegsel vindt men achter zelfst. nw. in den 2^{en} nvl., als: *boogs(ge)wijze, slangs(ge)wijze, krings(ge)wijze, bergs(ge)wijze* 2); ook achter stammen van w.w.: *steels(ge)wijze, speels(ge)wijze*.

1) Een *tap* is een houten kraan, vandaar *tappen*.

2) Bij dichters -*wijs*: *En bergswijs* hoopt het doek zich op. (STARING.)

90. **-jes, -tjes, -pjes, -kens.** Deze verkleiningsuitgangen worden gevoegd achter bijv. nw., als: *zoetjes, kalmpjes, zachtkens, pooverpjes, stilletjes*. Deze aldus gevormde verkleinende bijwoorden zijn een eigenaardigheid van het Nederlandsch.

495. De bijwoorden: *daags, deels, steeds, 's morgens, des zomers, zijns weegs* gaan, *dezer dagen, allerwegen* zijn 2^e naamvallen van zelfst. nw. De bijwoorden *vaak* (voor *vaken* van *vak* = tijd), *midden* (van een vrouw. *midde*), *wijlen* (van een vrouw. *wijle* = tijd), *trouwen(s)* (van een vrouw. *trouwe*) zijn 3^e naamvallen van zelfst. nw.

OPMERKING. Ook vindt men bijwoordelijke uitdrukkingen, waarin een sterke genitief is op te merken, als in: *ouder gewoonte, vergelijkender wijze, onverrichter zake*; — dit zijn vrouwelijke zelfst. nw., welke in eigenlijke beteekenis voorkomen, en dan schrijft men de leden los; doch men schrijft aaneen: *goedsmoeds, veelszins, enigszins, eensklaps, grootendeels, blootshoofds*, hier is het tweede lid een mannelijk of onzijdig zelfst. nw. — Evenzoo schrijft men aan elkaar: *gewapenderhand, langzamerhand, middelerwijl, toevalligerwijze*, omdat het tweede lid niet in eigenlijken zin is gebezigd.

De 4e naamval van een zelfst. nw. komt als bijwoord voor in uitdrukkingen, als: *al dien tijd, den ganschen nacht*, enz.

496. De bijwoorden *reeds* (van *reed* = gereed, klaar), *rechts, slechts, straks* zijn 2e naamv. van bijv. nw.; — het bijwoord *eens* is de 2e naamv. van het telwoord één; het bijw. *zelfs* in de 2e nvl. van het aanwijzende *zelf*; *dies, des* (waaruit *dus*) zijn 2e naamvallen van het aanwijzende *dat*.

OPMERKINGEN. 10. Ook zelfstandig gebezigde deelwoorden, in den 2en naamv., komen als bijwoorden voor, als: *onverhoeds, onverwachts, doorgaan(d)s, vervolgen(d)s, willen(d)s, weten(d)s*.

20. Gaandeweg zag de „spraa kmakende gemeente” de 2e naamvals- aan voor een achtervoegsel tot vorming van bijwoorden, vergelijk: *tot schreien toe bewogen, tot bloedens toe geeselen*.

497. De samengestelde bijwoorden bestaan uit:

a. Een voorzetsel en een zelfst. nw., als: *terug, bijgeval, overhoop, onderwijl*. Evenzoo: *voorgoed, opnieuw, voor-*

waar, *voorzeker*, waarin het bijv. nw. den dienst van een zelfst. nw. verricht;

b. Twee bijwoorden, als: *welaar, evenzeer, overal, kortom, ronduit, voorin, achteruit, achterop, onderdoor*, enz. Hiertoe behoort ook: *dooreen, meteen, achtereen*, enz.

c. Een mann. of onzijdig zelfst. nw. (vergezeld van een bijv. nw.) in den sterken 2^{en} naamval, als: *goedsmoeds, blootshoofds*;

d. Een verouderden 2^{en} nv. van een voornw. en een (verouderd) zelfst. nw., als: *derhalve, dermate, destijds*.

498. In *achterbaks* (*bak* = rug), *terloops, tevergeefs, vanzins, bijtijds* heeft men *samenstelling door middel van afleiding*: de woorden *achter* en *bak* zijn door de bijv. *s* tot een woordeenheid verbonden. Vergelijk nog: *intijds, voormaals*, (*maal* = tijd), *barrevoets, dikwijls* (*wijl* = tijd, *dik* = veel).

ZEVENDE HOOFDSTUK.

BIJZONDERHEDEN.

EERSTE LES: SPELLING DER *e* EN *ee*, *o* EN *oo*, *ij* EN *ei*.

499. REGELS VOOR DE SPELLING MET DE ENKELE OF ZACHTHELDERE *e*.

Men schrijft met een enkele of zachtheldere *e*:

a. De woorden, waarnaast in de hedendaagsche of vroegere taal woorden staan met *a* of *i*, als: *edel* — *adel*, *veren* — *varen*, *dwepen*, vroeger *dwapen*; *bede* — *bidden*, *spelen* — *verspillen*, *neven* — *nichten*.

b. De woorden, waarin de volkomen *e* met de onvolkomen *e* afwisselt, als: *deken* — *dekken*, *hevel* — *heffen*, *klepel* — *kleppen*.

c. De woorden, welke in de algemeene taal (of in den Hol-

landschen tongval) *eu* hebben, als: *sneven* — *sneuvelen*, *lenen* — *leunen*, *stenen* — *steunen*, *krepel* — *kreupel*.

d. De open lettergrepen van sterke werkwoorden, waarin de klank *e* gehoord wordt, als: *lezen*, *gelezen*, *geschreven*, *gebeten*, enz. Vroeger waren ook sterk: *knedén*, *helen* (bergen), *teren*, *stenen*, *sneven*. — Uitgezonderd: *heeten*.

OPMERKING. Afleidingen van sterke w.w. der 2e en der 3e klasse hebben de enkele *e*, als: *spreker* — *spreken*, *leger* — *liggen*, *bede* — *bidden*, *zetel* — *zitten*. Doch afleidingen, die verwant zijn met sterke w.w. der 4e klasse kunnen wél een dubbele *e* hebben, als: *bleeke* — *blijken* (schijnen), *weeke* — *wijken*, *leede* — *lijden*, als zij nl. ontstaan zijn uit den stam van den onvolt. verleden tijd enkelvoud, die vroeger *ei* had.

500. REGELS VOOR DE SPELLING MET DE DUBBELE OF SCHERPHELDERE *ee*.

Men schrijft met een dubbele of scherpheldere *ee*:

a. De woorden, waarin de *ee* met *ei* afwisselt, als: *breede* — *verbreiden*, *heelen* — *heil*, *gereede* — *bereiden*. Uitgez. *-heden* (naast *-heid*).

b. De woorden, waarin de *ee* door samentrekking is ontstaan, als: *kweelen* — *kwedelen*, *preeken* — *prediken*, *onweeren* — *onwederen*, *leeren* — *lederen*, enz. Evenzoo: *ree* (reede), *snee* (snede), *mee* (mede).

c. Alle open eenlettergrepige woorden, als: *ree*, *thee*, *zee*, *vee*, *wee*. (Uitgez. *he!*).

d. De achtervoegsels *-eelen*, *-eeren*, *-eezen*, *-eesche*, als: *kasteelen*, *trotseeren*, *Chineezen*, *Portugeesche*.

OPMERKINGEN. 10. In andere vreemde uitgangen schrijft men de enkele *e*, als: *magneten*, *profeten*, *planeten*; *diademén*, *bibliotheken*, *apotheker*, enz.

20. Voor hen, die eenige kennis bezitten van vreemde talen, zij nog opgemerkt, dat alle woorden uit vreemde (d. i. andere dan Germaansche) talen de enkele *e* hebben, als: *menie*, *jenever*, *neger*, *salpeter*, *leveren* (livrer), *ledekant* (lit-de-camp = veldbed); uitgezonderd: *leeken* (niet-geestelijken).

501. REGELS VOOR DE SPELLING MET DE ENKELE OF ZACHTHELDERE *o*.

Men schrijft met een enkele of zachtheldere *o*:

a. De woorden, waarin de volkomen *o* met de korte *o* afwisselt, als: *koken* — *kok*, *koren* — *korrel*, *grove* — *grof*, *vloten* — *vlot*, *beloven* — *belofte*. Uitgezonderd zijn: *stooten* naast *stotteren*, *doove*(kool) naast *doffe*, *knoopen* naast *knop*, *loover* naast *loof*, *lof*; *looze* naast *los*, *betoo-gen* naast *tocht*.

b. Alle open lettergrepen in de vormen van sterke werkwoorden, waarin de klank *o* gehoord wordt, als: *bogen* — *gebogen* (van *buigen*), *bevolen*, *gesproken*, *gegoten*, enz. Uitgez. *loopen* en *stooten*.

OPMERKING. Ook de afleidingen van sterke werkwoorden der 2e klasse hebben de enkele *o*, als: *sproken*; doch woorden, die verwant zijn met sterke w.w. der 5e klasse kunnen wèl een dubbele *oo* hebben, als: *klooven* — *klieven*, *zoogen* — *zuigen*, *loocheuen* — *liegen*, — evenzoo: *betoo-gen*, *vertoogen* (meerv. van *vertoog* d. i. verhandeling), *toon-en*, alle drie verwant met het oude *tieën* = trekken. In dit geval zijn de woorden ontstaan uit den stam van den onvolt. verleden tijd enkelvoud.

c. Alle vreemde woorden, waarin de *o* niet uit *au* is ontstaan, als: *abrikozen*, *frambozen*, *alkoven*, *horloge*, *ivoren*, *kantoren*, *mode*.

502. REGELS VOOR DE SPELLING MET DE DUBBELE OF SCHERPHELDERE *oo*.

Men schrijft met de dubbele of scherpheldere *oo*:

a. De woorden, waarin de *oo* door samentrekking is ontstaan, als: *dooren* (van eieren) uit *doderen* (*dooiers*), *oolijk* uit *oodelijk*, *zoo* uit *zode*.

b. Alle open eenlettergrepige woorden, als: *stroo*, *zoo*, *vloo*, *vroo*(lijk). Uitgezonderd *ho*!

c. Het achtervoegsel *-looze* en het meervoud van *genoot* als tweede lid eener samenstelling, als: *hopelooze*, *ouderlooze*, *huisgenooten*, *landgenooten*.

d. De vreemde woorden, waarin de *o* uit *au* is ontstaan, als: *Mooren*, *poozen*, *poover*, *koozen*; *booze*, *onnoozel*, *koolen*.

503. In § 33 is gezegd: De spelling met *ij* en *ei* kan op het gehoor niet beslist worden. Daarom de volgende regels.

REGELS VOOR DE SPELLING MET ij.

Men schrijft met ij:

a. Al de woorden, waarin ij uit i is ontstaan, zoodat in de meeste dialecten nog steeds i gehoord wordt, als: *píjp*, *wijn*, *tijd*, *wijs*, enz.

b. De vormen der sterke w.w. en de woorden daarvan afgeleid (uitgez. *scheiden*), als: *blijven*, alsmede *verblijf*; *drijven*, alsmede *tijdverdrijf*, enz. Uitgezonderd: *beitel*, *leiden*, *neigen*, *steiger*.

c. De vreemde (Fransche) woorden, welke een i of ie hebben, als: *Parijs*, *Paris*; *tijger*, *tigre*; *lijst*, *liste*; *galerij*, *galerie*, enz.

OPMERKING. Hiertoe behoort ook de uitgang *ij*, bijv.: *abdij*, *partij*, *batterij*, *bakkerij*, *grietenij*, *koomenij*, *selderij*, enz.

Men lette op de schrijfwijze *labbei* en *klappei* (van *labben*, *klappen* = *babbelen*).

504. REGELS VOOR DE SPELLING MET ei.

Men schrijft met ei:

a. De woorden, waarin ei met dubbele ee afwisselt, als: *verbreiden* — *breed*, *heil* — *heelen*, *bereiden* — *gereed*, *klein* — *kleen*, enz.

b. De woorden, waarin ei uit a of e vòòr n of l is ontstaan, als: *einde*, *ende*; *feilen*, *falen*; *heinde*, *hende*.

c. De woorden, waarin ei met ag of eg afwisselt, als: *meid* (maget), *maagd*; *heining*, *hagening*; *teil*, *tegel*; *gezeid*, *gezegd*.

d. Alle vreemde (Fransche) woorden, die ai, ei, oie, eau, é of ée hebben, als: *fontein*, *fontaine*; *kapitein*, *capitaine*; *balein*, *baleine*; *lamprei* (visch), *lamproie*; *schalmei*, *chalumeau*; *pastei*, *pâté*; *karwei*, *corvée*.

OPMERKINGEN. ¹⁰. Tot dezen laatsten regel behooren ook *-lei* en *-teit*, als in: *tweeërlei*, *achterlei*, *sociëteit*, *majesteit*. — De woorden *dozijn* en *krijt* vormen een schijnbare uitzondering: ze zijn aan het Latijn ontleend.

²⁰. De regels voor de spelling met *ie* en *i* zijn gegeven in § 31 en § 32.

TWEEDE LES: REGELS VOOR HET MANNELIJK EN
VROUWELIJK TAALGESLACHT.

505. Het best leert men het *taalgeslacht* kennen door op te letten bij het lezen en door bij 't schrijven trouw op te zoeken in een woordenboek. Er zijn echter ook eenige regels, die nu en dan van dienst kunnen zijn. Zij heeten geslachtsregels. In den regel kan men weten, of een zelfst. nw. onzijdig is: een onzijdig zelfst. nw. neemt in 't enkelvoud het lidwoord *het* voor zich, bijv.: *het paard, het huis, het zadel.*

506. Mannelijk zijn:

a. naar de beteekenis:

1°. De eigennamen van mannen, alsmede mannelijke persoonsnamen, als: *Gerrit, knecht, koetsier.*

2°. De namen van groote en sterke dieren, als: *olifant, arend, haai, kameel, ooievaar.*

3°. De namen van boomen, als: *berk, beuk, eik, wilg, spar,* enz.

Linde en tamarinde zijn vrouwelijk.

4°. De namen van steenen als voorwerpen beschouwd, bijv.: *De glans van dezen diamant, de gloed van dien robijn.*

5°. De namen van dagen, maanden en jaargetijden, als: *Des Zondags; in den herfst; April doet, wat hij wil. Maart roert zijn staart.*

Lente is vrouwelijk. Samenstellingen, als: *Aprilmaand, najaar,* enz. hebben het geslacht van het laatste lid.

6°. De namen van bergen, als: *Etna, Vesuvius, Rigi.*

b. naar de vorming:

1°. De stammen van werkwoorden, die een beweging, een verrichting beteekenen, als: *sprong, stoot, lach, houw, loop,* enz.

2°. De zelfstandige naamwoorden, die op *-aar, -ier, -aard* of *-erd* eindigen, als: *lessenaar, evenaar, herbergier, mutsaard, beiaard, mosterd, standerd. Kamenier* is naar zijn beteekenis vrouwelijk.

30. De zelfst. nw., die op *-el* of *-er* eindigen en namen zijn van werktuigen, als: *beitel, lepel, beugel; gieter, hamer, stamper, kijker*. 1).

Sikkel (kleine zeis), *griffel, schoffel* en *ladder* zijn vrouwelijk.

40. De zelfst. nw. met den uitgang *-em, -sem, -lm, -rm*, als: *bezem, bloesem, galm, helm, vorm, arm*.

Helm (plant), *palm* (kruid, handpalm en lengtemaat) alsmede *uniform* zijn vrouwelijk.

50. De zelfst. nw. op *-dom*, die niet onzijdig zijn, als: *wasdom, rijkdom, ouderdom, adeldom*.

507. Vrouwelijk zijn:

a. naar de beteekenis:

10. De eigennamen van vrouwen, alsmede vrouwelijke persoonsnamen, als: *Anna, Marie, meid, tante, nicht, koningin, strijkster*, enz.

20. De namen van *kleine* en *zwakke* dieren, als: *mug, musch, bij, wesp, muis, vlieg*, enz.

Worm, kikvorsch, vlinder zijn mannelijk. 2).

30. Vele namen van bloemen, vruchten en groenten, als: *sering, roos, lelie; peer, kers, druif, bes; raap, selderij, andijvie, kool, peterselie*, enz.

De woorden: *citroen, meloen, limoen, pompoen*; — *appel, cikel* alsmede appelnamen op *-ling*, als: *krulling, pippeling* zijn mannelijk.

40. De namen van noten, intervallen en muziekinstrumenten, als: *eene mi; eene tert, eene quint; eene piano, trompet, viool, klarinet, bas, citer, gitaar, trom*, enz.

Horen, doedelzak en *triangel* zijn mannelijk; *orgel* is onzijdig.

50. De namen van letters en cijfers, als: *eene b, eene zes*.

60. De namen van vaartuigen en de eigennamen van

1) OPMERKING. De verkleinwoorden op *-el* hebben het geslacht van het grondwoord; zoo is *kruimel* vrouwelijk evenals *kruim*, *druppel* is mannelijk evenals *drop*.

2) Ook zijn mannelijk de woorden: *aal, baars, voren, haring, bokking, vink, nachtegaal* en *mol*.

schepen, als: *schuit, aak, sloep, brik, bark, buis*, enz. *Hij vertrok met de Tromp, met de Schorpioen, met de Friesland.*

Driemaster, *lichter* en andere namen op *-er* zijn mannelijk; de vreemde woorden *fregat, galjoen* en *jacht* zijn onzijdig.

b. naar de vorming:

10. De zelfst. nw., die op *-e, -be, -de* of *-te* eindigen, als: *koude, woede, ebbe, wedde, schade, hoogte, dikte*, enz.

Vrede is mannelijk.

20. De zelfst. nw., die op *-ei* of *-heid, -ij* of *-teit* eindigen, als: *cichorei* (suikerij), *vallei, pastei, goedheid, voogdij, slavernij, sociëteit*, enz.

30. De zelfst. nw. op *-schap*, die niet onzijdig zijn, als: *blijdschap, rekenschap, vriendschap, ridderschap, jongelingschap*.

40. De zelfst. nw. op *-nis* en *-uw*, als: *duisternis, beeltenis, bekentenis; schaduw, peluw, zwaluw, zenuw*.

Vonnis is onzijdig, en *baljuw* (hoofdschout) is natuurlijk mannelijk.

50. De zelfst. nw., die op *-ie, -iek* of *-age* eindigen, als: *koffie, lelie, olie; fabriek, muziek, republiek; slijtage, plantage, stelling*, enz.

Genie (vernuftig mensch, vernuft), alsmede *ministerie, concilie* (kerkvergadering), *evangelie; bosschage* en *personage* zijn onzijdig.

60. De zelfst. nw., die ontstonden door 't plaatsen van *-ing* of *-st* achter den stam van een werkwoord, als: *redding, belooning, teekening; komst, kunst, vangst, winst*.

Dienst (van dienen), *last* (van laden) en *twist* zijn mannelijk, dus ook *godsdiens, eeredienst, overlast*, enz.

DERDE LES: GRAMMATISCHE FIGUREN.

508. Men verstaat door grammatische figuren die vormveranderingen, welke een woord buiten vervoeging en verbuiging ondergaan heeft. Deze veranderingen bestaan in hoofdzaak in: 10. het toevoegen, 20. het weglaten — van klinkers of medeklinkers aan 't begin, in 't midden, of aan het einde van woorden.

509. De grammatische figuren bestaan dus in:

10. TOEVOEGING, vóór aan een woord (voorvoeging).
  - » , midden in een woord (inlassching).
  - » , aan het einde van een woord (achtervoeging).
20. WEGLATING, vóór aan een woord (afwerping).
  - » , in 't midden van een woord (uitstooting).
  - » , aan 't einde van een woord (afkapping).

OPMERKINGEN. 10. Voorvoeging (pro'thesis) vindt men in: *tachtig* van *acht*; inlassching (epen'thesis) komt voor in *vilder* van den stam *vil* + *er*; achtervoeging (parago'ge) bestaat in *placht* voor *plag* (van *plegen*).

20. *Afwerping* (aphae'resis) bespeurt men in *arreslee* (voor *narreslee*); uitstooting (synco'pe) komt voor in *boogaard* (voor *boomgaard*); afkapping (apo'cope) merkt men op in: *vergif* (naast *vergift*).

30. Behalve het bovengenoemde zestal onderscheidt men nog de uitlating (eli'sie) d. i. het weglaten van een klinker vóór een anderen, als: *binnen* (uit *be-innen*); de samensmelting (synaloe'phe)¹⁾, als: *samen* (uit *te zamen*); de gelijkmaking (assimila'tie) d. i. het gelijkmaken van een medeklinker aan een volgenden of voorafgaanden, als: *litteeken* uit *likteeken* (= *like-teeken*, *wondteeken*, § 25), *balling* (uit *banling*), *mettertijd*, *metterwoon*, *metterdaad* (voor *met-der-tijd*); *lommer* (voor *lomber*, *l'ombre* = de schaduw); *lommerd* (voor *lomberd*, *lombard*); de letterverspringing of letterkeer (meta'thesis), als: *dertien* (drie), *vorst* (vriezen), *pers* (naast *pressen*), *versch* (naast *frisch*), *gort* (naast *grut*), *naald* (uit *nadel*).

510. Van al deze figuren is de inlassching (epen'thesis) een der belangrijkste. Er bestaat inlassching van *e*, van *n* of *en*, van *d*, van *s*, van *t*, van *p*.

a. Inlassching van *e*. Vóór de achtervoegsels *-ling*, *-lijk*, *-loos* wordt een *e* ingelascht, als het grondwoord op een medeklinker eindigt (uitgezonderd: op *l*, *n*, *r*) als *jongeling*, *hatelijk*, *broodeloos*, echter: *balling*, *doelloos*, *gemeenlijk*, *toonloos*, *bekoorlijk*, *huurling*.

1) Men spreekt uit: *si-na-leu-fe*.

OPMERKING. Waar het woord op een klinker, een tweeklank of een toonlooze lettergreep eindigt, lascht men evenmin een *e* in, als: *tweeling*, *zaailing* (hennep), *krulring* (appel), *bodemloos*.

Is de slotletter van het grondwoord een onechte *s* of *f* (ontstaan uit *z* of *v*) of wel *nk* (ontstaan uit *ng*), dan is de inlassching van *e* willekeurig, als: *huiselijk* en *huislijk*, *vreeselijk* en *vreeslijk*, *gevankelijk* en *gevanklijk*, *oorspronkelijk* en *oorspronklijk*.

OPMERKINGEN. 10. Wanneer de *n* voorafgegaan wordt door een korten klinker, is de uitspraak en spelling met of zonder *e* evenzeer goed te keuren, aldus: *manlijk* en *mannelijk*, *onoverwinlijk* en *onoverwinnelijk*, *zinnlijk* en *zinnelijk*, enz.

20. Men schrijft steeds *lieveling*, *banneling*; — nog bestaat *mocielijk* naast *moeilijk*, *verfoeilijk* naast *verfoelrijk*. Echter alleen *vrijelijk*. — Ook onderscheide men: *zinloos* (zinledig) en *zinneloos* (zonder verstand), *naamloos* (zonder naam) en *nameloos* (onbeschrijflijk), *smaakloos* (zonder smaak) en *smakeloos* (zonder schoonheidszin), *werkloos* (zonder werk) en *werkeloos* (zonder te werken).

30. Na een *g*, als *ch* uitgesproken, wordt geen *e* ingelascht, als: *werktuiglijk*, *welvoeglijk*, *bijvoeglijk*, enz. doch: *degelijk*, *heugelijk*, *mogelijk*. — In woorden, als: *zonnebloem*, *hanepoot*, *wiegelied*, *ruggemery*, *hertebeest*, *kerkeraad* behoort de *e* tot het eerste lid der samenstelling. Evenzoo in *willeloos* naast *willekeur* en *willekeurig*, van een ouderen vorm *wille*. (§ 470.) Hier bestaat geen inlassching.

b. Inlassching van *n* (en). Samengestelde zelfst. nw. lasschen ter vermijding van den hiaat (gaping) een *n* in, als het eerste lid vroeger op een toonlooze *e* eindigde en het tweede met een klinker of een *h* aanvangt, als: *eendenei*, *kippenei*, *ganzenoog*, *pauvenoog*; *brillenhuis*, *pennenhouders*. Evenzoo: *beukenhout*, *eikenhout*, *wilgenhout*, enz.

OPMERKING. Bestaat de slotletter *-e* van het eerste lid nòg in de taal, dan heeft geen inlassching plaats, omdat van deze woorden vormen met *n* ook buiten samenstelling minder gebruikelijk zijn, als: *medearbeider*, *medehelpers*, *roggeaar*, *bodeambt*, *vredeartikelen*, *tarwehalm*, enz.

c. Inlassching van *d*. 10. Er is inlassching eener *d* in persoonsnamen, die zijn afgeleid van werkwoordelijke stammen op *r*, als: *hoorder*, *huurder*, *bewaarder*, enz. — Soms vindt

men ze ook na *l* of *n*, als: *vilder*, *beenders*, *hoenders*, *diender*, *boender*, *toonder*, *spaander*, enz.

20. In den comparatief der bijv. nw., die op *r* eindigen, als: *guurder*, *helderder*, *bitterder*, enz. (Ook in: *minder*).

30. In de soortgetallen (op *-lei* en *-hande*) en wel in de reeks van 4—20, als: *vierderlei*, *negentienderhande*. Uitgez. *achterlei*, *achterhande*.

40. Nog vindt men *d* ingelascht in eenige op zich zelf staande woorden, als: *advocaat* (Fr. *avocat*), *admiraal* (van *amir* = bevelhebber), *bevrijden* (van *vrij*), *wijden* (voor *wij-en*), *nader* (voor *na-er*), enz.

d. Inlassching van *s*. Een *s* wordt ingelascht vóór den verkleiningsuitgang *-ken*, *-ke*, als het grondwoord op *g*, *k*, *ng* of *nk* eindigt, als: *vlagske*, *doekske*, *tangske*, *koningske*, *bankske*.

OPMERKING. Nog vindt men de *s* ingelascht in: *leidsman*, *leidsvrouw*, *scheidsmuur*, *raagshoofd*, *kindsheid* (= het kind zijn); — verder in: *doodsbleek*, *doodsbenauwd*, *hemelsblauw*.

e. Vóór het achtervoegsel *-je* wordt *t* ingelascht:

10. Als het zelfst. nw. op een klinker of tweeklank uitgaat, bv.: *zeetje*, *knetje*, *zootje*, *leitje*, *kooitje*. (Zie ook § 27).

20. Als het zelfst. nw. op *l*, *n* of *r* eindigt, en deze medeklinkers door een volkomen klinker, tweeklank of een toonlooze *e* onmiddellijk worden voorafgegaan, als: *paaltje*, *boontje*, *baleintje*, *ouweltje*, *varkentje*, *kevertje*.

30. Als het zelfst. nw. op *w* eindigt: *mouwtje*, *zwaluwtje*, *kabeljauwtje*.

OPMERKING. Ook in: *mijnenthalve*, *mijnentwege* enz. alsmede in *ordentlijk* (voor *órdentlijk*), *erkentelijk* (voor *erkenlijk*) vindt men een *t* ingelascht. Echter: *wezenlijk*, *openlijk*, *eigenlijk*, *gezamenlijk*; *namelijk*.

f. Vóór het achtervoegsel *-je* wordt *et* ingelascht:

Als het zelfst. nw. op *l*, *n*, *r* of *m* eindigt en vóór deze letters een onvolkomen klinker staat, als: *balletje*, *mannotje*, *torretje*, *lammetje*, enz.

g. Vóór het achtervoegsel *-je* wordt *p* ingelascht:

10. Als het zelfst. nw. op *m* eindigt, mits deze letter door een volkomen klinker, een tweeklank of een toonlooze *e* wordt voorafgegaan, als: *raampje*, *riempje*, *boompje*, *rijmpje*, *duimpje*, *bezempje*.

20. Als het zelfst. nw. op *rn* of *lm* eindigt, als: *arm-pje*, *schermpje*, *halmpje*, *schelmpje*.

VIERDE LES: HET AFBREKEN VAN WOORDEN
IN LETTERGREPEN.

511. Het afbreken van woorden in lettergrepen is vooral een zaak van het gehoor. Enkele regels kunnen intusschen nog meer zekerheid geven.

a. In samengestelde woorden blijft iedere letter in het woord, waartoe zij behoort, als: *kalfs-vleesch*, *venster-ruit*, *bedit-al*, *rond-om*, *daar-en-tegen*, *elk-ander*, *matk-ander*, *land-ouw*, enz.

b. De voorvoegsels *be-*, *ge-*, *her-*, *ont-*, *ver-*, *wan-*, en de min of meer zelfstandige achtervoegsels: *-aard*, *-heid*, *-schap*, *-dom*, *-baar*, *-zaam*, *-lijk*, *-loos*, *-achtig*, *-haftig* worden steeds als afzonderlijke lettergrepen geschreven, dus: *be-erven*, *ge-denken*, *her-overen*, *ont-adelen*, *ver-aangenamen*, *wan-orde*; *grijs-aard*, *oud-heid*, *neef-schap*, *rijk-dom*, *acht-baar*, *eer-zzaam*, *oo-lijk*, *bodem-loos*, *aap-achtig*, *krijgs-haftig*.

OPMERKING. Men lette op de afbreking van *vein-zaard* en *grijn-zaard* (van *vein-zer* en *grijn-zer*).

c. De achtervoegsels, als: *-de*, *-te*, *-ste*, *-ster*, *-nis*, *-sel*, enz., die met één of meer medeklinkers beginnen, worden steeds als afzonderlijke lettergrepen geschreven, als: *kun-de*, *dik-te*, *binnen-ste*, *bind-ster*, *gedachte-nis*, *meng-sel*, enz.

OPMERKING. Men breekt af: *naas-te*, *bcs-te*, *mecs-te* ter wille der beschaafde uitspraak.

d. De verkleiningsuitgangen *-tje*, *-pje*, *-ske*, *-sken* mogen in geen geval gescheiden worden: *buur-tje*, *kraai-tje*, *riem-pje*, *koek-ske*, *tang-ske*, *penning-ske*, *jong-sken*.

OPMERKING. Men breekt af: *Naat-je* (Adriana), *Kaat-je*, *Daat-je*, *laat-je*, *raat-je*, *luit-jes*, *Catoot-je*, *sleet-je*, *papaat-je*, *maat-je*, *slaat-je*, *hoeraat-je*, *schakoot-je*, enz., doch men vindt ook *Cato-tje*, *slee-tje*, *papa-tje*, *ma-tje*, enz., en het eerste om de beschaafde uitspraak. (§ 27).

e. Alleenstaande enkelvoudige of samengestelde tusschenletters behooren tot de volgende lettergreep, als: *tui-nier*, *lee-raar*, *ri-chel*, *ei-schen*; — doch van twee tusschenletters behoort de eerste tot de voorgaande, de tweede tot de volgende lettergreep, als: *lin-ten*, *bin-nen*, *pen-nen*, *bos-schen*, *bos-schage*, *fles-schen*, enz.

OPMERKING. Ook de *ng* wordt gescheiden, als: *tan-gen*, *rin-gen*, *zingen*, *spron-gen*, enz.

f. Van drie of meer tusschenletters behooren er zooveel tot de volgende lettergreep, als zich gezamenlijk aan het begin van een woord gemakkelijk laten uitspreken, als: *visch-schotel*, *kun-stenaar*, *erw-tensoep*, *koort-sig*, *vorsten*; doch: *vorst-je*, *kunst-je*.

g. In vreemde woorden beslist de beschaafde uitspraak, als: *se-cre-tai-re*, *pen-du-le*, *ma-ga-zijn*, *sta-ti-on*, *o-belisk*, *ci-lin-der*, *Is-ra-e-lie-ten*, *A-me-li-a*, enz.

VIJFDE LES: HET AANEENSCHRIJVEN.

512. De leden der samengestelde woorden worden aaneengeschreven of door een koppelteek verbonden. — Ter verduidelijking dienen de volgende regels. Men schrijft aan elkaar:

10. De zelfst. nw., voorafgegaan door bijv. nw., welke onverbogen blijven, als: *schoonzoön* (des schoonzoons), evenzoo: *hoogeschool*, *zuurkool*.

20. Alle leden van samenstellingen, die door afleiding ontstonden, als: *wijntapper*, *zesentachtiger* (wijnsoort), *tentoonstelling*, *thuiskomst*; *onderaardsch*, *viervoetig*, *hooggetopt*; *vanouds*, *intijds*, enz.

30. De uitdrukkingen, waarin verbuigingsvormen voorkomen, die buiten samenstelling niet meer in gebruik zijn,

als: *goedsmoeds, blootsvoets, langzamerhand, gewapenderhand*, enz.

OPMERKING. In de eigenlijke beteekenis blijft ieder lid op zich zelf, als: *ouder gewoonte, onverrichter zake*, enz.

40. Evenzoo schrijft men aaneen: *buitenslands, voorshands*, — *metterdaad, metterwoon, mettertijd* (= metder-tijd), *uitermate*; — *deskundige, dermate, weshalve*.

50. Ook schrijft men aan elkaar opeenvolgingen van woorden, die met elkaar verbonden iets anders beteekenen, dan wanneer ze gescheiden zijn, als:

a. Werkwoorden, samengesteld uit zelfst. nw., bijv. nw. of bijwoorden, als zij een nieuw begrip beteekenen, als: *gadeslaan* (hierbij denkt men niet aan *slaan* = treffen), *liefhebben* (beminnen, 't begrip *hebben* raakt op den achtergrond), evenzoo: *gevangennemen, vrijlaten*, enz.

OPMERKING. Indien het eerste lid een bepaling vóór zich kan nemen, wordt het afzonderlijk geschreven, als: *oorlog voeren* (een bloedigen oorlog voeren), *plaats vinden* (een goede plaats vinden), *staat maken* (geen staat maken).

b. Bijvoeglijke naamw., voorafgegaan door de bijwoorden *al, vol, wel, in, door, puik, aller, opper*, als: *alwijs, volijverig, welzilig, indroog, doornat, puikbest* (evenzoo met klankwisseling, *piekfijn*), *allerongelukkigst, opperbest*. Evenzoo in titels: *Weledel, Weleerwaard, Zeer-eerwaard, Zeergeleerd, Hooggeboren*, enz.

c. Bepalingaanduidende voornw., als: *degene, diegene, datgene, dezelfde, hetzelfde, dezulken*, enz.

60. Nog valt op te merken, dat de hoofdtelwoorden boven *twintig* in afzonderlijke woorden geschreven worden; uitgezonderd *honderd* met zijn vermenigvuldiger, als: *achthonderd, zeshonderd drie*.

70. De leden van infinitieven, welk *te* in zich bevatten, schrijft men los van elkaar, als: *door te dringen, op te nemen, na te bootsen*; de verleden deelwoorden van scheidbare samenstellingen daarentegen worden als één woord geschreven, bijv.: *doorgedrongen, opgenomen, nagebootst*, enz.

ZESDE LES: BARBARISMEN, DOUBLETTEN,
VOLKSETYMOLOGIE.

513. a. Barbarismen. Onder de uitheemsche woorden vindt men ook onkruid; het zijn de *barbarismen* of die woorden en woordverbindingen, die naar vreemd model, in strijd met de wetten onzer taal, zijn gevormd. Het zijn in den regel geheel overbodige navolgingen, daar onze rijke taal *eigen* woorden ter beschikking stelt. Al behoort de meer grondige behandeling der barbarismen tot de stijlleer, in de spraakkunst dient terloops gewezen te worden op *germanismen*, als: *vroegjaar* (voorjaar), *eigendommelijk* (eigenaardig), *ik verspreek* (beloof) *het u*, *die jongens slaan zich* (elkaar), enz. Nu en dan ontmoet men gallicismen, als: *dat kost duur*, *hij is tevreden van u*, *om van den schoonen avond te genieten*, enz.

514. b. Doubletten of dubbelvormen zijn woorden, die naar hun oorsprong gelijkwaardig moesten zijn van beteekenis, doch door het gebruik een schakeering in hun bet. hebben gekregen, bv. *kiesch* en *kuisch*, *rieken* en *ruiken*, *rechter* en *richter*, *juffrouw* en *jonkvrouw*, *dienaar* en *diender*, *haag* en *heining* (hagening), enz.

OPMERKINGEN. 10. Tot de doubletten behooren ook: *hemels* en *hemelen* enz. (§ 194), alsmede zelfst. nw. van denzelfden, stam, die bij verschil van geslacht verschil van bet. hebben, als: *de fortuin* (het geluk), *het fortuin* (geld); *de Schrift* (de Bijbel) en *het schrift* (het geschrevene), *de val*, m. (het vallen, bv. de wetten van den vrijen val), *de val*, v. (muiszenval); *de trap*, m. (schop of één trede) en *de trap*, v. (al de treden).

20. Eveneens rekent men er toe w.w. als: *on'dergaan* en *ondergaan*', *door'snijden* en *doorsnijden*, enz. (Zie § 450).

30. Nog, afleidingen als: *naamloos* en *nameloos*, *werkloos* en *werkeloos*, enz. (Zie § 481 en § 510).

515. c. Volksetymologie. Door volksetymologie verstaat men *vormverandering* van uitheemsche of vreemde woorden; deze verandering wordt door het volk aangebracht uit een verkeerde opvatting van beteekenis of van herkomst. Zoo

zond-vloed (eig. *sin-vloed*, d. i. groote vloed) voor *zonde-vloed*; *rederijker* (eig. *rethorijker*, lid van de *chambre de rhétorique*), omdat men ging denken: *rijk aan rede* of taal; *iemand van haver tot gort kennen*, ontstaan uit: *van aver tot aver* of van *ouwer tot ouwer*, van *geslacht tot geslacht* kennen; omdat men *aver* niet meer begreep, maakte men er *haver* van, en zoo kwam verder tot *gort*; *schuilevinkje spelen* (eig. *schuilewinkje*, *schuilewinkel-tje* of *-hoekje*), omdat men dacht aan een *vink* en de bet. van *winkel* = hoek niet meer voelde.

OPMERKING. Ook woorden, als: *walvisch*, *windhond*, *bronwel*, *muilezel*, *rendier*, *pereboom*, *wilgeboom*, *weduwvrouw*, *manspersoon*, *koerbeest* zijn samenstellingen door de „*spraakmakende gemeente*” gevormd, om toch maar vooral duidelijk te zijn en te bewijzen, dat men begrijpt.

VERTOLKING VAN GEBRUIKTE TERMEN.

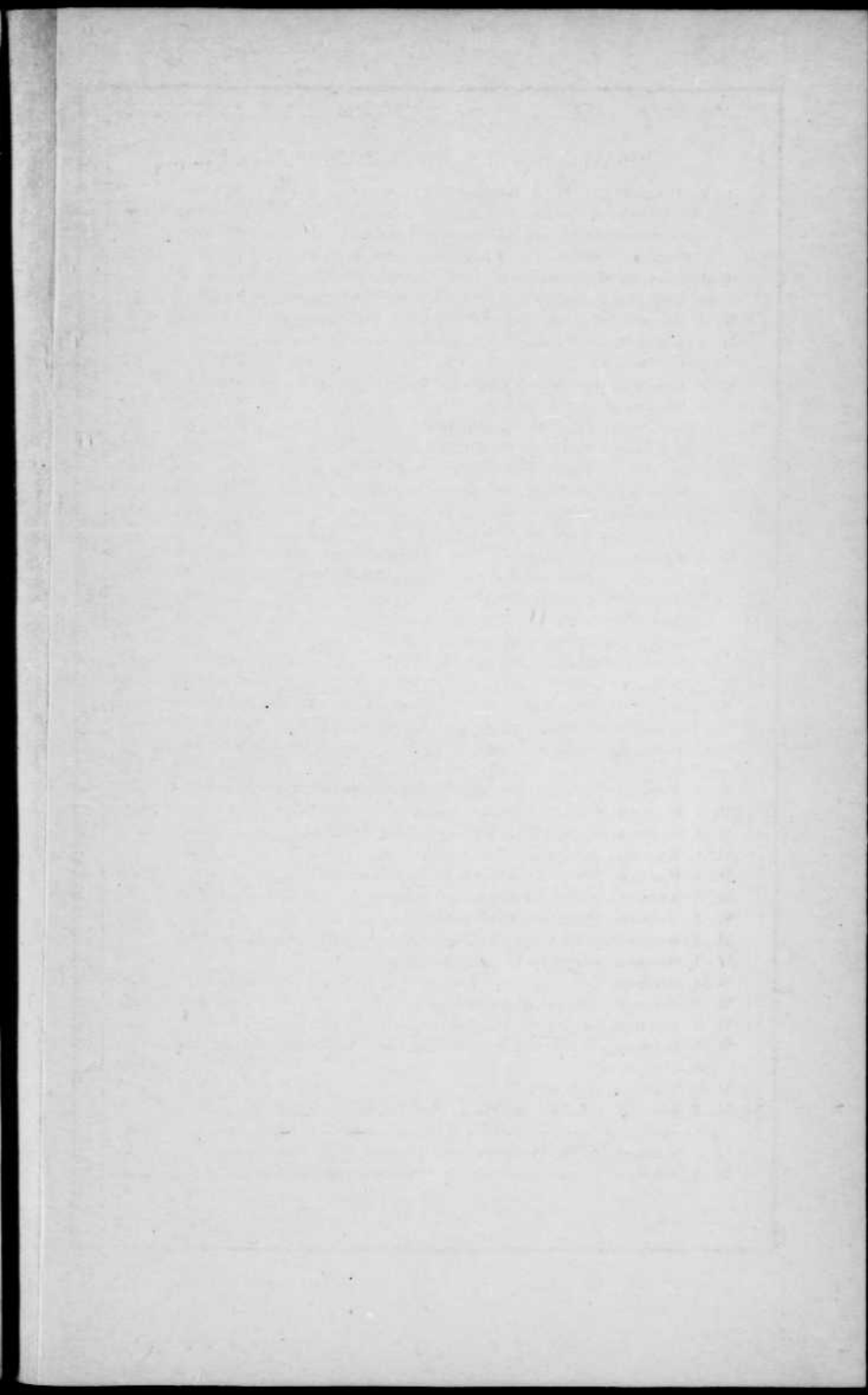
- absoluut* — volstrekt.
- abstract* — denkbeeldig, afgetrokken.
- accent* — nadruk, klemtoon.
- accu'satief* — vierde naamval.
- ac'tief* — bedrijvend.
- ad'jectief* — bijv. naamw.
- adverbiaal* — bijwoordelijk.
- adver'bium* — bijwoord.
- antecedent* — voorafgaand woord.
- apostro'phe* — weglatingsteeken.
- appositi'e* — bijstelling.
- attributief* — onmiddellijk bij het zelfst. nw.
- bar'barisme* — ontaalkundig gevormd woord.
- cau'satieven* — oorzakelijke w.w.
- col'lectief* — verzamelnaam.
- com'paratief* — vergrootende trap.
- concret* — wezenlijk, stoffelijk.
- condition'alis* — voorwaardel. wijs.
- conjuga'tie* — vervoeging.
- con'junctief* — aanvoegende wijs.
- consonant* — medeklinker.
- da'tief* — derde naamval.
- declina'tie* — verbuiging.
- deno'minatieven* — naamwoordelijke w.w.
- dialect* — gouw- of streekspraak.
- diphthong* — tweeklank.
- du'ratieven* — w.w. van *during* (herhaling).
- ellips* — uitlating.
- ellip'tisch* — uitgelaten, onvolledig.
- etymologie* — woordvorming.
- frequen'tatieven* — w.w. van herhaling.
- ge'nitief* — tweede naamval.
- gramma'tica* — spraakkunst.
- gramma'tisch* — spraakkunstig.
- im'peratief* — gebiedende wijs.
- in'dicatief* — aantoonende wijs.
- in'finitief* — onbepaalde wijs.
- in'tensieven* — w.w. met versterkte beteekenis.
- in'transitief* — onovergankelijk.
- inver'sie* — omgekeerde woordschikking, omkeering.
- iteratie'ven* — zie *frequentatieven*.
- kapita'le letter* — hoofdletter.
- lo'gisch* — volgens het verstand.

- modaal* -- de wijze betreffende.
no'minatief -- eerste naamval.
ob'jectief -- van het voorwerp der bezitting.
or'thographie' -- spelling.
partici'pium -- deelwoord.
parti'kel -- rededeeltje.
pas'sief -- lijdende.
po'sitief -- stellende trap.
praedicaat -- naamw. gezegde.
praedicatief -- als naamw. gezegde, niet-attributief.
- prono'men* -- voornaamwoord.
reflexief -- wederkeerend.
sub'jectief -- van den bezitter (onderwerp).
sub'stantief -- zelfstandig nw.
su'perlatief -- overtreffende trap.
sylla'be -- lettergreep.
synta'xis -- zinsleer.
tran'sitief -- overgankelijk.
ver'bum -- werkwoord.
vocaal' -- klinker.
vo'catief -- aanspreking.

A.B. 188.

5

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS, TE GRONINGEN.

A. M. Bogaerts en M. J. Koenen , Practische Taalstudie, I: Woorden en Uitdrukkingen	<i>11de druk</i>	f 1,25
Practische Taalstudie, II: Taal en Taalstudie	<i>6de druk</i>	1,25
Practische Taalst., III: Taalgebruik en Woordverklaring	<i>7de druk</i>	1,25
H. Jacobs en M. J. Koenen , Nederlandsche Spraakkunst ten dienste van studeerende onderwijzers, 3 dln., <i>2de druk</i> ingen. à f 0,90, geb. à		1,25
M. J. Koenen , Een kleine sleutel, bij Practische Taalstudie I	<i>2de druk</i>	0,25
M. J. Koenen , Eerste aanschouwelijk taalonderwijs, voorlooper van het Nieuwe Taalboek	<i>6de druk</i>	0,25
M. J. Koenen , Het nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicteroefeningen voor de Volksschool, 1e stukje	<i>17de druk</i>	0,20
Het nieuwe Taalboek, 2e stukje	<i>16de druk</i>	0,20
Het nieuwe Taalboek, 3e stukje	<i>13de druk</i>	0,20
Het nieuwe Taalboek, 4e stukje, 1e gedeelte	<i>12de druk</i>	0,20
Het nieuwe Taalboek, 4e stukje, 2e gedeelte	<i>7de druk</i>	0,25
Het nieuwe Taalboek, 5e stukje	<i>9de druk</i>	0,50
Het nieuwe Taalboek, 6e stukje	<i>6de druk</i>	0,50
M. J. Koenen , Denken en schrijven. Steloefeningen in vijf leerkringen voor de verschillende klassen der Volksschool, 1e stukje	<i>5de druk</i>	0,20
Denken en schrijven, 2e stukje	<i>4de druk</i>	0,20
Denken en schrijven, 3e stukje	<i>4de druk</i>	0,20
Denken en schrijven, 4e stukje	<i>4de druk</i>	0,25
Denken en schrijven, 5e stukje	<i>3de druk</i>	0,25
M. J. Koenen , Denken en schrijven. Handl. ten gebr. bij de steloefeningen		0,50
M. J. Koenen , De kleine Steller, Steloefeningen voor de Volksschool in een viertal trappen op paedagogischen grondslag, 2 stukjes		à 0,15
M. J. Koenen , Verklarend zakwoordenboekje der Nederlandsche taal, in linnen	<i>24ste druk</i>	0,25
M. J. Koenen , De hoofdzaken der Nederlandsche Spraakkunst		0,35
M. J. Koenen , Keur uit Starings gedichten met inleid. en aant. <i>2de druk</i>		1,25
M. J. Koenen , Keur uit Bilderdijks gedichten, m. inleid. en aant., 2 dln. à		1,25
M. J. Koenen , Oefenschool der Spraakkunst		0,75
M. J. Koenen , Practische Stijlleer in Lessen en Oefeningen		1,00
M. J. Koenen , Nederlandsche Spraakkunst	<i>3de druk</i>	1,50
M. J. Koenen , Proefsteen voor 't Examen		0,60
M. J. Koenen , Korte lessen der Nederlandsche Spraakkunst. <i>4de druk</i>		0,60
M. J. Koenen , Kleine Nederlandsche Spraakkunst.		0,50
M. J. Koenen , Ter Herhaling. Vragen over de Nederl. Spraakkunst. . .		0,90
M. J. Koenen , Nederlandsche dictées	<i>3de druk</i>	0,60
M. J. Koenen , Grepen uit de Nederlandsche Spraakkunst.		0,25
M. J. Koenen , Verklarend handwoordenboek der Nederlandsche taal, geb. in linnen		1,00
M. J. Koenen , Het Admissie-Examen		0,50
M. J. Koenen en Dr. E. Epkema , Beknopt handwoordenboek der Grieksche, Romeinsche en Noordsche Mythologie, geb. in linnen		0,65
M. J. Koenen en W. Westendorp , Voorbereidend Taalonderwijs		0,25
M. J. Koenen , Grondbeginselen der Nederlandsche Spraakkunst		1,00

